



TURUN
YLIOPISTO

TAUSTA, TEKIJÄ JA KIELI

Filologinen tutkimus Aitolahden
koodeksin lainsuomennoksesta

Harri Uusitalo

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA

SARJA - SER.C OSA - TOM. 471 | SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA | TURKU 2019



TURUN
YLIOPISTO

TAUSTA, TEKIJÄ JA KIELI

Filologinen tutkimus Aitolahden
koodeksin lainsuomennoksesta

Harri Uusitalo

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Tohtoriohjelma Utuling

Työn ohjaaja

Kaisa Häkkinen
Turun yliopisto

Tarkastajat

Merlijn de Smit
Tukholman yliopisto

Petri Kallio
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Petri Kallio
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-7668-3 (PRINT)
ISBN 978-951-29-7669-0 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Sähköinen/Online)

Grano Oy, Turku 2019

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

HARRI UUSITALO: Tausta, tekijä ja kieli. Filologinen tutkimus Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta

Väitöskirja, 345 s.

Tohtoriohjelma Utuling

Toukokuu 2019

TIIVISTELMÄ

Väitöskirjan tutkimuskohteena on Aitolahden koodeksiin sisältyvä lainsuomennos. Aitolahden koodeksi on 1600-luvulta peräisin oleva käsikirjoitus, joka sisältää kuningas Kristofferin lain suomennoksen lisäksi erilaisia ruotsinkielisiä tekstejä. Tutkimus koostuu neljästä eri osa-alueesta: materiaalisten ja visuaalisten piirteiden tutkimuksesta, muihin lainsuomennoksiin vertaillen tehtävästä tekstintutkimuksesta, tekijäntunnistuksesta sekä lainsuomennoksen kielellisestä vertailusta 1600-luvun uskonnolliseen kieleen.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää mahdollisimman tarkat tiedot käsikirjoituksen synnystä, tekijästä ja siitä, millä tavalla 1600-luvun lakisuomi eroaa saman aikakauden raamatullisesta suomesta. Kaikkia osatutkimuksia yhdistää samanlainen metodi: käsikirjoituksen mahdollisimman tarkka ja yksityiskohtainen tarkastelu. Lisäksi tehdään vertailevaa tutkimusta muihin aineistoihin. Tutkimus antaa aiempaa tarkempaa tietoa Aitolahden koodeksin ajoituksesta ja valaisee 1600-luvun käsikirjoituskäytäntöjä. Tutkimus myös osoittaa, että vanhojen lainsuomennosten kopiointiperinne on ollut tunnettua monipuolisempi. Tekijäntunnistus puolestaan osoittaa, että aiemmin tekijäspekuloinnin kohteena olleen Hartvig Speitzin ei voida osoittaa olevan tekstin takana. Tutkimus täydentää myös kokonaiskuvaa siitä, miten vakiintumatonta lakikieli on ollut verrattuna saman aikakauden uskonnolliseen kieleen.

Avainsanat: filologia, kodikologia, lakikieli, vanha kirjasuomi

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of Languages and Translation Studies

Finnish and Finno-Ugric Languages

HARRI UUSITALO: Ancestry, Author and Language: A Philological Study
of the Finnish Legal Translation in Codex Aitolahti

Doctoral Dissertation, 345 pp.

Doctoral Programme Utuling

May 2019

ABSTRACT

This dissertation examines the Finnish legal translation in Codex Aitolahti. The codex originates from the 17th century and it includes not only a Finnish translation of King Christopher's Land Law but also various Swedish texts. The study consists of four parts: material and visual features, textual comparison to other Finnish versions of the same text, authorship attribution and linguistic comparison to 17th century biblical Finnish.

The aim of the study is to find out information about the origin and the author of the codex as well as clarify the differences between old legal and biblical Finnish. All four parts of the study are connected by a similar method: a very specific and detailed text examination. Furthermore, comparative examination with other material has been made. The results show more specific information about the age of Codex Aitolahti and illuminate the manuscript duplication tradition in the 17th century. Moreover, results show that the law book manuscript duplication tradition has been more diverse than previously expected. The results in authorship attribution show that Hartvig Speitz is not the author even though it has been previously suggested. Results also improve the overall picture about how unestablished legal Finnish has been compared to biblical Finnish at the time.

Keywords: codicology, legal language, Old Literary Finnish, philology

Esipuhe

Pitkä tutkimusurakka on tullut onnistuneesti päätökseensä, ja tulokset ovat käsillä olevassa väitöskirjassa. Neljän vuoden aikana olen kasvanut vastavalmistuneesta maisterista väitöskirjan julkaisseeksi tutkijaksi. On tullut aika lausua kiitokset niille, jotka ovat edesauttaneet tutkimukseni menestyksestä etenemistä.

Ensiksi haluan kiittää työni ohjaajaa professori Kaisa Häkkistä. Hänen kanssaan olen saanut kunnian tehdä yhteistyötä jo ennen väitöskirjaa, kun hän toimi graduohjaajanani, ja yhteistyömme jatkui hyvässä yhteisymmärryksessä myös väitöstutkimuksen parissa. Kaisan asiantuntemus sekä lingvistinä että historianantijana on vuosien saatossa tehnyt minuun suuren vaikutuksen. Kiitos ohjaustyön lisäksi myös kustoksen tehtävässä toimimisesta.

Työni esitarkastajiksi lupautuivat ystävällisesti dosentit Merlijn de Smit ja Petri Kallio. Kiitän heitä lämpimästi perinpohjaisesta tarkastustyöstä ja kannustavista kommentteista, joiden myötä siirtyminen väitöksen jälkeiselle tutkijanuralle tuntuu entistä luontevammalta. Petriä kiitän myös vastaväittäjänä toimimisesta.

Työni sujuvan etenemisen kannalta on ollut välttämätöntä, että olen saanut työskennellä tutkimuksen parissa kokopäiväisesti. Olen ollut onnekas, koska olen saanut työlleni rahoitusta katkeamatta. Työtäni ovat rahoittaneet Turun yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Kalevi Kuitusen Säätiö ja Koneen Säätiö. Esitän mainituille tahoille kiitokseni.

Tutkimusaineiston olen saanut käyttööni Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta, ja yhteyshenkilönäni on toiminut arkistotutkija Tarja Soiniola. Suuret kiitokset sekä seuralle että erityisesti Tarjalle. Kotimaisten kielten keskuksessa toimivaa Vanhan kirjasuomen sanakirjan toimitusta haluan kiittää Perjantaicocous-asiantuntijaseminaarien järjestämisestä. Perjantaicocouxet ovat olleet aina antoisia tilaisuuksia sekä kuulijana että esitelmän pitäjänä.

Haluan kiittää kaikkia Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa työskenteleviä työtovereitani hyvästä työhengestä ja kannustuksesta. Erikseen haluan kiittää Duha Elsayedia, Kirsi-Maria Nummilaa ja Heidi Salmea antoisasta tutkimusyhteistyöstä. Ensikontaktini vanhaan kirjasuomeen on opiskelijana ollut Krista Ojutkankaan opettama kirjakielen kehityksen kurssi. Kristan inspiroiva opetus vaikutti tutkimusintresseihini ja näin

ollen koko työuraani merkittävästi. Kiitos siitä. Kiitos myös kaikille entisille ja nykyisille jatko-opiskelijoille ystävydestä, tärkeästä vertaistuesta ja työasioita kevyemmistä puheenaiheista.

Vanhempani ansaitsevat suuret kiitokset siitä, että jo kauan sitten oivalsivat tärkeän asian. Vaikka opiskelu- ja työelämään liittyvät kiinnostukseni kohteet ovat kouluajoista lähtien osittain saattaneet vaikuttaa erikoisilta, minua ei ole koskaan koitettu ohjata toisaalle. Sillä on ollut ratkaiseva vaikutus siihen, että saan nyt kirjoittaa nämä kiitokset omaan väitöskirjaani.

Voimia riittää, kun kotona on hyvä. Kiitos, Timo.

Turussa 3.5.2019
Harri Uusitalo

Sisällys

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT.....	4
Esipuhe.....	5
Sisällys.....	7
1 Tutkimuksen lähtökohta ja teoriatausta.....	11
1.1 Johdanto.....	11
1.2 Tutkimushistoriallinen katsaus.....	12
1.2.1 Lakikielen tutkimushistoria.....	12
1.2.2 Suomalainen käsikirjoitustutkimus.....	14
1.3 Tutkimuksen historiallinen konteksti.....	15
1.3.1 Ruotsin lainsäädännön historia.....	15
1.3.2 Kirjasuomen kehitysvaiheet.....	16
1.3.3 Lakisuomen kehitys.....	17
1.3.3.1 Suomalainen lakikieli varhaisuuden kaudella.....	17
1.3.3.2 Suomalainen lakikieli vanhan suomen kaudella.....	18
1.3.3.3 Suomalainen lakikieli varhaisnykysuomen kaudella....	26
1.3.3.4 Suomalainen lakikieli nykysuomen kaudella.....	28
1.4 Oikeuslingvistiikka ja lakikieli.....	29
1.5 Aitolahden koodeksin esittely.....	30
1.6 Teoreettinen viitekehys.....	32
1.6.1 Tutkimustehtävän määrittely.....	32
1.6.2 Filologia.....	33
1.6.3 Kodikologinen ja materiaalis-filologinen tutkimus.....	34
1.6.3.1 Koodeksien ja muiden käsikirjoitusten tutkimus.....	34
1.6.3.2 Lingvistinen käsikirjoitustutkimus.....	35
1.6.4 Filologinen tekstivertailu.....	35
1.6.5 Kirjoittajan tunnistaminen.....	37
1.6.5.1 Perinteiset menetelmät.....	37
1.6.5.2 Digitaaliset menetelmät.....	41
1.6.5.3 Forensinen lingvistiikka.....	41
1.6.6 Kääntäminen ja käännösmenetelmät.....	46
2 Tutkimustehtävän osa-alueet ja metodit.....	48
2.1 Tutkimuskysymykset.....	48
2.2 Metodien kuvaus.....	50
3 Kodikologisia huomioita ja käsikirjoituksen erityispiirteitä....	52
3.1 Materiaaliset perustiedot.....	52
3.2 Koodeksin ajoitus.....	53

3.2.1	Vesileimatutkimus.....	53
3.2.2	Ajoitus vuosilukujen perusteella.....	54
3.2.3	Ajoituksen yhteenveto.....	54
3.3	Tekstissä esiintyvät kirjoitusmerkit.....	55
3.3.1	Välimerkit.....	55
3.3.2	Nasaaliviivat.....	56
3.3.3	Tekstijakson lopussa esiintyvä h-kirjainta muistuttava merkki.....	57
3.3.4	Rahayksikköjen merkit.....	59
3.4	Koodinvaihto.....	60
3.4.1	Kirjaintyyppin vaihtelu.....	60
3.4.2	Käsialan vaihtelu.....	62
3.4.3	Kielten vaihtelu.....	65
3.5	Marginaalimerkinnot.....	66
3.6	Kopiointivirheet.....	71
3.7	Sanajärjestyksen muutos.....	73
3.8	Muita merkintöjä ja visuaalisia erikoisuuksia.....	74
3.8.1	Arkintunnuksien, kustodien sekä lehtien ja maanlain pykälien numerointi.....	74
3.8.2	Tyhjä tila kuvalle.....	74
3.8.3	Koristeellinen alkukirjain.....	75
3.9	Odotuksenmukaiset mutta puuttuvat osat.....	76
3.9.1	Puuttuvien lehtien tiedot.....	76
3.9.2	Sukulaissanasto.....	77
3.9.3	Puuttuvat otsikot.....	77
3.10	Käännösvirheet, korjaamattomat kopiointivirheet ja viitteet oikoluvusta.....	77
3.11	Kokoavaa tarkastelua.....	82

4 Aitolahden tekstin suhde muihin maanlainsuomennoksiin.... 84

4.1	Aitolahden koodeksin maanlain suhde Ljungon käännökseen....	84
4.2	Aitolahden koodeksin maanlain suhde Martinuksen käännökseen.....	90
4.2.1	Martinuksen tekstin mukaiset täydennykset Ljungon tekstin mukaisissa osissa.....	90
4.2.2	Viitteet eri lähteiden tietoisesta yhdistelystä.....	93
4.2.3	Martinuksen tekstin mukaiset sanat ja luvut.....	95
4.2.4	<i>Paatin siirtäminen</i>	97
4.3	Omintakeisilta vaikuttavat osat.....	98
4.3.1	Aitolahden tekstin osat, jotka vaikuttavat puuttuvan sekä Martinuksen että Ljungon käännöksestä.....	98
4.3.2	Aitolahden tekstin osat, jotka poikkeavat sekä Martinuksen että Ljungon vastaavista kohdista.....	99

4.3.3 Aitolahden tekstiin sisältyvät yksittäiset luvut ja sanat, jotka poikkeavat Martinuksen ja Ljungon käännöksistä.....	101
4.4 Pohdintaa Fredenheimin kopiosta.....	103
4.5 Kokoavaa tarkastelua.....	105
5 Aitolahden tekstin tekijäntunnistus.....	108
5.1 Aitolahden tekstin murrepiirteet.....	108
5.2 Ortografia.....	109
5.2.1 Martti Rapolan tutkimukset.....	109
5.2.2 Tutkimuksessani ilmi tulleita relevantteja huomioita ortografiasta.....	110
5.3 Äänne- ja muotorakenne.....	113
5.4 Sanasto.....	114
5.5 Lauserakenteet.....	114
5.6 Käsiäla.....	115
5.7 Päätelmät.....	117
5.7.1 Kirjoittajan murretausta.....	117
5.7.2 Ortografia.....	118
5.7.3 Äänne- ja muotorakenne sekä lauserakenteet.....	118
5.7.4 Käsiäla.....	118
5.7.5 Päätelmistä kokoavasti.....	119
6 Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kieli verrattuna Biblian (1642) kieleen.....	121
6.1 Ortografia.....	123
6.2 Fonologia ja morfologia.....	126
6.3 Sanasto.....	130
6.4 Syntaksi.....	132
6.5 Kokoavaa tarkastelua.....	134
7 Tulosten kokoaminen ja päätelmät.....	135
Lähteet.....	137
Liite.....	160

1 Tutkimuksen lähtökohta ja teoriatausta

1.1 Johdanto

Aitolahden koodeksi on 1600-luvulta peräisin oleva käsikirjoitus, joka sisältää sekä suomenkielisen käännöksen kuningas Kristoffer Bajjerilaisen maanlaista että valikoiman erilaisia ruotsinkielisiä tekstejä. Se löytyi Aitolahdelta erään navetan vintiltä vuonna 1922, ja tätä nykyä sitä säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. Entuudestaan maanlaista tunnetaan kolme eri käännöstä: Martinus Olavin, Ljungo Thomaen ja Abraham Kollaniuksen käännökset. Aitolahden koodeksin maanlaki ei ole kuitenkaan suora kopio mistään niistä.

Koodeksi on ollut aiemmin lähes tutkimaton aineisto. Ennakkotietoina on ollut ainoastaan Martti Rapolan (1963a, 1963b ja 1965) havainnot¹ ja *Aamulehden* (8.9.1963) artikkeli aiheesta. Tutkimuksen edetessä kävi ilmi, että myös Martti Parvio (1966) oli käyttänyt Aitolahden koodeksia vertailuaineistonaan. Heidän havaintojensa lisäksi kaikki muu tieto Aitolahden koodeksista on käsillä olevassa väitöskirjassa.

Väitöstutkimukseni on monipuolinen ja erilaisia tutkimusaloja yhdistävä kokonaisuus. Tutkimus yhdistää tekstintutkimuksen, kieliopintutkimuksen, variaationtutkimuksen sekä kodikologian teoriaa ja metodeja. Aineistonsa ja metodiensa puolesta tutkimusta voi kutsua filologiseksi tutkimukseksi, mikä perustellaan luvussa 1.6.2. Tutkimusaineistoani olen tarkastellut kolmessa muodossa: materiaalisen kodikologian osalta alkuperäisenä, fyysisenä aineistona ja sähköisessä muodossa sekä digitoituna versiona että itse kirjoittamastani transkriptiosta (liitteenä) tarpeen mukaan.

Historian merkkihenkilöistä käytetään kirjallisuudessa usein erilaisia nimiä julkaisun iästä, tekijästä tai kielestä riippuen. Käytän tutkimuksessani johdonmukaisesti samoja nimiä, joita käytetään *Kansallisbiografiassa*². Tunnetuimpina henkilöinä tämä koskee nimiä Martinus Olavi, Ljungo Thomae,

¹ Edellä mainitut lähdeviitteet viittaavat sisältönsä puolesta yhteneväisiin julkaisuihin. Jatkossa viitataan kyseiseen tekstiin lähdeviitteellä Rapola (1965).

² Verkkojulkaisu, tarkemmat tiedot lähdeluettelossa.

Hartvig Speitz ja Per Brahe, jotka aiemmassa kirjallisuudessa esiintyvät usein nimillä (herra) Martti, Ljungo Tuomaanpoika, Hartikka Speitz ja Pietari Brahe.

Tutkimus on jatko suhteellisen vähälle huomiolle jääneelle vanhan lakisuomen tutkimukselle ja lisäys kotimaiseen käsikirjoitustutkimusperinteeseen. Väitöskirjan sisältö rakentuu siten, että taustaluku 1 käsittelee tutkimuksen historiallista ja tutkimushistoriallista kontekstia, teoreettista viitekehystä ja tutkimusaineistoa. Luvussa 2 esitellään tutkimuskysymykset ja -metodit. Luvussa 3 tarkastellaan Aitolahden koodeksin kodikologiaa ja kirjoitusprosessia. Luvussa 4 analysoidaan Aitolahden koodeksin maanlain tekstin suhdetta Martinuksen ja Ljungon maanlainsuomennoksiin. Luku 5 käsittelee tutkimusaineiston tekijäntunnistusta. Luku 6 on vertaileva tutkimus, jossa pohditaan Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kielen edistyksellisyyttä ja johdonmukaisuutta verraten sitä vuoden 1642 *Bibliaan*, ensimmäiseen suomenkieliseen kokoraamattuun. Luku 7 esittelee tutkimuskokonaisuuden tulosten pohjalta tehdyt päätelmät kokoavasti.

1.2 Tutkimushistoriallinen katsaus

Tässä luvussa esitellään tutkimukseeni kytkeytyvää tutkimushistoriaa. Luku 1.2.1 käsittelee lakikielen tutkimushistoriaa Turun Akatemian ajoista nykypäiviin asti. Luku 1.2.2 puolestaan käsittelee suomalaista käsikirjoitustutkimusta.

1.2.1 Lakikielen tutkimushistoria

Vanhon lainsuomennosten alkuperä ja kielenpiirteet kiinnittivät Turun akatemian professoreiden Henrik Gabriel Porthanin ja Matthias Caloniuksen huomion jo 1700-luvun lopulla. Kiinnostus on ymmärrettävää, sillä Porthan oli monin tavoin kiinnostunut suomen kielen ja suomalaisten historiasta ja Calonius oikeusoppineena oli kiinnostunut vanhoista lainsuomennoksista.³ Porthan lähti matkalle Tukholmaan vuonna 1791 tutkimaan kaupungista mahdollisesti löytyviä vanhoja lainsuomennoksia. Kyseisen vuoden heinäkuun 21. ja 25. päiville päivätyissä kirjeissään Caloniukselle Porthan kertoo löytäneensä Martinuksen suomennoksen kopion, joka nykyään tunnetaan Fredenheimin kopiona⁴, sekä tuntemattoman maan- ja kaupunginlain, jotka myöhemmin ovat paljastuneet Abraham Kollaniuksen

³ Porthanin elämää ja uraa esittelee Tarkiainen (1948) ja Caloniuksen Wrede (1917). Heistä on elämäkerta-artikkelit myös *Kansallisbiografiassa*. Porthanin lingvistikista ansioista ks. Ikola (1983) ja Häkkinen (2008a).

⁴ Paavo Pajula (1955, 58–79) kutsuu kaikkia Martinuksen lainsuomennoksen kopiokappaleita *koodekseiksi*. Selvytyden vuoksi puhun itse maanlain eri *kopioista* silloin, kun puheena on maanlain teksti eikä fyysinen esine kokonaisuudessaan. Niissä saattaa olla muitakin tekstejä kuin maanlaki.

suomennoksiksi. (Pajula 1955, 33; 1960, 126.) Porthanin kirjeet Caloniukselle on julkaissut Wilhelm Lagus (1886).

Porthanin jälkeen varhaisimpia tutkimuksia suomenkielisistä lakikirjoista ja niiden kääntäjistä ovat tehneet Wilhelm Gabriel Lagus (1863) ja J. J. Tengström (1864, 1865a & 1865b). Paavo Pajula (1955, 36–37) arvelee, että Lagus ja Tengström eivät työskennelleet yhdessä vaan tulivat pääasiassa samoihin loppupäätelmiin sen vuoksi, että he saivat tietonsa Ruotsin kansalliskirjaston (Kungliga biblioteket) johtajalta Adolf Ivar Arwidssonilta. 1800-luvun loppupuolella Martinuksen maanlainsuomennoksesta kirjoitti Kustavi Grotenfelt (1886). Ljungon lakikäännöksiä puolestaan tutki V. Malin (1886). Ensimmäisen yleisesityksen suomalaisen kirjallisuuden historiasta on kirjoittanut Julius Krohn (1897), ja siinä käsitellään myös lakikieltä ja -kirjoja (erit. mts. 54–58 ja 161–175).

Kielitieteilijöistä vanhoja lainsuomennoksia alkoivat ensimmäisenä tutkia E. N. Setälä ja M. Nyholm (1905), jotka perehtyivät Martinuksen lainsuomennoskopiosta vanhimmaksi oletettuun niin sanottuun Tukholman kopioon. Martti Airila⁵ (1914) on tehnyt hyvin perusteellisen äännehistoriallisen tutkimuksen Martinuksen suomennoksen kielestä, jossa hän on käyttänyt aineistonaan Tukholman kopion tekstiä. Tutkimuksessaan Airila esittelee yksityiskohtaisesti tekstin ortografiaa ja tekee äännehistoriallista vertailua kielen äänteiden ja kantasuomen oletettujen äänteiden välillä. Hyvin samanlaisin periaattein on vastaavan tutkimuksen Abraham Kollaniuksen suomennosten kielestä julkaissut Rapola (1925), joka julkaisi myös Kollaniuksen maan- ja kaupunginlain suomennosten tekstijulkaisut (1926a & 1926b). Tutkimuksessaan Rapola vertaa Kollaniuksen suomennosten kielen äänteitä kantasuomen lisäksi hämäläis-satakuntalaisiin murteisiin sekä Ylä-Satakunnasta kotoisin olleiden Abrahamus Ikalensuksen ja Anders Pacchaleniuksen teosten kieleen. Kollanius oli kotoisin Satakunnan Karkusta. Rapola (1935) on perehtynyt myös Hartvig Speitzin suomentamaan lakikieleen. Lisäksi oikeustieteilijä Bo Palmgren (1949) ja historiantutkija Yrjö Blomstedt (1964 & 1967) olivat kiinnostuneet vanhoista lainsuomennoksista ja niiden suomentajista. Veikko Ruoppila (1964) on tutkinut Martinuksen suomennoksen Nordstömin kopion itämurteisia piirteitä.

Eri aikojen tutkijoilla ei ole ollut tutkimuksissaan laajamittaisia ristiriitoja tai erimielisyyksiä, mutta yksi asia, josta on ollut kahdenlaista näkemystä, on syytä nostaa esille. Pajulan (1955, 342–383) tutkimuksiin saakka maanlainsuomennoksen alkuperäisenä kääntäjänä on pidetty Martinusta. Pajulan mukaan kuitenkin Martinus oli ainoastaan kopioija, ja alkuperäinen kääntäjä olikin ensimmäisen suomenkielisen virsikirjankin julkaissut Jacobus Finno. Tämä näkemys ei ole saanut laajempaa kannatusta. Blomstedt (1967) kyseenalaisti Pajulan näkemyksen ja esitti vakuuttavia

⁵ Martti Airila on sama henkilö kuin M. Nyholm, joka julkaisi yhdessä E. N. Setälän kanssa Martinuksen maanlain tekstin vuonna 1905.

todisteita sen puolesta, että alkuperäinen suomentaja oli sittenkin Martinus. Tätä näkökantaa on myöhäisempikin tutkimus laajasti kannattanut. Laajimman esityksen suomalaisen lakikielen historiasta on tehnyt Pajula (1960), johon nykyäänkin tukeudutaan aihetta käsiteltäessä. Esko Koivusalo (2007) on kirjoittanut laki- ja hallintotekstien kääntämisestä Ruotsin vallan alla tietokirja-artikkelin, joka perustuu pääasiassa edellä mainittuihin tutkimuksiin. Laki- ja virkakielen kehitystä käsitellään myös Kaisa Häkkisen (1994, erit. 98–103) julkaisemassa kirjasuomen historiikissa. 1800-luvun lainsuomennoskieltä on tarkastellut Silva Kiuru (1996a).

2000-luvulla ainoat suuremmat tutkimukset, joiden aineistona on käytetty vanhaa lakisuomea, ovat Merlijn de Smitin (2006) kielikontakti-ilmiöitä käsittelevä väitöskirja sekä Martti Ulkuniemen (2007) postuumisti julkaistu tutkimus Ljungo Thomaen sanastosta. Pienempiä yksittäisiä tutkimuksia on tehty jonkin verran. Esimerkiksi vanhan kirjasuomen datiivista genetiiviä on tutkinut Nobufumi Inaba (2000) käyttäen aineistonaan Martinuksen suomennosta. Lisäksi Inaba (2010) on vertaillut kolmen maanlainsuomennoskopion ortografiaa ja sijamuotoja. De Smit (2005) on tutkinut myös Martinuksen, Ljungon ja Abraham Kollaniuksen suomennosten nesessiivirakenteiden subjektimerkintää ja Duha Elsayed (2000) vanhan lakisuomen modaaliverbejä.

1.2.2 Suomalainen käsikirjoitustutkimus

Historialliset tekstiaineistot ja jakautuvat pääasiassa kahdenlaisiksi aineistoiksi: painetuiksi kirjeiksi ja kirjoiksi sekä käsikirjoituksiksi. Käsikirjoitusaineistot voivat myös olla eri tyyppisiä, kuten painettuun kirjaan lisättyjä käsikirjoitusosioita (esim. Häkkinen & Tuppurainen 2014) tai eri osioista koostuvia yhteen nidottuja kokoomakäsikirjoituksia (esim. Peikola & Varila 2017). Lisäksi joissain harvoissa tapauksissa tutkittavana voi olla jokin tekstiä tai tekstiin rinnastettavia merkintöjä sisältävä esine kuten kalenterisauva tai tuohikirje (näistä tarkemmin esim. Saarikivi 2007; Harjula 2012; Clerc 2015). Painettujen kirjojen yleistymisen ei lopettanut käsikirjoitusperinnettä, vaan kirjoista on tehty käsikirjoituskopioita myös painettujen kirjojen rinnalle (Ezell 2015, 101; Laine 2015, 112). Lakikäsikirjoitukset ovat yksilöllisiä ja ne voivat sisältää varsinaisen lakitekstin lisäksi muitakin kirjoituksia esimerkiksi kirjoitustyön toimeksiantajan toiveiden mukaisesti (Korpiola 2009, 207).

Edeltävässä luvussa 1.2.1 esitellyt lakikielitutkimukset edustavat luonnollisesti samalla myös käsikirjoitustutkimusta niiltä osin kuin tutkimuskohteena on ollut Martinuksen, Ljungon tai Kollaniuksen lainsuomennokset. Lisäksi on tutkittu reformaation alkuaikojen uskonnollisten tekstien käsikirjoituksia. E. N. Setälä ja K. B. Wiklund (1893) ovat tutkineet Westhin koodeksia ja Uppsalan koodeksin suomenkielistä osaa. Aarni Penttilä (1931) on tutkinut Uppsalan evankeliumikirjan

katkelmaa. 2010-luvulla käsikirjoitustutkimus on palannut fennistiseen tutkimustraditioon monipuolisesti. Tutkimuksen kohteena ovat olleet Westhin koodeksi (Häkkinen [toim.] 2012a; Häkkinen [toim.] 2012b; Tuppurainen [toim.] 2012), Kangasalan messukirjan suomenkielinen käsikirjoitus (Häkkinen & Tuppurainen 2014), Uppsalan koodeksin messu (Rajamäki 2015), Uppsalan evankeliumikirjan katkelma (Häkkinen 2016) ja Tuhoman suomalaisen seurakunnan luterilainen graduale (Häkkinen & Hannikainen 2013). Suomessa⁶ on tutkittu myös muita kuin suomenkielisiä käsikirjoituksia. Esimerkiksi ruotsinkielistä Tammissaaren tuomiokirjaa on tutkinut Harry Lönnroth (2007a & 2007b). Mikko Kaukon (2015) väitöskirja käsittelee Jöns Budden käsikirjoituksia. Kattavan vanhoja käsikirjoituksia esittelevän luettelon ja kuvauksen on julkaissut Olav D. Schalin (1946). Nykyajan tieteelliset vaatimukset täyttävässä muodossa vanhoja käsikirjoituksia esitellään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Codices Fennici* -tietokannassa. Sen aineistot kattavat tällä hetkellä keskiajalle ja 1500-luvulle ajoitetut suomenkieliset ja muut Suomessa käytetyt käsikirjoitukset.

1.3 Tutkimuksen historiallinen konteksti

Tässä luvussa esitellään lainsäädännön historiaa, kirjakielen kehitysvaiheita ja lakisuomen kehitystä, jotka luonnollisesti ovat tutkimukseni kannalta oleellisia tuntea perin pohjaisesti. Lisäksi luvussa esitellään vanhat tärkeimmät lakitekstit ja niiden kirjoittajat.

1.3.1 Ruotsin lainsäädännön historia

Ennen koko valtakuntaa koskeneita maan- ja kaupunginlakeja Ruotsissa käytettiin erilaisia maakunta- ja kaupunkilakeja (Hemmer 1968, 12–22; Jokela 2005, 5–6). Jonkinlaista ruotsalaista maakuntalakia, ilmeisesti Helsinglannin lakia muistuttavaa, tiedetään Suomessakin noudatetun viimeistään vuonna 1344, mutta mahdollisesti jo aiemminkin. Epävarmojen asiakirjatietojen mukaan Turussa on noudatettu omaa kaupunkilakia jo 1300-luvun alkupuoliskolla. (Hemmer 1968, 30–32.) Keskiajalla alkanut kirjallistuminen on vaikuttanut ihmisten lakiajatteluun esimerkiksi siten, että lakia alettiin pitää entistä objektiivisempänä (Eskola 2010, 203).

Valtakunnan yhtenäisyyttä kuitenkin haittasi se, että eri maakunnissa ja kaupungeissa oli voimassa erilaisia lakeja. Luultavimmin yhtenäinen kirkkolakikin antoi rohkaisevan esimerkin lakien yhtenäistämistoimille. Ensimmäiset koko valtakunnassa voimassa olevat lait laaditutti kuningas Maunu Eerikinpoika⁷, jonka

⁶ Suomessa tehtyjen tutkimusten lisäksi ks. Blomqvist (2017).

⁷ Tutkimuksessani mainituista hallitsijoista on kattavasti lisätietoa teoksessa *Suomen hallitsijat. Kuninkaat, keisarit ja presidentit*.

maanlaki ja kaupunginlaki valmistuivat todennäköisesti vuosien 1347–1349 aikana. Nämä valtakunnanlait otettiin käyttöön eri maakunnissa hieman eri aikoihin 1300-luvun jälkipuoliskolla. Suomessa lakien noudattaminen alkoi ilmeisesti varhain, sillä maanlakia tiedetään noudatetun Turussa jo vuonna 1353. (Hemmer 1968, 33–35; Pajuoja 1991, 13–14.)

Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki oli voimassa aina vuoteen 1734, jolloin säädettiin maan- ja kaupunginlait yhdistävä Ruotsin valtakunnanlaki. Maunu Eerikinpojan maanlaki korvattiin vuonna 1442 kuningas Kristoffer Baijerilaisen maanlailla, joka niin ikään oli voimassa vuoteen 1734 asti. (Ylikangas 1984; Letto-Vanamo 1991, 32.) Pentti Renvallin (1947, 139–140) mukaan kuningas Kristofferin maanlaki ei enää kaikissa kohdissaan vastannut ihmisten oikeustajua, vaan toisinaan rikoksista annettiin lain edellyttämää lievempiä tuomioita.

Marti Ulkuniemi (1978) on kääntänyt kuningas Kristofferin maanlain nykysuomeksi ja julkaissut sen. Kyseinen julkaisu on tärkeä apuväline vanhoja maanlainsuomennoksia tutkittaessa, sillä siitä voi helposti tarkistaa, mitkä kohdat vanhoissa suomennoksissa ovat virheellisesti käännettyjä. Ulkuniemi esittelee myös maanlain historiallista taustaa (mts. 9–23).

1.3.2 Kirjasuomen kehitysvaiheet

Osmo Ikola (1968) on jaotellut suomen kielen erilliskehityksen ajan neljään kehitysvaiheeseen sen mukaan, miten kirjakieli on aikojen saatossa syntynyt ja kehittynyt.

Varhaissuomen kaudella Ikola tarkoittaa aikaa, jolloin suomea käytettiin ainoastaan puhuttuna kielenä, ei kirjoitettuna. Tämä aika kattaa koko suomen kielen erilliskehityksen kauden noin vuoteen 1540 asti, jolloin reformaation myötä alettiin suomea käyttää myös kirjallisesti.

Vanhan suomen kausi alkaa Ikolan mukaan ensimmäisistä suomenkielisistä kirjoitetuista teksteistä noin vuonna 1540 ja päättyy noin vuoteen 1820⁸, jolloin Suomi oli jo Venäjän keisarikunnan autonominen suuriruhtinaskunta. Kauden aikana kirjoitettiin ja painettiin enimmäkseen uskonnollista kirjallisuutta, mutta jonkin verran myös esimerkiksi laki- ja asetustekstejä. Merkittäviä kirjallisia muistomerkkejä aikakaudelta ovat niin sanotut esiagricolalaiset käsikirjoitukset, Mikael Agricolan teokset, vuoden 1642 *Biblia*, kuningas Kristoffer Baijerilaisen maanlain ja kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunginlain suomennos-käsikirjoitukset sekä vuonna 1759 julkaistu *Ruotzin Waldakunnan Laki*.

Vuonna 1809 tapahtunut valtiollisen aseman muutos käynnisti vähitellen kielen tietoisemman kehittämisen kauden, minkä vuoksi vähitellen 1800-luvun edetessä suomen kielen käyttöala laajeni merkittävästi. Ikola ajoittaa **varhaisnykysuomen** kauden

⁸ Vanhan kirjasuomen sanakirjan toimituksessa takaraja on 1810. Ks. VKS.

alkavaksi noin vuodesta 1820, jolloin alkoivat sekä niin sanottu murteiden taistelu että tietoinen sanaston kartuttaminen. Kauden aikana enimmäkseen länsimurteisiin pohjautuneeseen suomen kirjakieleen vakiintui myös itämurteisia piirteitä, ja kirjakieli sai huomattavasti enemmän nykykirjakieltä muistuttavan ulkoasun. Kausi kesti noin vuoteen 1870 asti, johon mennessä suomea viljeltiin aiempaan verrattaen runsaasti myös sanomalehdissä ja oppikirjoissa. Varhaisnykysuomen kaudella julkaistiin Suomen kansalliseepos Kalevala, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuosina 1835–1836 ja toinen, uudistettu painos vuonna 1849. Kalevalalla oli erityisen suuri merkitys itämurteiden suosimisessa. (Tarkemmin esim. Punttila & Issakainen 2003.)

Varhaisnykysuomen kautta seuraa **nykysuomen kausi**, joka jatkuu edelleen. Kauden alussa sekä sanasto että äänne- ja muotorakenne olivat siinä määrin vakiintuneet, että suomea voitiin käyttää keskeisillä sivistysaloilla myös kirjallisesti. Suomen kielen käyttömahdollisuuksien paranemiseen vaikuttivat erityisesti suomen kielen lisääminen koulutuksessa ja vuoden 1863 kieliasetus, jota vähitellen alettiin noudattaa ja taydentää niin, että suomen ja ruotsin tasa-arvo toteutui lopullisesti vuonna 1902. (Tarkemmin esim. Häkkinen 1994, 54–73.) Kirjakieli ei luonnollisesti ole säilynyt muuttumattomana, sillä tarkennuksia ja muutoksia oikeinkirjoitukseen ja hyväksytyihin kirjakielen piirteisiin on tehty koko nykysuomen kauden ajan ja tehdään tulevaisuudessakin. Kauden aikana suomi on muuttunut ensisijaiseksi kirjalliseksi kieleksi lähes koko maassa ruotsin väistyttyä marginaaliseksi vähemmistökieleksi virallisesta asemastaan huolimatta.

1.3.3 Lakisuomen kehitys

Tässä luvussa esitellään suomalaisen lakikielen⁹ kehitys ja tärkeimmät lakitekstit sekä niiden kirjoittajat edellä esitetyn aikakausijaottelun mukaisesti. *Kansallisbiografiassa* esitellään kattavasti suomen historian merkkihenkilöitä, myös lainsuomentajia. *Kansallisbiografian* artikkeleihin ei ole tässä luvussa erillisiä lähdeviitteitä.

1.3.3.1 Suomalainen lakikieli varhaisuomen kaudella

Suomalainen lakikieli on pääosin myöhäsyntyisempää kuin useimmat eurooppalaiset lakikielet, mutta siihen kuuluu osittain myös vanhoja aineksia. Vaikka ensimmäiset lakitekstit on nykytietämyksen mukaan käännetty ruotsista suomeksi vasta 1500-luvulla, on yhteiskuntaan ja sen järjestykseen liittyvä sanasto osittain

⁹ Usein puhutaan erikseen laki- ja virkakielestä (Kielitoimiston sanakirja, s.v. lakikieli, virkakieli). Nykyään puhutaan yleisemmin myös esimerkiksi säädöskielestä tai hallinnon kielestä. Asiaa käsitellään myös luvussa 1.4.

huomattavasti tätä vanhempaa, mikä viittaa siihen, että (kanta)suomalaisilla on ollut käsitys yhteiskunnallisesta järjestäytymisestä jo ennen Ruotsin vallan aikaa. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *avio, heimo, henki, kansa, kostaa, kuningas, kunta, kylä, käräjä, leski, lunastaa, murha, naida, palkka, pitäjä, periä, rangaista, riita, ruhtinas, sakko, syyttää, tuomita, valta, vanhoa, vapaa, varas, velka, vero, virka* ja *vuokra*. On kuitenkin todennäköistä, että osa vanhoista sanoista on ymmärretty jossakin toisessa merkityksessä kuin nykyisessä (Kettunen 1933, 355; Pajula 1960, 3–5). Edellä mainituista esimerkkisanoista osa on ikivanhaa perintösanoa tai sen johdoksia, osa vanhoja balttilaisia, germaanisia tai slaavilaisia lainoja.

Esko Koivusalo (1984a) esittää tutkimuksessaan näkemyksen sen puolesta, että suomalainen lakikieli olisi jo jonkin verran vakiintunut kirjallisessa muodossa ennen Mikael Agricolan teosten julkaisemista. Todisteina hän käyttää Mikael Agricolan *kuningas-* ja *kunta-*sanoja, jotka kirjoitettuna alkavat useimmiten k:lla, kun taas muissa sanoissa takavokaalin edellä k-äänne kirjoitetaan useimmiten c:llä. Tämä viittaisi siihen, että ainakin *kuningas* ja *kunta* olivat tunnettuja sanoja myös kirjoitettuina jo ennen Agricola. On mahdollista, että Agricolan tiedossa on ollut kuningas Kristofferin maanlain suomennos ainakin lain sisältämän kuninkaankaaren osalta, jolloin myös lakikielen kirjallista traditiota olisi ollut jo ennen reformaatioaikaa. Keskiaikaisista asiakirjoista¹⁰ on havaittavissa, että suomen k-äännettä merkittiin keskiajalla k:lla. Reformaatioaikana käytäntö muuttui, ja k-äännettä takavokaalin edellä alettiin merkitä enimmäkseen c:llä. (Rapola 1933, 77–78.) Myös keskeisimpiä uskonnollisia tekstejä kirjoitettiin suomeksi jo ennen Agricolan painettuja teoksia (Pirinen 1988, 9–10). Tämän vuoksi myös Aarno Maliniemi (1961, 343) pitää todennäköisenä sitä, että suomea on vähäisesti käytetty myös lakitekstien kirjoittamiseen, sillä keskiajalla ja reformaation alkuaikoina lienevät monet tuomarit ja lautamiehet olleet suomenkielisiä tai suomen kielen taitoisia. Agricolan käyttämä sana *hengenrikos*, joka tarkoittaa sellaista rikosta, josta lain mukaan voi seurata kuolemanrangaistus, on Marja Itkonen-Kailan (1998) mukaan todennäköisesti keskiaikaista perua.

1.3.3.2 Suomalainen lakikieli vanhan suomen kaudella

Suomalainen lakikieli alkoi kehittyä voimakkaammin 1500-luvulla, jolloin suomea alettiin muutenkin käyttää enemmän kirjallisessa muodossa. Mikael Agricolan teokset olivat ensimmäiset painetut suomenkieliset kirjat, ja niitä edelsivät käsin kirjoitetut ja kopioidut messukirjan ja kirkkokäsikirjan käsikirjoitukset. Lakikieli ei

¹⁰ Keskiaikaisissa asiakirjoissa esiintyviä suomenkielisiä sanoja on väitöskirjassaan analysoinut Carl Oliver Blomqvist (2017). Hänen tutkimuksensa tulokset viittaavat siihen, että ainakin osa keskiaikaisista kirjureista on ollut suomen kielen taitoisia. Suomen keskiaikaisen sanaston on eri lähteistä yksiin kansiin koonnut Mikko K. Heikkilä (2017).

reformaatioaikana kehittynyt samalla tavalla kuin uskonnollinen kieli, jota ajan kuluessa paranneltiin esimerkiksi karsimalla vierasperäisyyksiä (esim. Rapola 1942, 49–54; Pajula 1960, 78–79; Kuutti 2010, 127). Mikael Agricolan käsikirjassa¹¹ on vihkikaavan yhteydessä *Regulat ia oienuxet* -säännöskokoelma, joka tyylliltään edustaa lakikieltä. Sitä voi pitää vanhimpana tunnettuna suomalaisen lakikielen esiintymänä. (Tarkemmin Knuutila 1988.)

Kuninkaalliset kirjeet

Vanhimpina kokonaisina lakiteksteihin verrattavina teksteinä pidetään kuninkaallisia kirjeitä, joista vanhimmat on julkaistu ennen Martinuksen lakikirjasuomennoksen laatimista. Kuninkaallisten kirjeiden kieltä usein pidetty tyylliltään lakikielenä, koska ne ovat virallisuontoisia tiedotteita ja määräyksiä. Esko Koivusalon (1984a, 31) mukaan lakikieltä ovat kaikki tekstit, joissa annetaan normeja tai ohjeita.¹² 1500-luvulla suomeksi julkaistuja kuninkaallisia kirjeitä tunnetaan useita. On ilmeistä, että hallitsijan määräysten suomeksi lukemisen tärkeys on ymmärretty myös hovissa. Kirjeet on julkaissut Kustavi Grotenfelt (1912). Ne on luettavissa myös *Vanhan kirjasuomen korpuksessa*.

Varhaisin tunnettu kirje on kuningas Kustaa Vaasan kirje Savonlinnan asukkaille vuodelta 1555. Kirjeessä kerrotaan toimintaohjeita venäläisten hyökkäyksien varalle. (Grotenfelt 1912, 5.) Lisäksi tunnetaan kaksi kuningas Juhana III:n kirjettä vuosilta 1572 ja 1584, joista ensimmäinen käsittelee väärin perustein verovapauden saaneita tiloja ja jälkimmäinen ihmisten kyyditsemistä ja majatalotoimintaa (mts. 8 & 16). Vuodelta 1593 tunnetaan Kaarle-herttuan allekirjoittama tiedote Juhana III:n kuolemasta ja kuningas Sigismundin noususta valtaistuimelle (mts. 22). Vuonna 1597 julkaistu kirje kehottaa kansalaisia tottelemaan Kaarle-herttuaa varsinaisen kuninkaan käskynhaltijan Arvid Stålarmin sijaan aina silloin, kun kahta valtakuntaa hallinnut kuningas Sigismund oli toisessa valtakunnassaan Puolassa (mts. 35). Pajula (1960, 24) on havainnut kirjeiden kielenpiirteitä vertailemalla, että suomennokset ovat todennäköisesti eri henkilöiden tekemiä. Samassa yhteydessä hän toteaa kirjeiden osoittavan, että monet lakikieleen kuuluvat sanat olivat vakiintuneita suomeen jo ennen ensimmäistä varsinaista lainsuomennosta. Mainittuihin kuninkaallisiin kirjeisiin rinnastuviin lakitekstityylisiin kirjeisiin voidaan lukea myös Savonlinnan läänin asukkaiden uudistettu uskollisuudenvala ja anteeksipyyntö

¹¹ *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista* julkaistiin vuonna 1549. Näköispainoksena teossarjassa *Mikael Agricolan teokset I–IV*.

¹² Kuitenkin esim. Pirkko Forsman Svenssonin (1996, 49–50) mukaan kuninkaalliset kirjeet edustavat kielellisesti ns. kansliasuomea, joka poikkeaa lakikielestä. Kansliatyylin piirteistä ks. myös Forsman Svensson (1992).

valan rikkomisesta, joka on julkaistu vuonna 1597 (Grotenfelt 1912, 31). Lisäksi eräässä Uppsalan yliopiston kirjastossa säilytettävässä vuoden 1600 tietämille ajoitetussa ruotsinkielisessä lakikoodeksissa on suomenkielinen osuus, johon kuuluu valan esisanat (mts. 38). Kuninkaallisia kirjeitä julkaistiin harvakseltaan suomeksi 1500-luvulta aina Ruotsin vallan loppuun asti. Aluksi suomennostyöstä vastasivat suomentaitoiset virkamiehet ja Tukholman suomalaisen seurakunnan papisto, mutta 1730-luvulla perustettiin virallinen suomen kielen kääntäjän virka. (Juva 1946, 194–197; Koivusalo 2007, 37–39; Lauerma 2014.)

Martinus Olavi

Martinus on vuoden 1510 paikkeilla syntynyt ja Tukholmassa suomalaisten kanssa työskennellyt pappi, joka on työskennellyt pappina myös Raumalla ja lisäksi kuningas Juhana III:n hovisaarnaajana. Hänen arvellaan kuolleen vuosien 1585–1587 välillä. (Pihlajamaa 2000, 217–224¹³.) Martinuksen lainsuomennos on tullut ilmeiseen tarpeeseen, sillä siitä tunnetaan useita kopioita. Käännös kuitenkin sisältää runsaasti käännösvirheitä, minkä on aikoinaan pannut merkille jo toinen lainsuomentaja Ljungo Thomae maanlakinsa esipuheessa (Ulkuniemi 1975, 9). Martinus tiedetään käännöksen tekijäksi, sillä Laguksen (1863, 5) mukaan eräässä Ruotsin kansalliskirjaston johtajan Johannes Bureuksen muistiinpanossa kirjoitetaan seuraavasti (suomennos Koivusalo 2007, 34):

Suomalaisen lakikirjan teki vanha herra Martti, suomalainen saarnaaja Tukholmassa, herra Sakarin isä; sen näki Josephus Georgij Juhana-kuninkaan kansliassa -93 ja se on velä 1609 valtakunnan kansliassa.

Pajula (1955, 38) arvelee, että tieto on peräisin Ruotsin kansalliskirjaston kirjastonhoitajalta Arwidssonilta tai vaihtoehtoisesti Lagus on nähnyt muistiinpanot itse käydessään Tukholmassa. Samalla lailla lienee myös Tengström saanut saman tiedon. Lagus (1863, 5) kirjoittaa, että *Historiskt och Politiskt Nytt* -lehden vuoden 1792 numerossa 25 mainitaan suomentajan olleen ”Mårten Frisk”, mutta hän on vakuuttunut siitä, että sana *Frisk* onkin *finsk* ja muistiinpanossa lukee *Her Mårten finsk Predikant i Stockholm*. Samassa yhteydessä Lagus arvelee, että suomennostyö on aloitettu kuningas Juhana III:n aloitteesta. Johannes Bureus on ollut Martinuksen miniän sukulainen, joten hänen lausuntoaan pidetään riittävän luotettavana lähteenä.

¹³ Lauri Pihlajamaan esitys Martinuksesta on aiempia (esim. Blomstedt 1987) perinpohjaisempi. Pihlajamaa esittää myös joitakin kriittisiä huomioita aiemmista tutkimuksista.

Bureus lienee tuntenut Martinuksen. (Blomstedt 1984, 182; Tarkiainen 1990, 48–52.)

1500-luvulla edes ruotsinkielisiä lakikirjoja ei painettu, vaan koko valtakunnassa lakia luettiin kopioitujen käsikirjoitusten varassa. Myös Martinuksen suomennos kopiottiin useaan otteeseen, ja meidän päiviimme näistä kopiosta on säilynyt nykytietämyksen mukaan seitsemän kappaletta. Alkuperäinen suomennos on kadonnut (Pajula 1960, 28; Ulkuniemi 1978, 22). Martinuksen suomennos on ollut käytössä kaikissa osissa Suomea ja kopioita on varmasti ollut enemmänkin (Pajula 1955, 79).

Tunnetut säilyneet Martinuksen maanlainsuomennoksen kappaleet ovat nimeltään Tukholman kopio, Juustenin kopio, Isonkyrön kopio, Lindströmin kopio, Seskanderin kopio, Nordströmin kopio ja Caloniuksen kopio. Ensimmäisen kerran yksityiskohtaiset kuvailutiedot ja ikäarviot julkaisivat M. Airila ja Hertta Harmas (1930, X–XXXII). Heidän listauksestaan puuttuu Lindströmin kopio, sillä se löytyi vasta mainitun tutkimuksen julkaisemisen jälkeen. Myöhemmin kuvailutiedot eri kopioista on julkaissut Pajula (1955), ja tähän julkaisuun sisältyy tiedot myös Lindströmin kopiosta. Lisäksi Airila (1927) ja Pajula (1948) ovat julkaisseet erilliset artikkelit Isonkyrön ja Lindströmin kopioista.

Kattavimpien tutkimusten kohteina ovat olleet vanhimpana pidetty Tukholman kopio ja Caloniuksen kopio, jonka ajoituksesta on esitetty kahdenlaisia arvioita. Tukholman kopion sisältävän koodeksin kannessa on vuosiluku 1548, jota varhaisin tutkimus on pitänyt koodeksin sitomisvuotena. Bo Palmgren (1949, 121–125) on vesileimatutkimuksissaan havainnut asian mahdottomaksi, sillä vesileimat ovat selvästi myöhemmältä ajalta. Hänen mukaansa ruotsalaiset kirjansitojat käyttivät vielä 1600-luvun puolella leimasimia, jotka olivat peräisin 1500-luvun puolivälistä. Näin ollen koodeksi olisi 1500-luvun lopulta tai 1600-luvun alusta. Palmgrenin näkemykseen yhtyy myös Pajula (1955, 323). Koska Martinus on kuollut noin vuonna 1585–1587, on hänen suomennostyönsä ajoitettu 1580-luvun alkuun. Ajankohtaa tukevat myös vanhat tilikirjatiedot Martinus-nimiselle saarnaajalle maksetuista palkkioista sekä merkintä Hans Düsterbach -nimisen kirjansitoijan vuonna 1584 saamasta korvauksesta, joka on saatu lakikirjan sitomisesta. (Pajula 1955, 327–328; Hedberg 1949, 33.)

Martti Ulkuniemi (1978, 171) esittää näkemyksen, jonka mukaan Caloniuksen kopion teksti olisi suora kopio alkuperäisestä Martinuksen käännöksestä. Lisäksi siinä olisi myös vaikutteita Ljungon käännöksestä. Esko Koivusalo (1984a; 1997, 72) tukee Ulkuniemen arviota, mutta Nobufumi Inaba (2010, 32–33) on tutkimuksessaan todennut sen Ljungon vaikutuksen osalta paikkaansa pitämättömäksi. Caloniuksen kopiosta on julkaistu erillinen tekstijulkaisu (toimittanut Esko Koivusalo 2005).

Lisäksi tunnetaan Fredenheimin kopio, joka on tuhoutunut Turun palossa vuonna 1827 ja jonka Lagus (1863, 4) mainitsee kuuluneen Uppsalan arkkipiispa Carl Fredrik Mennanderille. Carl Fredrik Fredenheim, jonka mukaan kopio on nimetty, oli Mennanderin poika. Matthias Caloniukselle lähettämässään kirjeissä Henrik Gabriel Porthan kuitenkin esittää joitakin huomioita Fredenheimin kopiosta. Porthan mainitsee käsialan kuuluvan Jonas Raumannukselle, joka tunnetaan myös vuoden 1642 *Biblian*, ensimmäisen suomenkielisen kokoraamatun käännöskomitean sihteerinä. Porthan mainitsee tuovansa Fredenheimin koodeksin mukanaan Turkuun. Näytteeksi Porthan on kirjannut Kuninkaan kaaren ensimmäisen luvun, joka on ainoa jälkipolville säilynyt osa Fredenheimin kopiosta. Kirjeet on julkaissut Lagus (1886, 1–7). Pajula (1955, 77) pitää Fredenheimin kopiota yhtenä iältään vanhimmista Martinuksen maanlainsuomennoksen kopioista. Tutkimukseni yhteydessä on käynyt ilmi Fredenheimin kopioon liittyviä seikkoja, jotka ansaisevat lisäpohdintaa. Asiaa käsitellään luvussa 4.4.

Ljungo Thomae

Ruotsinkielinen maanlaki painettiin vuonna 1608 (Pajula 1955, 21). Hieman aiemmin oli suomenkielisen lakikirjan käännöstyöhön ryhtynyt Kalajoen kirkkoherra Ljungo Thomae. Martinuksen suomennos oli havaittu kovin heikkotasoiseksi ja osittain virheelliseksi, minkä vuoksi Ljungo teki omat käännöksensä sekä maan- että kaupunginlaeista. Nämä käsikirjoitukset lähetettiin Tukholmaan tarkistusta ja painamista varten vuonna 1602. (Pajula 1960, 40.) Vuonna 1610 painettiin suomennoksen koearkki¹⁴, johon sisältyvät kuningas Kaarle IX:n esipuhe ja vuonna 1442 lain säätäneen Kristoffer-kuninkaan vahvistuskirje. Olaus Elimaeus ehdotti kuningas Kaarle IX:lle koko lakikirjan painattamista. (Lagus 1863, 12.) Sekä maanlaki että kaupunginlaki jäivät kuitenkin lopulta painamatta ilmeisesti kuninkaan kuoleman vuoksi (von Stiernman 1731, 7; Pajula 1960, 40–49).

Ljungon lainsuomennokset on ensimmäisenä julkaissut Wilhelm Gabriel Lagus (1852a ja 1852b). Ajan kuluessa Laguksen teokset tulivat hyvin vaikeasti saataviksi, joten Martti Ulkuniemi julkaisi alkuperäislähteestä tekstit uudelleen vuonna 1975 ensimmäisenä osana kaksiosaisesta tutkimuksestaan. Ulkuniemi menehtyi ennen toisen osan julkaisua, mutta hänen tekemiensä muistiinpanojen perusteella se julkaistiin postuumisti vuonna 2007. Kyseessä on hyvin laaja tutkimus Ljungon maanlainsuomennoksen sanastosta. Lagus (1852a, 2) mainitsee omassa julkaisussaan muuttaneensa Ljungon tekstin otsakkeissa olevat arabialaiset numerot roomalaisiksi, mutta Ulkuniemi on omassa julkaisussaan merkinnyt numerot Ljungon tapaan. Aarni Penttilä (1926) esittää Lagusin julkaisemasta

¹⁴ Koearkin on julkaissut Paavo Alkio (1948, 140–146).

suomennoksesta useita varsin kriittisiä huomioita, minkä vuoksi tulevassa tutkimuksessa on syytä nojautua Ulkuniemen tekemään huolellisempaan transkriptioon. Kummatkin lainsuomennokset on kirjoitettu samalla käsialalla (Ulkuniemi 1975, 251, 262). Maanlakia kääntäessään Ljungolla on ollut myös käytössään jokin Martinuksen suomennoksen kopioista, sillä joitakin samoja virheitä on kopioitunut Ljungon tekstiin (Ulkuniemi 1975, 255). Harry Streng (1916, 48–49) on havainnut, että vaikka Ljungon käännös on tasokkaampi kuin Martinuksen, ei Ljungo kääntäjänä ole kuitenkaan saman aikakauden hengellisten tekstien kääntäjien, kuten Hemminki Maskulaisen ja Ericus Eri Sorolaisen, veroinen. Yksityiskohtaisempia kuvailutietoja ja havaintoja Ljungon lainsuomennoksista voi tarkastella Ulkuniemen (1975, 247–263) julkaisusta.

Ljungon elämää lainsuomennostyön lisäksi tunnetaan niukasti, mutta asiakirjatietojen ja muiden historiallisten mainintojen perusteella hänen elämästään on laatinut selvityksen A. H. Snellman (1900). Joitakin lisäselvityksiä on tehnyt K. R. Melander (1909).

Abraham Kollanius

Viimeinen keskiaikaisten lakien suomentaja oli karkkulaissyntyinen Abraham Kollanius. Kollanius aloitti opintonsa Uppsalan yliopistossa ja siirtyi Turun akatemiaan välittömästi akatemian aloitettua toimintansa. Hänen lainsuomennostyönsä lienee vaikuttanut siihen, että hänestä tuli lainoppinut, joka työskenteli laamannina ja lainlukijana. Lainsuomennos valmistui vuonna 1648 ja se sisälsi maan- ja kaupunginlakien lisäksi myös tuomariohjeet, oikeudenkäyntisäännöt ja oikeusproessin. Käsikirjoituksen tarkastus kesti vuosikautia, eikä Kollaniuksenkaan kirjaa lopulta painettu lainkaan. (Rapola 1913.) Mauno Jokipiin (1949, 135–136) mukaan kuningas Kaarle X Kustaan puoliso Hedvig Eleonoora kuitenkin palkitsi Kollaniuksen suomennostyöstä. Lagus (1863, 15) toteaa, että myös Hartvig Speitz olisi ollut kiinnostunut lakikirjojen käännöstyöstä, mutta Kollanius sai urakan, koska oli Turun hovioikeuden presidentin Jöns Kurjen (Kurck) suosiossa. (Speitzistä tarkemmin edempänä.)

Edeltäviin lainsuomentajiin verrattuna Kollaniuksella oli selvästi tietoista pyrkimystä käyttää sanastossaan omaperäisiä sanoja kansalle vieraiden lainasanojen sijasta. Tästä huomioitaan on esittänyt Rapola (1926c), joka on artikkelissaan myös julkaissut laajan sanalistan sellaisista Kollaniuksen käyttämistä sanoista, joiden asemesta Martinus ja Ljungo ovat käyttäneet vierasperäistä sanaa. Rapola (1925, VII) mainitsee, että koodeksi on kirjoitettu yhdellä käsialalla lukuun ottamatta joitakin pieniä lisäyksiä ja muistiinpanoja, mutta pitää mahdollisena, että nekin ovat Kollaniuksen itsensä myöhemmin lisäämiä. Abraham Kollaniuksen elämää ja työtä esittelee yksityiskohtaisemmin Rapola (1913). Mahdollisesti myös Kollaniuksen

käännöksen tarkastuskomitean jäsenet Henrik Jacobsson ja Anders Pacchalenius tekivät oman suomennoksensa. Suomennosta ei kuitenkaan ole säilynyt. (Pajula 1960, 60.)

Hartvig Speitz

Hartvig Speitz on sääksmäkeläissyntyinen lainlukija, joka erotettiin Vehmaan tuomiokunnan lainlukijan virasta vuonna 1624. Hänet tuomittiin kuolemaan vuonna 1645, koska hänen katsottiin solvanneen Suomen oikeuslaitosta, mutta tuomiota ei pantu täytäntöön. Hän kärsi kuitenkin vankeustuomiota Hämeen linnassa¹⁵. Speitz käänsi suomen kielelle kuningas Kustaa Aadolfin sota-artiklat, jotka painettiin vuonna 1642, ja vuorityöasetukset, jotka painettiin vuonna 1643. Molemmat teokset on luettavissa *Vanhan kirjasuomen korpuksessa*. Sota-artiklat Speitz käänsi omalla kustannuksellaan, mikä selviää Linköpingin kirjastossa säilytetystä kirjeessä, jonka vastaanottaja on mahdollisesti Per Brahe. (Lagus 1863, 12–17.) Samassa kirjeessä Speitz mainitsee aikeistaan suomentaa lakikirja. Lisäksi maineikkaalla ruotsalaisella historioitsijalla Anders Anton von Stiernmanilla on ollut tieto tai käsitys, että Speitz olisi ainakin aloittanut lainsuomennostyon (Tengström 1844, 260.)

Speitzin tiedetään myös kirjoittaneen suomenkielisen muistokirjoituksen veneturmassa kuolleista sukulaisistaan, joiden kunniaksi Speitz maalautti votiivitaulun¹⁶ Sääksmäen kirkkoon (Pekonen 1967, 11). Tämä kirjoitus painettiin noin vuonna 1619 ja sen on arveltu olevan Speitzin ensimmäinen kirjallinen tuotos (Melander 1938, 122; ks. myös Melander 1951, 26). Vuorityöasetus oli kadoksissa vuoteen 1933 saakka, jolloin Martti Rapola sai ruotsalaiselta kollegaltaan tiedon, että kyseinen käännös on tallessa. Teoksessa on rinnakkain sekä suomen- että ruotsinkielinen teksti ja se sisältää neljä asetusta: erivapaus metallien ja mineraalien löytäjille, asetus hiilimitoista, sulattomestareita koskevat säädökset sekä kankiseppien ohjeet. Kyseisen tekstin perusteella Rapola on tehnyt havaintoja yksinomaan Speitzille tyypillisistä kielenpiirteistä. (Rapola 1935, 344–353.)

Rapola (1967, 139) huomauttaa olevan mahdollista, että Speitz olisi vain väittänyt kääntäneensä lakikirjan, vaikka tosiasiaa olisi tehnyt tai teettänyt kopion Ljungon suomennoksesta. Speitzin tiedetään olleen temperamenttinen henkilö, joka oli vaikeuksissa viranomaisten kanssa useaan otteeseen. Häntä pidettiin myös vankilassa karuissa olosuhteissa, minkä vuoksi kirjoitusolosuhteet ovat varmastikin

¹⁵ Tieto vankeustuomiosta löytyy Hämeen linnan linnantileistä vuodelta 1649. Ks. *Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirja 28.3.1887* (1889, 354–356).

¹⁶ Votiivitaulut ovat yleensä kuolleiden, sairastuneiden tai sairaudesta parantuneiden kunniaksi maalattuja tauluja, joihin on liitetty esimerkiksi rukous, kiitos- tai muistokirjoitus. Speitzin taulu on nykyään Kansallismuseossa. Suomalaisista votiivitauluista ks. esim. Lindgren (1900).

olleet hyvin haasteelliset. (Tarkemmin Pekonen 1967.) Kirjallinen työskentely vankilassa ei olisi ennenkuulumatonta. Myös esimerkiksi historioitsija Johannes Messenius (n. 1579–1636) sai viranomaisilta luvan kirjoitustyöhön Kajaanin linnan vankilassa. Työnsä tueksi hän sai vankilaan kirjallisuutta omasta kirjastostaan. (Nuorteva 1997.) Speitzin mahdollista osuutta Aitolahden koodeksin maanainsuomennoksen kirjoittamisessa käsitellään luvussa 5.

Henricus Florinus

Vuonna 1686 vahvistettu kirkkolaki painettiin ruotsiksi vuonna 1687, ja sen suomennos ilmestyi vuonna 1688. Edeltävän, vuonna 1571 säädetyn kirkkolain joitain osia on tietävästi painettu jo 1500-luvun loppupuolella. Kirkkolain suomensi Paimion kirkkoherra Henricus Florinus. Käännös seuraa hyvin tarkasti ruotsalaista alkutekstiä. (Parvio 1986, 109–111; teos sisältää myös alkuperäisen kirkkolain näköispainoksen.) Florinus oli etevä kielimies. Hän toimi vuoden 1642 *Biblian* uuden version (1685) kielentarkastajana ja julkaisi latinalais-ruotsalais-suomalaisen sanakirjan *Nomenclatura Rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica*, joka ilmestyi vuonna 1678. (Häkkinen 1994, 87, 117.)

Ruotzin Waldakunnan Lain suomentajat

Koska sekä Ljungon että Abraham Kollaniuksen yritykset saada suomenkieliset lakikirjat painoon epäonnistuivat, oltiin Suomessa yhä käsikirjoitusten varassa. Ruotsin valtakuntaan säädettiin vuonna 1734 uusi laki¹⁷, Ruotsin valtakunnan laki, joka korvasi sitä edeltäneet erilliset maan- ja kaupunginlait. Jälleen tuli ajankohtaiseksi pyrkiä saamaan painettu suomenkielinen lakikirja, ja käännöstyöhön ryhtyi nyt todennäköisesti omasta aloitteestaan lääninsihteeri Samuel Forseén, jonka käsikirjoitus valmistui vuonna 1738. Käsikirjoituksesta painettiin jopa koearkki, ja painotyöllä oli kuninkaan hyväksyntä, mutta sodan vuoksi työ keskeytyi. Sodan jälkeen Porvoon tuomiokapituli piispa Daniel Jusleniuksen johdolla totesi suomennoksessa olevan puutteita, minkä vuoksi painotyö keskeytettiin ja suomennos palautui korjattavaksi. (Lagus 1863, 44–45; Pajula 1960, 90–92.)

Tarkastustyön suoritti hovioikeuden assessori Gabriel Thauvonius, mutta kului useita vuosia ennen kuin asia pääsi etenemään. Hovioikeudessa ei ollut tarvittavaa suomen kielen taitoa, jotta Thavoniuksen työsuoritus olisi voitu tarkastaa ja hyväksyä. Tämän vuoksi hovioikeus ilmoitti kompromissiratkaisuna, että kielentarkastustyö annettaisiin jollekin yksityishenkilölle, jolloin käännös saataisiin

¹⁷ Lain taustasta tarkemmin Ylikangas (1984).

painoon epävirallisena lakikirjana. Tämä menettely hyväksyttiin, ja tarkastuksen ja korjaukset suoritti kuninkaan kanslian reistraattori Erik Johan af Palén. Jälleen kului vuosia, kunnes lopulta Palén ilmoitti suomennoksen olevan painokelpoinen, jolloin hovioikeuden aktuaari Georg Salenius vuonna 1759 saattoi toimittaa käsikirjoituksen painettavaksi. Suomennos jäi epäviralliseksi apuvälineeksi ja myös Suomessa kaikissa virallisissa yhteyksissä oli käytettävä ruotsinkielistä lakikirjaa. (Pajula 1960, 92–94.) Forseenin alkuperäisen käsikirjoituksen luultiin pitkään kadonneen, kunnes se yllättäen löytyi vuonna 1959 Helsingin yliopiston kokoelmista. Käsikirjoitus löytyi Isojoen lukkarintalon ullakolta vuonna 1859, josta se vuonna 1914 oli luovutettu Helsingin yliopistolle. (Pajula 1960, 96.)

Valtakunnan lain suomennoksen vuoden 1759 painos oli pieni, ja uusintapainokselle oli merkittävä tarve. Kuten suomenkielisten kirjojen painoon saattamisen yhteydessä usein aiemminkin, myös nyt asiaan kului kauan aikaa. Lopulta vuonna 1808 saatiin painettua kirja, jonka toimittamisesta vastasi Turun akatemian lainopin professorina toiminut Matthias Calenius. Hän ei tehnyt perinpohjaista uutta käännöstyötä, vaikka siihen olisi ollut aihetta, vaan hän tyytyi tekemään pintapuolisia korjauksia Palénin suomennokseen. (Pajula 1960, 123.)

Muut lakitekstit

1600- ja 1700-luvuilla julkaistiin suomeksi paljon erilaisia asetuksia, julistuksia ja muita virallisjulkaisuja (tarkemmin esim. Pajula 1960, 49–57 & 70–78; Laine 1997; Jussila 2000, 283–285; Kuutti 2010, 123–127). Esimerkiksi vuonna 1742 julkaistiin peltojen viljelyä ja aitaamista koskeva kyläjärjestysasetus, josta on säilynyt kolme suomennosta: vain osittain säilynyt *Kylän-Laki* sekä kokonaisina säilyneet *Kylän-Asetus* ja *Kylä-Järjestys* (Jutikkala 1938).

1.3.3.3 Suomalainen lakikieli varhaisnykysuomen kaudella

Suomen siirryttyä Ruotsin alaisuudesta Venäjään kuuluvaksi suuriruhtinaskunnaksi jäi vuoden 1734 laki voimaan, minkä vuoksi Suomen lain katsotaan noudattavan yksinomaan Pohjoismaista perinnettä (Tyynilä 2008, 417). Vielä 1800-luvun aikana suomalainen lakikieli oli käännöskieltä, ja kielten voimasuhteet muuttuivat päinvastaisiksi vasta itsenäistymisen jälkeen (suomen kielen noususta oikeuskieleksi ks. Tyynilä 2010). Caleniuksen lakikirjasta julkaistiin uudet muuttumattomat painokset vuosina 1822, 1826 ja 1863, joten valtiollisen aseman muuttuminen Venäjän suuriruhtinaskunnaksi ei tuonut välittömästi merkittävää parannusta suomalaisen lakikielen laatuun ja käyttöalaan. Myös erikseen suomennetut keisarilliset määräykset ja asetukset olivat kieleltään heikotasoisia aina vuoteen 1829 asti, jolloin senaatin suomen kielen kääntäjän virkaan nimitettiin suomen

käytössä hyvin harjaantunut Reinhold von Becker. Hänelläkin oli vaikeuksia sanaston kanssa, sillä lakikielen sanasto ei suomessa ollut päässyt kehittymään. (Pajula 1960, 134–137.)

1800-luvun edetessä puoliväliin vähitellen halu ja tavoitteet suomen kielen käytön lisäämiselle ja parantamiselle alkoi saada suurempaa suosiota. Kun aiemmin oli suomennettu lakeja, määräyksiä ja asetuksia, alettiin haluta suomen käyttöä laajemminkin oikeuskielenä esimerkiksi kauppakirjojen ja testamenttien laatimisessa. 1840-luvulta alkaen suomalaista lakikieltä kehitettiin entistä enemmän (Rapola 1967, 135). Ei kuitenkaan ollut minkäänlaista ohjetta tai opasta, jonka avulla suomenkielisiä asiakirjoja olisi ryhdytty laatimaan. Työhön alkoi Pietari Hannikainen, ja vuonna 1847 painettiin ruotsalaista esikuvaansa mukaileva teos, jonka nimi on *Asianajaja eli Lain-opillinen Käsi-kirja Suomen kansalle*. (Pajula 1960, 139–140.) Länsi-Suomessa Hannikaisen teosta pidettiin liian itämurteisena, sillä Gustaf Cannelin julkaisi vuonna 1849 samankaltaisen teoksen nimellä *Käsi-kirja Lain opissa Talonpojille*. Sen kieliasu oli lähempänä aikakauden perinteistä kirjasuomea. (Pajula 1960, 142–143.)

Ensimmäisenä oikeuspöytäkirjoja alkoi laatia suomeksi Ala-Karjalan tuomiokunnan vt. tuomari Karl Ferdinand Forsström. Myös hän joutui käyttämään hankalia lainasanoja tai lakikieleen soveltumattomia murre sanoja kielen kehittymättömyyden ja vakiintumattomuuden vuoksi. Forsströmin suomenkieliset asiakirjat tuhoutuivat tulipalossa vuonna 1865, mutta osan hän ehti julkaista vuonna 1857 teoksessaan *Wiina ja Murha eli Ensimmäiset kihlakunnan oikeuden protokollat suomeksi*. Forsström oli myös ensimmäinen, joka osallistui tieteelliseen lainopilliseen keskusteluun suomeksi sanomalehdissä ja aikakauskirjoissa. (Pajula 1960, 143–149.) Koska Suomen lakimiehet olivat pääasiassa ruotsinkielisiä, ei Forsströmin kirjoituksille ollut kiinnostunutta yleisöä. Hän alkoi pian julkaista kirjoituksiaan ruotsiksi. (Pajula 1960, 153.)

Elias Lönnrot nimitettiin suomen kielen professoriksi vuonna 1854, jolloin hän alkoi kiinnittää erityistä huomiota lakikieleen, jotta yliopistosta valmistuvilla virkamiehillä olisi vaatimusten edellyttämä suomen kielen taito. Hän suomensi lakikielen opiskelun oppimateriaaliksi vuonna 1734 ilmestyneen valtakunnan lain kauppaja- ja maakaaren sekä kansliakollegion esipuheet, jotka julkaistiin vuosina 1857 ja 1858 *Suomi*-aikakauskirjasarjassa. (Pajula 1960, 153–155.) Vuonna 1859 Johan Philipp Palmén julkaisi *Juridisk handbok för medborgerlig bildning* -nimisen lainopin oppikirjan. Sen suomennoksesta tuli Lönnrotin merkittävin työ lakikielen saralla; vuonna 1863 ilmestyi *La'in-opillinen Käsikirja Yhteiseksi Siwistykseksi*. (Pajula 1960, 154–156.)

Vuonna 1862 ilmestyi suomennettuna *Suomen Suuriruhtinaskunnan Perustuslait* -niminen lakikirja, johon sisältyivät Ruotsin vallan aikaiset vuoden 1772 hallitusmuoto, vuoden 1789 yhdistys- ja vakuutuskirja ja vuoden 1617

valtiopäiväjärjestys sekä vuoden 1808 jälkeen annetut keisarilliset hallitsijanvakuutukset ja joitakin tärkeitä asiakirjoja. Professori Johan Philipp Palménin vuonna 1861 laatiman kokoelman suomensi Wilhelm Lavonius. (Pajula 1960, 168–169.)

Ensimmäinen täydellinen lakikirja ilmestyi suomeksi vuonna 1877. Sen ruotsinkielinen alkuteos ilmestyi vuonna 1872, ja käännöksen suoritti Gustaf Cannelin. Kyseinen teos säilyi suomenkielisen lakikirjan pohjana itsenäisyyden alkuun asti neljine painoksineen. (Sainio 1980, 13–14.)

Myös lakisanaston tuntemuksen ja ymmärrettävyyden puolesta koettiin tarvetta tehdä työtä. Ensimmäisen suppeahkon laki- ja virkasanaston luettelon julkaisi Adolf Stråhlman vuonna 1866 (tarkemmin Hakala 2013). Sen jälkeen julkaistiin laajempi sanasto, *Ruotsalais-Suomalainen Laki- ja Wirkakielen Sanasto*, vuonna 1883. Sen teki komitea, johon kuuluivat Frans Ferdinand Ahlman, Emanuel Berner, Ernesti Emil Forsman, Eligius Olsoni ja Johan Kristian Svanljung. Komiteaan kuulunut Ahlman julkaisi samana vuonna omalla nimellään vastaavan suomalais-ruotsalaisen sanakirjan. Vieläkin laajemman laki- ja virkakielen sanakirjan julkaisi J. G. Sonck vuonna 1903.

1.3.3.4 Suomalainen lakikieli nykysuomen kaudella

Itsenäisyyden ajan ensimmäisen suomenkielisen lakikirjan toimitti hovioikeuden-neuvos Akseli Evert Andersson vuonna 1920, ja kihlakunnantuomari Onni Heionkoski laati siihen jatko-osan vuonna 1923. Seuraavaksi lakimiehet Bruno A. Sundström (myöhemmin Salmiala) ja Lauri Ailio toimittivat lakikirjan vuonna 1927, ja tästä kirjasta laadittiin uusia painoksia ja päivitettyjä laitoksia aina 1950-luvun alkuun asti. (Sainio 1980, 14–17.) Vuonna 1955 alettiin julkaista *Suomen Laki* -nimistä teosta, joka ilmestyy edelleen säännöllisesti.

Nykyään suomi on oikeustieteen valtakieli Suomessa. 1990-luvun lopulla 87 % oikeustieteellisistä väitöskirjoista kirjoitettiin suomeksi ja vuonna 2001 viiden suurimman oikeustieteellisten julkaisujen kustantajan luettelossa yli 93 % nimikkeistä on ilmestynyt suomeksi. (Kangas 2001.) 1900-luvun alusta alkaen lakisuomea on pyritty kehittämään ja huoltamaan entistä voimakkaammin. Vuosisadan alkupuoliskolla tavoitteena oli lakikielen vakiinnuttaminen kieliopillisesti oikeaksi ja ilmaisultaan luontevaksi kieleksi. Vuosisadan loppupuoliskolla ja 2000-luvulla puolestaan pyrkimys on ollut selkiyttää kieltä kansalaisille ymmärrettävämmäksi. Virkakielenhuoltajat ovat pyrkineet eroon erityisesti pitkävirkkeisestä tyylistä. Selkeyteen ja ymmärrettävyyteen pyrkivään kieleen kiinnitetään huomiota myös lainsäädännössä ja juristien koulutuksessa (tarkemmin Heikkinen ym. 2000, 49; Hakulinen ym. 2009, 170–177; Piehl 2010, 147).

1.4 Oikeuslingvistiikka ja lakikieli

Oikeuslingvistiikassa tutkitaan kielitieteellisin menetelmin lakikielen kehitystä, ominaisuuksia ja käyttöä. Erityisesti tarkastelun kohteena on termistö, mutta myös esimerkiksi syntaksia voidaan tutkia. Erityisen tärkeää oikeuslingvistisessä tutkimuksessa on kielihistoriallinen näkökulma, jolloin päästään selville siitä, miten lakisanasto ja lakikieli ovat muuttuneet aikojen saatossa. (Mattila 1999, 770–775.) Oikeuden kieli on ollut tavalla tai toisella esimerkiksi filologien huomion kohteena kauan, mutta omana tutkimusalanaan oikeuslingvistiikka on nuori. Suomen oikeuskieli on ollut oikeussanaston osalta tarkasteltavana jo 1800-luvulla, mutta moderni oikeuslingvistinen tutkimus on Suomessa alkanut vasta 1990-luvulla. (Mattila 2017, 9–22.)

Termi *lakikieli* voidaan ymmärtää suppeammassa merkityksessään *säädöskieli*-termin synonyymina, jolloin se merkitsee lakiteksteissä ja virallisissa asiakirjoissa noudatettua kielenkäyttötapaa. Laajemmassa merkityksessään *lakikieli* on kaikki juridisen kielenkäytön eri lajit, kuten *tuomioistuinkielen*, *oikeustieteen kielen* ja *hallinnon kielen*, kattava yläkäsite, jonka synonyymiksi useimmiten mielletään *virrakieli*. Historiallisissa yhteyksissä puhutaan myös *kuriaalikielestä*. Sillä on tarkoitettu tuomioistuinten ja virkamiesten käyttämää koukeroista ja vaikeaselkoista kieltä. (Kemppinen 1999, 363–366.) Myös *oikeuskieli*-termiä käytetään usein synonyymina *lakikielen* laajemmalle merkitykselle (Mattila 2010, 181).

Lakikielen kääntäminen on hyvin haastavaa, sillä kääntäjän on tunnettava lakikielen erityispiirteet, joita Heikki E. S. Mattilan (2017, 97–157) mukaan ovat **täsmällisyys**, **systemisyys**¹⁸, **informaatiotiheys**, **jäsentyneisyys**¹⁹, **kaavamaisuus**²⁰, **lyhennepitoisuus**, **yleispätevyys**, **etäisyys**²¹, **arvokkuus** ja **vanhahtavuus**. Luonnollisesti mainitut piirteet ovat muodostuneet lakikielen tunnusomaisiksi piirteiksi vähitellen pitkän ajan kuluessa, eikä niitä ole osattu ottaa huomioon vielä ensimmäisten lakikirjasuomennosten aikana. Lakikielen kääntämisen nykyiset haasteet auttavat kuitenkin ymmärtämään sitä, miksi varhainen lakisuomi oli niin haparoivaa ja osittain suorastaan virheellistä.

Lakikielestä ovat kautta aikojen olleet kiinnostuneita lingvistien lisäksi myös oikeustieteilijät. Oikeustieteen ja lakiasioden hyvää tuntemusta tarvitaan esimerkiksi siksi, ettei lakitekstistä muodostuisi monitulkintainen. Lisäksi juristit ovat pyrkineet vaikuttamaan siihen, että lakikieli olisi selkeää ja ymmärrettävää. (Mattila 2012, 618–623.) Kattavan esityksen lakikielen tuottamisesta ja tyylistä on

¹⁸ Jokainen elementti kuuluu laajempaan yhteyteen. Lainkohta on säädöksen osa, ja säädökset ovat osa lainsäädännön kokonaisuutta.

¹⁹ Teksti etenee yleisestä erityiseen, abstraktista konkreettiseen ja aineellisesta menettelylliseen.

²⁰ Virkkeet ja sanat esitetään tiettyssä vakiintuneessa muodossa.

²¹ Runsas passiivin käyttö.

julkaissut Matti Niemivuo (2008). Oikeuskäsitteiden historiaa ja merkityksiä esittelee Pia Letto-Vanamo (2008). Oma tutkimukseni edustaa oikeuslingvistiikkaa sanaston- ja kieliopintutkimuksen sekä lakikielen kehityksen tutkimuksen näkökulmista.

1.5 Aitolahden koodeksin esittely

Lakikirjakäsikirjoitus, jota kutsutaan Martti Rapolan nimeämänä Aitolahden koodeksiksi, on saanut nimensä löytöpaikkansa mukaan. Pirkanmaalla sijaitsevan Aitolahden pitäjän Hirviniemessä sijaitsevan Kiikkisen talon navetan vintiltä vuonna 1922 löytynyt ja vaasalaisen lääninneuvos Alfred Leskisen kokoelmassa säilytetty käsikirjoitus toimitettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle keväällä 1963, minkä jälkeen Rapola sai sen tutkittavakseen. Tämän tutkimuksen etukäteistiedot ovat peräisin Rapolan (1965) kirjoittamasta lyhyestä artikkelista sekä hänen käymästään kirjeenvaihdosta, jota säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. Rapola palaa aiheeseen lyhyesti myöhemmin (1967, 139), mutta tässä suomenkielisen proosan alkuvaiheita käsittelevässä kirjassaan hän ei tuo ilmi uusia näkökulmia aiheeseen. Rapola (1965, 80–82) arvelee suomennoksen olevan Hartvig Speitzin tekemä kopio Ljungon maanlainsuomennoksesta ja hän kiinnittää huomiota myös joihinkin Martinuksen mukaisiin kohtiin. Rapola toteaa, että asiasta tulisi kuitenkin tehdä lisätutkimuksia. Koodeksi vaikuttaa ajoittain epäselvän käsialan ja huolimattomuusvirheiden takia kiireisesti kirjoitetulta. Speitz olisi todennäköisesti tehnytkin työnsä melko nopealla aikataululla. Tämä käy ilmi kirjeestä²², jonka Hartvig Speitzin poika Gustaf Speitz on kirjoittanut Ruotsin valtionkanslerille. Kirjeessä Gustaf Speitz pyytää vankilassa istuvalle isälleen armahdusta. Mainittakoon myös, että Martti Parvio (1966, 39–40) on *Collectanea Raumanni* -kopiokirjaa tutkiessaan käyttänyt Aitolahden koodeksin ruotsinkielistä osaa vertailuaineistonaan. Hän havaitsi, että Aitolahden koodeksissa on tekstiä, joka on yhteneväinen piispa Johannes Rudbeckiuksen vuosina 1619–1632 laatimiin kirkkosäädöksiin sisältyvien tekstien kanssa.

Aitolahden koodeksin historiallista taustaa, niiltä vähäisiltä osin kuin historiaa tunnetaan, on käsitelty *Aamulehdessä* 8.9.1963. Artikkelista käy ilmi, miten koodeksi päätyi Alfred Leskisen kokoelmaan. Kiikkisen tilan omistaja kihlakunnantuomari Karl Hjalmar Schreck kuoli vuonna 1921, ja tila myytiin ylimetsänhoitaja Erikssonille. Alfred Leskinen oli ollut nuorena miehenä tyhjentämässä Kiikkisen tilaa edesmenneen Schreckin tavaroista ja löysi navetan ylisiltä koodeksin, jonka otti itselleen ja säilytti yksityiskokoelmassaan. Ei ole tietoa, miten koodeksi on Kiikkisen tilalle päätynyt. Schreck siirsi tuomiokunnan arkiston

²² Kirje on julkaisu kokonaisuudessaan eräässä Suomen Historiallisen Seuran kokouspöytäkirjassa. Ks. *Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirja 26.2.1891* (1892, 394–395).

Lempäälästä kotitalalleen Kiikkiselle vuonna 1919, ja on mahdollista, että koodeksi on kulkeutunut arkiston mukana. Mahdollista toki on myös se, että koodeksi on kuulunut Schreckin kokoelmaan jo aiemmin. Ei myöskään ole täyttä varmuutta siitä, löytyikö koodeksi navetan vintiltä, sillä löytöpaikka saattoi olla myös tallin vintti. (Kiikkisen tilasta tarkemmin Jaakola 2008, 22.) Seuraavan kerran Aitolahden koodeksia on käsitelty mediassa *Teisko-Aitolahti*-lehdessä 25.9.2014. Artikkelin on tehnyt Rapolan (1965) tietojen pohjalta. Tutkimuksen piiriin koodeksi palasi jälleen vuonna 2015, jolloin allekirjoittanut alkoi työstää omaa tutkimustaan.

Koodeksin alkuosa koostuu kuningas Kristoffer Baijerilaisen säätämän maanlain suomennoksesta (alkuperäinen lehtinumerointi²³):

1r–4v lehdet puuttuvat
5r–11v Cuningan Kaarj
12r–17r Naimisenn Kaarj
17v–23r Perimisenn Kaarj
23v–33r Maan kaarj
33v–62r Rakennoxen Kaarj
62r–66r Caupan Menosta
66r–68v Käräiän Menosta
69r–69v lehti puuttuu
70r–75r Käräjän Menosta (jatkuu)
75v Kuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta
76r–76v lehti puuttuu
77r–83v Kuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta (jatkuu)
83v–87r Suurimmista Lain asioista
87r–92v Mielj wilian taposta
92v–95v Tapaturmaisista tapoista
95v–98v Mielj wilian hawoista
98v–100r Tapaturman haawoista
100r–107r Warkauden Menosta
107v–108v tyhjiä sivuja

Maanlain jälkeen tulevat tekstit ovat ruotsinkielisiä:

109r–109v Valaa käsittelevää tekstiä
110r–120r Huomenlahjoja käsittelevää tekstiä
120v tyhjä sivu
121r–122v Ohjeita papistolle

²³ Lehden oikea puoli on recto-puoli (r) ja kääntöpuoli on verso-puoli (v).

123r Per Brahen kirje, päiväys 19.7.1629
123r Katkelma kuningatar Kristiinan määräyksestä vuodelta 1642
123v Lentuluksen kirje
124r–124v tyhjiä sivuja
125r–135v sota-artiklat
136r–165v kirjeitä ja määräyksiä
166r–166v tyhjiä sivuja
167r–178r kirjeitä ja määräyksiä
178v tyhjä sivu

Ruotsinkielinen osio koostuu sekalaisista teksteistä, joilla ei ole selvää yhteyttä toisiinsa. Valtaosa teksteistä on lakikoodeksiin hyvin sopivia asetuksia, määräyksiä ja ohjeita. Kiinnostava erikoisuus on kuitenkin Lentulusen kirje sivulla 123v. Lentuluksen kirje on 1400-luvulta peräisin oleva teksti, jonka on uskottiin aiemmin olevan roomalaisen senaattorin Publius Lentuluksen kirjoittama aito aikalaiskuvaus Jeesuksen ulkonäöstä. Kirjeestä on julkaistu Aitolahden tekstistä jonkin verran poikkeava suomennos *Takoja*-lehdessä (1988, 17). Tarkemmin kirjeestä on kirjoittanut esimerkiksi Cora E. Lutz (1975). Ruotsinkielisessä osassa esiintyy vuosilukuja, joiden roolia koodeksin ikäämisessä pohditaan tarkemmin luvussa 3.2.2.

1.6 Teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esitellään tutkimuskokonaisuuden kannalta relevantti teoriatausta. Luvussa 1.6.1 määritellään täsmällisesti tutkimustehtävä. Luvussa 1.6.2 analysoidaan filologisen tutkimuksen määritelmää ja peilataan käsillä olevaa tutkimusta siihen. Luku 1.6.3 käsittelee kodikologisen tutkimuksen ja materiaalisen filologian teoriaa. Luvussa 1.6.4 tarkastellaan filologiseen tekstivertailuun perustuvaa tutkimusta. Luvussa 1.6.5 esitellään tekijäntunnistamiseen tähtäävän tutkimuksen teoriaa. Lopuksi luvussa 1.6.6 esitellään käännöstieteen ja kielikontaktitutkimuksen teoriaa niiltä osin, kuin tutkimuksessani kannalta on aiheellista.

1.6.1 Tutkimustehtävän määrittely

Kaikki aiempi tieto Aitolahden koodeksin maanlainsuomennoksesta perustuu yksinomaan Martti Rapolan (1965) havaintoihin. Kuten aiemmin kävi ilmi, hän on tarkasteluissaan huomannut, että koodeksin maanlainsuomennos perustuu sekä Martinuksen että Ljungon käännöksiin. Hän huomauttaa, että Ljungon käännöksen on aiemmin arveltu olleen milloinkaan kopioimaton, ja Aitolahden koodeksin

suomennoksen vuoksi tätä näkemystä täytyy tarkistaa. Rapola on tehnyt myös käsialavertailuja koodeksin ja Hartvig Speitzin käsialan välillä ja tullut siihen johtopäätökseen, että eriäväisyyksistä huolimatta yhteys saattaa olla mahdollinen. Hän kuitenkin jättää asian sikseen ja toivoo, että tulevaisuuden tutkimus valaisisi koodeksin sisältöä ja alkuperää tarkemmin.

Näistä taustatiedoista nousevat myös omat tutkimuskysymykseni. Tavoitteena on selvittää täsmällisesti, minkä verran Aitolahden maanlainsuomennoksessa on piirteitä Martinuksen ja Ljungon suomennoksista ja paljonko on sellaisia jaksoja, joita ei selvästi ole kopioitu kummastakaan käännöksestä. Lisäksi pyrin selvittämään, onko käännös kadonnut Hartvig Speitzin käsikirjoitus vai mahdollisesti jonkun muun työ. Väitöskirjani ei ole Aitolahden koodeksin kriittinen editio²⁴, mutta lainsuomennoksen teksti on julkaistu liitteenä.

1.6.2 Filologia

Filologia ei ole täsmällinen käsite²⁵. Matti Rissanen (1980, 103) mukaan diakroninen näkökulma on filologisessa tutkimuksessa keskeinen, ja tutkimus on usein luonteeltaan vertailevaa ja siihen liittyy kielen yksityiskohtaista analysointia. Rissanen (mts.) esittää, että tarpeetonta vastakkainasettelua filologiseksi mielletyn ja muun kielentutkimuksen välillä tulisi välttää. Timo Riihon (1980, 113) mukaan filologiseen tutkimukseen on liittynyt myös pyrkimys editoida vanhoja tekstejä paremmin saatavilla olevaksi tutkimusmateriaaliksi. Outi Merisalonen (2011, 334) mukaan ”filologia on tiede, joka tutkii tekstejä kokonaisvaltaisesti kulttuurin muistomerkkeinä niiden kielellisten ja sisällöllisten piirteiden kannalta pyrkien sijoittamaan ne historialliseen kontekstiinsa”. Samoin ajattelee Raimo Anttila (1989, 22), jonka mukaan filologisen tutkimuksen keskiössä on kielen lisäksi kulttuurillinen konteksti.

Tutkimukseni noudattaa edellä esiteltyä yleisesti hyväksyttyä ja perinteistä filologisen tutkimuksen linjaa. Filologia-termiä voi tarvittaessa täsmentää. Historiantutkimuksessa on puhuttu erikseen myös ”kielitieteellisesti painottuneesta” filologisesta tutkimuksesta (esim. Lamberg 2007, 15). Oikeusasiakirjoja tarkastellaan oikeusfilologisissa tutkimuksissa (esim. Lönnroth 2007a, 15). Materiaalisesta filologiasta puolestaan puhutaan, kun tutkimuksen kohteena on tekstin lisäksi kokonaisvaltaisesti myös esimerkiksi käsikirjoituksen fyysiset ja visuaaliset ominaisuudet (esim. Drout & Kleinman 2010, §6). Nämä täsmennykset ovat tarvittaessa käyttökelpoisia myös oman tutkimukseni parissa.

²⁴ Kriittinen editio on julkaisu, joka koostuu teoksen tekstistä ja yksityiskohtaisesta kommentaariosasta. Ks. esim. Häkkinen ([toim.] 2007) ja Niemi ym. ([toim.] 2012).

²⁵ *Filologia*-termin asemaa kielitieteellisessä keskustelussa on tarkemmin analysoinut Elina Palola (2015).

1.6.3 Kodikologinen ja materiaalis-filologinen tutkimus

Tässä luvussa tarkastellaan erikseen kodikologista tutkimusta ja lingvististä käsikirjoitustutkimusta. Luku esittelee teoriataustaa lukuun 3.

1.6.3.1 Koodeksien ja muiden käsikirjoitusten tutkimus

Nykyaikaiseen kodikologiseen tutkimukseen kuuluu itsestäänselvyytensä käsikirjoitusten huolellinen digitointi. Tutkimuksissa käsikirjoituksista selvitetään mahdollisuuksien mukaan aineiston yksityiskohtaista sisältöä, omistus- ja käyttöhistoriaa, materiaaleja ja sidontatapaa. Näin on toimittu esimerkiksi Kansalliskirjaston *Fragmenta membranea* -tietokannassa ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Codices Fennici* -tietokannassa. (Vanhemmasta tutkimuksesta ks. esim. Jaakkola 1931; Lempiäinen 1970; Ulkuniemi 1975.) Lisäksi usein tutkitaan vesileimoja, jotka saattavat auttaa mm. tutkimuskohteen ajoituksessa ja sen selvittämisessä, missä kirja on tehty (esim. Heikkilä 2012; Kallio 2012; Laine 2011, 343). Kattavan tutkimuksen Itämeren alueen vesileimoista on tehnyt Nils J. Lindberg (2008). Ajoituksessa auttaa luonnollisesti myös itse tekstissä kuvattujen tapahtumien historiallinen konteksti (esim. Kiiskinen [toim.] 2010, 25–27). Kansien täytemateriaalien tutkiminen mahdollisuuksien mukaan saattaa osoittautua myös hedelmälliseksi riippumatta siitä, onko tutkimuskohde käsikirjoitus vai painettu kirja (Perälä 2007, 31–32). Tutkimuksen kohteena on usein myös käsiala (esim. Varila 2014; Varila 2016, 126–128). Kodikologisella tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet (esim. Setälä & Nyholm 1905) ja vuosikymmenten saatossa tutkimusmenetelmät ovat muuttuneet teknologisen kehityksen seurauksena. Käsikirjoituksista tutkitaan myös kuvitusta. Kuva-aiheita on laidasta laitaan, ja niissä huomiota on kiinnitetty esimerkiksi instrumentteihin ja asusteisiin (Vilkuna 1977a). Kattavan käsikirjoitustutkimuksen oppaan ovat julkaisseet Raymond Clemens ja Timothy Graham (2007).

Tunnetuimpia Suomessa käytössä olleita käsikirjoituskokoelmia on keskiaikainen *Codex Aboensis* (näköispainos 1974; selitysoasa Huitu & Riska [toim.] 1977; digitoituna *Codices Fennici* -tietokannassa). Sen taustaa ja kuvitusta esittelee Kustaa Vilkuna (1977b) ja kieltä Olav Ahlbäck (1977), ja huomion kohteena ovat mm. rakenne, omistushistoria ja kielen äänne- ja muotorakenne sekä sanasto. Keskiaikaisista käsikirjoitustutkimuksen lähteistä ja niiden tutkimisesta on kirjoittanut Tuomas Heikkilä (2010, 43–66). Uuden ajan puolelta merkittävin käsikirjoitus on *Westhin koodeksi* (tekstijulkaisu Häkkinen [toim.] 2012a; tutkimusjulkaisu Häkkinen [toim.] 2012b). Materiaalisen kodikologian lisäksi siitä on tutkittu esimerkiksi tekstin suhdetta Mikael Agricolan teksteihin. Kaikki suomenkieliset ja muut Suomeen liittyvät käsikirjoitukset, jotka on ajoitettu keskiajalle tai 1500-luvulle, on julkaistu avoimesti *Codices Fennici* -sivustolla.

Matti Peikolan ja Mari-Liisa Varilan (2017, 9) mukaan uuden ajan alun käsikirjoituksia on tutkittu vähän suhteessa aineiston kokonaismäärään.

Koodeksin omistajasta tai käyttäjästä voi olla ulkoisia merkkejä (esim. Häkkinen [toim.] 2012a, 202; Kwakkel 2018, 64–65). Myös painetuissa kirjoissa on voinut olla omistusmerkintöjä. Esimerkiksi Mikael Agricolan kirjastoon on kuulunut kirja, jonka kanteen on painettu Agricolan nimikirjaimista muodostuva kansiexlibris. Lisäksi kirjaan on merkitty myöhempiä omistajavaihdoksia. Agricola on merkinnyt omistamiinsa kirjoihin myös tietoja niiden ostopaikoista, -ajankohdista ja -hinnoista. (Vallinkoski 1963, 83–87; Heininen 2007, 351.)

1.6.3.2 Lingvistinen käsikirjoitustutkimus

Vanhoja suomenkielisiä käsikirjoituksia käsitellyt varhainen tutkimus (esim. Airila 1914; Rapola 1925; Penttilä 1931) on ollut luonteeltaan lähinnä äännehistoriallista²⁶, koska kielitieteessä päähuomio oli siihen aikaan äännehistoriassa E. N. Setälän edustaman nuorgrammaattisen koulukunnan ansiosta (tarkemmin esim. Häkkinen 2008b, 130–135). Harry Lönnroth (2007a) on tutkinut ruotsinkielistä Tammisaaren tuomiokirjaa. Hän on tutkimuksessaan keskittynyt paleografiaan eli käsialatutkimukseen. Lönnroth on laatinut tutkimusaineistostaan myös tekstikriittisen edition (2007b) ja julkaissut filologista tutkimusta käsittelevän artikkelikokoelman (2007c). Mikko Kauko (2015) on puolestaan tutkinut Jöns Budden käsikirjoituksia ja erityisesti Budden käännöskieltä.

Kokonaisvaltaisempi moderni fennistinen käsikirjoitustutkimus on käynnistynyt vasta 2010-luvulla, ja tutkimuksen kohteiksi on noussut useita käsikirjoituksia: Westhin koodeksi (Häkkinen 2012; Lehtonen 2012), Tukholman suomalaisen seurakunnan luterilainen graduale (Häkkinen & Hannikainen 2013), Kangasalan messukirjan suomenkielinen teksti (Häkkinen & Tuppurainen 2014), Uppsalan käsikirja (Rajamäki 2015) ja Uppsalan evankeliumikirjan katkelma (Häkkinen 2016). Fennistisessä käsikirjoitustutkimuksessa on äännehistorian lisäksi keskitytty erityisesti saman tekstin eri versioiden keskinäisten suhteiden tarkasteluun. Myös monitieteinen näkökulma on otettu huomioon, mikä on näkynyt esimerkiksi yhteistyönä kirkkomusiikin tutkijoiden kanssa.

1.6.4 Filologinen tekstivertailu

Tämä luku esittelee teoriataustaa lukuun 4. Vanhan kirjasuomen tutkimusalalla yleinen tutkimusmenetelmä on perinteinen eri tekstien synoptinen eli yhtäaikainen rinnakkainen vertailu. Menetelmää voi hyödyntää erilaisista näkökulmista:

²⁶ Vanhoja lakikäsikirjoituksia on hyödynnetty useissa äännehistoriallisissa tutkimuksissa (esim. Setälä 1890–1891; Ojansuu 1901–1904; Laurosela 1913–1914).

selvittääkseen tietyn kielenpiirteen esiintymistä tietyllä aikakaudella (esim. Forsman Svensson 1983; Salmi 2010; Nummila 2011), selvittääkseen tietyn kielenpiirteen esiintymistä ajan kuluessa (esim. Nikkilä 1994), selvittääkseen tekstin kirjoittajien lukumäärää (esim. Kiuru 1990), selvittääkseen käännetyn teoksen lähde- teoksia (esim. Hjelt 1909; Gummerus 1941, 1947 & 1955; Itkonen-Kaila 1997; Uusitalo 2016), selvittääkseen tietyn käännöstekstin suhdetta muihin saman tekstin käännöksiin (esim. Airila & Harmas 1930; Häkkinen 2012) tai selvittääkseen tekstin tuntematonta kirjoittajaa (esim. Forsman Svensson 1995). Vertailua pitää usein tehdä erikielisten tekstien välillä, jolloin tutkimus on luonteeltaan kontrastiivista lingvistiikkaa. Kontrastiivisessa kielentutkimuksessa vertailtavina voivat olla mitkä kielet tai kielimuodot tahansa eikä niiltä edellytetä sukulaisuutta, typologista samankaltaisuutta tai maantieteellistä läheisyyttä (Järventausta 2013, 96). Tutkimusta ei ole tarpeen rajata aineistoltaan vain joko käsikirjoituksiin tai painettuun materiaaliin. Hedelmälliseksi on osoittautunut myös tutkimus, jossa tutkimusaineistona on molempia rinnakkain (esim. Häkkinen 2012; Uusitalo 2016).

Vertailevissa tutkimuksissa oleellista on tarkastella aineistoja kattavasti. Selkeitä piirteitä esimerkiksi ruotsinkielisyyksistä voi havaita jopa ilman vertailuaineistoa, mutta kokonaiskuvan saamiseksi on syytä käyttää sekä laajaa tutkimus- että vertailuaineistoa (Itkonen-Kaila 1997, 11–13). Myös Gummerus (1941, 13) mainitsee tutkimuksensa perustaksi mahdollisten käännöslähteiden laajan kartoituksen. Kattavasti eri tekstejä tarkastelevissa vertailevissa tutkimuksissaan sekä Gummerus (1947, 268), Hjelt (1909, 45–52) että Itkonen-Kaila (1997, 106–107) ovat havainneet, että Agricolan teosten käännöstyössä on käytetty useita erikielisiä lähteistä jopa samanaikaisesti. Useita lähteitä samanaikaisesti ovat tunnetusti käyttäneet myös jotkut tekstien kopioijat jo keskiajalla (Heikkilä 2009a, 72). Kuningas Kristofferin maanlain Martinuksen suomennoksen eri kopioiden välisiä suhteita selvittävässä tutkimuksessaan M. Airila ei ole pitänyt tutkimuksen kannalta oleellisena ottaa huomioon vähäpätöisimpiä ortografisia eroavaisuuksia. Tätä menettelyä on Martti Rapola vastustanut. (Airila & Harmas 1930, V–VI.) Kyseisessä tutkimuksessa kuitenkin tunnustetaan, että jossain määrin äänne- ja muoto-opillisten piirteiden lisäksi myös ortografiasta voi tehdä päätelmiä (mts. X). Vähäisten kokemusten ja ristiriitaisten näkökantojen vuoksi katson varmimmaksi tarkastella huolellisesti tutkimusaineistoni ortografiaa. On otettava huomioon, että Airilan ja Harmaksen tutkimuksessa ei tavoitteena edes ollut tuntemattomien kirjoittajien selvittäminen. Perusajatukseltaan heidän tutkimuksensa kuitenkin perustuu samanlaiselle menetelmälle kuin omani: kaikkia tarkasteltavia tekstiversioita tarkastellaan samanaikaisesti ja eroavaisuudet merkitään yksityiskohtaisesti (Airila & Harmas 1930, XXVII–XXXII). He ovat myös pohtineet eri kirjoittajien lukumäärää tekemällä käsialavertailua (mts. XXIII). Silva Kiuru (2000, 119–120) on vertaillut 1800-luvun painettujen kirjojen eri painoksia toisiinsa.

Hän huomauttaa, että todistusvoimaisimpia ovat toistuvat muutokset eri tekstien välillä. Lingvistikissa käsikirjoitustutkimuksessa selkeät kopiointivirheet paljastavat, että tutkittava käsikirjoitus on alkuperäisen sijasta kopio. Kaisa Häkkisen (2012, 44) mukaan kopiontiin viittaavia piirteitä ovat esimerkiksi sellaiset kohdat, joissa kahden identtisen sanamuodon välinen, muiden lähteiden perusteella odotuksenmukainen jakso puuttuu.

Nykyään monia vanhan kirjasuomen aineistoja on sähköisessä muodossa joko teksteinä tai skannattuina kuvatiedostoina ja niitä voi hyödyntää erilaisten ohjelmien ja tietokantojen avulla (esim. Codices Fennici; Korp; Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta; Vanhan kirjasuomen korpus). Tämä helpottaa tutkimusta oleellisesti, sillä tekstejä on helppo asettaa tietokoneelle rinnakkain. Kuvatiedostoja voi myös tarpeen vaatiessa suurentaa, pienentää tai muokata muilla tavoin tutkimuksen helpottamiseksi. Lisäksi sähköisestä tekstiaineistosta on helppo kerätä esiintymiä erilaisia osatutkimuksia varten.

1.6.5 Kirjoittajan tunnistaminen

Tässä luvussa tarkastellaan ensin vanhan kirjasuomen tutkimuksessa hyödynnettyjä perinteisiä menetelmiä kirjoittajan tunnistamiseksi. Sen jälkeen pohditaan lyhyesti uusien digitaalisten menetelmän antia tutkimusalalle. Lopuksi erikseen tarkastellaan forensisessä kielentutkimuksessa hyväksi havaittuja käytänteitä ja periaatteita. Luku on teoriatausta lukuun 5.

1.6.5.1 Perinteiset menetelmät

Kirjoittajan tunnistaminen (engl. *authorship attribution*) tarkoittaa tutkimusta, jossa pyritään vertailevin metodein tunnistamaan jonkin tekstin tuntematonta kirjoittajaa. Kun kyseessä on käsikirjoitus, voi kirjoittajaa pyrkiä tunnistamaan sekä käsialaa vertailemalla että kielenpiirteiden perusteella, mikäli käytössä on vertailuaineistoa. Vanhan kirjasuomen tutkimuksen alalla tekijän tunnistamiseen liittyvää tutkimusta on tehty aiemmin jonkin verran. Lyhyesti asiaa on käsitelty esimerkiksi Heikki Ojansuu (1916, erit. 57–60) tutkiessaan *Elinan surmarunoa*. Lisäksi Ojansuu (1917) on tutkinut *Piispa Henrikin surmavirren* muistiinpanojen ajallista ja maantieteellistä taustaa murretutkimuksen keinoin. A. V. Koskimies (1917, VIII–X) on selvittänyt murretutkimuksen, henkilöhistoriallisen tutkimuksen ja käsialatutkimuksen keinoin erääseen Daniel Jusleniuksen *Suomalaisen sana-lugun coetuksen* kappaleeseen tehtyjen muistiinpanojen kirjoittajaa. Osmo Ikola (1991) on pohtinut *Yx Kijtossana ia Rucous* -tekstin kirjoittajaa ja Pirkko Forsman Svensson (1995) on yrittänyt selvittää *Cullaisen Kirian* suomentajaa. Tuntematonta kirjoittajaa ovat pohtineet myös esimerkiksi Kaisa Häkkinen (2009, 28) ja Kirsi-Maria Nummila (2010,

198–200), joilla tarkastelun kohteena ovat olleet *Formulae puerilium colloquiorvm* -kirja ja siihen liitetty *Variarum rerum vocabula* -sanakirja. Riitta Palkki (2012, 45–47) on pohtinut *Rudimenta*-kieliopin²⁷ kirjoittajaa. Kirjoittajia on pyritty identifioimaan myös vanhoista asiakirjoista löytyneiden käsialojen perusteella (Kallio 2012, 19; Salminen 2008). Muiden kielten tutkimuksen parissa on Suomessa tehty vastaavaa tutkimusta. Esimerkiksi Jöns Budden tekstejä on tutkinut Mikko Kauko (2015, erityisesti 19–23). Kulttuurihistorioitsija Reima Välimäki (2016, 46–76) puolestaan on tutkinut inkvisiittori Petrus Zwickerin osallisuutta keskiaikaisiin latinankielisiin teksteihin. Molemmat ovat tehneet tutkimustaan vertaamalla tutkittavaa tekstiä vertailuaineistoon, jonka kirjoittaja on tunnettu nimeltä. Kysymys kirjoittajan henkilöllisyydestä on ylipäättään oleellinen, kun tutkitaan vanhoja käsikirjoituksia tai painettuja tekstejä, joiden kirjoittajista ei ole varmuutta. Tutkijoilla on yleensä tapana pohtia kysymystä tavalla tai toisella. Edellä mainittujen tutkimusten lisäksi tekijää pohtivat esimerkiksi Häkkinen ja Tuppurainen (2014), Lindström (2014), Häkkinen (2016), Kallio (2017a) ja Uusitalo (2017).

Ruotsinkielisten tekstien tutkimuksessa on havaittu, että kirjoittajan tunnistamista helpottaa tekstissä esiintyvät murrepiirteet (Noreen 1942, 28). Murrepiirteet ja murrealueiden rajat kuitenkin muuttuvat, minkä vuoksi tutkimustulos ei voi täsmällisesti määrittää tuntemattoman kirjoittajan koti- tai asuinpaikaksi tiukasti rajattua aluetta, esimerkiksi kaupunkia tai kylää. Tämän on havainnut myös Gösta Holm (2000, erityisesti 159–161), joka on tutkinut 1600-luvulla eläneen ruotsalaisen Agneta Hornin tekstien murrepiirteitä. Lisäksi tutkimusta helpottaa, mikäli aineisto on laaja ja kirjoitettu lyhyen ajan sisällä (Noreen 1942, 34–35). On myös hyvä, mikäli mahdolliset kirjoittajat pystytään tavalla tai toisella rajaamaan kohtuulliseen määrään (Ellegård 1983, 27). Kirjoittajan tunnistaminen käy sitä hankalammaksi, mitä nuorempi tutkittava teksti on, sillä kirjakielen historian edetessä kirjoituskäytännöt vakiintuvat vähitellen ja erkanevat kirjoittajan puhekielestä (Noreen 1942, 36). Vanhassa kirjasuomessa on havaittu vakiintuneita kirjoituskäytänteitä jo Mikael Agricolan teoksista ja esiagricolalaisista käsikirjoituksista alkaen (Rapola 1933, 26; Nikkilä 1994, 17–37), mikä tuo tutkimukseeni haasteita. Christer Laurén (2004, 9) huomauttaa, että kirjoittajan tunnistamista ei pitäisi rakentaa muutaman yksittäisen kielenpiirteen varaan, vaan tarkastelun kohteeksi tulisi ottaa laaja ja monipuolinen kokonaisuus. Hän pitää myös forensisen lingvistiikan menetelmiä tarkoituksenmukaisina (forensisesta lingvistiikasta tarkemmin luvussa 1.6.5.3). Lisäksi kielenpiirteiden frekvenssin tulisi olla mahdollisimman samanlainen sekä tutkittavassa aineistossa että vertailuaineistossa. Kaikenlainen aineistojen välinen vaihtelu haittaa kirjoittajan tunnistamiseen tähtäävää tutkimusta. (Ellegård 1983, 25.)

²⁷ *Rudimentasta* tarkemmin myös Lauerma (2012).

Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kieleen on saattanut vaikuttaa myös aiempien lainsuomennosten kieli, minkä vuoksi murremaantieteellinen tutkimus tuottaa epävarmoja tuloksia. Tästä huolimatta tutkimuksessa on syytä tarkastella hämäläismurteisuuksia, sillä Sääksmäellä syntynyt Hartvig Speitz on varmasti ainakin spontaanissa kielenkäytössä niitä viljellyt. Tätä taustaa vasten on syytä huomioida Natanael Beckmanin (1917, 27) nimeämät tekstin paikallistamisen menetelmät. *Kockin ja Olsonin menetelmällä* vertaillaan toisiinsa samanikäisiksi tiedettyjä tekstejä. *Hesselmanin menetelmällä* puolestaan verrataan vanhaa tekstiaineistoa nykymurteisiin. Näistä menetelmistä jälkimmäistä Beckman pitää luotettavampana, mutta on syytä muistaa, että myös suomen kielen murteiden rajat ovat vaikeasti määriteltävissä ja ne lienevät myös muuttuneet aikojen saatossa (Rapola 1969, 14–16; Mielikäinen 1991; Leino ym. 2006, 28–29). Holm (2000, 38) huomauttaa, että luotettavimman tuloksen saa vertailemalla tutkimusaineistoa sekä vanhaan että uuteen materiaaliin. Lisäksi Holm (2000, 12) listaa kolme merkittävää epävarmuustekijää:

- 1) Puutteelliset tiedot vanhoista kieliolosuhteista
- 2) Epätietoisuus siitä, mitkä piirteet kuuluvat kirjoittajan luonnolliseen kielenkäyttöön
- 3) Kirjoittajan kieli on voinut muokkautua useiden murteiden vaikutuksesta.

Kaksi ensimmäistä kohtaa koskevat ilmiselvästi myös vanhaa kirjasuomea. Kolmannesta tekijästä on tutkimustietoa esimerkiksi Mikael Agricolan teosten kielestä (Ojansuu 1909, 97–106).

Tanskankielisiä tekstejä koskevassa tutkimuksissa on havaittu, että kirjoittajaa selvittäessä on syytä kiinnittää huomiota erityisesti ortografiaan sekä äänne- ja muotorakenteeseen, sillä nämä piirteet antavat varmimman tutkimustuloksen. Jos on syytä epäillä, että käsillä on vain kopio vanhemmasta käsikirjoituksesta, pitää huomio kohdistaa sanastoon. (Brøndum-Nielsen 1914, 136.) Pitää kuitenkin ottaa huomioon, että myös käänkövirheet voivat kopioitua vanhemmasta lähteestä uudempaan, kuten Martinuksen käänköksen kopioissa on tehty²⁸. Erik Noreen (1942, 29–30) on samoilla linjoilla Johannes Brøndum-Nielsenin (1914, 136) kanssa ja huomauttaa, että myös sanajärjestyksen ja syntaksin tarkasteleminen auttaa, mikäli aineistona on käsikirjoituksen kopio. Lisäksi käänköstekstin ollessa kyseessä tulee

²⁸ Esimerkkinä nykykielen pesänkavallusta merkitsevä *bodrägt*, jonka Martinus on kääntänyt *paatin siirtämiseksi*. Käänkövirhe on kopioitu sellaisenaan muihinkin käsikirjoituksiin. Ks. Setälä & Nyholm (1905, 180, §29) ja vrt. Airila & Harms (1930, 342, kohta 21).

ottaa huomioon myös käänösvalinnat, sillä eri kääntäjillä saattaa olla omintakeisia käytäntöjä (Bengtson 1947, 18).

Malcolm Coulthard (2004, 431–432) on perustanut omat tutkimuksensa ajatukselle, että jokaisella äidinkieltään käyttävällä on omanlainen idiolekti, jota ilmentetään sekä puheessa että kirjallisesti. Esimerkiksi sanasto kehittyy kaikilla omanlaisekseen. Lisäksi sanavalintaan liittyvät käytännöt vaihtelevat eri kielenkäyttäjien välillä. (Coulthard 2004, 432.) Coulthardin (2004, 445) mukaan havainnot, jotka perustuvat oletukseen kielenkäyttäjän henkilökohtaisesta idiolektista, ovat luotettavia. Harold Loven (2002, 216) mukaan kirjoittajan tunnistamista voi arvioida kuudella eri kategoriolla. *Assured attribution* (varma osallisuus), *confident attribution* (melko varma osallisuus), *tentative attribution* (epävarma osallisuus) ja *plausible speculation* (uskottava oletus osallisuudesta) toimivat kategorioina joilla pyritään todistamaan sekä tekijyyden puolesta että vastaan. Lisäksi tekijyyttä vastaan todistamiseen tarvitaan kaksi lisäkategoriaa: *confident discrediting of an existing attribution* (uskottava oletus osallisuutta vastaan) ja *informed suspicion* (näyttöön perustuva oletus osallisuutta vastaan). Suomalaisessa tutkimuksessa on käytetty Keskusrikospoliisin todennäköisyys-taulukkoa (asiasta tarkemmin luvussa 1.6.5.3).

Tekstilajilla on vaikutusta siihen, millaista tekstiä kirjoitusprosessissa syntyy. Esimerkiksi kaunokirjallisuudessa on täysin mahdollista ja sallittua tuottaa persoonallista tyyliä, jolla erotutaan muista kaunokirjallisten tekstien tuottajista. Institutionaalisissa tekstilajeissa tilanne on kuitenkin toinen, sillä pyrkimys on tuottaa mahdollisimman vakiintunutta kieltä. Erittäin vakiintunut tekstilaji on esimerkiksi kirkollisten toimitusten pysyvät tekstit, jotka luetaan aina samalla tavalla. Lisäksi lakikieleen liittyy tiettyjä konventioita (Mattila 2010, 198–199), joten mainituista nykykielisistä teksteistä kirjoittajan tunnistaminen olisi käytännössä mahdotonta. Vanhan kirjasuomen tekstiaineistoissa on kuitenkin havaittavissa myös kirjoittajakohteaisia piirteitä (esim. Uusitalo 2016, 171).

Aina ei kuitenkaan ole mahdollista edes pyrkiä selvittämään tuntemattoman kirjoittajan nimeä, mikäli tutkimuksessa ei käy ilmi tarpeeksi seikkoja, joiden perusteella voisi nimetä kirjoittajaehdokkaita. Tällöinkin on toki tarkoituksenmukaista tutkia tekstin kieliasua ja tehdä huomioita yleisemmällä tasolla muun muassa kirjoittajan murretaustasta. Näin on toiminut esimerkiksi Maria Lehtonen (2012, 128–130). Harry Lönnroth (2007a & 2007b) puolestaan on tehnyt tutkimusta yksinomaan käsialoja tarkastelemalla. Erityisesti asiakirjojen kirjoittajien tunnistaminen on osoittautunut vaikeaksi, koska kirjurit eivät ole usein olleet nimeltä tunnettuja. Nopeasta kirjoitustavasta johtuen myös käsialat ovat huonosti yksilöitävissä. (Walta 2012, 52.)

1.6.5.2 Digitaaliset menetelmät

Perinteisten menetelmien rinnalle humanistisille aloille on tullut digitaalinen tutkimus. Turun yliopistossa on tehty digitaalista tekijäntunnistusta latinankielisestä aineistosta *Esimodernien auktoareiden tekijäntunnistus* -hankkeessa (Propreau). Kansainvälisesti mainetta niittänyt tekijäntunnistushanke on ollut William Shakespearen teosten tutkimushanke (Taylor & Egan [toim.] 2017). Suomeksi digitaalista humanistista tutkimusta on käsitelty esim. Kimmo Elon (2016) toimittamassa *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet* -artikkelikokoelmassa. Tietokoneella tehty tekijäntunnistus soveltuu erityisesti hyvin laajojen aineistojen tutkimukseen. Aitolahden koodeksin maanlaki ja Speitzin teokset ovat sen kokoluokan aineistoja, että esimerkiksi Välimäen tekijäntunnistuksen (2016, 46–76) kaltaista tutkimusta ei ole tarpeen tehdä eivätkä tulokset olisi välttämättä luotettaviakaan.

Avainsana-analyysi on metodi, jota voidaan käyttää useilla tieteenaloilla, esimerkiksi kieli-, käänös-, historia- ja yhteiskuntatieteissä (ks. esim. Kemppanen 2008, 74–80 ja Probirskaja 2009, 79–81), mikäli tiettyjen sanojen tai sanamuotojen esiintymisfrekvenssi on tutkimuksen kannalta relevanttia. Näin ollen avainsana-analyysi on tutkimuksessani erinomainen keino vertailla Aitolahden kielen ja Speitzin kielen ortografisia piirteitä, kun tarkastelun alla on käytettyjen sanojen ortografisten varianttien käyttöfrekvenssi.²⁹

1.6.5.3 Forensinen lingvistiikka

Forensinen lingvistiikka on yläkäsite kahdelle eri käsitteelle, joista toinen on myös nimeltään *forensinen lingvistiikka* (engl. *forensic linguistics*) ja toinen *forensinen fonetiikka* (engl. *forensic phonetics*). Termillä viitataan rikostutkimuksessa sovellettuun kielentutkimukseen. Suomessa keskusrikospoliisi on hyödyntänyt tutkimuksissaan forensisia lingvistejä, mutta tällaisia tutkimuksia on tehty hyvin vähän. Tarja Salmi-Tolonen (2008, 375–378) on määritellyt forensisen kielentutkimuksen yhdeksi *soveltavan oikeuslingvistiikan* osa-alueeksi. Heikki Mattila (1999, 771) kutsuu forensista lingvistiikkaa *tuomioistuiningvistiikaksi*, mutta Salmi-Tolonen (2008, 377) pitää termiä liian laajamerkityksisenä. Forensinen lingvistiikka ja forensinen fonetiikka eroavat toisistaan tutkimusaineiston suhteen. Forensinen lingvistiikka tutkii puhutun ja kirjoitetun kielen tyyli- ja puhepiirteitä ja forensinen fonetiikka puolestaan puheen akustiikkaa. Osittain tutkimukset ovat usein päällekkäisiä. (Salmi-Tolonen 2008, 378.) Yksi forensisen lingvistiikan

²⁹ Tekijäntunnistuksessa olisi kiinnostavaa käyttää menetelmänä myös avainsana-analyysin kaltaista *avainrakenneanalyysia*, mutta se edellyttäisi aineiston annotointia etukäteen (avainrakenneanalyysista ks. lisää Ivaska 2015, 61–63, annotoinnista Garside ym. [toim.] 1997).

tutkimuskohteista³⁰ on kirjoittajan tai puhujan tunnistus (Salmi-Tolonen 2008, 383). Tämä kytkee forensisen lingvistiikan oleellisesti omaan tutkimukseeni.

Forensisessa lingvistiikassa omintakeisia kielenpiirteitä kutsutaan toisinaan ”kielellisiksi sormenjäljiksi” (engl. *linguistic fingerprints*), mutta Coulthardin (2004, 432) mukaan sormenjälkiin vertaaminen on harhaanjohtavaa, sillä se edellyttäisi jonkinlaisen massiivisen ”kielenpiirretietopankin” perustamista. Suomessakin on puhuttu ”verbaalisista sormenjäljistä” (Tiililä 2014, 14).

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa ala on vielä vaatimattomissa kantimissa, ja Suomessa tarvittaisiin enemmän alan tutkimusta ja opetusta (Lindroos 2017). Suomessa forensisen tekstintutkimukseen on käytännön työssä perehtynyt laajemmin ainoastaan Kotimaisten kielten keskuksen erityisasiantuntija Ulla Tiililä³¹. Lisäksi keskusrikospoliisissa toimii forensinen foneetikko ja forensinen käsialantutkija (Salmi-Tolonen 2008, 375). Tiililän mukaan kirjoittajan tunnistustutkimus on harvinaista ja työlästä. Tiililä on tehnyt tutkimustyötä eri lähtökohdista. Tutkimus voi olla yhtäältä sellaista, että tekstinäytettä verrataan vertailuaineistoon, joka koostuu useiden eri kirjoittajien kirjoittamista teksteistä. Koska vertailuaineiston kirjoittajat tunnetaan, voidaan siten saada selville tutkittavan tekstin kirjoittaja. Toisaalta tutkimus voi olla sellainen, että tutkittavia tekstejä on useita ja niitä verrataan keskenään. Silloin voidaan saada selville, onko kaikilla teksteillä sama kirjoittaja vai ei. Kolmanneksi Tiililä mainitsee tutkimuksen, jossa tekstinäytteiden perusteella pyritään profiloimaan tuntematon kirjoittaja tietyn tyyppiseksi henkilöksi, mutta tällainen tutkimus on hyvin spekulatiivista eikä Tiililä pidä sitä samalla tavalla todistusvoimaisena tutkimuksena kuin aiemmin mainittuja. Oma tutkimukseni edustaa näkökulmasta riippuen kaikkia mainittuja tutkimusasetelmia, vaikka vertailuaineisto koostuukin vain yhden kirjoittajan teksteistä.

Tiililä on saanut toimeksiantoja poliisilta. Työssään hän tekee tekstianalyysin ja sen perusteella kirjoittaa poliisille lausunnon. Poliisin tehtäväksi jää punnita lausunnon todistusvoima eli forensisella lingvistillä ei ole valtaa ottaa kantaa syyllisyyteen tai syyttömyyteen. Tutkijan tehtävänä on siis yksinomaan antaa lausunto saamastaan tutkimusaineistosta eikä tutkija välttämättä edes tiedä rikoksen yksityiskohtia tai tutkinnan alla olevien henkilöiden tunnistetietoja. Tutkija ei myöskään saa välttämättä poliisilta tietoonsa sitä, johtaako annettu lausunto syytteisiin. Tiililän mukaan lingvistinen tutkimus on kuitenkin ollut ratkaiseva todiste syytteen nostamiseen, eli tutkijalla on työstään suuri vastuu.

³⁰ Muista tutkimuskohteista ks. Salmi-Tolonen (2008, 383). Aidoista rikostapauksista ks. tarkemmin myös esim. Rentola (2017, 22–37).

³¹ Tässä luvussa Ulla Tiililältä peräisin olevat tiedot perustuvat esitelämään, jonka hän piti Tukholmassa Kielineuvoston seminaarissa 4.3.2016. Ks. lisäksi Tiililä (2014).

Tiililän mukaan tutkimustyö jakautuu osiin. Ensimmäinen työvaihe on huolellinen tekstianalyysi, joka on ainoa varmaa faktaa tarjoava työvaihe. Tekstianalyysissä tehdään havaintoja kielenpiirteistä ja kielenkäytöstä. Toisessa työvaiheessa analyysin jälkeen tehdään arvio, jossa otetaan kantaa tutkimuskysymykseen, joka on yksi edellä mainituista kolmesta tapauksesta. Arviota ei voi pitää varmana faktana. Kielentutkijan ammattitaitoa tarvitaan erityisesti arvioinnin tekemisessä, sillä esimerkiksi eri tekstilajeista koostuvassa tutkimusaineistossa voi olla niin paljon muuttujia, ettei arviota voi luotettavasti tehdä ilman asiantuntemusta.

Tutkimus on Suomessa toistaiseksi niin harvinaista, että Tiililä itsekin kokee oppivansa jokaisesta tutkimuksesta uutta. Tutkimuksissaan hän on soveltanut Keskusrikospoliisin rikoslaboratorion käyttämää johtopäätösasteikkoa, joka on alun perin kehitetty forensisen käsialantutkimuksen tarpeisiin. Tiililä on sanojensa mukaan forensisena lingvistinä itse oppinut ja hän pohjaa tutkimuksensa taustaansa tekstintutkijana sekä tiettyihin havaitsemiinsa teoreettisiin seikkoihin:

1. Oletus tekstin ja kontekstin suhteesta

- konteksti (eli esim. kirjoitustilanne ja -ympäristö tai kulttuuri) tunkeutuu tekstiin ja on siitä luettavissa
- on ennustettavissa, millaisia tekstejä tietyssä kontekstissa syntyy

2. Kieli valintoina eri mahdollisuuksien joukosta: sosiolingvistinen tieto

- idiolektit (yhden kielenkäyttäjän kielimuoto)
- sosiolektit (tietyn ryhmän kieli)

Mitkä piirteet voisivat olla tyypillisiä juuri kirjoittajalle tai hänen edustamalleen ihmisryhmälle?

3. Kielen monifunktioisuus

- kieli ilmaisemassa sisältöjä
- kieli ilmaisemassa arvoja, asenteita ja vuorovaikutusta
- kieli kielenä: tyyli

Minkälaista maailmaa kielellä rakennetaan?

4. Tekstilajitieto

- lajityypilliset erot ja mahdollisuudet
- tekstin tuottamiseen liittyvät piirteet

Sama kirjoittaja tuottaa erilaista tekstiä erilaisissa rooleissa. Huomioitava on myös tekstin tuottamistapa eli esimerkiksi se, onko teksti luovan prosessin tulos vai jonkinlaisen mallin mukaan tehty.

Analyysivaihe on perinteistä tekstivertailua ja tutkimus on luonteeltaan sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista. Eräessä tuomioon johtaneessa rikostutkimuksessa, jonka tavoitteena oli osoittaa, että eri nimillä lähetetyt kirjeet ovat yhden kirjoittajan kirjoittamia, Tiililä kiinnitti huomiota esimerkiksi kirjeissä toistuneisiin *kuten*-alkuisiin virkkeisiin. Toisessa esimerkkitutkimuksessa, julkisuudessaakin paljon olleessa niin sanotussa Enkeli-Elisan tapauksessa³², Tiililä kiinnitti huomiota ”eri kirjoittajien” käyttämiin samantyyppisiin retorisiin ilmaisiin ja esimerkiksi *hitto*-sanana ja asultaan yleiskieleen kuulumattoman *eteenkin*-sanana käyttöön.

Tiililän mukaan tutkimuksessa on eduksi ja usein välttämätöntä, että konsultoi kielentutkimuksen eri alojen asiantuntijoita, sillä yksi ihminen harvoin on asiantuntija hyvin monilla aloilla. Lisäksi on syytä ottaa huomioon, että monet huomiota herättävät kielentiirit eivät ole mitenkään erityisen harvinaisia. Tiililä on tutkimuksissaan havainnut, että todistusvoima nousee paljoudesta, mutta ei minkä tahansa paljoudesta. Esimerkiksi samantyyppisistä yleiskielisistä teksteistä on hankala tehdä johtopäätöksiä, vaikka yhtymäkohtia on runsaasti. Jotakin persoonallista tai poikkeavaa tulisi tutkimuksessa nousta esille. Päätelmien tekeminen on Tiililän mukaan hankalaa, jos aineisto on niukka ja yksipuolinen. Tiililä näkee forensisessä lingvistiikassa mahdollisuuksia disinformaation ja valheiden levittämisen kitkemiseen. Tämänlaiselle tutkimukselle on jatkossa varmasti kasvava tarve esimerkiksi internetiin perustettujen niin sanottujen vaihtoehtomedioiden vuoksi.

Tim Grantin (2008, 220–225) mukaan forensisessä tutkinnassa olevan tekstin tekijäanalyysissä on syytä ottaa huomioon tiettyjä kysymyksiä, joista jokainen vaatii omanlaisensa kielitieteellisen lähestymistavan.

- Millä tavalla teksti on tuotettu?

Tekstin tuottamista tarkastellaan erityisesti siitä näkökulmasta, pohjautuuko teksti johonkin aiemmin kirjoitettuun tekstiin. Tällainen lähestymistapa on erityisen keskeisessä roolissa esimerkiksi silloin, kun pyritään selvittämään mahdollista plagiointia. Omassa tutkimuksessani tämä on myös oleellinen kysymys, sillä Aitolahden koodeksin teksti on käännetty jo aiemmin. Tutkimuksen keskeinen tavoite on selvittää juuri se, missä määrin teksti pohjautuu aiempiin käännöksiin, vaikka toki varsinaisesti plagioinnista ei olekaan kyse ainakaan juridisessa mielessä. Plagiointi-käsitettä tai tekijänoikeuksia ei tunnettu 1600-luvulla, eikä käsi-kirjoitusten kopioimisessa ollut mitään moraalisesti arveluttavaa.

³² Ks. lisää Tiililä (2014, 15).

- Montako henkilöä on osallistunut tekstin kirjoittamiseen?

Forensisessa tutkimuksessa tämä kysymys nousee esiin erityisesti silloin, kun selvitetään, onko esimerkiksi tekstiin tehty lisäys saman kirjoittajan kirjoittama kuin alkuperäinen teksti. Omassa tutkimuksessani tähän kysymykseen saataneen vastaus yksityiskohtaisen analyysin jälkeen. Ennakko-oletus on, että Aitolahden lainsuomennoksen on kirjoittanut yksi kirjoittaja, mutta useamman kirjoittajan mahdollisuus pitää ottaa huomioon esimerkiksi käsialassa ja kirjaintyypeissä esiintyvän variaation vuoksi.

- Minkälainen henkilö tekstin on kirjoittanut?

Tämänkaltaista tutkimusta tehdään esimerkiksi silloin, kun tutkimusmateriaalina on ainoastaan yksi teksti, kuten uhkauskirje, eikä lainkaan vertailuaineistoa. Tällöin kirjoituksesta tehdään johtopäätöksiä esimerkiksi kirjoittajan koulutustasosta tai sosiaaliluokasta. Omassa tutkimuksessani tätä kysymystä ei tarvitse juurikaan pohtia, sillä kyseessä on joka tapauksessa jonkun oppineen henkilön käännöskieli.

- Mikä on tutkittavan tekstin ja vertailuaineiston suhde?

Ratkaisua tähän kysymykseen haetaan selvittämällä, onko eri teksteillä sama kirjoittaja. Mikäli käsillä ei ole vertailuaineistoa, jonka kirjoittaja tunnetaan, voidaan ottaa kantaa ainoastaan siihen, onko kirjoittaja sama vai eri. Mikäli nimellä kirjoitettua vertailuaineistoa tunnetaan, kuten asia on omassa tutkimuksessani, on mahdollista, että tutkittavan tekstin kirjoittaja saadaan selville.

Grant (2008, 225) huomauttaa, että mainitut kysymykset eivät välttämättä ole täydellinen listaus, vaan eri tutkimuksissa saattaa nousta esille muitakin oleellisia kysymyksiä. Omassa tutkimuksessani huomionarvoista on se, että tutkittava teksti on käännöskieltä. Forensista lingvistiikkaa esittelevät teoriat ja tapaustutkimukset eivät ole huomioineet käännöskielestä tehtävää tutkimusta, minkä vuoksi oma tutkimukseni on poikkeuksellinen tapausesimerkki. Sekä Aitolahden koodeksin maanlainsuomennos että Speitzin kirjoittamaksi tunnettu vertailuaineisto edustavat samaa tekstilajia: lakikieltä. Speitziltä tunnetaan myös kuolleelle sukulaiselle kirjoitettu lyhyt muistikirjoitus, joka toki edustaa omanlaistaan tekstilajia, mutta se on aineistona niin pieni ja vähäpätöinen, ettei sillä ole suurta merkitystä tutkimuksen kannalta.

Koska tutkimusaineistoni on käsikirjoitus, on syytä ottaa huomioon myös forensisen käsialatutkimuksen käytännöt. Käsialatutkimuksessa vertaillaan tutkittavaa käsialaa vertailuaineistoon ja pyritään selvittämään, onko teksteillä sama kirjoittaja. Käsialatutkimuksessa ei saada täsmällisiä tuloksia, ja tulosten

oikeellisuuden arvioiminen on hankalaa, minkä vuoksi tutkimuksiin suhtaudutaan toisinaan kriittisesti. (Puonti 1997, 71.) Anne Puonti (1997, 83) huomauttaa, että käsialatutkijoilla on pitkä koulutusaika, mutta itse olen alkanut perehtyä aiheeseen vasta väitöstutkimukseni yhteydessä. Näiden seikkojen valossa perustan johtopäätökseni käsialatutkimuksen havaintoihin hyvin varovasti. Koska olen lingvisti enkä käsialatutkija, katson linjani edistävän myös tutkimukseni luotettavuutta. Keskusrikospoliisin käsialatutkimuksissa käytetään johtopäätösasteikkoa, joka asteikolla A–F ottaa kantaa siihen, miten todennäköisesti vertailtavilla teksteillä on sama kirjoittaja (ks. Himberg 2002, 103). Asteikko on yhteneväinen muissa Pohjoismaissa ja Saksassa käytettävien asteikkojen kanssa. Loppupäätelmät C, D ja E ovat suuntaa antavia. A, B ja F puolestaan ovat luonteeltaan sellaisia, joissa todennäköisyyttä pidetään varmimpana. Käsialalausuntojen luotettavuutta kuitenkin arvostellaan usein. (Lehtonen ym. 1992, 880–881.) Käytän samaa asteikkoa käsialatutkimuksessa sekä Ulla Tiililän tapaan myös tekstintutkimuksessa. Myös poliisin rikostutkimuksissa sovelletaan samaa asteikkoa tarvittaessa muihinkin kuin käsialatutkimuksiin (Himberg 2002, 127). Johtopäätösasteikko esitellään tarkemmin luvussa 5.6.

1.6.6 Kääntäminen ja käännösmenetelmät

Tämä luku esittelee teoriataustaa lukuun 6. Koska tutkimusaineistoni on ruotsista suomeksi käännettyä kieltä, on syytä huomioida myös käänntieteelliset näkökulmat. Käänntieteessä käännösvastine-käsite on hyvin monitahoinen (Ingo 1990, 96–107). Koska tutkimukseni ei kuitenkaan ole luonteeltaan käänntieteellinen, katson riittäväksi käytännöksi hyvin yksinkertaisen määritelmän. Kutsun *käännösvastineiksi* kaikkia kielestä toiseen käännettyjä kielellisiä yksiköjä. Tutkimuksessani ei ole tarpeen täsmällisesti erotella erilaisia käännösvastinetyyppejä toisistaan käsitteellisesti.

Rune Ingon (1990, 108) mukaan modernissa käänntöprosessissa lähtökielestä kohdekieleen on seuraavat vaiheet: analyysi, siirto ja muotoilu. Analyysivaihe koostuu alustavan tekstianalyysin lisäksi kieliopillisesta, semanttisesta, tyylillisestä ja pragmaattisesta analyysistä. Siirtovaihe on aivoissa tapahtuva prosessi, jonka aikana ensimmäisessä vaiheessa analysoitu tekstimateriaali muuttuu kohdekieliseksi, eikä tässä vaiheessa synny kääntäjältä välttämättä kirjoitettua tekstiä. Lopulta muotoiluvaiheessa käännettävä teksti saa lopullisen kohdekielisen muotonsa. Käänntöksen raakaversiot muotoillaan sujuviksi teksteiksi. (Käänntöprosessin eri vaiheista tarkemmin ks. Ingo 1990, 110–276; modernista virkakielen kääntämisestä ks. esim. Koskinen 2008, erit. 132–142.) Lakikielen kääntämisen erityishaasteena on se, että eri kielialueiden oikeusjärjestyksissä on käsite-eroja (Mattila 2017, 462).

Nykyään muodollisen vastaavuuden eli lähtökielen ja kohdekielen rakenteellisen ja sanastollisen mahdollisimman suuren vastaavuuden vaatimus ei ole yhtä tarkka kuin ennen, vaan oikean sanoman välittäminen katsotaan kääntäjän ensisijaiseksi tehtäväksi (Ingo 1990, 251). Vanhan kirjasuomen kauden kääntäjät ovat kuitenkin olleet vielä tietämättömiä nykyajan käännöstieteellisistä periaatteista, ja käännösprosessi on esimerkiksi kuningas Kristofferin maanlain kääntäjillä ollut yksinkertaisempi ja suoraviivaisempi. Todennäköisesti käännösuoritus on alkanut jonkinlaisella alustavalla tekstinanalyysillä, joka käytännössä on tarkoittanut luetun ymmärtämistä, ja siirtovaiheen kautta muuttunut melko valmiiksi kohdekieliseksi tekstiksi, jota ei ole liiemmin enää muokattu. ”Alkeellisen” käännösprosessin vuoksi tutkimusaineistossani on selkeästi näkyvillä monenlaiset piirteet, jotka ovat siirtyneet lähtökielestä (ruotsi) kohdekieleen (suomi). Olisi erittäin tärkeää, että kääntäjä ymmärtäisi sitä toimintaa, johon käännettävä teksti liittyy (Kinnunen 2008, 117). Esimerkiksi Martinuksen ja Ljungon kohdalla näin ei ole täysin ollut, sillä he eivät olleet lainoppineita vaan pappeja.

Vanhan kirjasuomen kauden käännösteksteille ei ole käännöstieteessä vakiintunutta termiä. Koska kyseessä ovat tekstit, joissa on usein vaikutteita useista käännöslähteistä ja jotka lisäksi toisinaan sisältävät kirjoittajan omaakin kirjoitusta, on niitä kutsuttu esimerkiksi *hybriditeksteiksi*. (Paloposki 2005, 16–19.) Aitolahden koodeksin tapauksessa kyse on aiemmin käännetyn kielen kopioimisesta, ei siis kirjoittajan itse tuottamasta käännöskielestä. Sen vuoksi esimerkiksi Speitzin teksteihin vertailevasti tehtävä *uniikkiainesten analyysi* tai *kollokaatioanalyysi* eivät ole varmuudella luotettavia keinoja tekijätunnistuksessa. Uniikkiainekset ovat kovat kohdekielen piirteitä, joille ei ole lähtökielellä yksiselitteisiä vastineita. Kollokaatit puolestaan ovat sanoja, jotka esiintyvät tutkittavan sanan läheisyydessä. (Tarkemmin Tirkkonen-Condit 2005.) Tunnetaan kuitenkin myös tapauksia, joissa kopioijan oma idiolekti syrjäyttää alkutekstin muodon (esim. Häkkinen 2010, 121–128). Yleisesti ottaen vanhalle kirjasuomelle tyypillistä on, että monet lähtökielten piirteet ovat selvästi havaittavissa (Häkkinen 1994, 323).

2 Tutkimustehtävän osa-alueet ja metodit

Tutkimuskokonaisuus jakautuu neljään osatutkimukseen (luku 2.1). Jokaista tutkimusta tulee lähestyä hieman erilaisesta näkökulmasta hyödyntäen edellä kuvailtuja käytänteitä. Tutkimusmenetelmät esitellään luvussa 2.2.

2.1 Tutkimuskysymykset

1. Miten ja milloin koodeksi on rakentunut? Millainen kirjoitusprosessi on ollut?

Ensimmäinen osatutkimus (luku 3) selvittää kodikologian ja materiaalisen filologian menetelmin koodeksin ajoitusta, syntyä ja muodostumista. Muista osatutkimuksista poiketen tässä tutkimuksessa hyödynnetään yksinomaan alkuperäisaineistoa tai sen digitaalista valokuvajäljennöstä. Tavoitteena on mahdollisimman tarkasti tuottaa tietoa huomion kohteena olevien piirteiden synnystä ja merkityksestä.

2. Mikä on Aitolahden koodeksin maanlainsuomennoksen suhde Martinuksen ja Ljungon maanlainsuomennoksiin? Mistä ovat peräisin ne tekstijaksot, jotka eivät mukaile Martinuksen tai Ljungon tekstejä?

Vertailuaineistona toisessa osatutkimuksessa (luku 4) ovat luonnollisesti Martinuksen ja Ljungon maanlainsuomennokset. Abraham Kollaniuksen maanlainsuomennosta ei ole tarvetta huomioida tutkimuksessani, sillä suorittamani vertailun perusteella teksteillä ei ole sellaisia yhteisiä osia, jotka osoittaisivat, että Kollaniuksen käännöstä olisi hyödynnetty lähteenä. Martinuksen tekstin vertailussa tarkastan yleisimmin tutkitun ja vanhimmaksi oletetun Tukholman kopion lisäksi myös Airilan & Harmaksen (1930) julkaisemat muut kopiot.

Tutkimuksen alkuasetelmassa on pitänyt ottaa huomioon myös se mahdollisuus, että Aitolahden koodeksin kirjoittajalla on ollut käsissään jokin ruotsinkielinen teksti. Maanlaki painettiin ensi kerran ruotsiksi vuonna 1608. Ensimmäisen painoksen lisäksi oleellisia ovat painokset vuosilta 1621, 1634, 1635, 1636, 1638 ja 1643, jotka siis julkaistiin ennen Abraham Kollaniuksen (1648) suomennosta. (Ruotsinkielisen maanlain eri painoksista ks. esim. Rudbeck 1915.) Tutkimuksen

edetessä kävi kuitenkin ilmi, että systemaattista vertailua kaikkiin eri ruotsinkielisiin painoksiin ei ollut tarpeen tehdä.

3. Onko kirjoittaja Hartvig Speitz? Jos ei, mitä kirjoittajasta voi saada selville?

Kolmas osatutkimus (luku 5) tavoittelee selvyttä tekijyyteen. Kirjoittajaan tunnistamiseen liittyvä tutkimuskysymys on tutkimuksessani monitahoisin. Tutkimuksessa tulee huomioida kattavasti sekä perinteiseen vanhojen tekstien kirjoittajien tunnistamiseen liittyvän tutkimuksen sekä modernin forensisen tekstintutkimuksen teoriaa ja metodeja. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että käytän tutkimusaineistonani Aitolahden koodeksia kokonaisuudessaan, sillä, kuten aiemmin luvussa 1.6.5.1 kävi ilmi, tutkimusta auttaa, mikäli aineisto on laaja. Lisäksi Speitzin tunnetuista suomenkielisistä teksteistä koostuva vertailuaineisto on laajuudessaan sellainen, että myös se on mahdollista käydä läpi kokonaisuudessaan. Koska kyseessä on käännöskieline aineisto, ei tutkimuksen painopiste voi olla liikaa sanastossa eikä syntaksissa. Tutkimuskysymyksen vastaaminen edellyttää myös sen selvittämistä, onko teksti yhden vai useamman kirjoittajan kirjoittama.

Teen johtopäätökset massasta erottuvien ortografisten, morfologisten, leksikaalisten ja syntaktisten erojen avulla kuitenkin myös käsialan huomioiden. Ellegårdin (1983, 27) mukaan tutkimuksessa on eduksi, mikäli mahdollisten kirjoittajaehdokkaista on vain yksi, Hartvig Speitz. Aiemmin luvussa 1.3.3.2 mainittiin, että Kollaniuksen käännökseen tarkastuskomitean jäsenet Henrik Jacobsson ja Anders Pacchalenius olisivat saattaneet tehdä myös oman suomennoksensa. Heidän suomennoksensa olisi varmasti mukailnut ainakin jonkin verran Kollaniuksen suomennosta. Koska Aitolahden koodeksin suomennoksella ja Kollaniuksen suomennoksella ei ole yhteneväisiä osia, en pidä realistisena, että Aitolahden teksti olisi Henrik Jacobssonin ja Anders Pacchaleniuksen käännös.

4. Miten Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kirjoitus- ja kieliasu eroaa vuoden 1642 *Biblian* kirjoitus- ja kieliasusta?

Neljäs osatutkimus (luku 6), ottaa kantaa siihen, missä määrin epäjohdonmukaisempaa Aitolahden koodeksin lakisuomi on samanikäiseen uskonnolliseen kieleen verrattuna. Tutkimus on tarpeellinen, sillä vuoden 1642 *Biblia* on tunnetusti johdonmukaista ja huolellisesti työstettyä kieltä, kun verrataan aiempaan tai muuhun samanaikaiseen kirjakieleen. Laajaan tutkimusaineistoon perustuva tutkimus antaa tarkkaa tietoa siitä, miten 1600-luvun uskonnollinen kieli ja maallinen kieli ovat eronneet toisistaan.

2.2 Metodien kuvaus

Jotta kaikkia seuraavaksi esiteltäviä tutkimusmetodeja voi hyödyntää, pitää tutkimusaineisto olla kaikkiin eri metodeihin soveltuvassa muodossa. Käytännössä tämä tarkoittaa tutkimukseni kannalta sitä, että aineisto on kolmessa eri muodossa. Luonnollisesti yksi muoto on fyysinen alkuperäisaineisto, jota säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. Seura on teettänyt alkuperäisaineistosta digitaalisen jäljennöksen, jota olen myös hyödyntänyt. Jäljennöksen avulla olen transkriboinut koodeksin suomenkielisen osan itselleni tekstimuotoon. Transkription tekeminen ja hyödyntäminen on ollut välttämätöntä erityisesti kielentutkimuksessa esimerkiksi siksi, että sen myötä erilaisten sanahakujen tekeminen on ollut mahdollista.

Ensimmäisessä tutkimuksessa (luku 3) tutkin koodeksin materiaalisia ja visuaalisia ominaisuuksia sekä kirjoitusprosessia. Menetelmänä on koodeksin digitaalisen jäljennöksen mahdollisimman tarkka ja yksityiskohtainen tarkastelu. Vesileimatutkimus on toteutettu perinteisesti alkuperäislähteen lehtiä valaisemalla. Muista osatutkimuksesta poiketen tässä tutkimuksessa aineistona on ollut koko koodeksi, ei pelkästään lainsuomenos. Osittain metodina on ollut myös tekstin transkriptio-versiosta tehty vertailu.

Toisessa tutkimuksessa (luku 4) vertailen Aitolahden koodeksin kielenpiirteitä Martinuksen suomennoskopioihin sekä Ljungon suomennokseen³³ selvittääkseni kokonaiskäsityksen siitä, miten paljon kyseisiä käännöksiä on käytetty apuna Aitolahden koodeksia kirjoitettaessa. Käyn läpi tutkimus- ja vertailuaineistot rinnakkain kohta kohdalta ja toteutan värikoodatun tekstiaineiston, jossa eri värejä käytetään kuvaamaan niitä osia, jotka ovat selkeästi peräisin joko Martinukselta tai Ljungolta. Lisäksi oman värinsä saavat ne osat, jotka voivat yhtä hyvin olla kummasta tahansa lähteestä, sekä ne osat, jotka ovat omintakeisia ainoastaan Aitolahden koodeksin tekstissä. Pääasiallinen tutkimusmenetelmäni on eri tekstien synoptinen eli samanaikainen rinnakkainen vertailu. Menetelmä sopii erinomaisesti erityisesti silloin, kun vertailtavat tekstit ovat sähköisessä muodossa, sillä niiden muokkaaminen ja asettelu käy hyvin helposti.

Kolmannessa tutkimuksessa (luku 5) tutkin Hartvig Speitzin osallisuutta Aitolahden koodeksin tekstin kirjoittamiseen vertailemalla tekstiä Speitzin kirjoituksiin. Tässä yhteydessä hyödynnän forensisessä lingvistiikassa käytettyjä menetelmiä, joiden avulla rikostutkinnassa pyritään selvittämään tutkittavan tekstin tuntematon kirjoittaja. (Ks. lisää Salmi-Tolonen 2008.) Varsinaisena

³³ Olen varmuuden vuoksi tutkinut myös Ruotsin kansalliskirjaston kokoelmiin kuuluvan Ljungon tekstin alkuperäislähteen tutkimukseni kannalta oleellisista kohdista. En löytänyt merkkejä siitä, että Ulkuniemen (1975) tekstijulkaisua ei voisi pitää luotettavana ja huolellisesti työstettynä lähteenä.

tutkimusmenetelmänä on tutkimus- ja vertailuaineistojen synoptinen vertailu. Ortografiaa olen analysoinut myös tarkastelemalla yleisimpien sanojen kirjoitusasuja. Tähän on apuvälineenä ollut *Nvivo*-analyysiohjelman³⁴ sanafrekvenssilaskuri.

Neljännessä tutkimuksessa (luku 6) vertailen Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kieltä vuoden 1642 *Biblian* kieleen. Myös tässä tutkimuksessa keskeinen metodi on ollut tekstivertailu. Vertailua on yksinkertaistanut se, että vertailuaineiston on voinut suurelta osin poimia aiemmin tehdystä vuoden 1642 *Biblian* kieltä käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta.

Analyysiluvuissa 3–6 toistuu säännöllisesti sana *sana* silloin, kun jokin yksittäinen sana on tutkimuksen kannalta huomionarvoinen. *Sanalla* viitataan aineistossa olevaan sanaesiintymään, *saneeseen*.

³⁴ *Nvivo* on erityisesti laadullisten aineistojen käsittelyyn (esim. lajitteluun ja erilaisten hakujen tekemiseen) tarkoitettu ohjelma.

3 Kodikologisia huomioita ja käsikirjoituksen erityispiirteitä

Jokainen käsikirjoitus on uniikki yksilö. Sen vuoksi kokonaisvaltaisessa käsikirjoitustutkimuksessa on syytä tarkastella tutkimuskohdetta monelta eri kannalta (tarkemmin aiemmin luvussa 1.6.3). Tässä luvussa huomion kohteena ovat materiaalisen kodikologian tutkimustulokset sekä kirjoitusprosessi. Tarkoituksena on saada mahdollisimman kattava kokonaiskuva käsikirjoituksen ajoituksesta, kirjoittajien lukumäärästä ja siitä, onko teksti itsensä ensimmäinen versio vai kenties kopio aiemmin kirjoitetusta tekstistä. Lisäksi tarkastelun kohteena ovat monet muut kiinnostavat asiat kuten koodinvaihto, virheet ja niiden korjaaminen sekä marginaalimerkinnot. Vaikka väitöstutkimukseni päähuomio on koodeksin suomenkielisessä tekstissä, tässä luvussa olen käyttänyt aineistona myös ruotsinkielistä osaa silloin, kun se on ollut tarkoituksenmukaista.

3.1 Materiaaliset perustiedot

Aitolahden koodeksi on kooltaan 32,2 cm x 20,5 cm. Se on kirjoitettu laadukkaalle lumpupaperille.³⁵ Kansina on yksinkertaiset pergamenttikannet, joiden alla on kansipahvit. Kansipahveissa käytetty liima on ruisliisteriä tai jotain vastaavaa liimaa. Pergamentin sisäpuolelle on liimattu painettuja kirjanlehtiä eläinliimalla. Musteena on käytetty rautagallusmustetta³⁶. (Konservointiraportti 2015.) Koodeksissa on 178 numeroitua lehteä, joista neljä ensimmäistä puuttuu. Lisäksi koodeksin maanlainsuomennoksen keskeltä puuttuu kaksi lehteä. Sivunumerot ovat kunkin lehden recto-puolen oikeassa yläreunassa. Numerointi vaikuttaa tehdyn joko samanaikaisesti tekstin kirjoittamisen yhteydessä tai sitä aiemmin.

³⁵ Kirjoituspaperin historiasta tarkemmin esim. Heikkilä (2009a, 25–29).

³⁶ Rautagallusmuste on keskiajalla ja uuden ajan alussa hyvin yleisesti käytetty mustetyyppi. Kirjoitusmusteista tarkemmin esim. de Hamel (1999, 32–33) ja Heikkilä (2009a, 32–37).

3.2 Koodeksin ajoitus

Käsikirjoituksen ajoitusta täytyy pyrkiä selvittämään muiden viitteiden avulla, mikäli tekijä ei ole selvästi ajoittanut sitä jollakin merkinnällä. Viitteitä ajoituksesta antaa vesileimatutkimus (luku 3.2.1), mutta muutkin ajoitukseen viittaavat koodeksiin sisältyvät asiat on syytä ottaa huomioon kokonaiskuvan muodostamiseksi. Aitolahden koodeksin tapauksessa kyseeseen tulee teksteihin sisältyvien vuosilukujen tarkastelu (luku 3.2.2).

3.2.1 Vesileimatutkimus

Aitolahden koodeksissa on yhdenlaisia vesileimoja (kuva 1). Vesileima esittää vaakunaa, jonka päällä on kolmesakarainen kruunu. Vaakuna on *nelijakoinen* (jaotuksesta ks. Kara [toim.] 1998, 12–13). Kahdessa kentässä on leijonahahmo ja kahdessa kolme kruunua. Lars Sjödin (1944, 180–188) esittelee vanhoja ruotsalaisia vesileimoja, ja hänen artikkelissaan kuvassa 46 on samanlainen vesileima kuin Aitolahden koodeksin paperissa. Sjödinin mukaan varhaisin tunnettu esiintymä kyseisestä vesileimasta on vuodelta 1633 ja hänen valokuvaamansa esimerkki on vuodelta 1635. Hän arvelee epäröiden sen olevan peräisin Uddbysn paperitehtaasta³⁷. Sekä Gösta Liljedahl (1973) että Nils J. Lindberg (1998, 44) pitävät mahdollisena, että osa 1630-luvun paperista, jonka vesileima kuvaa ruotsalaista vaakunaa, olisikin saksalaisvalmisteista. Tällaisessa paperissa tulisi kuitenkin olla erillinen lisävesileima, jollaista Aitolahden koodeksin paperissa ei ole. 1600-luvun alkupuoliskolla Ruotsista Suomeen tuodusta paperista valtaosa oli Uddbystä peräisin (Lindberg 1998, 42). Vesileima-ajoituksen perusteella Aitolahden koodeksin tekstiä tuskin on siis kirjoitettu ennen vuotta 1633. Aitolahden koodeksin paperissa vesiviivat kulkevat pystysuuntaan ja vesileima on melko keskellä lehteä. Tämä on tyypillistä foliokokoiselle lehdelle (Havu 1996, 51–52).

³⁷ Uddbysn paperitehtaasta ks. tarkemmin Sjödin (1944, 168–173).



Kuva 1: Aitolahden koodeksin paperin vesileima lehdessä numero 166.

3.2.2 Ajoitus vuosilukujen perusteella

Koodeksin eri teksteissä esiintyy vuosilukuja 1400-luvulta 1600-luvulle. Varhaisimmista vuosiluvuista ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöksiä, sillä ne on voitu kopioida teksteistä, jotka on alun alkaen kirjoitettu kauan ennen Aitolahden koodeksia. Kaikkein myöhäisimmästä vuosiluvusta sen sijaan on apua. Se osoittaa, että ainakin koodeksin myöhäisimmät osat on voitu kirjoittaa vasta kyseisenä vuonna tai sen jälkeen. Myöhäisin vuosiluku on koodeksiin kopioidussa kuningatar Kristiinan määräyksessä vuodelta 1642 (koodeksin sivulla 123r).

3.2.3 Ajoituksen yhteenveto

Vaikka vesileimatutkimus osoittaa, että paperi on valmistettu todennäköisesti 1630-luvulla, koodeksissa olevan vuodelta 1642 peräisin olevan tekstin perusteella taas itse teksti olisi kirjoitettu 1640-luvulla. Käsialatutkimus (ks. luku 3.4.2) ei osaltaan anna aihetta olettaa, että koodeksin tekstien kirjoittamiseen olisi kulunut

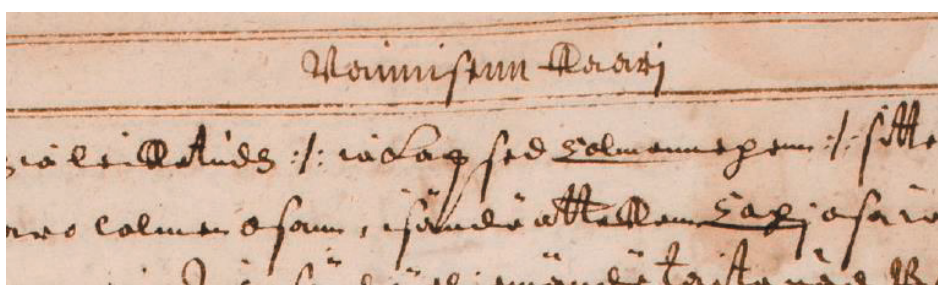
vuosikymmeniä. Nähdäkseni koodeksin kirjoittamisen voi luotettavasti ajoittaa 1640-luvulle. Näkemystäni tukee myös se, että lainsuomennosta kirjoitettaessa ei ole hyödynnetty vuonna 1648 valmistunutta Abraham Kollaniuksen suomennosta.

3.3 Tekstissä esiintyvät kirjoitusmerkit

Kaikki vanhan käsikirjoituksen sisältämät merkinnät on syytä tutkia tarkasti, sillä ne saattavat antaa tietoa käsikirjoituksen käytöstä (Clemens & Graham 2007, 47). Tässä luvussa esitellään Aitolahden koodeksissa esiintyvät välimerkit, nasaaliviivat, rahayksiköiden merkit ja erikoinen joidenkin tekstijaksojen lopussa esiintyvä h-kirjainta muistuttava merkki.

3.3.1 Välimerkit

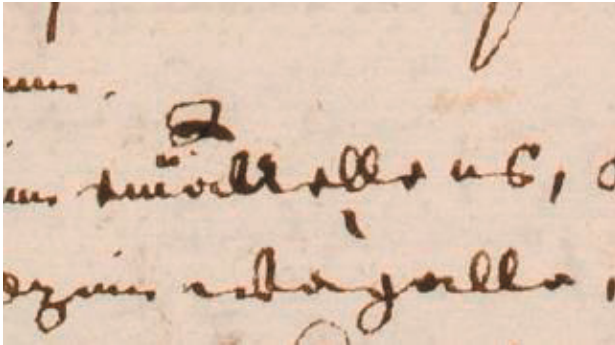
Vanhoissa käsikirjoituksissa välimerkit poikkeaa nykyoikeinkirjoituksesta. Keskiajan ja uuden ajan alun käsikirjoituksissa välimerkit esimerkiksi ohjaavat lukijaa pitämään tauon tietyssä kohdassa. Lisäksi välimerkkien avulla autetaan lukijaa hahmottamaan lauseiden osia toisistaan. (Clemens & Graham 2007, 82; Jajdelska 2007, 50; Heikkilä 2009a, 113–114.) Aitolahden koodeksin tekstissä on välimerkkeinä käytetty pilkkua, pistettä, kaksoispistettä, vaakasuoraa viivaa ja vinoviivaa. Tekstissä esiintyy myös kahden kaksoispisteen ja niiden välissä olevan vinoviivan yhdistelmää *:/*, joka funktioltaan vastaa kutakuinkin nykykirjoituksen kaarisuljetta. Niiden välissä oleva tekstijakso on tarkoitettu hahmotettavaksi ylimääräisenä lisäyksenä (esim. kuva 2). Merkistä on myös variantti, jossa rinnakkain ovat vinoviiva ja yksi kaksoispiste. Myös yhteen ja erikseen kirjoittamisessa esiintyy jonkin verran horjuntaa, mitä havainnollistaa jäljempänä kuva 13.



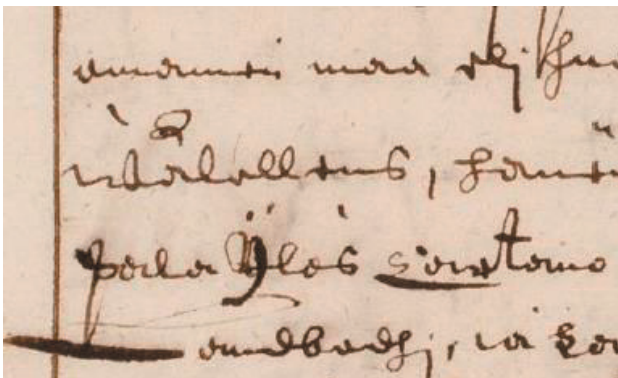
Kuva 2: Ylin rivi: *ia leikatudh* *:/*: *ia Lapsed colmannexenn* *:/*: *sitte* —. Kuva sivulta 16v.

3.3.2 Nasaaliviivat

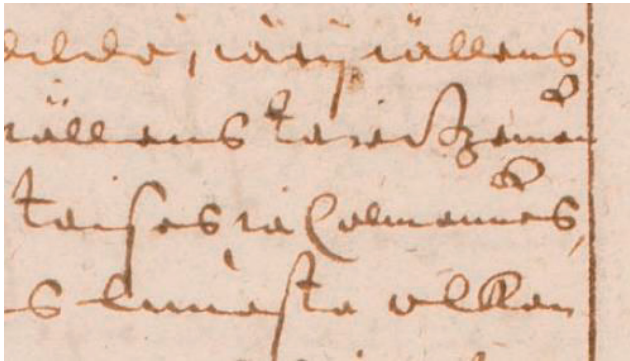
Tekstissä esiintyy vanhalle kirjasuomelle tyypillisiä nasaalikonsonantteja ilmaisevia merkkejä eli niin sanottuja nasaaliviivoja (kuvat 3–5, nasaaliviivan ilmaisema konsonantti lihavoitu). Usein vanhoissa teksteissä niillä on ilmaistu kirjoituksesta pois jätettyä nasaalikonsonanttia, mutta Aitolahden tekstissä merkinnät ovat epäjohdonmukaisia, sillä niillä ei aina selvästi ilmaista puuttuvaa kirjainta. Myös Ljungon tekstissä nasaaliviivojen käyttö ei ole ihan johdonmukaista, sillä niillä on merkitty muitakin kirjaimia ja kirjainyhdistelmiä kuin nasaalikonsonantteja (Ulkuniemi 1975, 264). Nasaaliviiva merkitään yleensä puuttuvaa konsonanttia edeltävän vokaalin yläpuolelle ja niitä on myös esimerkiksi latinankielisissä teksteissä. Samanlaisella viivalla on lyhennetty muitakin kuin nasaalikonsonantteja. (Havu 1996, 42; erilaisista lyhentämiskäytännöistä myös Lehtonen [tulossa].)



Kuva 3: emännellens. Kuva sivulta 15r.



Kuva 4: wallallens. Kuva sivulta 54v.



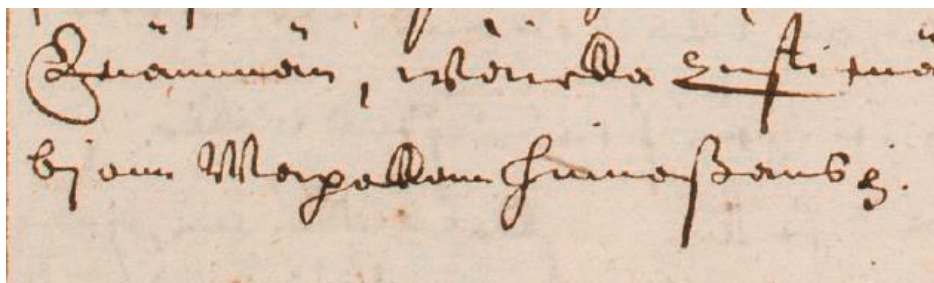
Kuva 5: taritzeman, Colmannes. Kummastakaan sanasta ei puutu kirjainta, mutta nasaaliviiva on silti merkitty. Kuva sivulta 65r.

3.3.3 Tekstijakson lopussa esiintyvä h-kirjainta muistuttava merkki

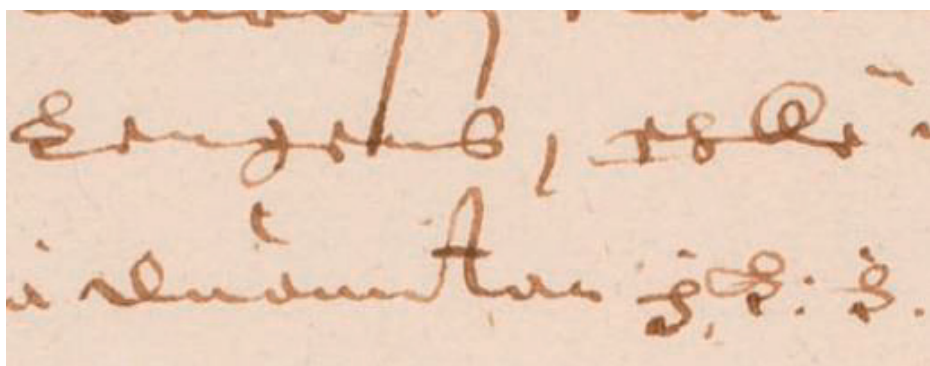
Perimisen kaaren ja Naimisen kaaren tekstien lopussa on merkki, joka muistuttaa Aitolahden tekstin pientä h-kirjainta, jonka yläpuolella on piste (esim. kuva 6). Myös Varkauden kaaren lopussa on peräkkäin kolme vastaavaa merkkiä (kuva 7). Esimerkiksi 1600-luvun ruotsinkielisissä henkilöluetteloissa on h-kirjaimella lyhennetty nimien yhteydessä 'herraa' merkitsevää sanaa (Mäkelä-Alitalo 2000, 70). Tästä tuskin on kyse, sillä varsinkin Perimisen kaaren ja Naimisen kaaren lopussa olevat merkinnät tuntuvat täysin irrallisista, sillä niiden yhteydessä ei ole mitään nimeksi tulkittavaa.

Vanhojen käsikirjoitusten laajempi tarkastelu osoittaa, että samantyyppistä merkintää esiintyy silloin tällöin eri käsikirjoituksissa. Myös Aitolahden ruotsinkielisessä osiossa esiintyy merkintää esimerkiksi Per Brahen kirjeen kopiassa (kuva 8). Tyypillistä merkille on, että se esiintyy aina jonkin tekstijakson lopussa, mutta ei kuitenkaan säännöllisesti ja johdonmukaisesti. Samantyyppinen merkki tunnetaan eräästä 1590-luvulla kirjoitetusta asiakirjasta. Mäkelä-Alitalon (2000, 53–54) mukaan sen merkitys on *et cetera* eli 'ja niin edelleen'. Lisäksi vuonna 1661 kirjoitetussa asiakirjassa on useita samantyyppisiä merkkejä (mts. 98–101). Niitä ei valitettavasti ole kommentoitu mitenkään, mutta oman tulkintani mukaan kontekstista johtuen *et cetera* ei niiden tapauksessa ole todennäköinen merkitys. Myös Aitolahden koodeksin maanlaisissa konteksti ei yksiselitteisesti tue *et cetera* -tulkintaa, mutta on mahdollista, että kirjoittaja on käyttänyt lähdettä, joissa kyseisessä kohdissa teksti on syystä tai toisesta jatkunut pidemmälle. Per Brahen kirjeen yhteydessä *et cetera* -tulkinta on periaatteessa mahdollinen, koska sen esiintymiskonteksti on Brahen pitkä ja monipuolinen titteli, josta on jätetty joitain osia pois. (Et cetera -merkeistä tarkemmin esim. Lehtonen [tulossa].) Lars

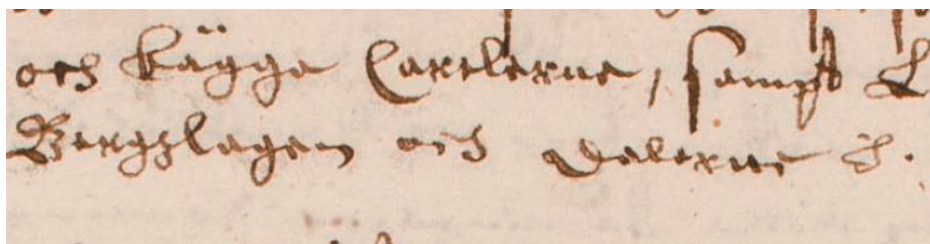
Svenssonin (1974, 90) mukaan samankaltaista merkkiä on käytetty *et cetera* -merkinnän lisäksi myös virkkeen päättöväliimerkinä. Tämä vaikuttaisi ymmärrettävältä selitykseltä Aitolahden koodeksin tapauksessa.



Kuva 6: Alarivillä (enämb)bj onn Maxakann Hinnassans **h**. Kuva sivulta 17r.



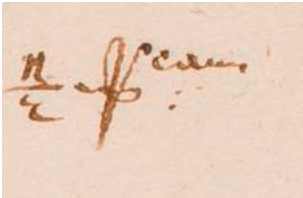
Kuva 7: Alarivillä duomitan **h. h. h.** Kuva sivulta 107r.



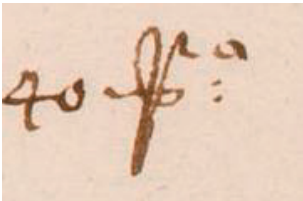
Kuva 8: Alarivillä Berghlagen och dalarne **h**. Kuva sivulta 123r.

3.3.4 Rahayksikköjen merkit

Keskiajalla ja uuden ajan alussa on Ruotsin valtakunnassa ollut käytössä useilla eri nimillä kutsuttuja rahoja (ks. esim. Grönros ym. 2015, 64–69). Aitolahden koodeksin maanlaissa mainitaan useita rahoja, ja markan merkinä käytetään erityistä symbolia (kuvat 9–11). Myös sijapääte on usein merkitty symbolin yhteyteen. Kuvassa 9 (*½ markan*) on genetiivin päätte ja kuvassa 11 (*40 markkaa*) partitiivin päätte. Symboli ei ole Aitolahden tekstille omintakeinen, vaan se on esiintynyt markan merkinä yleisesti (ks. esim. Mäkelä-Alitalo 2000, 63).

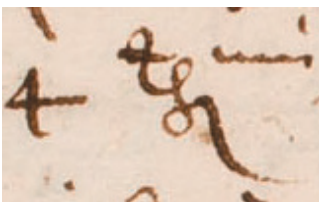


Kuva 9: *½ markan.*



Kuva 10: *40 markkaa.*

Muutaman kerran tekstissä esiintyy myös *penninki*-rahayksikön merkki (kuva 11). Kuvassa (*neljän penningin*) on numeron lisäksi sijapääte, joka on hieman epätarkasti kirjoitettu muotoon *-nin*. Anneli Mäkelä-Alitalon (2000, 25) mukaan myös penningin merkki on ollut yleisemminkin käytössä.



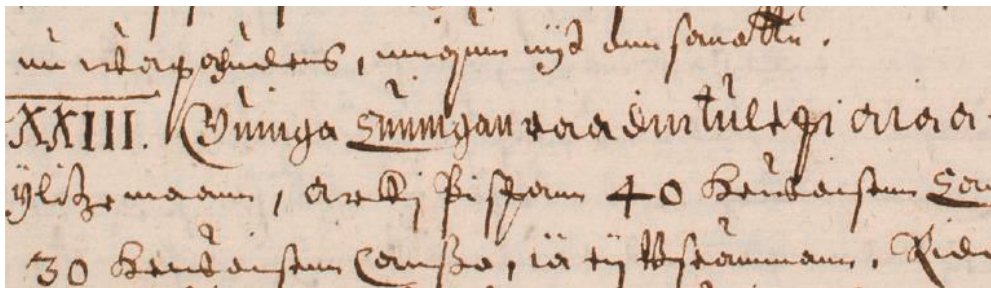
Kuva 11: *4 penningin.*

3.4 Koodinvaihto

Koodinvaihto tarkoittaa kielen tai kielimuodon vaihtumista. Se mielletään usein puhekielen ilmiöksi, vaikka sitä esiintyy myös kirjoitetussa kielessä (Pahta 2009, 288). Käsikirjoitustutkimuksessa on puhuttu erikseen myös käsialanvaihdosta (script-switching) ja kirjaintyyppin vaihdosta (typeface-switching) (Kaislaniemi 2017). Koodinvaihdon funktioita kirjoitetussa kielessä voivat olla esimerkiksi viittaus toiseen tekstiin, kirjoittajan oppineisuuden tai asiantuntijuuden osoittaminen, asiasisällön tärkeyden tai kirjoittajan näkökulman korostaminen tai tekstin rakenteen jäsentäminen (Pahta 2009, 298–305). Koodinvaihto voi olla joko lauseensisäistä tai lauseidenvälistä (Myers-Scotton 1993, 3). Kirsi-Maria Nummilan (2014, 53) mukaan molemmat tyypit ovat vanha kirjasuomen tutkimuksen kannalta oleellisia ja kiinnostavia.

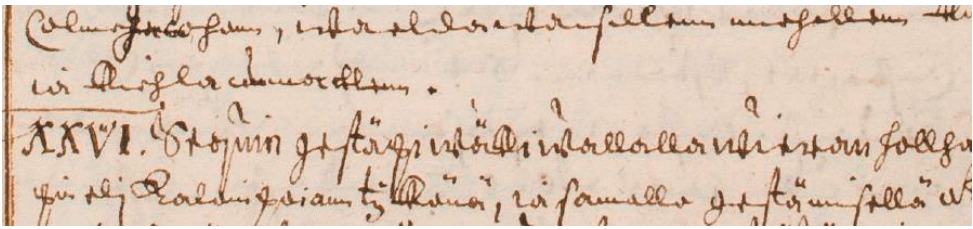
3.4.1 Kirjaintyyppin vaihtelu

Erilaista hieman suurempaa kirjaintyyppiä on käytetty esimerkiksi joissain kohdissa uuden luvun aloittavan rivin tekstissä (kuvat 12–14). Lisäksi erilaista kirjaintyyppiä on käytetty joidenkin latinankielisten lainasanojen kirjoittamiseen (kuvat 15–16). Kyseessä on tavanomainen konventio sekä suomen- että ruotsinkielisissä maanlakikäsitteissä.³⁸ Myös painetussa kirjallisuudessa on vastaavia käytäntöjä. Esimerkiksi vuonna 1688 suomeksi painetussa *Kirsko-Laki Ja Ordningi* -teoksessa lakikokonaisuuksien alussa on tekstiä kirjoitettu tavanomaista kokoa suuremmalla fontilla. Lisäksi latinankielisten lainasanojen painaminen antiikvakirjaimin muutoin fraktuuralla kirjoitetussa tekstissä on ollut tavanomainen käytäntö (Perälä 1996, 85).

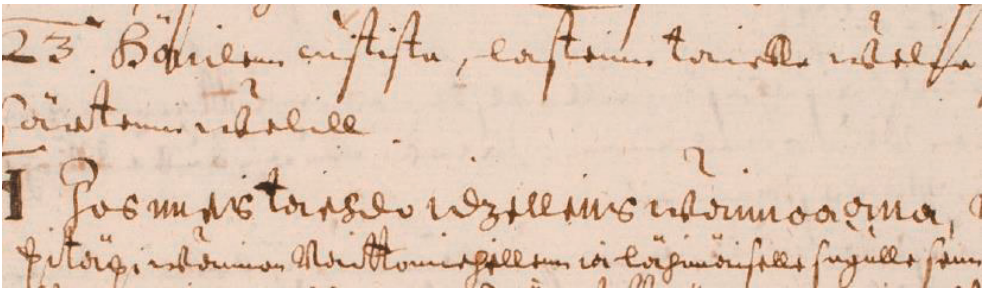


Kuva 12: XXIII. *Quinga cuningan raadin tulepi aiaa* —. Kuva sivulta 8r.

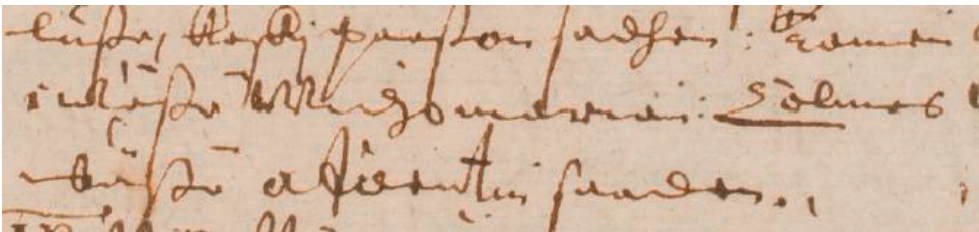
³⁸ Asian voi tarkastaa esimerkiksi *Codices Fennici* -tietokannan aineistoja tutkimalla.



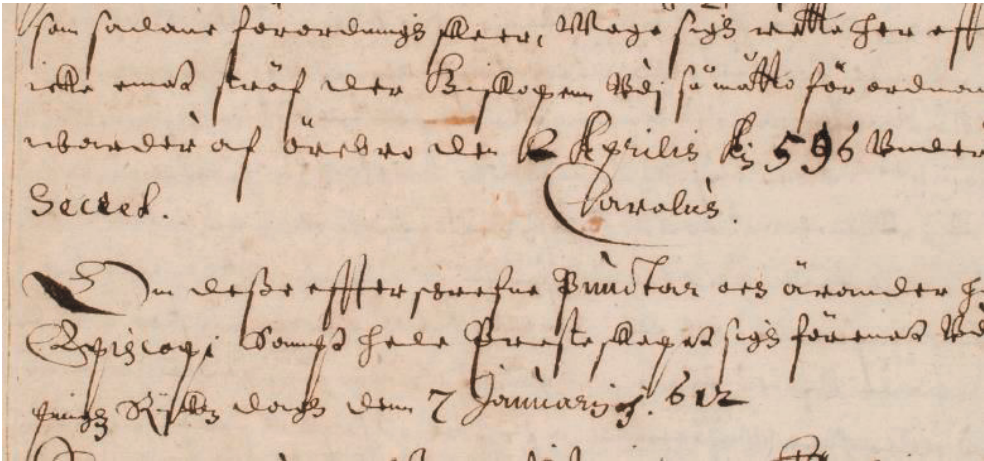
Kuva 13: XXVI. Sequin (sic!, se quin) gestäpi wäki wallalla wieran --. Kuva sivulta 8v.



Kuva 14: I. Jos mies tachdo idzellens waimoa ano, --. Kuva sivulta 12v.



Kuva 15: Alimmalla rivillä adventin-sana on kirjoitettu erilaisella kirjaintyyppillä. Vrt. viereisen saaden-sanan d-kirjain. Kuva sivulta 68v.



Kuva 16: Ylemmässä osassa Aprilis ja alemmassa Januarij on kirjoitettu erilaisella kirjaintyyppillä. Kuva sivulta 176v.

Kirjaintyyppin vaihtelua esiintyy Aitolahden koodeksin ruotsinkielisessä osassa enemmän kuin suomenkielisessä maanlaissa.

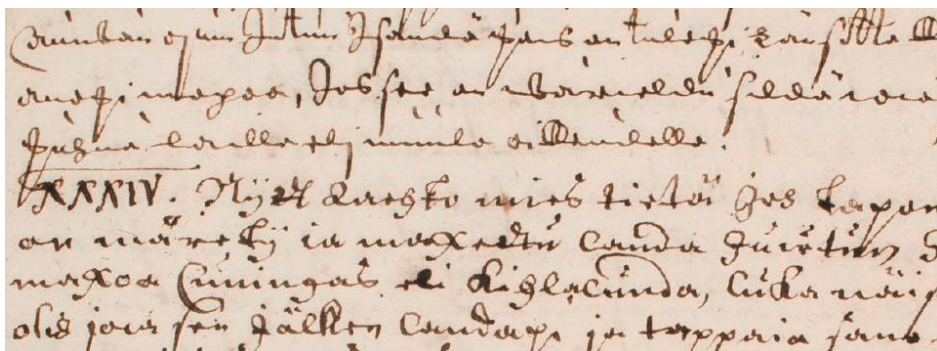
3.4.2 Käisialan vaihtelu

Aitolahden tekstin käisiala on Rapolan (1965, 77) mukaan 1600-luvun alkupuoliskon tyyppiä, joka muistuttaa Abraham Kollaniuksen suomennoksen ja Martinuksen suomennoksen Nordströmin kopion käsialoja. Anneli Mäkelä-Alitalon (2000, 84) mukaan 1600-luvun käsialalle tyypillinen piirre on ”pienuus”. Vaikka isot kirjaimet ovat selkeät, teksti saattaa mataloitua niin pieneksi, että kirjaimia on hankala erottaa toisistaan erityisesti a- ja e-kirjainten tapauksessa. Tämä on selvästi nähtävissä myös Aitolahden koodeksin tekstissä.

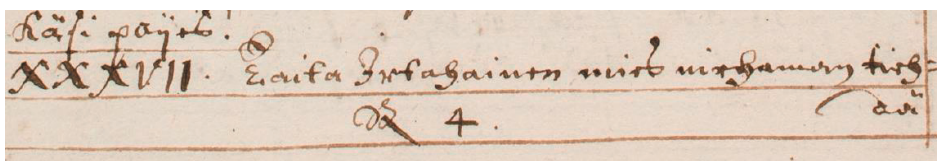
Koodeksissa käsialakin saattaa vaihdella, mutta kyseessä on eri asia kuin kirjaintyyppin vaihtelu. Käisialan vaihtuminen voi johtua esimerkiksi kirjoituksen nopeuden vaihtelusta ja tarpeesta kirjoittaa tiiviimmin tai väljemmin, mutta koodeksissa on myös osia, jotka vaikuttavat olevan eri kirjoittajien käsialaa. Käisialan yllättävä vaihtuminen antaa aiheita pohtia, olisiko joku kirjoittanut tekstiä sanelun pohjalta. Näin ollen kirjoittaja olisi hetkellisesti vaihtunut. Samanlaisen pohdinnan ovat esittäneet Tukholman kopion osalta myös Airila & Harmas (1930, XXXIII).

Sivulla 92r on kiinnostavalla tavalla käytetty melko pitkässä tekstijaksossa yleisestä linjasta poikkeavaa käsialaa (kuvat 17–18 kuvaavat käsialajakson alkua ja loppua). Tekstin sisältö tai sijainti koodeksissa ei selitä käsialan vaihtoa. Eri käsialalla kirjoitetuissa luvuissa ei ole mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Käisiala

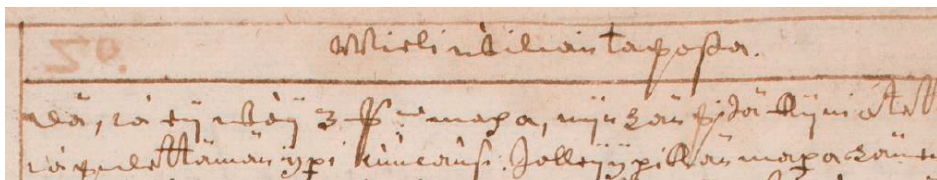
vaihtuu takaisin pääkäsialaksi heti sivun 92v alusta alkaen kesken sanan (kuva 19). Samaa vierasta käsialaa tulee lyhyesti uudestaan myöhemmin sivulla 92v.



Kuva 17: Käsiala vaihtuu selvästi. Kuva sivulta 92r.



Kuva 18: Erilaisen käsialajakson loppu. Kuva sivulta 92r.



Kuva 19: Käsiala vaihtuu kesken techdä-sanana (vrt. saman sanan jälkitävu kuvan 18 oikeassa alalaidassa). Kuva sivulta 92v.

Ruotsinkielisissä teksteissä on kahta käsialaa, joita ei suomenkielisestä maanlaista löydy (kuvat 20–21). Yhteensä koodeksissa on tulkintani mukaan neljän eri kirjoittajan käsialaa, joista yhdellä on kirjoitettu lähes kaikki tekstit sekä suomeksi että ruotsiksi. Muut kirjoittajat ovat hetkellisiä poikkeuksia.

Sententia den Romerska Landz Szofdingen i
 Jüdea, öfver Keiser Tyberio Lyrdz ors fältygert.
 Bär är Wladimir tyds fadd ors ährni sammings förbanden,
 nifla öfver mittas foor ors kufftigs i dydder, wärdes
 Christus Gånny Allen Hadningarns Samningens Propete,
 Lördingens faja om Gånny, att Gånny ähr Guds Bär, Wladimir
 Guds Wärdet Wad dydder, ors Guds alle Ganda
 ors färd Gånny, Gånny Guds ors m. Wladimir ors
 Manfiamet Land, Gånny Guds ors at Linfegad ors tätt
 at Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny

Kuva 20: Poikkeavaa käsiälaa. Kuva sivulta 123v.

Den wärdes (Wladimir) Gånny tyds fadd ors ährni sammings förbanden,
 nifla öfver mittas foor ors kufftigs i dydder, wärdes
 Christus Gånny Allen Hadningarns Samningens Propete,
 Lördingens faja om Gånny, att Gånny ähr Guds Bär, Wladimir
 Guds Wärdet Wad dydder, ors Guds alle Ganda
 ors färd Gånny, Gånny Guds ors m. Wladimir ors
 Manfiamet Land, Gånny Guds ors at Linfegad ors tätt
 at Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny Gånny

Kuva 21: Poikkeavaa käsiälaa. Kuva sivulta 157v.

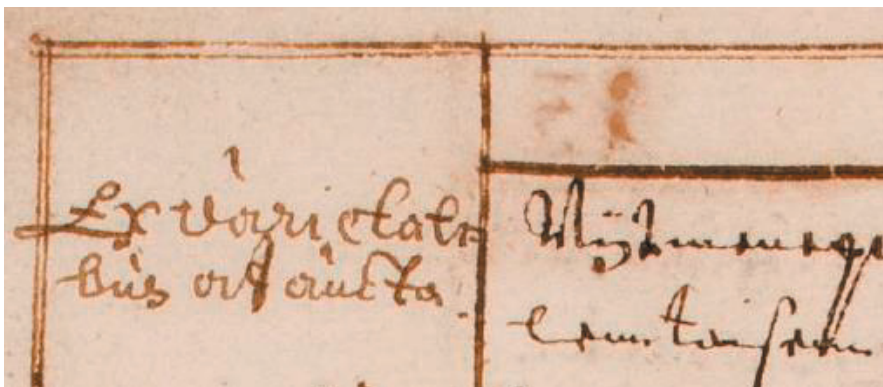
3.4.3 Kielten vaihtelu

Aitolahden koodeksin teksteihin sisältyy kaikkiaan kolmea kieltä: suomea, ruotsia ja latinaa. Pääasialliset kirjoituskielet ovat suomi ja ruotsi, mutta suomenkielisen tekstin yhteydessä on vähäisesti myös ruotsia ja latinaa ja ruotsinkielisen tekstin yhteydessä latinaa.

Maanlain lopussa on lopetussanat suomen lisäksi myös latinaksi ja ruotsiksi: *Finis. Enda. Loppu*. Vanhoissa maanlainsuomennoksissa on erilaisia lopetussanankäytäntöjä. Esimerkiksi Martinuksen käännöksen Tukholman kopiassa lopetusanoja ei ole laisinkaan, ja Juustenin kopiassa lukee vain latinaksi *Finis*.

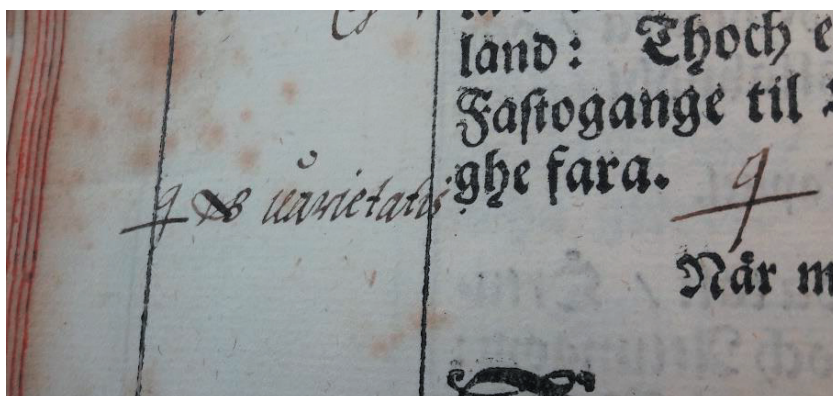
Aitolahden koodeksin maanlain lopussa on loppusanojen jälkeen lisätty vielä lakitekstiä, jonka paikka olisi oikeasti jo aiemmin (asiasta tarkemmin luvussa 4.1). Teksti alkaa latinankielisellä *item*-sanalla ('vielä, lisäksi'), joka ei kuulu itse lakitekstiin, vaan on kirjoittajan itsensä lisäämä. *Item*-sanaa on vanhoissa kirjoissa ja käsikirjoituksissa käytetty juuri silloin, kun tekstin voi tavalla tai toisella mieltää lisäykseksi. Esimerkiksi Mikael Agricolan *Abckiria*-aapiskatekismuksen toiseksi viimeisellä sivulla on *item*-sana.

Naimisen kaaren kolmannessa pykälässä on marginaalissa latinankielinen huomio *Ex varietatibus ad aucta* (suom. kutakuinkin 'eri versioista lisätty') (kuva 22). Ruotsinkielisissä maanlakipainoksissa vuosilta 1608 ja 1638 on samassa kohdassa lyhyempi teksti kuin Aitolahden koodeksissa. Sen sijaan ruotsinkielisissä lakikirjoissa on lopussa erillinen lisäosio, josta löytyy myös teksti, joka on käännetty ja kirjoitettu Aitolahden tekstiin. On ilmeistä, että Aitolahden tekstin marginaalissa oleva latinankielinen lisäys viittaa siihen, että tekstiä on pitänyt suomenkieliseen tekstiin ottaa eri lähteistä, siis sekä ruotsinkielisen lakikirjan pääosiesta että lisäosiesta.



Kuva 22: *Ex varietatibus ad aucta*. Teksti on kirjoitettu suomenkielisestä tekstistä poikkeavalla kirjaintyyppillä (vrt. esim. *d*-kirjaimen tyyli aiempaan kuvaan 15, jossa on advent-sana). Kuva sivulta 13v.

Samantyyppinen merkintä on tutkimani ruotsinkielisen maanlain³⁹ vuoden 1608 painoksessa käsinkirjoitettuna lisäyksenä (kuva 23), ja se viittaa taas saman teoksen liiteosioon, jossa on lisää kyseiseen pykälään kuuluvaa tekstiä. Aitolahden koodeksissa ja myös muissa suomenkielisissä maanlakiteksteissä pykälä on kirjoitettu yhtenäiseksi niin, että lukija ei tekstiä lukiessaan voi havaita, että käännöslähteissä tekstit ovat sijainneet eri puolilla kirjaa.



Kuva 23: Merkintä ruotsinkielisessä lakikirjassa vuodelta 1608.

Perimisen kaarella on kohta, jossa sanojen päälle on merkitty niiden ruotsinkielisiä käännöksiä: *isänn welien lapsed* 'Bryllinge', *isän sisarenn lapsed* 'syslinge' ja *iälki Perimiset* 'Bak arf'. Ne ovat vakiintuneita ilmauksia ruotsinkielisissä lakiteksteissä, sillä ne kuuluvat niin Schlyterin (1869) tekstijulkaisun keskiaikaisiin lakiteksteihin kuin vuoden 1667 maanlain painokseenkin (Landslag 1667). On mahdotonta sanoa varmasti, miksi kirjoittaja on halunnut erikseen kirjoittaa myös ruotsinkieliset sanat. Yksi mahdollisuus on, että kirjoittaja on halunnut varmuuden vuoksi merkitä muistiin alkukieliset termit siltä varalta, että käytetyissä suomenkielisissä käännöksissä olisi jollekulle jotain epäselvää tai tulkinnanvaraa.

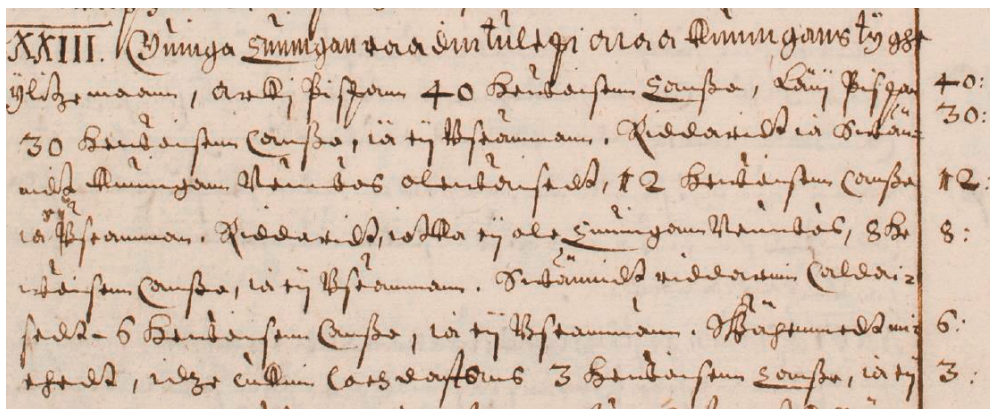
3.5 Marginaalimerkinnät

Sekä käsikirjoituksissa että varhaisessa painetussa kirjallisuudessa on kirjojen marginaaleihin usein lisätty erilaisia pieniä merkintöjä ja huomioita. Tällaisia saattavat olla esimerkiksi pienet käännökset, lähdeviitteet tai muistiinpanot. Niiden taustalla ei välttämättä ole kirjoittajan henkilökohtainen ratkaisu, vaan ne saattavat myös noudattaa jossakin toisessa teoksessa käytettyä mallia. Agricolan teosten ja

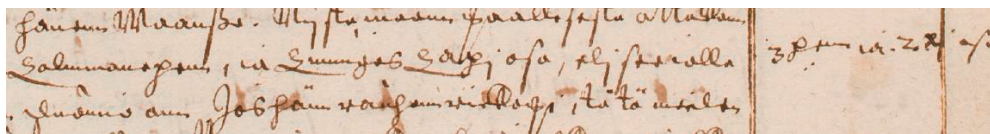
³⁹ Turun yliopiston kirjaston kokoelmaan kuuluva kappale.

Agricolan hankkiman Lutherin postillan reunahuomautuksia on tutkinut Simo Heininen (1994; 2007, 54–56; 2008).

Aitolahden koodeksin maanlainsuomennoksessa on noin 100 marginaali-merkintää, jotka edustavat erityyppisiä huomioita. Koodeksissa suuri osa reunahuomautuksista on lukusanojen toistoja, jotka kirjoittaja on jostain syystä katsonut tarpeelliseksi merkitä marginaaliin (kuva 24). Jos esimerkiksi tekstissä on sana *colmannexenn*, on kyseisen rivin kohdalle marginaaliin kirjoitettu *3:xenn* (kuva 25). Nämä lukusanojen toistomerkinnot kuitenkin päättyvät jo Perimisen kaaressa.



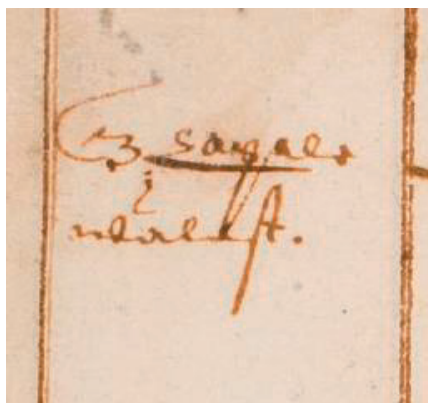
Kuva 24: Marginaalissa toistettuja lukusanoja. Kuva sivulta 8r.



Kuva 25: Marginaalissa *3:xenn* ja *2:xj* osa (tekstissä keskimmaisella rivillä [ottakann candaia] *colmannexenn*, ja *cuningas caxj* osa—). Kuva sivulta 10r.

Kuninkaan kaaren kahdeksannessa pykälässä on omintakeisia reunahuomautuksia, joita ei ole muualla maanlaissa. Niiden funktio on jaksottaa pykälässä lueteltuja kohtia. Huomautukset ovat *1 cappale Walasta*, *2 Capale walast* ja *3 capale walast* (esim. kuva 26). Ne esiintyvät seuraavan tekstin yhteydessä ja viittaavat seuraavassa tekstissä lihavoidulla fontilla kirjoitettuihin kohtiin.

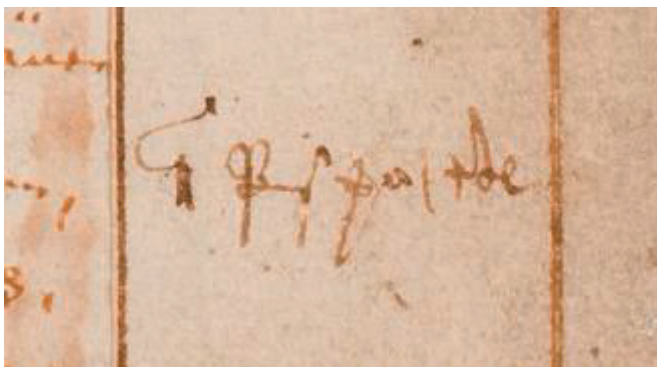
Ensin että hee tachtouadh kuningallens sitä Neuwå, Jonga hee tietäuädh Jumalann edes Wastata, hänen ia hanen Maacundans hyödytöxexi ia hywäxi olewann, ia eij sitä, iättä woiman elj sugu cundann, Wäy omudenn elj ystäwydenn tächden. *Toisenn kerdhann* että heidenn pitäpi händä walda cunnan Lakin wachuistamann, caickenn hänens woimans cansa että hänn mös machta caickj newaladh, iotka hän Waldacunnallenn ia cansallenn Wannonudh on, sekä pitä että täyttä: sen saman pitäpi myös heidenn lupamann ia idze pitämän. *colmannen kerdann*: että heiden caicken sen salaissna pitämän pitä, ionga kuningas salaissna pitä tachdå, ia eij mös sitä ilmoita, ioka hänen elj hänen Walda cundans wahingoxj olla taita, Muutta nijtä ennättä ia estä.



Kuva 26: 3 capale walast. Kuva sivulta 5v.

Vastaava merkintä esiintyy myös aiemmin samassa pykälässä, mutta se esiintyy yksinään *ensin*-sanan yhteydessä (kuva 27). Marginaalissa lukee *1 Pispä / etc*, mutta sitä ei seuraa muita numeroituja huomautuksia. Huomautus tuntuu melko irralliselta, ja kirjoittaja on mahdollisesti suunnitellut merkitsevänsä samaan tapaan myös muut ihmiset, joista kyseisessä kohdassa kerrotaan arkkipiispan jälkeen. Syystä tai toisesta hän on tullut toisiin aatoksiin ja lisännyt *Pispä*-sanon perään merkinnän *etc*. Kyseinen merkintä on ollut yleisesti tapana merkitä latinaksi (esim. Peterson 2017, 49–50). Se on siis myös koodinvaihtoa, jota käsiteltiin tarkemmin luvussa 3.4. Merkintä on vanhan kirjasuomen ajan teksteissä yleinen. Sitä esiintyy esimerkiksi monissa Mikael Agricolan *Rucouskirian* rukouksissa.

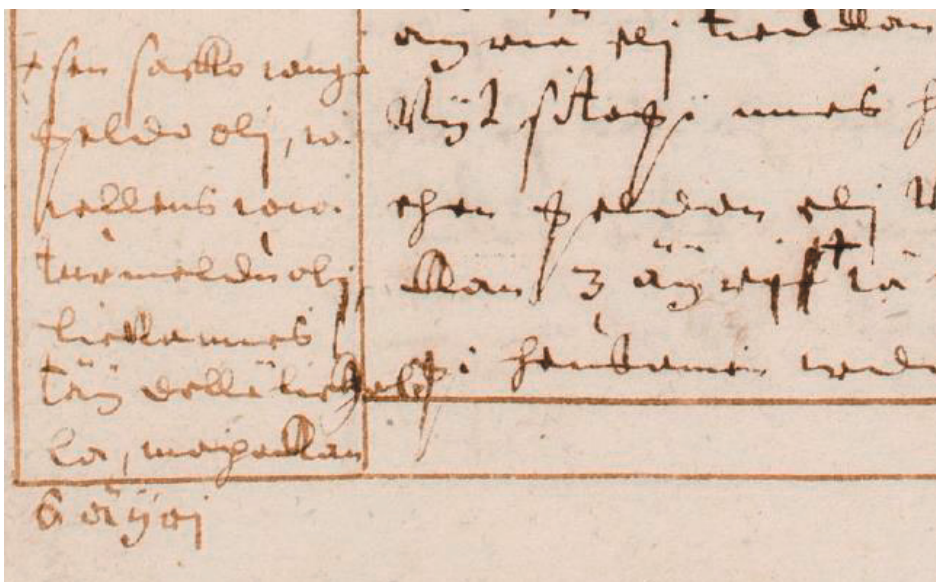
coska nyt kuningas walittu on, nin tulepi hänen Neuwå Miehensä walitta ia otta. Ensin arkj Pispann, nin Muita Länj pispoia, iotka keloxedh owadh, ia hänen Waldacunnasans asuwadh, ynnä Muita Pappia iotka hänellenn ia Waldacunnallenn taitauadh tarpellisedh ia Palueluxexi olla.



Kuva 27: 1 Pispä / etc. Kuva sivulta 5r.

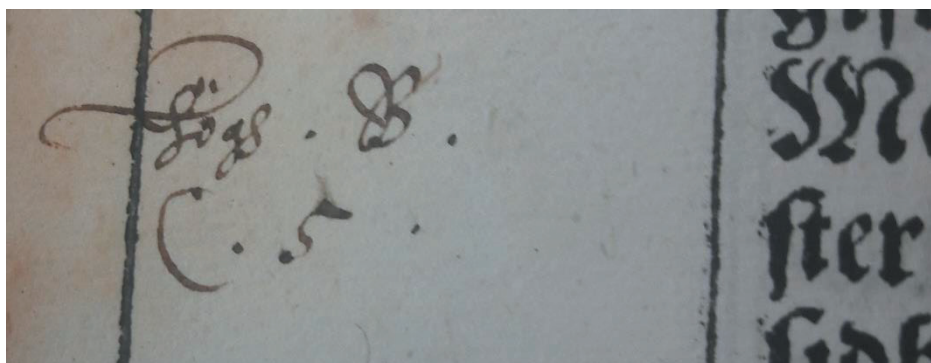
Edellä esiteltyjen kaltaisia marginaalimerkintöjä löytyy myös painetusta kirjallisuudesta kuten esimerkiksi Mikael Agricolan teoksista. Niiden tehtävänä on helpottaa lukijan työtä esimerkiksi silloin, kun pitää löytää tietty kohta tekstistä. Perinteisesti niistä käytetty termi on *glossa*.

Maanlaissa on myös useita marginaalilisäyksiä, jotka ovat unohtuneet varsinaisesta tekstistä. Tällöin kirjoittaja on merkinnyt tekstiin #- tai +-merkin ja kirjoittanut kyseisestä kohdasta pois jääneen tekstin marginaaliin (kuva 28). Vastaavanlaisia unohtuneiden kohtien lisäyksiä on esimerkiksi Westhin koodeksissa (Häkkinen [toim.] 2012a, 62).

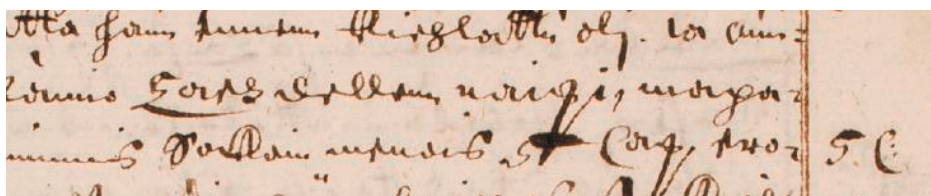


Kuva 28: Marginaaliin lisätty tekstistä unohtunut jakso. Kuva sivulta 40v.

Glossat on mielletty osittain myös olennaisesti tekstiin kuuluviksi. Niitä on myös esimerkiksi tutkimassani Turun yliopiston kirjaston kokoelmaan kuuluvassa ruotsinkielisessä maanlain vuoden 1608 painoksessa. Siinä merkinnät on laadittu erikseen käsin, ja osa merkinnöistä on samoja kuin Aitolahden suomenkielisessä lakitekstissä (kuvat 29–30).

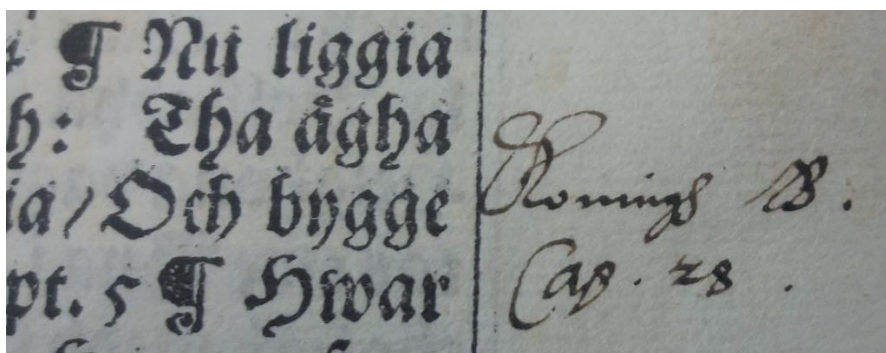


Kuva 29: Högh. B. C. 5. Kuva ruotsinkielisen maanlain vuoden 1608 painoksesta.

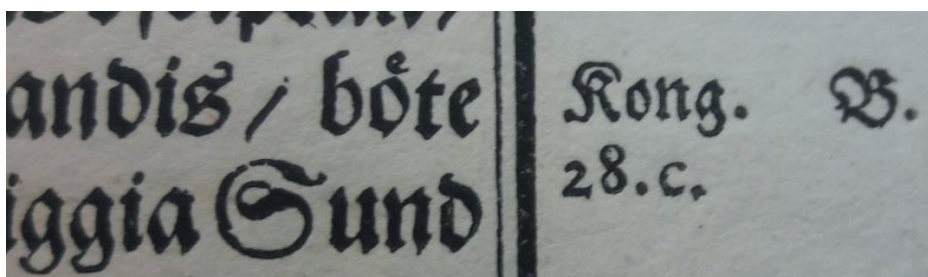


Kuva 30: Marginaalissa merkintä 5 C viittaa samaan kohtaan kuin kuvan 29 merkintä. Kuva sivulta 13r.

Ruotsinkielisen maanlain vuoden 1638 painokseen on painettu valmiiksi marginaalimerkintöjä. Osa niistä on samoja kuin tutkimassani vuoden 1608 painoksessa käsin lisättyinä (kuvat 31–32). Vaikka eri painoksissa ja eri käsikirjoituksissa kaikki merkinnät eivät vastaakaan toisiaan, jo osittaisetkin yhtäläisyydet riittävät osoittamaan, että ne on yleisesti ottaen koettu hyvin tärkeiksi merkinnöiksi, joita on kopioitu edelleen muun tekstin mukana. Niitä on ollut ruotsalaisissa lakikäsikirjoituksissa jo keskiajalla (Korpiola 2009, 207).



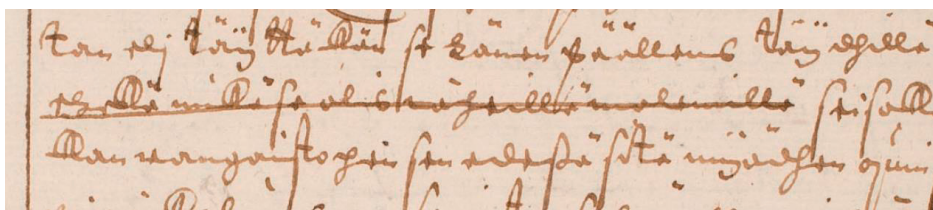
Kuva 31: Konungs B. Cap. 28. Kuva ruotsinkielisen maanlain vuoden 1608 painoksesta.



Kuva 32: Kong. B. 28.c. Kuva ruotsinkielisen maanlain vuoden 1638 painoksesta.

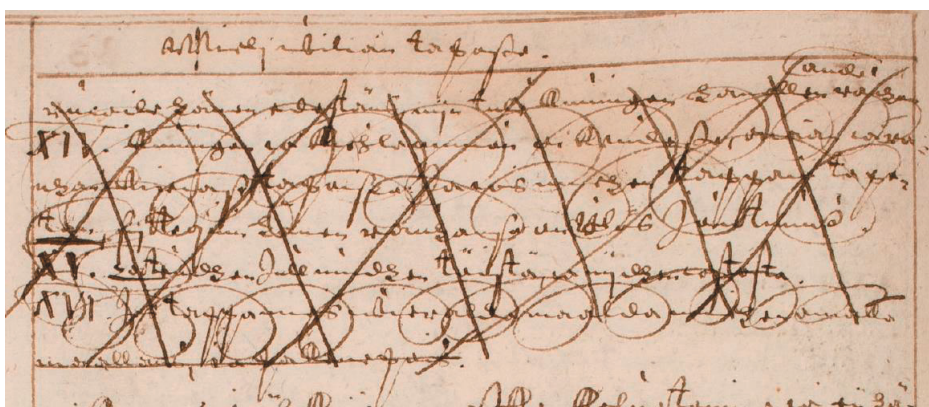
3.6 Kopiointivirheet

Koodeksissa on useita kohtia, jossa tekstiä on yliviivattu. Keski-ikäisten tekstien tutkimuksessa on havaittu, että yksi yleisimmistä kirjurin tekemistä virheistä on sellainen, että kirjuri alkaa epähuomiossa kopioida väärää kohtaa tilanteessa, jossa tekstissä on lähekkäin samanlainen sana tai tekstijakso. Kirjurin katse hypähtää epähuomiossa jälkimmäiseen kohtaan, vaikka kopiota pitäisi jatkaa aiemmasta kohdasta. Englanniksi tämänkaltaisen virheen nimi on *eyeskip*. (Clemens & Graham 2007, 35.) Suomeksi voisi sanoa esimerkiksi *katseen harhautuminen*. Tällaisesta virheestä on esimerkkinä kuva 33. Yliviivattuna on kohta, jonka oikea paikka tulee vasta hieman myöhemmin tekstissä. Kopiontityötä tehtäessä katse on todennäköisesti harhautunut kuvassa näkyvän *pällens*-sanan vaikutuksesta kopiontilähteessä väärään kohtaan. Virheen kannalta kriittisessä paikassa on *pällä*-sana, joka muistuttaa *pällens*-sanaa. Kirjoittajan käyttämässä lähteessä sana lienee ollut katseen harhautumisen kannalta otollisessa paikassa.



Kuva 33: Sekaannuksen syy lienee kuvassa ylimmällä rivillä oleva päällensana. Kuva sivulta 58v.

Kuvan 34 tapauksessa on käynyt niin, että kirjoittaja on lehteä kääntäessään hypännyt uuden aukeaman yli todennäköisesti siksi, että kaksi lehteä on tarrautunut kiinni toisiinsa. Hän on kuitenkin huomannut tapahtuneen ja palannut kirjoittamaan yliviiivaamansa asian uudelleen edelliselle aukeamalle.

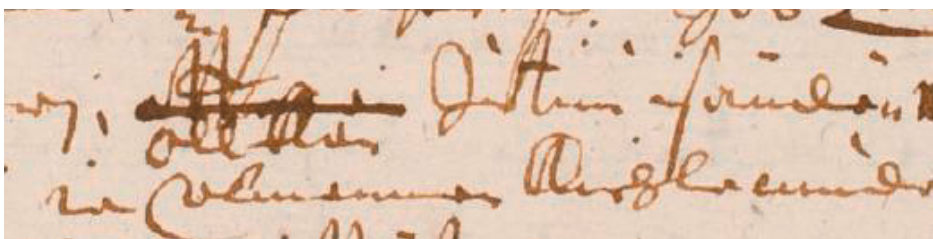


Kuva 34: Yliviivattu jakso. Kuva sivulta 88v.

Myös pienempiä kopiointivirheitä on useita. Kuvassa 35 kaikki-sana on kirjoitettu epähuomiossa kahteen kertaan. Kuvan kohdassa on sattumalta myös rivinvaihto, ja ensimmäinen sana *ickj* on siis *caickj*-sanan loppuosa. Yliviivauksen alla lukee niin ikään *caickj*. Kuvassa 36 on luettu kopioitava sana huolimattomasti. Virheellisesti kopioitu sana on kuitenkin korjattu. Väärä sana *ottakan* on vedetty yli ja sen alapuolelle on kirjoitettu oikea sana *ollkan*. Läheskään kaikkia virheitä ei ole huomattu korjata kuvan 36 esimerkin lailla, kuten myöhemmin luvussa 3.10 käy ilmi.



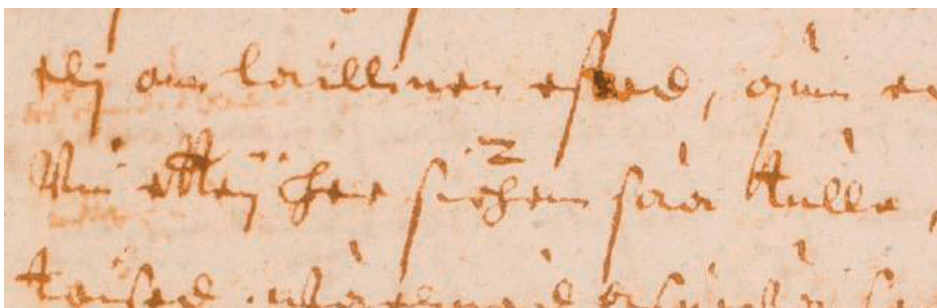
Kuva 35: ~~(ca)ickj eatekj~~ hänenn—. Kuva sivulta 8r.



Kuva 36: ~~ottakan~~ ollkan Jutun isändä—. Kuva sivulta 73v.

3.7 Sanajärjestyksen muutos

Maanlain tekstissä on kohtia, joissa tekstin yläpuolelle on merkitty pienet numerot 1 ja 2 (kuva 37). Numerot osoittavat, että kirjoittaja haluaisi sanajärjestyksen olevan toinen kuin on kirjoitettu: ensin tulee sana 1 (*saa*) ja sen jälkeen sana 2 (*sichenn*). Samanlaista merkintätapaa esiintyy myös Ljungon käsikirjoituksessa (Ulkuniemi 1975, 266). Kuvassa on syytä huomioida, että *quin-* ja *tulla-*sanojen yläpuolella olevat merkit eivät ole numeromerkkejä, vaikka muistuttavatkin *saa*-sana päällä olevaa numeroa 1. Sen sijaan ne ovat u-kirjaimen kuuluvia merkkejä, joita esiintyy läpi koko koodeksin tekstin.



Kuva 37: Keskirivillä Nin ettej hee sichenn saa tulla. Kuva sivulta 27r.

3.8 Muita merkintöjä ja visuaalisia erikoisuuksia

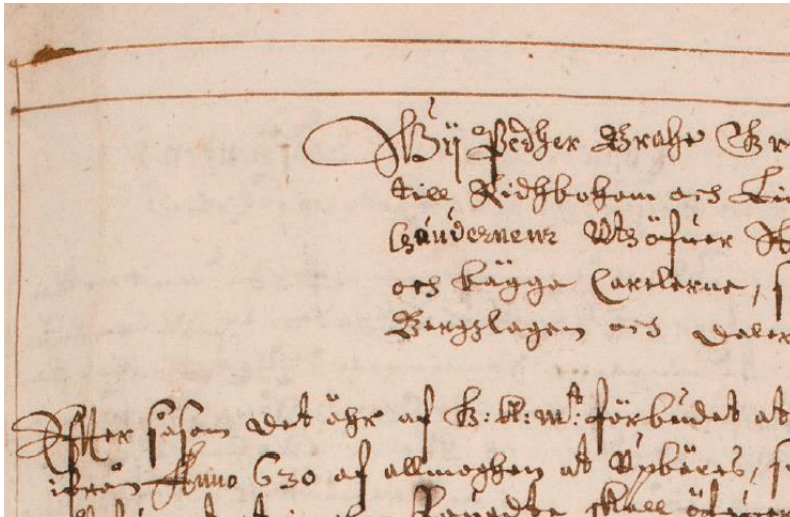
Tässä luvussa tarkastellaan käsikirjoitukseen sisältyviä visuaalisia ominaisuuksia, jotka ovat huomionarvoisia. Nykypäivän kodikologisessa tutkimuksessa on tarpeen tutkia myös niitä, sillä nekin osaltaan saattavat valaista oleellisia asioita kirjoitusprosessista tai tekijästä.

3.8.1 Arkintunnukset, kustodit sekä lehtien ja maanlain pykäläien numerointi

Koodeksin lehtiin on merkitty arkintunnukset recto-puolen alalaitaan. Arkin-tunnukset on merkitty lähinnä kirjansitojaa varten. Lehdet on numeroitu recto-puolen yläalaidassa. Lisäksi jokaisen sivun alalaidassa on kustodi eli siirtymäsana, jonka tarkoitus on selkeyttää sivujen oikeaa järjestystä ja helpottaa lukemista ääneen, koska sivun vaihdon aikana ei tarvitse pitää taukoa. (Tarkemmin Havu 1996, 45–49.) Lakitekstin pykälät on merkitty roomalaisilla numeroilla.

3.8.2 Tyhjä tila kuvalle

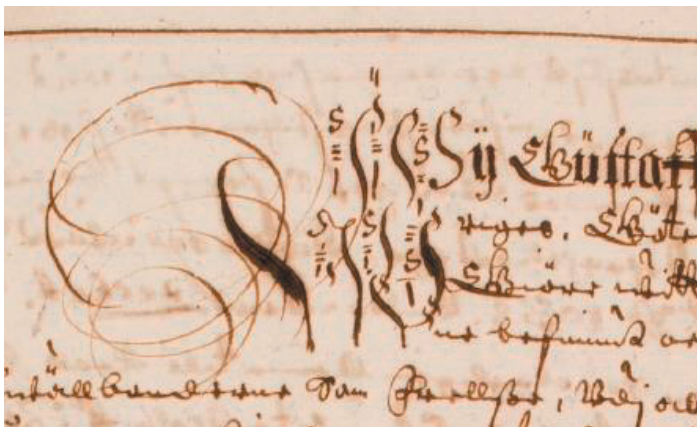
Koodeksin ruotsinkielisessä osiossa on muutama kohta, joissa sivulle on jätetty tyhjä tila, joka äkkiseltään vaikuttaisi koristeellisen alkukirjaimen paikalta (esim. kuva 38). Kyseisissä kohdissa tekstistä ei kuitenkaan puutu alkukirjainta. Mahdollisesti kohtiin on kaavailtu muuta kuvitusta, mutta asiasta ei voi päätellä mitään varmaa. Joskus kirjoissa on myös koristeellinen alkukirjain ja tavallinen alkukirjain rinnakkain. Suomenkielisessä tekstissä ei ole viitteitä siitä, että tekstin yhteyteen olisi suunniteltu kuvitusta. Lakikäsikirjoituksen kuvituksen tarkasteluun erinomainen lähde on *Codex Aboensis*, joka tunnetaan erityisen näyttävästä kuvituksestaan (Vilkuna 1977a, digitoitu jäljennös myös Codices Fennici -tietokannassa).



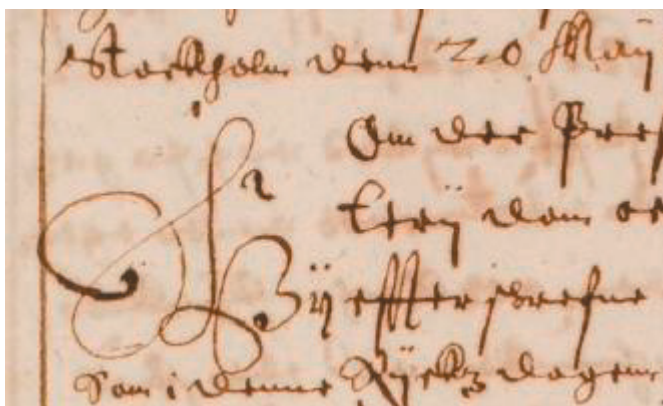
Kuva 38: Kuvitukselle suunniteltu tila. Kuva sivulta 123r.

3.8.3 Koristeellinen alkukirjain

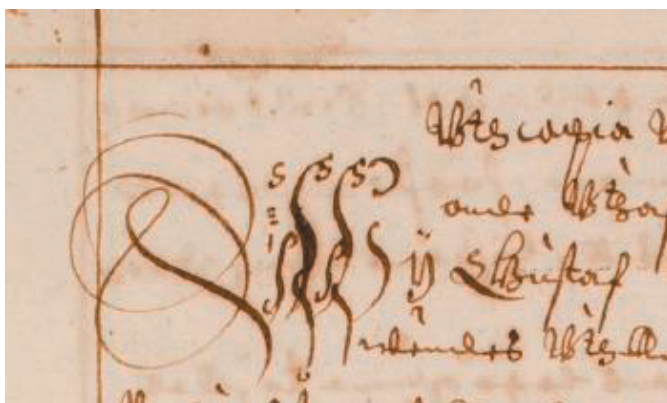
Koodeksin ruotsinkielisessä osassa lehdillä 167r, 167v ja 169v on koristeltu alkukirjain (kuvat 39–41). Kyseessä on W-kirjain. Lehden 167v kirjain (kuva 41) poikkeaa ulkonäöltään kahdesta muusta, jotka muistuttavat enemmän toisiaan. Kirjuri on voinut jäljitellä kopioimissaan teksteissä käytettyjä tyylejä, minkä vuoksi kirjaimista on tehty erilaiset. Myös vanhoissa painetuissa kirjoissa on yleisesti käytetty koristeellisia alkukirjaimia, joiden tyyliä Aitolahden kirjoittaja on saattanut jäljitellä (tarkemmin Perälä 2000a, 418–484; 2000b, 268–311).



Kuva 39: Koristeellinen W. Kuva sivulta 167r.



Kuva 40: Koristeellinen W. Kuva sivulta 167v.



Kuva 41: Koristeellinen W. Kuva sivulta 169v.

3.9 Odotuksenmukaiset mutta puuttuvat osat

Tässä luvussa tarkastellaan sellaisia kohtia, jotka ovat odotuksenmukaisia muiden maanlainsuomennosten perusteella, mutta jotka kuitenkin puuttuvat Aitolahden tekstistä.

3.9.1 Puuttuvien lehtien tiedot

Koodeksin neljä ensimmäistä lehteä puuttuu. Näin ollen kadonnut on myös mahdollinen nimiösiivu tai esipuhe-sivu, jotka ovat voineet sisältää tietoa koodeksin kirjoittajasta. Vanhoissa teksteissä saattaa olla kätkeytyjä viitteitä esimerkiksi siitä, ketä ajatellen teksti on laadittu tai kuka sen on laatinut (Häkkinen 2015, 88). Aitolahden koodeksissa sellaisia ei kuitenkaan ole. Lisäksi maanlaista puuttuvat

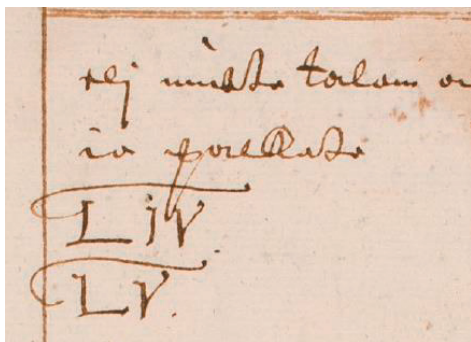
Kuninkaan kaaren pykälät I–V kokonaan ja alkuosa pykälästä VI. Puuttuvien lehtien 69 ja 76 myötä myös osa Käräjäkaaren ja Valasakon kaaren teksteistä puuttuu.

3.9.2 Sukulaissanasto

Maanlain Martinuksen käännöksen Tukholman kopioon ja Juustenin kopioon sisältyy sukulaissanasto, jossa sanat on kirjoitettu suomeksi, ruotsiksi ja latinaksi. Kyseistä osiota ei ole Aitolahden tekstissä. Myös useista Martinuksen tekstin kopioista osio on jätetty pois.

3.9.3 Puuttuvat otsikot

Rakennuskaaren otsikko-osaan on lisätty valmiiksi numerot LIV ja LV, mutta otsikot ovat jääneet kirjoittamatta (kuva 42). Tämä selittyy sillä, että otsikot ovat Martinuksen käännöksen mukaiset, ja Martinuksen käännöksestä puuttuu luvut LIV ja LV. Aitolahden tekstissä itse lukujen tekstit ovat kuitenkin mukana, sillä ne sisältyvät Ljungon käännökseen.



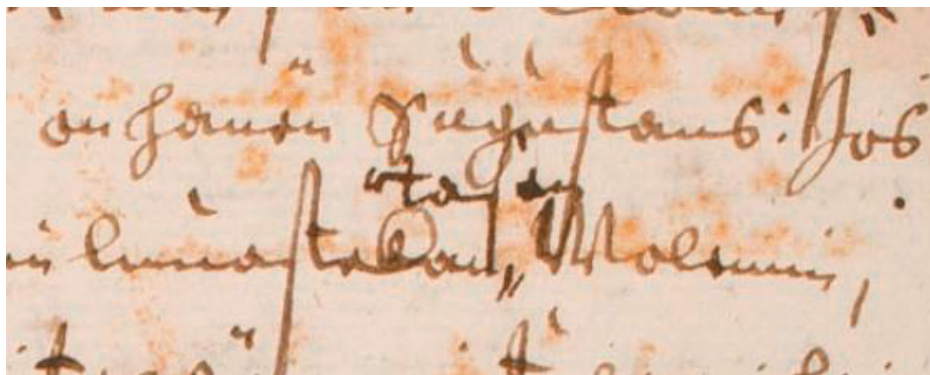
Kuva 42: Otsikkonumerot LIV ja LV. Kuva sivulta 35v.

3.10 Käännösvirheet, korjaamattomat kopiointivirheet ja viitteet oikoluvusta

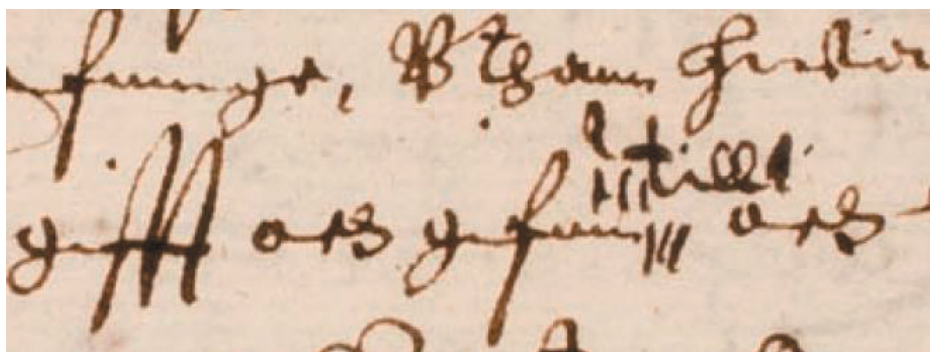
Koska Aitolahden koodeksin lainsuomennos ei ole itsenäistä käännöstyötä, siinä ei esiinny omintakeisia käännösvirheitä. Sen sijaan jo aiempien kääntäjien virheet ovat kopioituneet myös Aitolahden tekstiin, sillä kopioija ei ole niitä korjannut. Tällainen virhe on esimerkiksi Martinuksen termi *paatin siirtäminen* kohdassa, jossa todellisuudessa puhutaan pesäntalouksesta (tarkemmin Pajula 1955, 277–296).

Kopiointiin viittaavia piirteitä ovat esimerkiksi sellaiset kohdat, joissa kahden identtisen sanamuodon välinen, muiden lähteiden perusteella odotuksenmukainen

jakso puuttuu (Häkkinen 2012, 44). Koodeksin maanlain tekstissä on useita sanoja, jotka ovat ensin jääneet kirjoittajalta pois, mutta kuitenkin lisätty, sillä kirjoittaja on huomannut virheensä (kuvat 43–44). Tämä osoittaa, että kirjoittaja on oikolukenu tekstinsä ainakin osittain ja lisännyt tekstiin sanat, jotka on huomannut puuttuvan.



Kuva 43: Tekstiin lisätty toisen-sana. Kuva sivulta 25v.



Kuva 44: Tekstiin lisätty till-sana. Kuva sivulta 113v.

Tekstissä on lukuisia virheitä, jotka selittyvät sillä, että kirjottaja on lukenut jonkin sanan väärin (esimerkit 1–4). Hän ei kuitenkaan ole huomannut erheitään, joten ne ovat jääneet korjaamatta.

1) ia eij sitä enembj taridze heidenn, elj heidenn **langons** waihellen tasamann

Esimerkissä 1 *langons* pitäisi olla *lastens*, kuten se on vastaavassa kohdassa Martinuksen ja Ljungon käännöksissä. Esimerkki on sivulta 21v.

Esimerkissä 2 viimeinen *osa* pitäisi olla *oja*. Esimerkki on sivulta 39r.

2) Jos oiadh kijnnj pannaan ylitze caicken pellon maxakad cackj Colmedh marca colmen Jakohon ioidenga **osa** pitä tulepi.

Esimerkissä 3 *anna* pitäisi olla *oma* ja *oikia* pitäisi olla *lakia*. Esimerkki on sivulta 67v.

3) minä tachdhon nin Köyhillen rickailten, ylitze caiken minun Kichla cundanj duomioisa, caikia oikeutta seurata ia en Kellengän **anna** tundonj elj lakia wastan **oikia** muutella, elickä wäryttä wachuista

Esimerkissä 4 *myös* pitäisi olla *mies*. Esimerkki on sivulta 75r.

4) Jos mies tapodh ouadh techtydh elj toinen mies on löytty toisen miehen waimon tykönä elj waimo wäki wallalla otettu, elj ios **myös** otetan Kirkosta ia Kirkoaidhasta

Esimerkki 5 on näyte kohdasta, jossa Aitolahdesta on jäänyt puuttumaan tekstiä, joka siihen kuuluisi. Esimerkki on sivulta 37r. Aitolahden tekstin kirjoittajalta on jäänyt epähuomiossa pois jakso, joka alla on merkitty lihavoituna Ljungon tekstiin. Tämä on ymmärrettävä virhe, sillä pois jätetty jakso alkaa hyvin samalla tavalla kuin myöhempi, joka on tullut kopioiduksi. Huolimaton kopioija on hypännyt edelle.

5) Aitolahden teksti: Nyt rickopi hewoinen idzens sillassa, Tamma elj muw eläin, ioca eij syödä kelpa, saapi Paranemattoman wahingon, ia ei cuole. olkan se maxo quin ennen sanottin

Ljungon teksti: Nytt ricko heuoinen idzens sillasa, tamma eli mw eläin **ioca ei ole syötäuä ia eij ole ruaxi keloos, ia sapi sijtä cuoleman, se maxettakann neliännexellä hindans, Jos se kelpa syödhä olkan puolta wähembi, Jos taas heuoinen eli mw eläin** ioca ei syödhä kelpa sapi paranemattoman wahingon ia ei cuole , olkan se maxo quin ennen sanottin

Aitolahden kirjoittaja on epähuomiossa kopioinut Rakennuskaaren IX luvussa kohtia väärässä järjestyksessä. Asiaa on hyvä tarkastella rinnakkaisilla teksteillä, joista siis Ljungon teksti on oikeanlainen. Olen merkinnyt tekstiin oleelliset kohdat, jotka on syytä huomioida. Merkittyjen lisäksi teksteissä on muitakin eroja, mutta ne eivät ole tämän asiayhteyden kannalta huomionarvoisia. Vertailusta käy ilmi, että

sekaannuksen syy on teksteissä lihavoinnilla ja alleviivauksella merkitty **3 markkaa**. On ilmeistä, että kirjoittajan katse on harhautunut epähuomiossa yhtäkkiä kohtaan, joka Ljungon tekstin mukaan tulee vasta myöhemmin. Aitolahden tekstissä on suoraan sen jälkeen alettu kirjoittaa alleviivatulla kursiivilla merkittyä kohtaa *jollei hän ole tavoitettu* jne. Lopuksi Aitolahden tekstiin on vielä kirjoitettu teksteihin kursiivilla (ilman alleviivausta) merkitty kohta, jonka oikea paikka olisi siis jo aiemmin kuten Ljungolla. Tämän sekaannuksen myötä Aitolahden tekstistä on jäänyt kokonaan pois kohta, joka Ljungon tekstissä on lihavoitu (ilman alleviivausta).

Aitolahti	Ljungo
<p>Tulepi caria haijyn aidhan läpitze, ia sijnä wahingon tekepi, heinellen elj Jywällen, nin pitä-pi sen ionga aita on, andaman Jywän jywästä, ia heinen heinästä, 4 arwiomiesten sanain iälken. Jos eij tachdo syömä maxoa Ulos anda ia aitans parata, ilman laisa Candamata, andakan sijtte iutun isändä 4 Naburin ia wierahan miehen arwata ia caiken wahingonn: ia candakan sijtte lähimäises käräiäs ylös syömä sakon ia caiken wahingon canssa, se on candaian oma sacko 3 marca</p> <p><i>Jolleij hän ole tawoitettu</i>, warielkan idzens 6 miehen walalla, polta iocu wahingolla toisen miehen aidan, maxakan 6 äyriä, ia pangan nin Hywän aidan iällens, quin se endinen olj, Jolleij hän wahingon wala käydhä woij, pangan aidhan nin Hywän iällens ia maxakan 3 marca polta hän tietens, pangan aidhan iällens, ia maxakan 3 marca elj warielkan idzens 6 miehen walalla. Nyt Hacka mies toisen aidhan ia canda cotians aidaxedh, tawoitetan mies yöstä, ottacan hänen kirwens elj muwta calua Merkixj: ia maxakan se 3 marca ioca aidan hackaisi. Nyt sauadh hee rijdelle,</p>	<p>Jos karia tule läpitze keltuottoman aidan ia wahingon teke heinälle eli Jyuälle, nin pitä sen quin aita on, Jyuän Jyuästä ia heinän heinästä nelien aruio miehen sanan iälkin, Jos eij hän tahdo syömä maxo anda ia aitans parata ilman laisa candamata, andakan sittä Jutun isändä 4. naburin ia wierahan miehen aruata caicken wahingon ia candakan sittä lähimmäises käräiäs yles syömä sakon caicken ia wahingon cansa, se on candaian oma sacko, ia 3 marca</p> <p>col: kerd: Nyt tule karia wainiohon ios ej mies taidha aruata wahingota, maxakon sittä laillisella maxolla 4 peningitä naudhalta nin toiselda ia colmannelta, nin mös lambahalta ia wohelta2 peningitä hanhelta, nijn toiselta ia colmannelta, Nämät maxot quin nyt on sanottu eij mahda korkiammat olla, ehkä quinga karia olis palio, mutoin iollei wahingota aruata,</p> <p><i>Nyt sito mies heuoisens liekan toisen miehen pelton eli nijtyynn, puolelta lieka maxakan 3 äyriä, sen</i></p>

se sanopi warastetun elj ryöwätyn olewan, iolda pois onn, nin sillen annetan oikeambj ioca ottj. ottapi mies aidaxen toisen miehen aidasta, ia tawoitetan, nin maxakan 1 äyri Nin toisen ia colmanen edesta: eij tule maxo swrembj olla. Jolleij hän tawoiteta, nin warielkan idze walallans, walburin päiuänä pitä caickj aidat terwenä oleman: Jolleij nin ole maxakan quin ennen sanotin, olkan sama lakj talwi ruckin kyluöstä, iä sijkain tuckio pitä oleman Pyhän Matheuxen päiuänä, ia wachuat aidat Michelin päiuänä. Se on kelwos aita, että yxi kochtuesti korkia mies Ulottupi ylitze aidan laskia toisellen puolellen mahan kynärän pituella Cadikalla, ia aita hänen kainaloins alla, se on kelluos aita. Jos eläin sen ylidze hyppäpi, nin on se häijyn tapainen eläin. Wara seipan pitäpi pandaman ialcapitusta uluos aidasta, Nijn etteij lammas elj sika tartu sen wälillen, Jos sijtte käypi jotakin sillen wälillen, ia sijna Cuolepi, Maatkan keltuoinna. Jos eij seiwäs nin seiso quin sanottu onn, ia tulepi eläin sen wälillen ia cuolepi sijtä maxakan puolella hinda. Nyt pitäpi mies hewoisens toisen miehen tachdomaasa elj Nijtus elj leicka [po. liekaa] sen, maxakan 3 äyriä elj tiedkän luwan elj palkanoxen etensä.

Nyt sitopi mies hewoisens liekan toisen miehen peldon elj Nijtus puolelda lieka, maxakan 3 äyriä sen sacco ionga peldo olj, ia iellens ioca turmeldu olj, lieka mies täydellä liegalla, maxakan 6 äyriä iä iällens haskatun. Nyt käypi hewoinen irdalla silloin, coska ähra

sacco ionga pelto on, ia sen iällens ioca turmeltu oli, Lieka mies täydellä liegalla, maxakan 6 äyriä, ia iällens haaskatun, Nyt käypi hewoinen irdalla silloin quin ähra käypi päihin, andakan caxi wacka hewoisens edestä, Jos hewoinen wetä liegan peräsäns maxakan spannin ähria, Jos hewoinen käypi haltasa, maxakan spannin ähria,

Cata ioku aidhan mahan ia cohta tauoitethan maxakan **3 marca** *Jollei hän ole tauoitettu* warielkan idzens 6 miehen walalla, Polta iocu wahingolla toisen miehen aidhan, maxakan 6 äyriä, ia pangan aidan nin hyuän iällens quin se ennengi oli, Ja iollei hän wahingon wala käydhä sata, pangan aidhan nin hyuän iällens ia maxakan 3 marca. Nyt hacka mies toisen aidhan ia canda aidaxet cotians, tauoitethan mies työstä ättakann hänen kiruehens eli mwta calua, merkixi ia maxakan se 3 marca ioca aidhan hackasi, Nyt sauat he rijdellä se sano warastetun oleuan eli ryöuätyn iolda pois on, Sille annetan oikeambi puoli ioca ätti, Ätta mies aidaxen toisen miehen aidasta ia tauoitethan maxakan äyriin, nin toisen ia colmannen edestä eij tule se sacco swremmaxi, Jollei hän tauoiteta nin warielkan idzens idze walallans, Walburin päiuänä tule caicki aidat teruehnä olla, iollei he nijn ole, maxakan quin ennen sanottin, Olkan sama laki talui kyluöstä, ia sikain tuckio pitä oleman Mathiuxen päiuänä ia wachuat aidat Mickelin päiuänä, Se on keltuos aita, että yxi kohtuesta korkia mies vlettu ylitze aidhan laskea

käypi päihin, andacan caxj wacka hewoisen edesta. Jos hewoinen wetapi liegan perasans, Maxakan spannin ochria. Jos hewoinen käypi haltasa, maxakan spannin ochria

toiselle puolelle mahan kynärän pituella kaidickalla ia aita hänen kainallons alle, se on keloos aita, Jos eläin sen ylitze hyppä, nin se on häiyn tapainen eläin, Wara seiphän pitä pandaman ialka pidustan vlos aidasta nin etei lamma eli sika tartu sen wälille, Jos sittä käypi iotakin sen wälille ia sijnä cuelepi matkan keloutoinna, Jos ei seiuäs nin seiso quin sanottin, ia tule eläin sen wälille ia cuole sytä, maxakan puolella hinda, Quinga cawoin wariellus tule pitä heinän ia Jyuän ymbärille löythen 13 Cap Nyt pitä mies heuoisens toisen miehen tahtamas eli nijtys eli lieka sen, maxakan 3 äyriä eli tietkän lwan eli palkanoxen ethens

3.11 Kokoavaa tarkastelua

Tämä tutkimus on tuottanut kiinnostavaa tietoa Aitolahden koodeksin valmistumisesta ja kirjoitusprosessista. Kirjan tekstit voi nähdäkseni ajoittaa 1640-luvulle, vaikka paperi on saatettu valmistaa jo 1630-luvulla. Kirjoittajana on pääosin toiminut yksi henkilö, mutta satunnaisesti kirjoittajana on toiminut pääkirjoittajan lisäksi kolme muuta henkilöä. Kirjoitustyyppien vaihtelusta käy ilmi, että ainakin osa tekstistä on voitu kirjoittaa sanelun perusteella. Myös yksi kirjoittaja voi tekstissä käyttää erilaisia kirjaintyyppejä. Näin on toimittu esimerkiksi joissakin otsikoissa, lukujen ensimmäisillä riveillä ja latinankielisten sanojen kohdalla.

Tekstissä on useita kopiointivirheitä, jotka kirjoittaja on ylivivannut. Tällaiset kopiointivirheet ovat vanhoissa käsikirjoituksissa tyypillisiä ja johtuvat todennäköisesti siitä, että kopioijan katse harhautuu lähdetekstissä virheelliseen paikkaan. Virheiden runsaus osoittaa, että käsikirjoitusta tuskin on sellaisenaan tarkoitettu julkiseen käyttöön vaan tekijänsä tai teettäjänsä yksityiseksi kokoomakäsikirjoitukseksi. Koodeksin teksteille on tehty jonkinlainen ylimalkainen oikoluku, jossa esimerkiksi heti selvästi havaittavat puuttuvat sanat on lisätty tekstiin. Korjaukset on tehty samalla käsialalla kuin itse tekstikin.

Koodinvaihtoesimerkit ovat luonteeltaan sellaisia, joista löytyy esimerkkejä vanhoista käsikirjoituksista enemmänkin. Latinankielisiä merkintöjä esiintyy myös vanhoissa ruotsinkielisissä teksteissä. Marginaalimerkinnöissä erityisen kiinnostavaa on maanlain tekstin alkupuolella se, että kirjoittaja on halunnut toistaa tekstissä esiintyviä lukusanoja. Niiden merkintöjen osalta, jotka viittaavat johonkin toiseen lainkohtaan, on kyse tavanomaisesta traditiosta, jota esiintyy sekä käsikirjoituksissa että vanhoissa painetuissa kirjoissa. Kiinnostavaa on tutkimuksessa ilmi tullut havainto, että samoja marginaalimerkintöjä esiintyy eri lähteissä sekä painettuina että käsin lisättyinä. Ne on katsottu kuuluvan oleellisena osana tekstin yhteyteen, minkä vuoksi ne ovat päättyneet editiosta toiseen.

Yleisesti ottaen Aitolahden koodeksi on melko tyypillinen 1600-luvun käsikirjoitus, mutta erityisen kiinnostavan siitä tekee suomenkielinen maanlaki. Suomenkielisessä tekstissä olevat virheet ja korjaukset antavat aiheutta olettaa, että maanlain teksti ei ole alkuperäinen Martinuksen ja Ljungon tekstejä yhdistelevä hybridi, vaan alkuperäinen teksti on laadittu erikseen ja Aitolahden koodeksiin on jäljennetty siitä kopio. Nähdäkseni arviotani tukee erityisesti pitkä yliviivattu jakso (kuva 34), joka on kirjoitettu epähuomiossa aluksi väärälle lehdelle. Yliviivatussa osassa on sekä Martinuksen että Ljungon teksteistä peräisin olevia kohtia, joten pidän erittäin todennäköisenä, että hybriditeksti on ollut valmiina jo Aitolahden tekstiä kirjoitettaessa. Samaan lopputulemaan olen päätenyt myös, kun olen verrannut eri käsialalla kirjoitettua jaksoa erikseen Martinuksen ja Ljungon käännöksiin. Kohdassa mikään ei viittaa siihen, että eri käsialalla kirjoitettu jakso edustaisi erityyppistä kopiointitapaa kuin pääkäsialalla kirjoitetut tekstit. Näin ollen kirjoittajilla lienee ollut yhteinen yhdestä tekstistä koostuva lähde. Näillä perusteilla näkemykseni on, että Aitolahden koodeksin maanlaki on kopio aiemmin laaditusta hybriditekstistä.

4 Aitolahden tekstin suhde muihin maanlainsuomennoksiin

Kuten luvussa 1.3.3.2 kerrottiin, tunnetaan kuningas Kristofferin maanlaista kolmen eri tekijän, Martinus Olavin (1580-l.), Ljungo Thomaen (1601) ja Abraham Kollaniuksen (1648), suomennokset. Yksityiskohtaisessa synoptisessa vertailussa käy ilmi, että Kollaniuksen käännöksestä kopioituja osia ei esiinny Aitolahden maanlaissa. Näin ollen vertailevan analyysin fokus on Martinuksen ja Ljungon käännöksissä. Seuraavissa luvuissa 4.1–4.3 esitellään Aitolahden tekstin suhdetta mainittujen kääntäjien teksteihin ja lisäksi tarkastellaan sellaisia sanoja ja tekstijaksoja, jotka eivät vaikuta olevan kummastakaan käännöksestä peräisin. Luvussa 4.4 pohditaan kadonneen Fredenheimin kopion taustaa tutkimuksessa ilmi käyneiden seikkojen perusteella. Tutkimuskokonaisuudesta muodostuu monimutkainen vyyhti, ja luku 4.5 tiivistää ja jäsentää vertailevan analyysin tulokset selkeämmiksi.

Ljungon käännöksen osalta vertailutyö on ollut helppoa, sillä tunnettuja tekstejä on vain yksi (Ulkuniemi 1975; Vanhan kirjasuomen korpus). Martinuksen käännöksen suhteen vertailu on huomattavasti monimutkaisempaa. Olen käyttänyt vertailun pohjatekstinä Tukholman kopiota (Setälä & Nyholm 1905; Vanhan kirjasuomen korpus). Sen lisäksi on pitänyt tarkistaa runsaasti kohtia Martinuksen käännöksen muista kopiosta, joista on erillinen yhdistetty julkaisu (Airila & Harmas 1930).

4.1 Aitolahden koodeksin maanlain suhde Ljungon käännökseen

Synoptinen tekstivertailu osoittaa selvästi, että Aitolahden koodeksin maanlaki on enimmäkseen Ljungon käännöksen mukainen alun Kuninkaan kaaresta toiseksi viimeiseen kaareen (Tapaturman haavoista). Kaarien otsikoista yhdeksän viimeistä eli *Kaupan menosta*, *Käräjän menosta*, *Kuninkaan valan eli kotorauhan rikoksesta*, *Suurimmista lain asioista*, *Mieliviljan taposta*, *Tapaturmaisista tapoista*, *Mieliviljan*

haavoista, Tapaturman haavoista ja Varkauden menosta ovat Ljungon tekstin mukaisia.

Jokaisen kaaren alussa on sisällysluettelo, mutta yksikään niistä ei kuitenkaan ole Ljungon tekstin mukainen, vaan ne on kopioitu Martinuksen tekstistä. Joissakin sisällysluetteloissa on kuitenkin systemaattisesti korvattu Martinuksen ternejä Ljungon termeillä, vaikka sisällysluettelot muutoin ovatkin Martinuksen tekstin mukaisia (esimerkit 6–17). Martinuksen käyttämät termit ovat nähtävissä edempänä asetelmassa 1.

6) Jos ostettu eli waihettettu maa tulepi monen miehen kätenn, ia ios sitä **cannellann**, ia ios see quin ensin mynydt onn, eij tachdo omista mikä senn palcka onn. (Maan kaari, sisällysluettelo XIV⁴⁰)

7) Eij pidhä ychdengän **wirka miehenn**, elj mun miehen toisenn maata myymänn, Mutoinn ios hänellä onn maan isännänn kiria senn päälle: Eij pidhä mös ychdengänn duomiota laskeman maan päälle, Jolleij idze maan omistaia ole cutzuttu edestäns wastamann. (Maan kaari, sisällysluettelo XV)

8) Ensin quinga **ladmannj** tule Ulos walita, ia hänen walastans (Käräjän menosta, sisällysluettelo I)

9) Quinga mies machta **Ladmannia** watan weto wetä, ia **Ladmanin** duomio rikouxedt ia Kichlacunnan päämiehen (Käräjän menosta, sisällysluettelo XXXIX)

10) Jos **iutun isändä** tappa miehen tappacan (po. tappajan) ilman duomiota sisällen yön ia päiuän (Mieliviljan taposta, sisällysluettelo III)

11) Miehen tappaian päiwist tulla kuningann tygö, ia iällenssä pois, ia kuningann taita tutkia ios hän tappoi **mielj wilioin** elj hädelläns, sen iälckin maxakan. (Mieliviljan taposta, sisällysluettelo XII)

12) Quinga **Jutun Jsännen** tule toista mies tappon sitoa yön ia aiastaian sisällä. (Mieliviljan taposta, sisällysluettelo XXIV)

13) Quinga **iutun Jsännän** pitä tappaian fangitzeman ia Foudilla andaman, Ja käräiän tuotaman. (Mieliviljan taposta, sisällysluettelo XXX)

⁴⁰ Roomalaiset numerot viittaavat Aitolahden koodeksin suomennoksen numerointiin.

14) Ensin eroitetan mikä **Mielj wilian** elj tapaturman teko on, Ja ios iocu wetä weidzen elj mun odan tachdo wahingota tehdä, ia eij saa (Tapaturmaisista tapoista, sisällysluettelo I)

15) Tappa woimatoin lapsi miehen **mielj wilioin**. (Tapaturmaisista tapoista, sisällysluettelo XI)

16) Jos iocu heiritze elj **Candele**⁴¹ kawialista elj sorkallista, sijtä quin mies ostanu, ia ios se sortan todistoxilla ioca ostj. (Varkauden menosta, sisällysluettelo XVI)

17) Jos miehellä jotakin **Cannellan**, quinga sitte pitä tunnustoxen ia toimen, ia myiän edes tuleman (Varkauden menosta, sisällysluettelo XIX)

Aitolahden koodeksin maanlain viimeinen kaari (Varkauden menosta) poikkeaa muista kaarista siten, että se on kokonaisuudessaan Martinuksen tekstin mukainen. Siinäkin on kuitenkin monia termejä vaihdettu Ljungon mukaisiksi (esimerkit 18–20).

18) Nyt taitan sen caltainen asia soimatta iollengin, ia eij ole sijtä käsitetty, eikä ole täydet todistaiadh tiedhos: Nijn maadkan se kichlacunnan **lautamiehillä**. Jos ne **warieleuad** hänen olkan wapa. sortauadh ne hänen maxakan 40 marca⁴² puolj **Jutun isännän** ia toinen puolj kuningän. Maxakan Pispalle 6 marca Cumbikin ia käykän ripin ala. Jos **iutun isännellä** on täysi tieto kichla cunnasta, iosta hee pois iuoxit, Nin tule cuningan Foudin /: ehkä cusa hän heiden löydäis /: händä autta käsittämän Nijtä molembita quin pois iuoxit, ia anda heiden ylitzens oikeuden käydhä, quin ennen sanottu on, otta iocu iongun lunastoxen heiden edestäns: andacan **Jutun isännellen** lunastoxen ia päälisexj 40 marca kuningän oma sacko. olkan sama lakj ios irtainen waimo iuoxe pois nainehen miehen Canssa. (Varkauden menosta, luku I)

19) Nyt eij käsitetä miestä tuorelda työldä, ia hänelle sen Caltainen asia soimatan, nin pitä kichla cunnan **Lauta miesten** hänen **warieleman** elj sortaman. Sortan hän, maxakan taloinpoialle iällens sen quin hän warasti, ia Cansa 40 marca colmen iacohon: Ja eij hengiäns mista, eikä hänen **taloultans** iaeta, warielan hen olkan wapa. (Varkauden menosta, luku V)

⁴¹ Rinnakkain *heiritze elj Candele*.

⁴² Käsikirjoituksessa käytetään markasta erillistä symbolia. Lukemisen helpottamiseksi en merkitse sitä esimerkkiteksteihin. Symbolia käsiteltiin tarkemmin luvussa 3.3.4.

20) **candele** iocu toiselda Cawiolista elj sorkallista, culda, hopena, otia elj muita taloin aseita, Penningeita elj mitä se taidais olla, quin hän sano omans olewan: Nijn tule tiedhon saadha, iolla se on Cassuatettu, Jos se eläpi elj custa se on Ulos tullu, Jos se on cuollu. Jos se on $\frac{1}{2}$ marcan Maxawa elj Enämmän, warielckan sen 12 miehen walalla, Jos hän saa tunnustoxet ia walan, olkan wapachtettu. Jolleij hän saa sekä tunnusoia että wala, nin andacan Ulos sen iota **Cannellan**, ia päälle 40 marca colmen iacohon. Jos se maxo Colme äyriä, ia vähemmän $\frac{1}{2}$ marca warielckan sen 2 todistoxella ia 12 miehen walalla: sortan hän walalda, andacan Ulos sen iota **Cannellan** ia päälle 9 marca Colmen iacohon. onse 2 äyrin hinda, ia vähembj 3 äyriä, warielkan sen Cottonans 2 miehen todistoxella ia 6 miehen walalla elj andacan Ulos sen quin **Canneldin**, ia 6 marca päälisexj. Jos se on enämbj quin 1 äyrj, ia vähemmän maxa 2 äyriä, warielkan sen 2 miehen tunnustoxella, ia 3 miehen walalla: sortan hän walalda, andacan Ulos sen iota **canneldin** ia 3 marca colmen iacohon. Jos se vähemmän 1 äyriä Maxa, Warielkan 2 miehen tunnustoxella ia omalla walallans. Jolleij hän saa tunnustoxia, andacan iällens sen iota **cannellan**, ia 6 äyriä cansa, se on **Jutun isännän** oma sacko. (Varkauden menosta, luku XVI)

Kuten edellä esitellyistä tekstinäytteistä käy ilmi, ovat muutetut termit useampaan kertaan toistuvia. Kyseiset termit ovat selkeästi identifioitavissa Ljungoon, sillä systemaattinen tarkastelu osoittaa, että Martinuksen käännöksessä käytetään eri termejä (asetelma 1).

Asetelma 1. Vertaileva asetelma esimerkeissä 6–20 mainituista Martinuksen ja Ljungon termeistä.

Ljungo	Martinus
kannella	häiritä ⁴³
virkamies	ammattimies ⁴⁴
ladmanni	lakimies
jutun isäntä	syynsanoja
mielivilja	tahto
lautamiehet	nimitös ⁴⁵
varjella	luhtia ⁴⁶
talous	tavara ⁴⁷

Viimeisen kaaren (Varkauden menosta) lopussa on lakikirjan päättävät loppusanat (kuva 45). Näiden loppusanojen jälkeen on vielä yksi lisätty tekstijakso. Kyseessä on luku, joka puuttuu Martinuksen käännöksestä, mutta joka sisältyy Ljungon käännökseen ja jonka paikka on lakikirjan viimeisen luvun lopussa. Ljungon käännöksen ainoassa tunnetussa kappaleessa kohta on kuitenkin hieman erilainen. (Vrt. Ulkuniemi 1975, 140–141.)

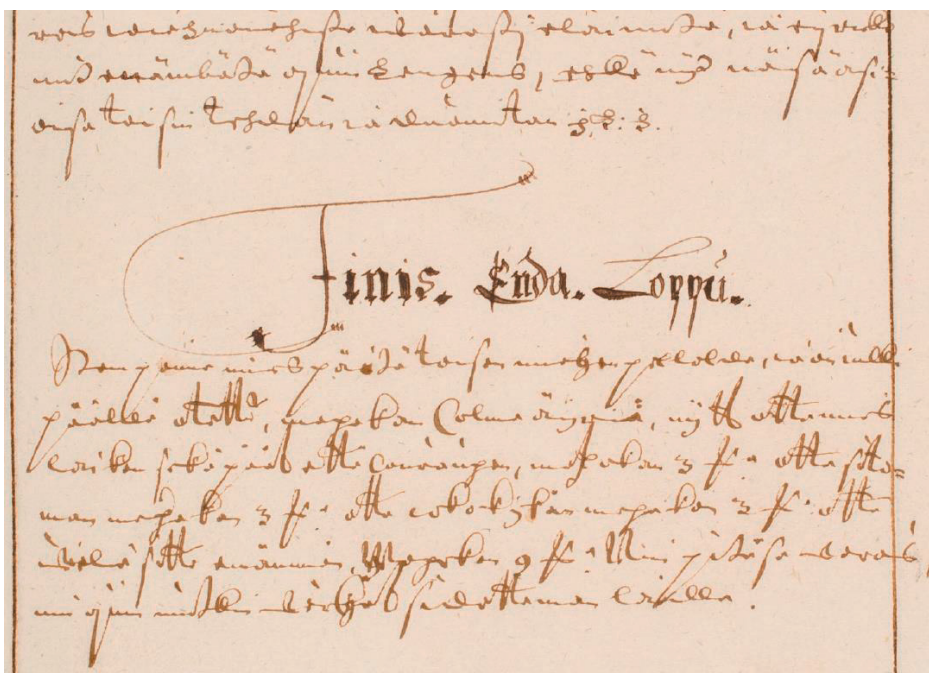
⁴³ Martinuksen tekstissä on muutaman kerran rinnakkain *häiritään eli kannellaan*.

⁴⁴ Martinuksen Kaupan kaaressa on kerran *ammatti- eli virkamies*.

⁴⁵ Myös Martinus on tuntenut *lautamies*-sanana. Siitä on neljä esiintymää, joista kahdessa rinnakkain *lautamiehet eli nimitös* tms.

⁴⁶ *Varjella*-verbi on yleinen niin Ljungolla kuin Martinuksellakin, mutta esimerkkien kohdissa Varkauden kaaressa Martinus käyttää *luhtia*-verbiä ja Ljungo *varjella*-verbiä.

⁴⁷ Sekä Ljungo että Martinus käyttävät sekä *talous*- että *tavara*-sanaa, mutta esimerkin kohta Varkauden kaaressa on sellainen, että Martinus käyttää *tavara*-sanaa ja Ljungo *talous*-sanaa.



Kuva 45: Loppusanojen jälkeen lisätty kohta.

Kuvassa 45 oleva loppusanojen jälkeinen teksti on seuraava:

Item poime mies päitä toisen miehen pellolda, ia on iulki päälldä otettu, maxakan Colme äyriä, nytt otta mies caiken sekä päät että **courauxen**⁴⁸, maxakan 3 marca otta **sitoman**⁴⁹ maxakan 3 marca otta koko kykän maxakan 3 marca⁵⁰ otta vielä sitte enemmän, Maxakan 9 marca⁵¹ Nin pitä se waras, nin quin mutkin warkat sidottaman lailla.

Erityisen kiinnostavan tästä tekstijaksosta tekee se, että se eroaa myös Ljungon tunnetusta tekstistä sanastoltaan. Periaatteessa on mahdollista, että se on aivan omanlaistaan käännöstyötä, mihin viittaisi kyseisessä kohdassa käytetyt sanat *sitoma* ja *kouraus*, jotka eivät esiinny Ljungon käännöksessä. On kuitenkin muistettava, että

⁴⁸ Ljungo käyttää *kouraus*-sanana sijasta *wakka*-sanaa. Aitolahden tekstin *kouraus* on erityisen kiinnostava sana siksi, että sen tähän mennessä varhaisin tunnettu esiintymä on vuodelta 1793 (VKS, s. v. *kouraus*).

⁴⁹ Ljungo käyttää *sitoma*-sanana sijasta *lyhde*-sanaa. *Sitoma* on vanhassa kirjasuomessa erittäin harvinainen substantiivi. *Vanhan kirjasuomen korpuksesta* suorittamani etsintä tuotti vain yhden esiintymän: Kollaniuksen kaupunginlain sisältävän koodeksin (Rapola 1926b) kirkkokaareissa on yhdyssana *sitomaside* 'sidottu lyhde'.

⁵⁰ Ljungon mukaan 9 markkaa.

⁵¹ Ljungon mukaan 40 markkaa.

Martinuksen käännöksen eri kopiassa esiintyy keskinäisiä sanastoeroja, joten Aitolahden kirjoittaja on samaan tapaan vain saattanut käyttää itselleen tutumpia sanoja. Vanhojen käännöstekstien tutkimuksessa on ylipäätään hyvin tulkinnanvaraista se, milloin on kyse uudesta käännöksestä ja milloin vanhan käännöstyön editoinnista. Myös Martinuksen ja Ljungon käännöksissä on siinä määrin yhtäläisyyksiä, että on jopa esitetty kritiikkiä siitä, ansaitseeko Ljungon teksti tulla pidetyksi itsenäisenä käännöstyönä (Grotenfelt 1886, 9; Pajula 1955, 308–309).

4.2 Aitolahden koodeksin maanlain suhde Martinuksen käännökseen

Viisi ensimmäistä Aitolahden maanlain kaarta (Kuninkaan kaari, Naimisen kaari, Perimisen kaari, Maan kaari ja Rakennoksen kaari) on otsikoitu Martinuksen mukaisesti. Lisäksi jokaiseen kaareen sisältyvä sisällysluettelo on Martinuksen mukainen lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä Ljungon mukaisiksi vaihdettuja termejä, joita esiteltiin aiemmin luvussa 4.1. Lakikirjan viimeinen kaari, Varkauden menosta, poikkeaa muista kaarista siinä, että se on otsikkoa ja loppusanojen jälkeen lisättyä jaksosa lukuun ottamatta Martinuksen mukainen. Muihin, pääosin siis Ljungon mukaisiin kaariin, sisältyy joitakin yksittäisiä Martinuksen mukaisiksi kirjoitettuja jaksoja. Näitä tarkastellaan seuraavaksi luvuissa 4.2.1–4.2.3.

4.2.1 Martinuksen tekstin mukaiset täydennykset Ljungon tekstin mukaisissa osissa

Osa tapauksista vaikuttaa sellaisilta, että jokin osa puuttuu Ljungon tekstistä ja se on täydennetty Martinuksen mukaisena (esimerkit 21–30). Esimerkeissä Martinuksen tekstin mukainen lisäys on lihavoitu ja muu teksti on Ljungon mukaista.

21) Jos kuningann wirka mies soima iollenginn tämän Caldaissenn syyn, **että hänn nin tehnydh onn, ia toinenn kieldäpi**, olkansee 12 miehenn etzikos (Kuninkaan kaari, luku XVII)

22) ia olkan caickj kelwotoinna mitä wäkj wallann tekiädt saidt, nijldä iotka edesä olidt, **ehkä mikä see olis, Mies tappo hawadt werisedt, elj sinisedt**, ia see caickj Cachdenn kertaisesa maxosa (Kuninkaan kaari, luku XXVII)

23) Nyt onn Mårsiann cotia tulludh, terwenä ia wigatoinna, Nin pitäpi hänen wuotesenn käymänn Miehenssä canssa: **coska hee owad yönn ychdesä lewänyed**, nin onn mies waimonsa oikia esimies (Naimisen kaari, luku VI)

24) Jos hee caickj istuuad rekehenn ia aiauaad sulahan. olkann sama lakj. **Jos hee caickj paluaad ychdes huones, mies, waimo ia lapsed, olkan sama laki.** Tulepi saatamaan (sic!, sota maan⁵²) ylitze, tappa elj polta, ia eij tiedä yxikänn cuka ensinnä cuolj, taicka iälkin elj, olkan sama lakj: **cuoleuad miehed sodasa, ia eij tiedä yxikänn cuka ensin cuolj, olkan sama lakj:** Eranduuaad miehed eläüänä, ia cuuldan cuollexj, ia eij tiedä yxikänn cuka iälkinna olj, olkan sama lakj. (Perimisen kaari, luku VII)

25) Ja olkan nee sakota, iotka technedh owadh. **cusa kichla cunnan silda makapi Colmed sunnun takj päiuä caickj maasa, ioka coko kichla cunnan tulepi raketa, maxakan 20 marca Colmen iacohon: Jos makapi puolj maasa, maxacan 10 marca colmen iacohon: Makapi Neliennes maasa, maxakan 5 marca colmen iacohon.** Jstupi kichla cunda (sic!, kyläkunta) cotona ia eij tachdo raketa— (Rakennoksen kaari, luku III)

26) Nyt maka naburin osa, yxj, Caxj elj colme caiwamata, hänen peldonssa pääsä, maxakan 3 äyriä iokahitzesta, **Jos makauad caickj hänen oianssa caiwamata, coko wainioss maxakan 3 marca** (Rakennoksen kaari, luku VII)

27) Hacka mies tuoretta puita Cuorman /: **elj hacka toisen miehen hakatuista ranga puista halckoija Cuorman** :/ toisen miehen metzäst (Rakennoksen kaari, luku XVIII)

28) Jos hän löytän tuoressa työsä: **Jolleij hän ole päädä löyty, warielkann idzens 6 miehenn walall,** Hacka ioku hirsä toisenn miehen metzäste. olkan sama lakj quin on sanotu tuoreista puista. kisko iocu tuohia toisen miehenn Medzäst, otta ychden takan, maxakan 3 marca aijapi mies hewoisell ia wetäpi Cuorman, ellj suotapi (sic!, soutapi) pois wenhell: maxakan 3 marca ia caiken wahingon iällens. **Nyt hackapi mies toisen miehen medzäst lehtj keonn, Nijttä heijnä keonn, ellj kisko tuohia ia pane läiän ia anda ne lääs medzes olla: maxakan 6 äyrj ia on hukutanudh työnssä. Jos hän ne perätj pois wiepi maxacan 3 marca ia wahingonn iällens,** Jollen sen caltainen työ soimatan, ia eij ole todistosta lässnä warielkan idzens 6 miehenn walalla. (Rakennoksen kaari, luku XVIII)

⁵² Tämän luvun esimerkeissä on joitakin ilmiselviä kopiointivirheitä. Kopiointivirheistä tarkemmin luvuissa 3.6. ja 3.10.

29) Nin warielkan idzenssä kichlacunnan Lauta miehillä, cusa työ techdin. Ja kichla cunnan duomarj walan luetacan, ia idzecukin edestäns wannocan quin walasa seisopi **Ja rucoilcan idzens nin autta, ia pyhitöxedh iolla hän pyhitetän, etteij hän elj hänen waimons tappanu herrans elj isändätäns, ia sillä eij machda hen hengens elj hywyttäns mistata.** Jos hän wariellan, olkan wapa: Jos hän sortan, mistacan caikj ne quin ennen sanottu on. (Suurimmista lain asioista, luku X)

30) Joco see tapachtu Jhmisille alj eläimille, Jolleij hee maxa tachdo, arwio miesten sana myöden, Edzikän sijtte lakia hänen Cansans olkan see oikeus sillä quin sildä (sic!, silda) wiiallengin **Nauditze Usia caiwo kyläsä: Maxakan se ioca eij rakenna,** Lange mies sildan, ia saapi sijtä Cuoleman (Tapaturmaisista tapoista, luku VI)

Edellä esiteltyjen esimerkkien kaltaisia tapauksia on runsaasti. Pelkkä yhteneväisyys Martinuksen tekstin kanssa ei kuitenkaan riitä osoittamaan yksiselitteisesti, että teksti on varmasti puuttunut Ljungolta, sillä myös Ljungon ja Martinuksen teksteissä on runsaasti yhteneväisiä tekstijaksoja. On otettava huomioon mahdollisuus, että Ljungon käännöksestä on saattanut kopio, johon puuttuvilta vaikuttavat jaksot ovat sisältyneet.

Varmemmin Ljungon käännökseen kuuluvista mutta syystä tai toisesta tunnetusta käsikirjoituksesta pois jääneistä tekstijaksoista antaa viitteitä esimerkkien 31–32 kaltaiset osat. Niissä jokin tekstijakso puuttuu Ljungon käsikirjoituksesta kokonaan, mutta ei kuitenkaan vaikuta täysin Martinuksenkaan mukaiselta. On siis mahdollista, että kyseessä on Ljungon käännökseen kuuluva jakso, joka puuttuu ainoasta tunnetusta Ljungon tekstistä. Esimerkeissä lihavoidut kohdat ovat Martinuksen mukaisia, ja esimerkeistä on havaittavissa, että virkkeet eivät ole täysin yhteneväiset Martinuksen käännöksen kanssa.

31) **Nyt sitte quin isändä ia emändä** Naitetudh **owadh, ia he owadh yöseñ ychdesä lewännyedh, nin on** hän emändäns **oikea esimies,** ia tulepi hänenn händä etziä, sekä hänen edestäns wastata: **Nin pitäpi** hän hänelle **huomen lahiad andamann.** (Naimisen kaari, luku IX)

32) **Nin tyristi pitä maa iällens lunastamann, quin** hänn **pandix pandinn:** Ja eij sugun tarwitzemisenn iälckenn, quin muinen olj (Maan kaari, luku VIII)

Edellä olevassa esimerkissä 32 kiinnostavaa on se, että se puuttuu Ljungon käsikirjoituksen lisäksi myös Martinuksen käännöksen Nordströmin kopiosta. Samankaltainen on esimerkki 33. Siinä lihavoidu osa puuttuu Ljungolta, mutta se

puuttuu myös Martinuksen käännöksen Seskanderin kopiosta. Martinuksen käännöksen Caloniuksen kopiosta puuttuu esimerkin tekstin loppuosa *elj warielkan idzens 6 miehen walalla*. Variaatiota on esiintynyt siis myös Martinuksen tekstin eri kopioissa.

33) Jolleij hän wahingon wala käydhä wojj, pangan aidhan nin Hywän iällens ia maxakan 3 marca **polta hän tietens, pangan aidhan iällens, ia maxakan 3 marca elj warielkan idzens 6 miehen walalla**. (Rakennoksen kaari, luku IX)

Esimerkkivirke 34, joka puuttuu Ljungon käsikirjoituksesta, on kahdella tapaa mielenkiintoinen. Virke sisältyy Martinuksen käännökseen, mutta Aitolahdessa käytetty termi *haku lapsed* 'avioton lapsi' on Ljungon sanavarastoon kuuluva termi. Martinuksen käännöksen kopiot käyttävät tässä kohdassa termiä *ialkanaisen lapset* tai *äpäre lapset*. Toinen mielenkiintoinen huomio on, että Martinuksen käännöksen Seskanderin kopiosta tämä kohta puuttuu samoin kuin Ljungon käännöksestä.

34) Haku lapsed **pitä perittämen quin caickj mwdh perimisedt**. (Perimisen kaari, luku XIX)

4.2.2 Viitteet eri lähteiden tietoisesta yhdistelystä

Osa tapauksista vaikuttaa siltä, että tekstiin on tehty editointimielessä tietoista lähteiden yhdistelyä. Tällaista osoittavat esimerkiksi aiempien esimerkkien 6–20 kaltainen termien muuttaminen. Seuraavissa esimerkeissä perehdytään tapauksiin, jossa yksittäistä termiä pidempi tekstijakso vaikuttaa olevan tietoisesti yhdistelmän tuloksena syntynyt hybriditeksti.

Esimerkeissä 35–37 sisältyy Ljungon mukaisen tekstijakson keskelle osa, joka on Martinuksen mukainen (lihavoitu). Se ei ole ylimääräinen lisäys, sillä vastaava kohta sisältyy myös Ljungon käännökseen hieman toisenlaisena. Kohta vaikuttaa tietoiselta editointityöltä, jossa Martinuksen käännös on syystä tai toisesta valittu Ljungon käännöksen sijaan. Huomionarvoista on, että esimerkissä 35 Martinuksen mukainen termi *kihlakunnan nimitös* on kuitenkin korvattu Ljungon mukaisella *Kichla cunnan Lauta miehede* -termillä.

35) Nyt eij machda mies wihalla costa toisen päällen Ja toinen on wahingon tehnyt, Jos iocu costapi toisellen, nin hän ricko cuningan wala sackon sen pitä kichla cunnan Lautamiehedh tietämän, **Jos se sama iollen hen sen costi, tekj hänellen wahingon taicka toinen, Jolleij se sama technydh hänellen wahingota nin pitä Kichla cunnan** Lauta miehedh tietämän. Jos hen costj techtyä työtä, elj ios muu rita heidhen waihellans tulj elj mingä tächden hän toisellen costj, Jos hän toisellen costj, nin hän on rickonudh wala sackonn. (Kuninkaan valan eli kotorauhan rikoksesta, luku XI)

36) Nyt taita Usi kylä wanhasta raketta, se cutzutun **Ulos aidatuxj kyläxj**: hän saapi **wanhan kylän canssa** ycheidzestä metzästä hirden, pino puun ia turta puun⁵³ ia eij terho puista, aidaxista elj huchtamaasta, ioca on polto maasta, tuohet kiskoa, carian käymän (sic! käynnön) **turpen leickon**, sawen otto ia parkin kiskondota: **Ja eij machda wanha kylä Udellen näisä mitän estettä techdä**, hänen 3 marcans päälle. käykän hänen sicans sijnä cusa hänen Carians käypi, nin monda sika quin hän taita elätä **warpalans**. Eij hän machda ychdellengän metzällen lupa anda Taicka lainan elj palcallen **ia eij ychtän Ulos wetoa metzestä** tehdä, mutta sichen tytykän, quin hän aidhallans sisällen pijritänyd on, Jos wanha kylä tachdo **maata** ajdoilla sisällen otta, **nin pitä hejdän hänellen raitin Jättämän, elj** pitä **Cuian 10 kynärätä leuiän maan tiellä päin**, Nin pitä aidhan murhetimain iotka aidhalla sisällen ottanudh ouadh, eij machda hee nin raketa, että hee hänen ymbärins salpauadh elj **sisällen sulckeuadh**. (Rakennoksen kaari, luku XL)

37) Nyt tule mies käräiän, ia pitä walans käymen elj todistoxens täyttämän, anda Jutun isändä, Nimitös mies, ia kichlacunnan duomarj elj Ladmannj **hänell sen walan wannomata** olkan **se wala** nin wachua annettu quin wannottu, **nyt sijtä ridhellän, toinen sano walann annetuxj ia toinen kielhä sen** tiedkän 6 miestä iotka silloin käräiäs olidh (Käräjän menosta, luku XXIV)

Seuraava esimerkki 38 on hyvin todistusvoimainen esimerkki tietoisesta lähteiden yhdistelystä. Lihavoitu kohta on sellainen, joka esiintyy vain Martinuksen käännöksessä, ei missään muodossa Ljungon. Alleviivattu kohta puolestaan esiintyy vain Ljungon käännöksessä, ei missään muodossa Martinuksen. Yhdistelmä on mahdollinen vain eri lähteitä hyödyntämällä.

⁵³ Turtapuu eli polttopuu.

38) Nyt ricko se taloinpoica wastian, jollej mitän ole Ulos anda, **edzidellidäkän se lailla, laillisen sackon**, ninquin_mudkin miehed Mutta pään (sic!, tapon) haufan⁵⁴ elj röywyäksen tächden pitäkän kiniotettaman Quin edhes päin eroitetan (Käräjän menosta, luku XXVI)

Saman tyyppinen on myös esimerkki 39. Alleviivattu sana esiintyy Ljungolla yksinään ja lihavoitu Martinuksella yksinään. Aitolahden tekstissä ne kuitenkin esiintyvät rinnakkain *eli*-konjunktiolla yhdistettynä.

39) iuomillen elj Penningj oluillen (Kuninkaan valan eli kotorauhan rikoksesta, luku XV)

Seuraava esimerkki 40 näyttää äkkivilkaisulla siltä, että siinä olisi tehty tietoista yhdistelyä. Tekstin alku on samanlainen sekä Martinuksella että Ljungolla, alleviivattu kohta on Martinuksen mukainen, sitä seuraava jakso on Ljungon mukainen, ja lihavoitu loppu puuttuu kummastakin. Tarkempi tutkimus kuitenkin osoittaa, että Ljungon mukaiselta vaikuttava teksti löytyy myös Martinuksen käännöksen Seskanderin kopiosta ja lihavoitu kohta löytyy puolestaan Martinuksen käännöksessä heti alleviivatun kohdan perästä. Tämä kohta on hyvä osoitus siitä, miten tärkeää on kaikkien käsikirjoituskopioiden tutkiminen samanaikaisesti, jotta voi varmuudella muodostaa kokonaiskuvan asiasta.

40) nin eij tule hänen ikänäns rauha saadha ennen quin sen waimon awio mies hänen edhestäns rucoille ios waimo naitu on elj waimon läähimäisedt sukuns, Jos hän naimatoin on, **ia rewittäkän hänen tawarans**. (Kuninkaan valan eli kotorauhan rikoksesta, luku XII)

4.2.3 Martinuksen tekstin mukaiset sanat ja luvut

Joissain tapauksissa Aitolahden tekstissä on käytetty yksittäistä sanavalintaa tai lukua Martinukselta, vaikka tekstiympäristön perusteella odotuksenmukainen valinta olisi Ljungon mukainen. Tällaisia lukuja esitellään esimerkeissä 41–43 ja muita sanoja esimerkeissä 44–46.

41) Aitolahden ja Martinuksen mukaan *maxakann 3 marca*; Ljungon mukaan *maksakon 40 marca*. Luvuissa on merkittävä ero. (Kuninkaan kaari, luku XXIX)

⁵⁴ Haavan.

42) hacka iocu omena puun, toises medzes, ioka wähembj on quin hedellmän candawainen, maxakan 3 äyriä (Aitolahti ja Martinus); 6 äyriä (Ljungo) (Rakennoksen kaari, luku XVIII)

43) maxakan ychden tammen elj bökin edestä 3 äyriä, nin toisen ia colmannen: Ja täyttäkän tapaturman walan 3 *Miehen cansa* (Aitolahti ja Martinus); 6 *miehen cansa* (Ljungo). (Rakennoksen kaari, luku XXXVIII)

Edellä esimerkissä 43 on Aitolahdessa Martinuksen mukainen luku 3 *Miehen cansa*, kun vastaavassa kohdassa Ljungo puhuu kuudesta miehestä. Samassa kohdassa kuitenkin *tapaturman walan* on Ljungon käyttämä ilmaus, kun taas Martinus puhuu tietämättömyyden valasta. Peräkkäin on siis kaksi kohtaa, joista toiseen on otettu Ljungon mukainen ilmaus ja toiseen Martinuksen. Seuraava esimerkki (44) on paikannimestä. Paikannimi *Östann sildann* on Martinuksen mukainen. Ljungolla se on *Jtä silthan*.

44) sijnä tulepi Westmannidh watan otta rauhann ia Wapaudenn cansa, ia seurata händä **östann sildann** (Kuninkaan kaari, luku VI)

Ljungo puhuu esimerkin 45 kohdassa *käräiä sillasta* Martinuksen mukaisen karjasillan sijaan. Martinuksen käännöksen Isonkyrön kopiesa on kuitenkin *keräjä*-sana, joka on pyyhitty pois, ja sen on lisätty tilalle *karja*. Variaatiota on näin ollen esiintynyt myös Martinuksen käännöksen kopiesa. Oikea käännös on *karjasilta* (Schlyter 1869, 136; Ulkuniemi 1978, 70).

45) se sama lakj olkan **carian** ia myllyn **sillast** (Rakennoksen kaari, luku III)

Martinus käyttää esimerkin 46 kohdassa *kirja*-sanaa, Ljungo puolestaan *käräjä*-sanaa. Martinuksen käännöksen Isonkyrön kopion tekstissä *keräjä*-sana on muutettu *kirija*-sanaksi, joten variaatiota on esiintynyt Martinuksen käännöksen kopiesa. Alkutekstissä puhutaan kirjeestä (Schlyter 1869, 240; Ulkuniemi 1978, 110).

46) Eij pidhä Useambj quin yxj kichlacunnan Käräiä oleman ychtenä Wijkona, Mutoin ios kuningann **Kiria** elj sana tulepi (Käräjän menosta, luku VI)

Käräjäkaaren VIII luvussa Aitolahdessa käytetään Martinuksen mukaista *adventti*-sanaa (esimerkki 47). Huomionarvoista on, että sana on kirjoitettu muusta tekstistä poikkeavalla kirjaintyyppillä, samanlaisella, jolla koodeksissa on kirjoitettu latinankieliset sanat ja tekstijaksot. Kyseessä on ajan henkeen kuuluva käytäntö, ja myös Martinuksen käännöksen Juustenin kopioon sisältyvä samainen *adventti*-sana

on kirjoitettu ympäröivästä tekstistä poikkeavalla kirjaintyyppillä (Juustenin kopio, 261; asiasta tarkemmin myös koodinvaihtoa käsittelevässä luvussa 3.4.1). Ljungo käyttää *adventti*-sanana sijasta ilmaisua *joulun edellisiin viikkoihin*.

47) colmas Michelin päivästä **aduentin** sadhen (Käräjän menosta VIII)

Seuraavissa esimerkeissä 48 ja 49 vaikuttaa olevan tietoista lähteiden yhdistelyä siinä mielessä, että on valittu pääosin Ljungoa seuraavaan tekstijaksoon Martinuksen termejä. Esimerkkien lihavoidut kohdat ovat sellaisenaan Martinuksen mukaisia, mutta erityisen huomion ansaitsevat termit *kihlakunnan päämies* ja *steili*, jotka kuuluvat Martinuksen sanavarastoon. Vastaavat termit ovat Ljungolla *kihlakunnan duomari* ja *virpi*, joka tekstissä esiintyy taivutettuna esimerkiksi *virven*.

48) caickj todistos miehed kuningan edhes, Pispan, ladmannin Kichlacunnan **päämiehen** ia heidhen Lautamiestens edhestä pitä wannoman ennen quin hee todistauadh, **caikista nistä Quin heidhen todistaman pitä**: wastaian ia candaian lasse ollesa (Käräjän menosta, luku XXI)

49) XXXVIII. Nyt turmellan mies laittomastj ilman rikoxeta, caula leikatan, **hирten wedhetän elj Steilin päälle panan**. se ioca sen tekj, seisocan saman oikeuden (Käräjän menosta, luku XXXVIII)

Luvussa 4.1 esiteltiin esimerkkejä siitä, miten Martinuksen termejä on korvattu Ljungon termeillä sisällysluetteloissa. Kuitenkin Maan kaaren sisällysluettelon otsikossa X käytetään Martinuksen mukaista termiä *kichla cunnan päämiehet*, mutta itse tekstissä otsikkoa X vastaavassa luvussa käytetään Ljungon mukaista termiä *kihlakunnan duomarj* (esimerkki 50). Termistöä ei siis ole katsottu tässä tapauksessa tarpeelliseksi yhdistää niin, että Martinuksen mukainen sisällysluettelo vastaisi myös termeiltään Ljungon käännöksen mukaista varsinaista lakitekstiosaa.

50) caikis maan caupois ia waihetoxis pitäpi 12 wachwistaia oleman, ia **kichla cunnan päämiehet** andacan sijhenn kirjan päälle, ninquin tässä Uluos toimitetann, ia ios sitä maata sijte Cannellan (Maan kaari, sisällysluettelo X).

4.2.4 *Paatin siirtäminen*

Aitolahden tekstin viimeisen kaaren (Varkauden menosta) sisällysluettelon otsikko XXX on erikoinen (esimerkki 51). Siinä puhutaan *paatin siirtämisestä*, vaikka Martinuksella samassa otsikossa puhutaan *paatin varkaudesta*. Sen sijaan kyseisen otsikon asiaa selostavassa varsinaisessa tekstiluvussa Martinus puhuu *paatin*

siirtämisestä, kuten odotuksenmukaisesti myös Aitolahden kirjoittaja. Aitolahden kirjoittaja on siis siirtänyt tekstiin kuuluvan termin myös otsikkoon, jotta ne vastaisivat täysin toisiaan.

51) Jos mies anda toiselle syyn **paatin sirtämisestä** (Varkauden menosta, sisällysluettelo XXX)

Hyvin erikoiseksi asian tekee se, että varkauskaudessa monia termejä on muutettu Ljungon mukaisiksi. Näihin termeihin ei kuitenkaan kuulu *paatin siirtäminen* siitä huolimatta, että se on pahasti harhaanjohtava käännösvirhe (Pajula 1955, 278–279). Termin virheellisyys on ollut varmasti ainakin lainoppineiden tiedossa. Alkuperäinen ruotsinkielinen termi vastaa nykysuomen *pesänkavallusta* eikä sillä ole mitään tekemistä veneiden kanssa. Tämä antaisi viitteitä siitä, että Aitolahden koodeksin maanlaki ei olisi ammattilaislainoppineen tekemä.

4.3 Omintakeisilta vaikuttavat osat

Tässä tutkimustyössä oletus jonkin sanan tai tekstijakson uniikkiudesta tulee siitä, että se ei esiinny Ljungon käännöksessä eikä Martinuksen käännöksen Tukholman kopiassa. Tarvittaessa olen myös käyttänyt vertailuaineistona ruotsalaista alkutekstiä. Kuten tulevat esimerkit osoittavat, valtaosalle uniikeilta vaikuttaville osille on tavalla tai toisella löydettävissä selitys.

4.3.1 Aitolahden tekstin osat, jotka vaikuttavat puuttuvan sekä Martinuksen että Ljungon käännöksestä

Seuraavissa esimerkeissä 52–53 on kyse kohdista, joissa Aitolahden tekstiin sisältyy osa, joka vaikuttaa puuttuvan sekä Ljungon tunnetusta käsikirjoituksesta että Martinuksen kopiosta, kun tarkastelee Martinuksen käännöksen Tukholman kopiota. Ne kuitenkin sisältyvät Martinuksen käännöksen johonkin toiseen kopioon, joten esimerkkien kaltaista variaatiota on esiintynyt enemmänkin. Esimerkit 52 ja 53 sisältyvät Nordströmin kopioon.

52) Caxi toista kymmendä tulepi kuningän Neuwås Riddarita ia swänniä olla, ia eij enåmbj /: **Nee ennen Nimittettydh Pispadh, riddaridh ia swännidh** :/ tule cuningallenn Walans Wannoa (Kuninkaan kaari, luku VIII)

53) Sisällysluettelo VI. Jos miehen tappaia paakene kirrkon elj Clostarin **Quinga sitä pitä techdämän** (Mieliviljan taposta, sisällysluettelo VI)

Seuraavassa esimerkissä 54 on ylimääräiseltä vaikuttava täsmennys *sen cuolluen*, mutta melko vähäpätöisenä täsmennyksenä sen voi katsoa olevan yksittäisen kirjoittajan ratkaisuksi päätynyttä satunnaisvariaatiota. Sen sijaan pidemmälle lihavoidulle tekstille löytyy vastine Martinuksen käännöksen Juustenin kopiosta samaan tapaan kuin edelliset esimerkit 52–53 löytyvät Nordströmin kopiosta.

54) Nämäd ouadh mös tasan Perilised, nin Perikäd ia iakacad, quin ennen on sanottu: Jos eij ne elä, nin ouad **sen cuolluenn** isänn welien lapsed, elj isän sisarenn lapsed, taicka äitinn welienn elj sisaren lapsed **ottacad sijtte isänn welienn elj sisarenn lapsed caxj osa, ia äitin welienn elj sisarenn lapsed Colmannen**. (Perimisen kaari, luku III)

Aitolahden tekstiin sisältyy myös joitakin kohtia, joita ei löydy tunnetuista käsikirjoituskopiosta (esimerkit 55–57). Kyseessä on todennäköisesti samankaltainen vain joihinkin käsikirjoituskopioihin sisältyvä lisäys kuin aiemmat esimerkit 52–54, mutta nykypäiviin asti ei ole sattumalta säilynyt yhtään kopiota, jossa ne esiintyisivät.

55) ia waatens iotka hänellen owadh sätydh ia leikatudh **:/: ia Lapsed colannexenn** (po. colmannexenn) **:/: sijtte iaetan tawaro colmen osann** (Naimisen kaari, luku XVII)

56): Nimitäkann kichlacunnan duomarj toised, nin monda quin hee molemmin puolinn suostuwad **/: Taicka nin monda heiden sians quin pois olj** **:/** Ja sichenn quin hee tekewäd, pitä heidenn molemmin puolinn tytymän (Maan kaari, luku VIII)

57) Waihattapi mies hewoisen elj tamman sisällä Kihlacunnan, nin on 3 yötä Caupan coetus aica: **löytä hän sijnä wigan 3 yön sisälle, nin ottacan Cumbikin omans Jolleij hän wika löydä 3 yön sisälle, nin** pitäkän Cumbikin, senionga hän saanudh on. (Kaupan menosta, luku XV)

4.3.2 Aitolahden tekstin osat, jotka poikkeavat sekä Martinuksen että Ljungon vastaavista kohdista

Seuraavissa esimerkeissä 58–59 on kyse jaksoista, jotka puuttuvat kokonaan Ljungon käännöksestä. Ne kuitenkin sisältyvät Martinuksen käännökseen, mutta Aitolahden teksti poikkeaa Martinuksen tekstistä. Lihavoinnit kuvaavat yhteneväisyyttä Martinuksen tekstin kanssa. Tällöin oletettavasti kyse on alkujaan

Ljungon käännöksestä, joka on jäänyt pois ainoasta tunnetusta käsikirjoituskappaleesta. Pohdinnan tueksi esitetään myöhemmin esimerkit 60–61.

58) **Nytt tulepi nin mända wierasta etteij wierahann hållhåiain** huonehissa ole sia, nin Nimittäkänn **wierasten hollhåia heitä lähimäisenn kylinn**, ia Kytinn Nimitäiä laskekann nin monda cungin taloin poiann tygö, **quin hänn arwa sia** olewann, ia **rawindota** rahans edestä sawann, **quin sanottu onn**. Nyt iolleij **wierastenn hållhåia tachdo wirkans ylös pitä, nin maxakann 3 marca Colmen Jakohon, Nin Usein quin hän senn syynä**, ia cannellann iolleij taloin poiadt rawindota myy ia huoneta laina, **quin nyt sanottu onn**, maxakann cukin heistä **Colme marca colmen Jacohon**, waeldawaisillenn miehille **kuningallen ia Kichla cunnallenn**. (Kuninkaan kaari, luku XXV)

59) **Nyt sitte quin isändä ia emändä** Naitetudh **owadh, ia he owadh yöseñ ychdesä lewännyedh, nin on** hän emändäns **oikea esimies**, ia tulepi hänenn händä etziä, sekä hänen edestäns wastata: **Nin pitäpi** hän hänelle **huomen lahiad andamann**. (Naimisen kaari, luku IX)

Seuraavissa esimerkeissä 60–61 on lihavoitu jakso, joka puuttuu Ljungolta kokonaan, mutta sisältyy hieman erilaisena Martinuksen käännökseen. Se vaikuttaa kuitenkin olevan Ljungon käännöstä, mikä on pääteltävissä ainoastaan Ljungon sanavarastoon kuuluvista termeistä (Ljungon termejä käsiteltiin aiemmin myös luvussa 4.1). Esimerkissä 60 kriittinen on *iutun isändä* -termi, esimerkissä 61 puolestaan *kichla cunnan duomarj* -termi, joista Martinus käyttää nimityksiä *syynsanoja* ja *kihlakunnan päämies*.

60) Jos wahingo tapachtupi sillan pääsä, olkan sama lakj. olkan mös sama lakj maantiestä, kărăiä tiesta kirko tiesta ia mylly tiesta, iotka percamata elj silloitamad ouad, **cusa rapacod elj muwd wiad tiellä ouad, caickj tied pitäpi oleman 6 kynärätä lewiäxj peratud, olkan se iutun isändä ioka ensin päällen candapi, Jos ne owad Percamata**. Joca paicas cusa mies sackon tulepi, (Rakennoksen kaari, luku III)

61) Jos eij hee ole sitä silda rakendaned, maxacad sen tächden 3 marca Colmen Jacohon, **candaiallen, kuningallen ia kichla cunnallen. Ja nijstä ottacan kichla cunnan duomarj ia nimitös mies idze cukin kichla cunnasans warin, heiden 6 marcans päälle**. (Rakennoksen kaari, luku III)

4.3.3 Aitolahden tekstiin sisältyvät yksittäiset luvut ja sanat, jotka poikkeavat Martinuksen ja Ljungon käännöksistä

Seuraavissa esimerkeissä 62–65 lihavoitu luku poikkeaa sekä Martinuksen että Ljungon käännöksistä. Suomenkielisten käsikirjoitusten lisäksi olen tarkistanut kyseiset kohdat painetun ruotsinkielisen maanlain kahdesta eri painoksesta (Swerikes rijkes landzlagh 1608; Swerikes landz lagh 1638) sekä usean ruotsinkielisen käsikirjoituksen tekstit sisältävästä Schlyterin (1869) tekstijulkaisusta. Kunkin esimerkin jälkeen kerrotaan, miten tarkastelun kohteena oleva luku on ollut vertailuaineistoteksteissä.

62) se quin see teke, maxakan 40 marca ia se olkan kichlacunnan Lautamiestenn tiedos, ottacan sijtä kuningas 20 marca ia 10 kymmenen candaia ia **20 marca** kichla cunda, Jos hän tawoitetan tuorelda työldä. maxakan quin sanottu on (Rakennoksen kaari, luku XXIII).

Kaikissa vertailuaineistoissa, niin suomen- kuin ruotsinkielisissäkin, puhutaan esimerkin 62 kohdassa 10 markasta. Näin ollen Aitolahden 20 markkaa vaikuttaa omintakeiselta huolimattomuusvirheeltä. Kirjoittaja ei ole huomannut, että virhe käy ilmi helposti laskutoimituksella. Kokonaissumma on 40 markkaa, joten muiden summien pitäisi olla 20, 10 ja 10 markkaa.

63) Jolleij hen tachdo oieta idzens, ennen quin hen käräiästä lächdhe, maxakan siten sen iälkin Quin sanadh owadh ia nin quin täsä käräiän Menosa **12 C** eroitetan (Käräjän menosta, luku XLIII)

Esimerkkiin 63 sisältyvä viittaus käräjäkaaren 12:nteen lukuun tuntuu erikoiselta. Martinuksen käännöksessä viitataan lukuun 20. Ljungon tekstissä puolestaan viitataan lukuun 19, ruotsinkielisessä maanlaissa vuodelta 1638 viitataan marginaalihuomautuksessa lukuun 20 ja Schlyterin (1869) julkaisusta käy ilmi, että jotkin ruotsinkieliset käsikirjoitukset viittaavat lukuun 20. Vaihtelu lukujen 19 ja 20 välillä ei ole yllättävää, sillä Martinuksen ja Ljungon tekstien välillä on muutenkin pieniä lukujen numerointiin liittyviä eroja. Sen sijaan Aitolahden viittaus lukuun 12 vaikuttaisi olevan yksittäinen kopiointi- tai muu huolimattomuusvirhe.

64) Jos se olj tapaturma elj eij, Jos se olj tapaturma maxakan **40 marca** tapa turman sakoxi (Tapaturmaisista tapoista, luku II)

Esimerkin 64 kohdassa kaikissa vertailuaineiston teksteissä puhutaan 20 markasta, vaikka Aitolahdessa puhutaan 40 markasta. Todennäköisesti kyseessä on yksittäinen huolimattomuusvirhe.

65) Kijpiä mies käskyldä puhun, puto maahan ia saapi sijtä Cuolema haawan: olkan maxo **12 marca** (Tapaturmaisista tapoista, luku VII)

Esimerkin 65 kohdassa Aitolahdessa puhutaan 12 markasta. Sen sijaan Ljungon käännöksessä puhutaan 10 markasta ja Martinuksen käännöksessä sekä ruotsinkielisissä teksteissä 20 markasta. Aitolahden luku lienee virhe, kuten myös Ljungon.

Kuningas Kristofferin maanlaissa esiintyy kaksi vuosilukua (esimerkit 66–67), joskaan niitä sisältäviä lukuja ei ole sisällytetty kaikkiin tekstiversioihin.

66) sinä vuonna iälcken Herran syndymän **1357**. (Kuninkaan valan eli kotorauhan rikoksesta, luku XLV)

67) sijnä vuonna Herran syndymäste **1439** iulckisista töista ia ioinenga edesta iulckj rippi tulepi otta ia päällen Canda (Suurimmista lain asioista, luku XVII)

Esimerkkien 66 ja 67 vuosiluvut sisältävät tekstiluvut puuttuvat Martinuksen käännöksistä kokonaan ja Ljungon käännöksessä molemmissa kohdissa on sama vuosiluku 1407. Painetuissa ruotsinkielisissä lakikirjoissa (Swerikes rijkes landzlagh 1608; Swerikes landz lagh 1638) kyseiset tekstit eivät ole lakikirjan perustekstiosassa vaan erikseen lopussa olevassa liiteosiossa. Siellä vuosiluvut ovat Aitolahden tekstin mukaiset, joten pohdinnan kohteeksi tulee Ljungon käyttämien vuosilukujen alkuperä. Käytössä on kuitenkin ollut ruotsinkielisiä käsikirjoituksia, joissa esimerkin 66 kohdassa on ollut merkittynä vuosiluku 1407 (Schlyter 1869, 401; Walta 2018). Oletettavaa on, että samanlainen vuosilukumerkintä selittää myös Ljungon käyttämän vuosiluvun esimerkin 67 tapauksessa. On mahdollista, että Aitolahden tekstin kirjoittaja on halunnut korjata Ljungon käännöksen vuosiluvut painettujen lakikirjojen mukaisiksi.

Lukujen lisäksi Aitolahden tekstissä on joitakin yksittäisiä sanoja, jotka poikkeavat sekä Ljungon että Martinuksen käännöksestä (esimerkit 68–71). Seuraavassa esimerkissä 68 tekstiin on ylimääräisenä lisäyksenä lisätty täsmentävä *wirkamiehed*-sana. Sen kaltaisten pienien täsmennysten tai lisäysten voi katsoa olevan yksittäisten kirjoittajien tekemiä itsenäisiä ratkaisuja, mutta erikoisempi on *maan isände* -termi kohdassa, jossa sekä Martinuksen että Ljungon käännöksissä puhutaan *kuninkaasta*. Kuninkaasta puhutaan myös ruotsinkielisessä vertailuaineistossa, joten Aitolahden tapauksessa kyseessä on virhe. Sekä Martinuksen että Ljungon käännöksissä *maanisäntä*-termiä on muutoin käytetty joissakin kohdissa (VKS, s. v. maanisäntä).

68) Jos se on werollinen taloinpoica, ioca sen teke, ottacan **maan isände** sackonn. Machtauad kyllä mös teko miehede /: **elj wirkamiehede** :/ iotka maalla asuwad, osta sen ioca heiden töihins sapi, ia mös mydä nijtä heiden tecoiassa ilman sacota kellengä he tachdouad. (Kaupan menosta, luku VII)

Kuninkaan kaaren XI luvussa käytetään Pyhästä Pietarista suomennettua nimeä *Pyhä Peteri*, (esimerkki 69) kun taas sekä Martinuksen että Ljungon käännöksissä puhutaan *Sant petarista*. Tämänkin kohdan voi katsoa olevan yksittäisten kirjoittajien omista käytännöistä johtuvaa satunnaisvaihtelua.

69) Wijckoa iälkenn **Pyhänn Peterin** Päiwänn, pitäpi kilpein catzellmuxenn oleman Upsalosa (Kuninkaan kaari, luku XI)

Seuraavassa esimerkissä 70 Aitolahdessa käytetään juhannuksesta *Midzomaria*-nimeä, kun taas Martinuksen käännöksessä puhutaan *P. Iohannexen kastaian päiuästä* ja Ljungon käännöksessä *keskikesästä*. *Midzomarian* kaltaista juhannuksen nimitystä ei tunneta toista ennen 1700-lukua. 1700-luvun puolella niitä esiintyy muutaman kerran (VKS, s.v. metsumaria, mittomari). Samoin tämän voi katsoa olevan yksittäisten kirjoittajien omista käytännöistä johtuvaa satunnaisvaihtelua.

70) Ensimmäinen, 20 päiuä Joulusta, keski paaston sadhen: Toinen Walburin päiwästä **Midzomarian** (Käräjän menosta, luku VIII)

Seuraavassa esimerkissä 71 vaikuttaa siltä, että Aitolahden tekstiin on lisätty maininta *tokeista* eli kalapadoista. Vastaava lisäys on kuitenkin myös Martinuksen käännöksen Juustenin, Isonkyrön, Nordströmin ja Seskanderin kopioissa, joten se on varmastikin ollut myös siinä Martinuksen käännöksen kopiossa, joka Aitolahden tekstin kirjoittajalla on ollut käsillä.

71) warasta iocutoiselda caloia Werkoista, Mierdoista, ongista **elj tockeista**, taicka muista calan pyydhyxistä (Varkauden menosta, luku XXIX)

4.4 Pohdintaa Fredenheimin kopiosta

Kuten aiemmin luvussa 1.3.3.2 on käynyt ilmi, Fredenheimin koodeksi on tuhoutunut Turun palossa vuonna 1827. Sen sisällöstä voi tänä päivänä tehdä päätelmiä ainoastaan sen perusteella, mitä Henrik Gabriel Porthan on kuvaillut Matias Caloniukselle kirjeissään (Lagus 1886, 1–7; Pajula 1955, 32–36).

Fredenheimin koodeksissa ei ole kaupunginlakia. Lakikirjan otsikko on ollut *Maan Laki-Ramattu* ja ensimmäisen kaaren otsikko on Martinuksen mukainen

Kuninkaan Caari. Alkukielinen *bodragt*-termi on Fredenheimin koodeksissa virheellisesti käännetty Martinuksen mukaisesti *paatin siirtämiseksi*. Lisäksi Porthan mainitsee Fredenheimin tekstin muistuttavan paikka paikoin myös Ljungon tekstiä. (Lagus 1886, 3–4). Ljungon ja Martinuksen käännöksissä on paljon yhtymäkohtia, joten näiden tietojen valossa vaikuttaisi selvästi siltä, että Fredenheimin teksti olisi tosiaan Martinuksen kopio. Tämän toteaa myös Pajula (1955, 77).

Porthan tunnisti Fredenheimin tekstin käsialan Jonas Raumannuksen käsialaksi (Lagus 1886, 1). Parvion (1966, 75–77) mukaan Fredenheimin teksti on irrotettu Uppsalan yliopiston kirjastossa säilytettävästä *Collectanea Raumanni* -käsikirjoituskokoelmasta. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että *Collactanea Raumannissa* on maininta, että siitä on 14. heinäkuuta 1791 irrotettu Ljungon käännös maanlaista (ks. kuva Parvio 1966, 20; myös Schalin 1946, 71–72). Irrottaja on Carl Fredrik Fredenheim itse (Lagus 1886, 1). Tutkijat ovat perustellusti olettaneet Porthanin kirjeessä olleen tekstinäytteen perusteella, että Fredenheimin teksti olisi Martinuksen käännöksen kopio. Mutta miksi *Collactanea Raumannin* kannen sisäpuolelle kirjoitetussa maininnassa sitä kutsutaan Ljungon käännökseksi? On pidettävä mahdollisena, että Fredenheimin koodeksin lainsuomennos on ollut samankaltainen hybriditeksti kuin Aitolahden koodeksin lainsuomennos. Luonnollisesti Fredenheimin tekstiä on voitu kutsua Ljungon käännökseksi myös epähuomiossa eikä asiaan voi saada varmuutta.

Fredenheimin koodeksin omistushistoriasta Pajula (1955, 78) esittää kaksi teoriaa, joissa molemmissa koodeksi on päätyntä Fredenheimille perintönä. Yksi vaihtoehto on, että Fredenheimin koodeksin lainsuomennos on sama, jonka mainitaan olleen kihlakunnantuomari Abraham Paléenin jäämistössä (Juva 1951, 327–328). Paléenin tytär oli naimisissa Fredenheimin isän kanssa. (Pajula 1955, 78). Toisena vaihtoehtona Pajula (mp.) ounastelee, että Fredenheim olisi perinyt koodeksin isoisänsä isoisältä, joka oli Jonas Raumannus. Pajulan tiedossa ei ole ollut, että Fredenheimin teksti on irrotettu *Collectanea Raumannista*, joka puolestaan on todistettavasti kuulunut juuri Jonas Raumannukselle (Parvio 1966, 14). Näin ollen viimeksi mainittu teoria lienee oikea ja Paléenin hallussa on ollut jokin toinen kopio. Porthanin kirjeessä säilyneessä lyhyestä näytteestä käy ilmi, että Fredenheimin lakiteksti on joka tapauksessa kopio eikä itsenäinen käännös. Näin ollen joissakin lähteissä (esim. Wanne & Blomstedt 1951, 162) esiintyvä tieto siitä, että Jonas Raumannus olisi tehnyt itsenäisen käännöstyön, on täysin vailla todisteita.

4.5 Kokoavaa tarkastelua

Aitolahden koodeksiin sisältyvästä maanlaista suurin osa tekstistä on Ljungon käännöksen mukaista. Kuitenkin viisi ensimmäistä kaariotsikkoa, kaikkien kaarien sisällysluettelot ja maanlain lopussa oleva varkauskaari ovat Martinuksen käännöksen mukaisia.

Yksityiskohtainen tutkimus tuo kuitenkin ilmi, että totuus on edellä esitettyä vieläkin monimutkaisempi. Martinuksen mukaisiin jaksoihin on vaihdettu Ljungon käyttämää termistöä. Lisäksi tekstissä on joitakin kohtia, joissa on yhteen tekstijaksoon on yhdistelty osia eri lähteistä. Näin ollen tekijä on siis pyrkinyt editoimaan kokonaisuutta omanlaisekseen eikä ainoastaan liittämään isompia palasia peräkkäin. Tällaisia kohtia on kuitenkin vähän verrattuna kokonais-tekstimäärään. Asiaa havainnollistetaan selkemämmin asetelmassa 2.

Asetelma 2. Tulokset kokoavasti.

Kuninkaan kaari	Otsikko Martinukselta Sisällysluettelo tuntematon (alun lehdet puuttuvat) Teksti Ljungolta
Naimisen kaari	Otsikko Martinukselta Sisällysluettelo Martinukselta Teksti Ljungolta
Perimisen kaari	Otsikko Martinukselta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Maan kaari	Otsikko Martinukselta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Rakennoksen kaari	Otsikko Martinukselta Sisällysluettelo Martinukselta Teksti Ljungolta
Kaupan menosta	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Käräjän menosta	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta

Kuninkaan valan eli koto-rauhan rikoksesta	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Suurimmista lain asioista	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Teksti Ljungolta
Mieliviljan taposta	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Tapaturmaisista tapoista	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Ljungolta
Mieliviljan haavoista	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Teksti Ljungolta
Tapaturman haavoista	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Teksti Ljungolta
Varkauden menosta	Otsikko Ljungolta Sisällysluettelo Martinukselta Sisällysluetteloon vaihdettu Ljungon termejä Teksti Martinukselta

Erityisen kiinnostavaa tutkimuksen tuloksissa on se, että tekijän käytössä ollut Ljungon käänös poikkeaa useissa kohdissa ainoasta tunnetusta kappaleesta. Tutkimuksen myötä on selvää, että myös Ljungon käänöksestä on siis ollut liikkeellä hieman toisistaan poikkeavia variantteja, vaikka tietenkään niiden määrästä ei voi esittää muuta kuin valistuneita arvauksia. Koska yhtäkään kopiota ei ole säilynyt, on perusteltua edelleen olettaa, että Martinuksen käänöksen kopiot ovat olleet paljon laajemmin käytössä kuin Ljungon.

Varmoja viitteitä aivan uudesta käänöstyöstä ei Aitolahden koodeksin maanlaissa ole havaittavissa. Hyvin monet sanat ja tekstijaksot, jotka eivät ole Ljungon tunnetun tekstin tai Martinuksen käänöksen Tukholman kopion mukaisia, saavat selityksen joko Martinuksen käänöksen muista kopiosta tai tekstissä olevasta

termistöstä, joka on selvästi Ljungon sanavarastoon kuuluvaa. On perusteltua olettaa, että selitykseltään tuntemattomiksi jääneille osille olisi selitys kopioissa, jotka ovat sittemmin kadonneet historian hämäriin. Erityispohdinnan ansaitsee kuitenkin varkauskaaren lopussa loppusanojen jälkeen lisätty tekstijakso, joka puuttuu Martinuksen käännöksestä, mutta sisältyy Ljungon käännökseen toisenlaisena. Siihen sisältyvät sanat *kouraus* ja *sitoma* antavat aiheita pohtia tekijän itsenäisen käännöstyön⁵⁵ mahdollisuutta. Silloinkin on muistettava, että myös Martinuksen tekstin kopioijat ovat muuttaneet yksittäisiä sanoja toisenlaiseksi eikä tutkimusperinteessä niistä ole puhuttu omina käännöstöinään.

Tutkimus monipuolistaa käsitystä vanhoista maanlainsuomennoksista, sillä Aitolahden koodeksin maanlaki on aivan omanlaisensa eri lähteistä koottu käsikirjoitus, jonka työstämisessä on tehty harkittua editointityötä. Tutkimusaineistona Aitolahden maanlaki on harvinaislaatuinen, sillä sen kaltaista maanlainsuomennosta ei tunneta yhtään toista kappaletta. Mahdollisesti kyseessä on jonkinlainen harjoitustyö, sillä tekstissä ei ole mitään viitteitä (esimerkiksi muistiinpanoja) siitä, että se olisi ollut joskus ammattilaisen käytössä. Tutkimus antaa aiheita myös sille ajatukselle, että Martinuksen käännöksen Fredenheimin kopio olisikin saattanut olla Aitolahden tekstin kaltainen hybridi, vaikka asiasta ei voi saada varmuutta.

Lisäksi tutkimus on nostanut esille tarpeen tutkia myös muita käsikirjoituskopioita kokonaisuutena modernein menetelmin. Erityisesti Martinuksen käännöksen muut kopiot kuin Tukholman kopio ovat jääneet lähes tyystin vaille tutkijoiden huomiota hankalan saatavuuden vuoksi. Käsikirjoitusten tekstijulkaisut ja niihin sisältyvät tutkimustulokset (mm. Setälä & Nyholm 1905; Airila & Harmas 1930; Ulkuniemi 1975) ovat erinomaisia apuvälineitä modernissakin tutkimuksessa, mutta ne eivät täytä kaikilta osin tämän päivän tieteellisiä kriteerejä. Kaikki vanhat lakikirjakäsikirjoitukset tulisi digitoida, minkä jälkeen niistä voisi koota uudet erilliset tekstijulkaisut sähköiseen muotoon. Tämä mahdollistaisi aivan uudella tavalla tieteellisen käsikirjoitustutkimuksen menetelmät kuten esimerkiksi tietokoneella toteutetun käsikirjoituskopioiden stemmatologisen tutkimuksen (vrt. Halonen 2012, ks. myös Heikkilä 2009b). Lisäksi lingvisteille se mahdollistaisi esimerkiksi vanhan lakisuomen morfosyntaktisen tietokannan kokoamisen niin, että siihen olisi koottu koko käsikirjoitusaineisto. Digitointityö on jo päässyt alkuun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Codices Fennici* -hankkeen myötä, ja 1500-luvulle ajoitetut käsikirjoitukset on julkaistu verkossa.

⁵⁵ Raimo Jussilan (2013, 176–178) mukaan itsenäisen teoksen rajan nyrkkisääntö on se, että kukaan ei olisi voinut tehdä työtä samalla tavalla, mutta kuitenkin esimerkiksi pelkkä uudissanojen luonti ei täytä tekijänoikeuskriteerejä.

5 Aitolahden tekstin tekijäntunnistus

Olen käynyt Hartvig Speitzin vuorityöasetukset ja sota-artikkelit yksityiskohtaisesti läpi ja kartoittanut niistä sellaisia ortografisia, äänne- ja muoto-opillisia, leksikaalisia ja syntaktisia ominaisuuksia, jotka todennäköisesti kuuluvat Speitzin yksilöllisiin piirteisiin. Olen verrannut jokaista piirrettä Aitolahden koodeksin suomenkieliseen aineistoon ja kartoittanut, esiintyykö niitä Aitolahden tekstissä. Niiden lisäksi olen kartoittanut myös Aitolahden koodeksin tekstissä olevia omintakeisia piirteitä ja etsinyt niitä puolestaan Speitzin teoksista. Tutkimukseni kannalta oleellisia huomioita voi tulla ilmi kummallakin tavalla.

5.1 Aitolahden tekstin murrepiirteet

Aitolahden teksti sisältää viitteitä kirjoittajan hämäläisyydestä. Esimerkiksi pitkävokaalisten *see-* ja *hee-*pronominiin käyttö viittaa Kettusen (1940, kartta 29) mukaan lounais- tai hämäläismurteisiin. Systemaattisesti käytetty *jokahinen-*pronomini taas viittaa hämäläis- tai eteläpohjalaismurteisiin (Rapola 1957, 80–81). Mainittujen piirteiden yhdistelmä viittaa siis selvästi juuri hämäläismurteisiin. Murrerajat ovat voineet muuttua, mutta pääpiirteittäisiä olettamuksia vanhoista murrepiirteistä voi tehdä (vrt. esim. Uusitalo 2016, 168). *Varjellus-* ja *turmellus-*tyyppisten sanojen geminaatta-*l* viittaa nykyään hämäläismurteisiin. Ne ovat vanhassa kirjasuomessa melko tavallisia. (Rapola 1966, 282.) Aitolahden tekstissä esiintyy myös yksittäis-*l*-variantti *varjelus*, mikä osoittaa, että murrepiirteiden tarkastelu on osittain hyvin epävarmaa. Nyky-yleiskielen sana *ulos* esiintyy Aitolahdessa äänneasussa *ulos*, *ulvos* tai *ulyos*. *Ulvos*-varianttia esiintyy 1600-luvulla myös esimerkiksi hämäläis-satakuntalaiselta murrealueelta kotoisin olleella Kollaniuksella (Rapola 1925, 33), ja sitä on myöhemmin tavattu ainakin Etelä-Pohjanmaalla (Rapola 1966, 75).

5.2 Ortografia

Tässä luvussa tarkastellaan Aitolahden tekijää ortografiantutkimuksen näkökulmasta. Aluksi (luku 5.2.1) esitellään Martti Rapolan tekemiä havaintoja Speitzin ortografiasta. Oman tutkimukseni tuloksia esitellään luvussa 5.2.2.

5.2.1 Martti Rapolan tutkimukset

Martti Rapolan (1935, 346–347) mukaan Speitzille tyypillisiä ortografisia piirteitä ovat tavunloppuisen *l*:n merkitseminen *ll*:llä, tavunloppuisen *h*:n merkintä *ch*:lla, lyhyen ja pitkän *u*:n merkintä *w*:llä sekä *å*-kirjaimen käyttö.⁵⁶ Rapolan (mts. 347) mukaan Speitzin kirjoitustapa on kehittymättömämpää kuin saman ajan uskonnollisen kirjallisuuden kirjoitustapa. Mainituista piirteistä ainoastaan tavunloppuisen *l*:n merkitseminen *ll*:llä on sellainen, joka selkeästi on yhdistettävissä juuri Speitzin. Muut piirteet ovat yleisiä myös muilla kirjoittajilla, joten niistä ei varsinaisesti ole apua tekijäntunnistuksessa.

Tavunloppuista *ll*:ää löytyy hyvin satunnaisesti myös multa kirjoittajilta kuin Speitziltä, kuten Kollaniukselta (Rapola 1925, 9). Myös esimerkiksi vuonna 1664, siis Speitzin kuoleman jälkeen, kirjoitetussa asetuksessa kirjoitetaan näin (Vanhan kirjasuomen korpus):

—sitten hyvästi siunanut mäett caikinaisella **mallmin** luånällä / Raudalla teräxellä Cuparilla / håpialla / tulikiwellä / wichtoilla / alunalla eli marianiällä / punakiwellä / eli cåwasemilla etc. [As1664a-A2a]⁵⁷

Ja ey muistamatoin omaisuus ole päälle tullut / sen pitä cochta pois astuman majastans / ia hänen maansa- panna yhteisytén iällens pidetyn laillisen tutkistelemisen ja duomion **jällkin** / jonga Maanherrat pitä ajallans täyttämän. [As1664a-A4b]

Lisäksi esimerkiksi asetusteksteissä vuosilta 1647, 1671 ja 1686 on *ilman*-sana kirjoitettu asussa *illman* (Vanhan kirjasuomen korpus). Merkintätapaa esiintyy myös Martinuksen maanlainsuomennoksen Lindströmin kopiesissa (Pajula 1955, 68).

Eräässä vuonna 1649 julkaistussa asetuksessa (Grotenfelt 1912, 99–101; Vanhan kirjasuomen korpus [AHF-1649-99–101]) on huomiota herättävän paljon tavunloppuista *ll*:ää. Koska kyseinen asetus koskee vuorityötä ja sisältää

⁵⁶ Äänteet on kursivoitu, grafeemeita ei.

⁵⁷ Hakasulkeiden sisällä olevat koodit ovat Kotimaisten kielten keskuksen *Vanhan kirjasuomen korpuksen* koodeja. Samaa kooditusta käytetään myös Kielipankin *Korpp-konkordanssihakuohjelmassa*.

tavunloppuisen ll:n lisäksi myös Speitzille tyypillistä synonyymien käyttöä (*iulistapi elli illmoita; Metallin elli Wuärenhedellmän*), pidän sitä suurella todennäköisyydellä Speitzin käännöksenä. Asian selvittäminen vaatisi kuitenkin erillisen tutkimuksen.

5.2.2 Tutkimuksessani ilmi tulleita relevantteja huomioita ortografiasta

Tässä luvussa tarkastellaan Aitolahden koodeksin maanlain tekstin sellaisia ortografisia piirteitä, jotka ovat merkityksellisiä tutkimukseni kannalta.

Ulvos

Sanan *ulos* variantti *ulvos* (Aitolahden tekstissä asussa *uluos* tai *ulluos*) esiintyy Speitzillä vain kolme kertaa; kaksi kertaa asussa *wlwos* ja kerran asussa *ulwos*, jotka puolestaan eivät esiinny Aitolahdessa. Sekä Speitzin teoksissa että Aitolahden tekstissä esiintyy sanasta myös *ulos*- ja *ulyos*-variantteja, mutta merkitsevää on tässä yhteydessä *ulvos*-variantin kirjoitusasu.

Sananloppuisen *n*:n merkitseminen kahdella *n*:llä

Aitolahden tekstissä huomiota herättävä ortografinen piirre on sananloppuisen *n*:n merkitseminen kahdella *n*-kirjaimella, esimerkiksi *sichenn tarwitann*. Kuitenkin jopa yhdessä virkkeessä osa *n*-loppuisista sanoista voi olla kirjoitettu yhdellä ja osa kahdella *n*-kirjaimella, joten merkintätapa ei ole johdonmukainen. Kiinnostavaksi merkintätavan tekee se, että sitä esiintyy runsaasti lakikirjan alussa Kuninkaan kaaressa ja Maan kaaressa, mutta Rakennuskaaren aikana piirre harvenee ja lopulta muuttuu hyvin poikkeukselliseksi. Koodeksin käsialassa tai muissa ortografisissa ratkaisuisissa ei kuitenkaan tapahdu vastaavia muutoksia, joten eri kirjoittajien tyyleistä ei ole kysymys. Tämän kaltainen kirjoitustapa on erittäin poikkeuksellinen vanhan kirjasuomen teksteissä eikä sitä esiinny yhdelläkään kirjoittajalla yhtä taajalla frekvenssillä. Kuitenkin muiden muassa Ljungon lainsuomennoksissa sitä esiintyy hyvin harvakseltaan esimerkiksi *onn*-sanan muodossa. Speitzin teoksissa kyseinen merkintätapa ei esiinny.

Kuin, kuinka ja kuitenkin

Konjunktiot *kuin*, *kuinka*, *niin kuin* ja *kuitenkin* on Speitzin teksteissä kirjoitettu lähes systemaattisesti c:llä: *cuin*. Vuorityöasetuksissa ja sota-artikloissa on kyseisistä sanoista yhteensä yli 300 c-alkuista esiintymää, ja niiden lisäksi vain viisi *quin*-esiintymää, jotka kaikki ovat sota-artikloissa. Aitolahden koodeksin tekstissä suhde on päinvastainen: q-alkuisia esiintymiä on koko tekstissä tuhatkunta, kun taas c-alkuisia esiintymiä vain nelisenkymmentä. Tämän piirteen osalta Aitolahden ortografia edustaa vanhakantaisempaa kirjoitustraditiota kuin Speitzin. Q:n käyttöä u:n edellä esiintyy Agricolan teosten ortografiassa, mutta ei esimerkiksi vuoden 1642 *Bibliassa* (Rapola 1933, 52; Rapola 1942, 26–27).

Svenni

Asemiestä tarkoittavassa *svenni*-sanassa on ortografisia eroavaisuuksia Speitzin ja Aitolahden teksteissä. Eroavana piirteenä tarkastelen sanan ensimmäistä vokaalia, sillä se voi olla ortografiassa joko e tai ä. Speitzillä sanaa esiintyy vuorityöasetuksissa viisi kertaa, kaikki *mestarsweni*-yhdyssanan osana. Aitolahden tekstissä puolestaan sana esiintyy 14 kertaa asussa *swänni* tai *swännj*, mutta myös kerran asussa *swennj*. Yhden yksittäisen yhteneväisyyden voi tulkita poikkeukseksi, mutta muutoin ero ortografioissa on systemaattinen.

Yhdistelmä dh

Speitzillä on suomenkielisessä tekstissä dh-yhdistelmä pääasiassa ainoastaan soinnillisen dentaalispirantin (ð) ilmaisijana. Kuitenkin joitakin poikkeuksia on, kuten sanan lopussa l:n jälkeen t-klusiilin ilmaisijana: *öfwerstildh*, *ryttmestarildh*, *jäseneldh*. Aitolahden koodeksin tekstissä esiintyy erittäin runsaasti sananloppuista dh:ta, esimerkiksi sanoissa *asuwadh*, *ouadh*, *lapsedh*, *technytdh*, *ottandh*, *emändh*, kun taas l:n jälkeisiä esiintymiä vain yksi, *wuodeldh*.

Yleisimpien sanojen ortografian vertaileva analyysi

Taulukossa 1 on havaittavissa ortografian ero useissa sanoissa, jotka ovat 20 yleisimmän sanan joukossa sekä Aitolahden tekstissä että Speitzin teoksissa. Tutkimuksessa on otettu huomioon vain sanat, jotka ovat vähintään kolmen merkin mittaisia. Horjuvan ortografian takia muiden kuin ortografisten piirteiden tutkiminen tietokoneella automaattisesti selvitettyjen sanafrekvenssien perusteella olisi erittäin

hankalaa. Sen vuoksi olen tehnyt tietokoneavusteisesti ainoastaan ortografisia eroja tarkastelevaa tutkimusta, kun taas äänne- ja muotorakenteeseen ja lauserakenteisiin liittyvä tutkimus on tehty perinteisesti tutkimus- ja vertailuaineistoja silmämääräisesti tarkastelemalla. (Vastaavasta ongelmasta ks. myös Salmi 2010, 23; Nummila 2011, 16.)

Taulukko 1. Aitolahden tekstin ja Speitzin teosten prosentuaalisesti yleisimmät sanaesiintymät ja niiden ortografia.

Aitolahti	%	Speitz	%
elj	2,55	eli	2,55
nin	1,94	cuin	1,52
quin	1,57	pitä	1,5
jos	1,41	nijn	1,36
eij	1,36	sen	1,03
hän	1,2	että	0,99
sen	1,1	hänen	0,97
pitä	0,94	mös	0,61
hänen	0,93	hän	0,6
mies	0,84	eij	0,6
nyt	0,77	heidän	0,57
miehen	0,61	meidän	0,55
maxakan	0,6	joca	0,53
että	0,52	taicka	0,49
olkan	0,51	jocu	0,45
tule	0,51	jos	0,45
onn	0,42	pois	0,43
ioca	0,42	owat	0,41
see	0,37	cans	0,4
kichla	0,36	oleman	0,38

Ortografian eroihin perustavaa tutkimusta ei kaikilta osin voi pitää absoluuttisena totuutena. Ensinnäkin on mahdollista, että vertailuaineisto, siis Speitzin tekstit, on tullut jollakin tapaa editoiduksi kirjapainossa eikä ole täysin sen mukaista, kuin Speitz on omiin käsikirjoituksiinsa kirjoittanut. Lisäksi Aitolahden tekstin ortografiassa on käsialasta johtuen tulkinnanvaraisuuksia. Vaikuttaa esimerkiksi

siltä, että Aitolahden kirjoittaja on käyttänyt imperatiivin päätteensä yksinomaan *a*-vokaalista varianttia, siis esimerkiksi *maksakaan*, kun taas Speitzillä esiintyy *a*-vokaalisen imperatiivin rinnalla myös *o*-vokaalista varianttia (*maksakoon*). Joissakin tapauksissa Aitolahden tekstissä ei kuitenkaan voi olla täysin varma, että kirjottaja on käyttänyt *a*-vokaalia, sillä *a*- ja *o*-vokaalit voivat näyttää paikka paikoin täysin samoilta. Yleisimpien sanojen kappalemäärät ovat kuitenkin niin suuria, että tulosta voi luotettavasti pitää suuntaa-antavana.

5.3 Äänne- ja muotorakenne

Tässä luvussa tarkastellaan yksityiskohtaisesti Aitolahden koodeksin maanlain-suomennoksen kielen äänne- ja muotorakennetta sellaisista sanoista, jotka ovat tutkimuksen tuloksen kannalta relevantteja.

Ylhäällä ja alhaalla

Speitz käyttää *ylhäällä*- ja *alhaalla*-sanoista muotoja *ylähällä* ja *alahalla*. Aitolahden tekstissä puolestaan esiintyy sanat *ylhäältä* ja *alhaalta*, jotka Speitz todennäköisesti olisi odotuksenmukaisesti kirjoittanut muotoon *ylähältä* ja *alahalta*.

Jokainen

Speitz kirjoittaa *jokainen*-sanana systemaattisesti nyky-yleiskieliseen muotoon. Aitolahden tekstissä taas sama sana on systemaattisesti muodossa *jokahinen*.

Ajatella

Speitz käyttää omintakeista 'ajattelemista' tarkoittavaa verbiä *ajachdella*, jota ei tunneta yhdeltäkään muulta kirjoittajalta (Ojansuu 1919, 93–94). Kyseinen verbi on ollut erityisen keskeisessä roolissa, kun Rapola (1935, 346–347) on osoittanut Ruotsista löytyneen vuorityöasetusten suomennoksen Speitzin käännökseksi. Aitolahden tekstissä ei esiinny *ajahdella*-verbiä. Sen sijaan nyky-yleiskielinen *ajatella* esiintyy.

Siihen

Speitz käyttää *siihen*-sanon rinnalla myös *siihin*-varianttia, jossa jälkimmäinen vokaali on *e:n* sijasta *i*. (Rapola 1935, 349). Aitolahdessa kuitenkin esiintyy vain muodot *sihen* ja *siihen*.

5.4 Sanasto

Koska teksti on kopiota muista teksteistä, on odotuksenmukaista, että sanastossa ei ole paljon sanoja, jotka ovat tyypillisiä yksinomaan Speitzille. Jotkin käsitteet ovat kuitenkin sellaisia, joista eri kirjoittajat käyttävät erilaisia sanoja. Niistä voi tarkastella eroavaisuuksia tutkimus- ja vertailuaineistoissa käytettyjen sanojen välillä.

Marsalkka

Speitz käyttää marsalkasta nimitystä *marski*, mutta Aitolahden tekstissä käytetään nimitystä *marskalkki*. Tosin myös Speitz käyttää *marskalkki*-sanaa yhdyssanassa *fältmarskalkki*.

Ryttari

Ratsumiestä merkitsevän sanan nimityksenä Speitz käyttää sanoja *ryttari* tai *ryttäri* (myös yhdyssana *ryttmestari*), kun taas Aitolahden tekstissä käytetään systemaattisesti *riddari*-sanaa. Speitzin sota-artikloissa esiintyy kylläkin myös yhdyssana *riddarsmies*.

5.5 Lauserakenteet

Tässä luvussa tarkastellaan sellaisia lausetason huomioita, jotka ovat tutkimuksen kannalta relevantteja.

Meitin ja *heitin* subjektina

Speitzillä on tapana toisinaan käyttää *meitin*- ja *heitin*-pronomineja lauseen subjektina (Rapola 1935, 347), esimerkiksi vuorityöasetuksissa [Spe1643-C4]:

— — nijn annamme **meitin** tämän cans mös käskyn — —

Kyseistä tapa esiintyy Aitolahden tekstissä vain kerran Perimisen kaaren sisällysluettelossa:

XV. Nyt eij täydy iakoans [sic!, tydy iakoons] **heitinn** coska iaettu onn – –

Täysin tuntematon se ei kuitenkaan vanhassa kirjasuomessa ole, sillä sitä esiintyy esimerkiksi Martinuksen käännöksessä ja Ericus Erici Sorolaisen teksteissä (Rapola 1927, 364–366). Näin ollen sitä ei voi suoraan yhdistää Speitztiin.

Käännöskieli

Aitolahden lakiteksti, kuten muutkin varhaiset lainsuomennokset, on käännöskieltä, mikä näkyy selvästi tekstissä esimerkiksi suomen kielelle epätyypillisinä sanajärjestyksinä. Koska kuitenkin teksti on muiden tekstien kopio eikä Speitzin tai muun kirjoittajan henkilökohtaisesti tuottamaa käännöstä, eivät lauserakenteet osoita kirjoittajan henkilökohtaiseen idiolektiin kuuluvia piirteitä samalla tavalla kuin jokin uusi käännös.

Speitzin käännöskieli noudattaa vanhalle kirjasuomelle ominaiseen tapaan lauserakenteeltaan esikuvatekstiä tarkasti, mutta käännöstyössä on havaittavissa pyrkimys käyttää suomalaisia sanoja (Rapola 1935, 350). Vastaavaa pyrkimystä on ollut muillakin varhaisilla lainsuomentajilla vaihtelevalla menestyksellä (tarkemmin Pajula 1955, 141–273). Joitain eroavaisuuksia on vertailuaineistoihin, mutta niissä pitää kuitenkin huomioida se, että eri käsikirjoituskopioissa on esiintynyt variaatiota.

5.6 Käsiäla

Rapola (1965, 80–81) on verrannut Aitolahden koodeksin käsiälaa Hartvig Speitzin käsiälanäytteisiin. Hänen mukaansa yhteneväisyys Speitzin käsiälan ja Aitolahden tekstin välillä on periaatteessa mahdollinen, mutta kuitenkin epävarma. Olen verrannut Speitzin itsensä allekirjoittaman kirjeen⁵⁸ käsiälaa Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen pääkäsiälan lisäksi sivukäsiäloihin (käsiälatutkimuksesta tarkemmin luvussa 3.4.2).

⁵⁸ Kiitän Petri Lauermaa, jolta olen saanut käsiälanäytteen käyttööni.

Selkeitä yhteneväisyyksiä ei Speitzin kirjeen ja Aitolahden tekstien käsialoissa löytynyt. Pohdin käsialojen yhteneväisyyksiä käyttäen apunani Keskusrikospoliisin käsialatutkimuksen johtopäätösasteikkoa (Himberg 2002, 103):

- A) Erittäin todennäköisesti sama kirjoittaja
- B) Todennäköisesti sama kirjoittaja
- C) Viitteitä samasta kirjoittajasta
- D) Ei johtopäätöksiä
- E) Viitteitä eri kirjoittajasta
- F) Erittäin todennäköisesti eri kirjoittajat

Speitzin kirjeen ja Aitolahden tekstin pääkäsialan välisen suhteen arvioin asteikolle E. Asteikon selitys kuuluu:

Vertailuissa kirjoituksissa todettiin eroja eikä merkittäviä yhtäläisyyksiä todettu. Vertailtujen kirjoitusten laadussa tai vertailukelpoisuudessa on kuitenkin jokin sen kaltainen puute, että todettujen erojen ja mahdollisten yhtäläisyyksien merkitystä ei voitu täysin arvioida. Ratkaisevia johtopäätöksiä ei voitu tehdä, mutta havainnot viittaavat siihen, että kirjoittaja olisi eri henkilö. Todennäköisyys, että kirjoittajat ovat eri henkilöt, on arvioitu suuremmaksi kuin todennäköisyys, että kirjoittaja on sama henkilö.

Keskeinen kirjoittajia erottava tekijä on *och*-sanana h-kirjain. Speitzin kirjeessä h:sta lähtee taaksepäin sanan alle pitkä viiva, mutta Aitolahden tekstissä tällaista ei esiinny, vaikka joitakin pieniä yhtäläisyyksiä voidaan havaita. Vastaavaa ei myöskään esiinny suomenkielisissä teksteissä niissä harvoissa tapauksissa, joissa sana päättyy h-kirjaimen (esimerkiksi sana *wapach* eli 'vapaa'). Myös sivukäsialat viittaavat eri kirjoittajaan. Kaikki sivukäsialat arvioin joko edellä esitellylle asteikolle E tai vaihtoehtoisesti asteikolle F, jonka selitys kuuluu:

Kiistanalaisen kirjoituksen ja vertailunäytteiden välillä todettiin poissulkemisen kannalta merkittäviä eroja eikä merkittäviä yhtäläisyyksiä todettu. Kiistanalaisen kirjoituksen käsialanpiirteet eivät sovi vertailunäytteissä todetun luonnollisen käsialavaihtelun rajoihin. Todennäköisyys, että kirjoittaja on sama henkilö, on äärimmäisen pieni.

Tutkimukseni kannalta ei ole merkitsevää, onko käsialan samuus asteikolla E vai F. Joka tapauksessa käsialavertailun perusteella kyseessä on todennäköisemmin eri kirjoittaja kuin sama kirjoittaja. Vanhoissa käsikirjoituksissa esiintyy myös kirjoitustapaan liittyvää koodinvaihtoa (tarkemmin luvussa 3.4.1), esimerkiksi

tekstissä esiintyvät latinankieliset lainasanat kirjoitetaan usein erilaisella käsialalla kuin varsinainen teksti. On ymmärrettävää, että nykypäivän rikostutkimuksen tarpeisiin kehitetty asteikko ei ota huomioon menneiden vuosisatojen koodinvaihtokäytäntöjä. Omassa tutkimuksessani minun pitää kuitenkin luonnollisesti huomioida, että kirjoitustavan vaihtuminen ei automaattisesti tarkoita kirjoittajan vaihtumista. Tästä huolimatta pidän kuitenkin Speitzin kirjeen ja Aitolahden tekstin kirjoittajia eri henkilöinä, sillä käsialoissa mikään ei viittaa siihen, että erot johtuisivat selkeästi analysoitavissa olevasta koodinvaihdosta.

5.7 Päätelmät

Tekijäntunnistuksessa on mahdotonta määritellä etukäteen sitä, mikä on riittävä määrä todistusaineistoa osoittamaan tulokset vakuuttavasti ja luotettavasti. Asia riippuu pitkälti niin tutkimusaineistosta kuin vertailuaineistostakin. Yhdessä tutkimuksessa jo muutama hyvin selkeä ero on riittävä, kun taas toisessa tarvitaan erittäin laaja ja systemaattinen analyysi. Aitolahden koodeksin tapauksessa aineistojen välillä on tekijäntunnistuksen näkökulmasta sekä yhteneväistä että eroavaista. Yhteneviä piirteitä, jotka varmasti osoittaisivat saman tekijän, ei kuitenkaan ole yhtä paljon kuin eroavia, ja se, että kirjoittajat ovat eri henkilöitä, voidaan osoittaa suurella todennäköisyydellä.

5.7.1 Kirjoittajan murretausta

Nykyisten hämäläismurteiden stereotyyppisten piirteiden (ks. esim. Rapola 1957, 71–86; hämäläismurteiden kehityksestä esim. Lehtinen 2007, 258–265) perusteella tehty murreanalyysi on epävarma pääasiassa kahdesta eri syystä. Vaikka entisaikojen kirjoittajien teksteissä onkin havaittavissa omaan idiolektiin kuuluvia piirteitä, on tekstissä myös havaittavissa jonkin verran vakiintumisen ja huolitteleminen merkkejä. Lisäksi, kuten on todettu, murrepiirteet ja -rajat ovat vuosisatojen saatossa muuttua eikä 1600-tilanteesta ole varmaa tietoa. Näiden seikkojen vuoksi Aitolahden tekstiä ei voi murreanalyysin keinoin paikallistaa täsmällisesti tietylle maantieteelliselle alueelle, mutta selviä viitteitä tekstissä on juuri hämäläismurteisuuksista. Nykyäänkään ei ole absoluuttista yhteisymmärrystä eri murrealueiden rajoista (hämäläismurteiden osalta ks. Wiik 2004, 78–124). Lisäksi kielenkäyttäjän henkilökohtaisessa idiolektissa tapahtuu elämän varrella muutoksia, kuten on osoitettu sosiolingvistikissa tutkimuksissa (esim. Mustanoja 2011, 378–380). Myös tämä vaikeuttaa kirjoittajan yksityiskohtaista profiilointia. Aitolahden tekstin voi kuitenkin luotettavasti todeta edustavan hämäläismurretta.

5.7.2 Ortografia

Vanhalle kirjasuomelle on tyypillistä ortografian vakiintumattomuus. Asia on selvästi havaittavissa myös Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kirjoitusasusta. Aitolahden ja Speitzin tekstien välillä on jonkin verran yhteneviä ortografisia piirteitä, mutta valtaosa niistä on sellaisia, jotka ovat hyvin tavallisia useilla eri kirjoittajilla. Näin ollen niitä ei voi pitää merkitsevinä tekijöinä tekijäntunnistuksessa.

Eroavaisuuksia löytyy kuitenkin myös. Koska ortografiassa on vakiintumatonta laadullista vaihtelua, myös määrällinen analyysi on syytä tehdä. Siitä käy ilmi, että sekä Aitolahden että Speitzin teksteissä on useita samoja sanoja, jotka kuuluvat prosentuaalisesti yleisimpien sanojen joukkoon, mutta jotka on kuitenkin kirjoitettu eri tavalla. Myös muiden sanojen laadullinen tutkimus tukee näkemystä, jonka mukaan kyseessä on eri kirjoittajat.

Ainoa merkittävä ja huomiota herättävä yhteneväisyys ortografiassa on tavunloppuisen *l:n* merkitseminen *ll:llä*. Koska erottavia piirteitä on kuitenkin monin verroin enemmän, ei sitä voi pitää ratkaisevana todisteensa Speitzin osallisuudesta.

5.7.3 Äänne- ja muotorakenne sekä lauserakenteet

Aitolahden tekstistä puuttuu useita todistettavasti Hartvig Speitzin idiolektiin kuuluvia kielenpiirteitä. Speitzin käyttämää *ajahdella*-verbiä ei Aitolahdessa ole, sen sijaan tutumpi *ajatella*-verbi esiintyy. *Heitin*-pronomini esiintyy subjektina Aitolahden tekstissä ainoastaan kerran.

Koska teksti on kopio teksteistä, jotka ovat kääntäneet muut kuin Speitz, ei oikeastaan selvästi Speitzille tyypillisiä käänösratkaisuja tekstissä esiinny. Sen vuoksi huomio tutkimuksessa pitää kiinnittää erityisesti Speitzin idiolektin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin ja ortografisiin ratkaisuihin, sillä ne ovat sellaisia, joista vakiintumattoman kirjakielen aikaan voi tehdä havaintoja kirjoittajasta. Teksteissä vaikuttaisi olevan enemmän systemaattisia tai lähes systemaattisia eroavaisuuksia kuin sellaisia yhdistäviä tekijöitä, jotka voisi varmasti tai todennäköisesti henkilöidä Hartvig Speitzin.

5.7.4 Käsiäla

Suorittamani käsiäla-analyysi tukee ortografian ja kielenpiirteiden analyysin avulla saatuja tuloksia. Tekijäntunnistusta voi tehdä myös pelkän käsiäla-analyysin avulla, mutta omassa tutkimuksessani se ei olisi riittävä käytäntö, sillä ei voida tietää absoluuttisella varmuudella, että käyttämäni Speitzin käsiälanäyte on todella hänen käsiälaansa. On kuitenkin teoreettinen mahdollisuus, että se on jonkun muun tekemä

kopio tai jo alkujaan jonkun muun henkilön kirjoittama ja ainoastaan Speitzin allekirjoittama.

5.7.5 Päätelmistä kokoavasti

Mikään yksittäinen tutkimus (esim. pelkkä ortografia tai pelkkä äänne- ja muotorakenne) ei ole riittävä varsinkaan siinä tapauksessa, että aineistosta on mahdollista tehdä laajempi analyysi. Pelkkään murreanalyysiin tai hyvin suppeasti toteutettuun ortografia-analyysiin (esimerkiksi tavunloppuisen /:n merkitseminen ll:llä) vetoamalla voisi vaikuttaa siltä, että Aitolahden tekstin kirjoittaja olisi Speitz, mutta kokonaisuus osoittaa muuta. Tekijäntunnistuksessa mikään osa-alue ei saa olla ristiriidassa muiden osa-alueiden kanssa. Tutkimuksessani kaikki osa-alueet tukevat lopullisia päätelmiä. Kielenpiirteitä tarkastellessa oleellisia tutkimuksessani ovat olleet eroavaisuudet. Myös yhtäläisyyksiä voisi tarkastella, mutta siinä sattuman riski on liian suuri, koska monet piirteet ovat sellaisia, että niitä käyttävät hyvin monet tietyn aikakauden kirjoittajat. Olen arvioinut Keskusrikospoliisin käsialatutkimuksen johtopäätösasteikkoa soveltaen tekijäntunnistuksen kaikki osatutkimukset huomioiden tutkimukseni tuloksen asteikolle F (mukautettu lausunto):

Kiistanalaisen kirjoituksen ja vertailunäytteiden välillä todettiin poissulkemisen kannalta merkittäviä eroja eikä merkittäviä yhtäläisyyksiä todettu. Kiistanalaisen kirjoituksen piirteet eivät sovi vertailunäytteissä todetun luonnollisen vaihtelun rajoihin. Todennäköisyys, että kirjoittaja on sama henkilö, on äärimmäisen pieni.

Lausunnossa on syytä huomioida, että ”merkittävät yhtäläisyydet” tarkoittavat sellaisia yhtäläisyyksiä, joiden avulla kirjoittajan identifiointi olisi mahdollista. Hyvin yleiset 1600-luvun kieleen kuuluvat piirteet eivät siis ole luotettavien tulosten edellyttämiä ”merkittäviä yhtäläisyyksiä”. Tavunloppuisen /:n merkitseminen ll:llä on sellainen yhteneväisyys, joka pakottaa pohtimaan, pitäisikö lausunto muuttaa E-asteikolle. Koska kyseessä ei ole muille kirjoittajille täysin tuntematon tapa, en ole yhden yhteneväiseltä vaikuttavan piirteen takia katsonut tarpeelliseksi muuttaa lausuntoa.

Koska Hartvig Speitzin varma osallisuus on tieteellisen tutkimuksen metodein suljettu pois, voi pöydän puhdistaa ja alkaa pohtia, kuka on kirjoittanut Aitolahden tekstin. Pelkkiä kielenpiirteitä ja käsialaa tutkimalla on mahdotonta profiloida kirjoittajaa yksityiskohtaisesti, ja toistaiseksi ainoaksi vaihtoehdoksi jää spekulointi. Kirjoittaja on voinut olla esimerkiksi joku hämäläinen kihlakunnankirjuri, joiden työtehtäviin kuului erilaisten tärkeiden tekstimateriaalien jäljentäminen (Blomstedt

1960, 67–71.) Teoriassa on otettava huomioon myös sellainen vaihtoehto, että alkuperäisen tekstin olisi laatinut Hartvig Speitz, ja Aitolahden koodeksin olisi kirjoittanut joku, joka on kopioinut itselleen juuri Speitzille kuuluneita materiaaleja. Tällöin saisivat selityksen myös ne seikat, jotka tutkijan mielessä intuitiivisesti yhdistyvät Speitziin. Tavunloppuisen /:n merkitseminen ll:llä voisi olla Speitzin ortografiasta kopioitu piirre. Lisäksi Speitzin arkistoon on varmasti kuulunut myös ruotsinkieliset sota-artiklat, jotka Aitolahden ruotsinkielisten tekstien joukostaakin löytyvät. Aitolahden teksti on kuitenkin niin uskollinen kopio Martinuksen ja Ljungon teksteistä, että pelkästään kieltä tarkastelemalla Speitzin osallisuutta alkuperäiseen tekstiin on mahdotonta osoittaa. Siellä ei esiinny mitään sellaisia sanoja tai lauserakenteita, jotka voisi varmasti voisi yhdistää Speitziin.

Aitolahden koodeksin tekstiin on kopioitu myös Martinuksen käännöksen virheitä, esimerkiksi *paatin siirtäminen*, jonka Martinus on virheellisesti kääntänyt tarkoittamaan pesäntavallusta. Mielestäni tämä antaa viitteitä sitä vastaan, että Aitolahden koodeksin tai, mikäli Aitolahden teksti on kopio, alkuperäisen tekstin olisi kirjoittanut Hartvig Speitz, joka oli ammatiltaan lainlukija. Hänen voi olettaa tunteneen lainkohtien oikean sisällön toisin kuin Martinuksen, joka oli pappi.

6 Aitolahden koodeksin lain- suomennoksen kieli verrattuna *Biblian* (1642) kieleen

Vanhan kirjasuomen kauden laki- ja virkakieltä on yleisesti pidetty uskonnollista kieltä kehittymättömämpänä (esim. Rapola 1935, 347, 353; Pajula 1960, 78–79; Kuutti 2010, 127). Elias Lönnrotkin arvosteli vielä 1857 ilmestyneen *Kauppakaari ja maakaari uudesti suomennetut* -julkaisunsa esipuheessa vuonna 1759 julkaistun *Ruotzin Waldakunnan Lain* kieliasua. Syynä kielen kehittymättömyyteen oli Pajulan (1960, 79) mukaan se, että lakikieli oli uskonnollista kieltä heikommassa asemassa, koska maan virallinen virkakieli oli ruotsi eikä valtio tukenut lainsuomennosten painattamista. Osansa on varmasti ollut myös sillä, että kääntäjiä oli useita eikä heillä ole ollut käytössään vakiintuneita termejä. Lisäksi alkukielisten tekstien tulkitsemisessa on ollut vaikeuksia. (Tarkemmin Koivusalo 2007, 33–36.) Systemaattista kontrastiivista tutkimusta vanhan kirjasuomen ajan lakikielestä ja uskonnollisesta kielestä ei kuitenkaan ole tehty kovin paljoa. Esimerkkeinä mainittakoon Elsayed (2000), Elsayed ym. (2018), Koivusalo (1984b) ja osin Ikola (1949 & 1950). Mainituista oma tutkimukseni eroaa siten, että aineistoni on merkittävästi laajempi ja tarkastelen sitä sekä ortografian, fonologian, morfologian, sanaston että syntaksin tasoilla. Näin tutkimuksesta muodostuu kattava kuva, joka tarvitaan tueksi, kun pohditaan yleisesti kielen edistyksellisyyttä tai kehittymättömyyttä. Tutkimuksessani viittaan *Biblia*-nimellä vuoden 1642 *Bibliaan*, ensimmäiseen suomenkieliseen kokoraamattuun. Vertailuaineistoksi *Biblia* on valikoitunut siksi, että se edustaa samaa aikakautta kuin Aitolahden teksti. Lisäksi *Biblian* kieliasua pidetään hyvin huoliteltuna ja onnistuneena. *Biblian* kielellä oli tärkeä vaikutus kirjasuomeen. (Ikola 1992, 51–52; Häkkinen 1994, 87.)

Koska vertailtavina aineistoina on Aitolahden koodeksin maanlain kieli ja vuoden 1642 *Biblian* kieli kielen edistyksellisyyden näkökulmasta, on luontevaa tarkastella erityisesti niitä piirteitä, jotka *Biblian* kielen tutkimuksessa on tulkittu

edistykseksi⁵⁹. Rapolan (1942, 25) mukaan *Biblian* kieleen on toteutettu ”erittäin tärkeitä parannuksia” verrattuna aiempaan kirjakieleen, mutta joissakin hankalissa tai vähäpätöisissä tapauksissa on sallittu Agricolan teosten kielen kaltaista horjuvuutta. *Biblian* edistykseisyys on määritelty pääasiassa vertailemalla sen kieltä Agricolan teosten kieleen.⁶⁰ *Biblian* laatineen raamatunkäännöskomitean kielenmuokkaustyöstä tunnetaan erityisen hyvin Henrik Hoffmanin kädenjälki (tarkemmin Rapola 1963c). *Biblian* kielestä on kirjoittanut myös A. F. Puukko (1946, 152–179). Suppeamman esityksen on laatinut lisäksi K. E. Petander (1885). Edellä mainituissa tutkimuksissa on tarkasteltu useita eri piirteitä, minkä vuoksi ne ovat vertailuaineistoksi erinomaisia. Uudempaa tutkimusta ei ole jätetty hyödyntämättä epähuomiossa. Jotkin uudemmat tutkimukset käsittelevät piirteitä, jotka eivät poikkea Aitolahden kielestä (esim. Itkonen-Kaila 1992 ablatiiviagentista). Toisaalta lakikielen tyylistä johtuu, että siinä ei esiinny merkitsevästi tai ollenkaan joitakin piirteitä, vaikka ne varmasti muuten ovat olleet osa kieltä. Sen vuoksi esimerkiksi Silva Kiurun (1994) tutkimusta *Biblian* monikon 1. persoonan päätteiden variaatiosta tai Osmo Ikolan (1994) *Biblian* potentiaalia käsittelevää tutkimusta ei ole ollut tarpeen hyödyntää. Grotenfelt (1886, 15) tosin mainitsee löytäneensä Martinuksen maanlainsuomennoksesta potentiaalimuodon *eraneuat*, mutta oman tulkintani mukaan kyseessä ei ole potentiaali vaan indikatiivi ’erkanevat’, jossa *k:n* heikkoa astetta edustaa kato (ks. myös VKS, s.v. erkaantua). Potentiaaliesiintymiä ei ole tullut ilmi Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta.

Tutkimuksessa on huomioitava myös lähtötekstien kielten vaikutus. Kuningas Kristofferin maanlaki on yksinomaan ruotsista käännetty, mutta uskonnollisissa teksteissä on usein käytetty erikielisiä lähtötekstejä (tarkemmin esim. Itkonen-Kaila 1997). Ikolan (1992, 52) mukaan *Biblian* teksti seuraa erityisesti ruotsinkielistä lähtötekstiä, mikä helpottaa kontrastiivisen tutkimuksen tekemistä. Vaikka vertaileva tutkimus pohjautuu Petanderin (1885), Rapolan (1942) ja Puukon (1946) tutkimuksiin, on oman tutkimukseni yhteydessä tullut ilmi joitain piirteitä, jotka olen halunnut nostaa erikseen esille (esimerkit 88–89, 129–139, 142 ja 149–150).

⁵⁹ Käytännössä edistykseisyydellä viitataan kirjoitusasun johdonmukaisuuteen ja siihen, minkä verran vierasperäisinä pidettyjä sanoja ja rakenteita on korvattu suomalaisilla.

⁶⁰ Agricolan teosten kielestä tarkemmin esimerkiksi artikkelikokoelmissa *Mikael Agricolan kieli* (1988, toimittanut Esko Koivusalo) ja *Agricolan aika* (2007, toimittaneet Kaisa Häkkinen ja Tanja Vaittinen). Ks. myös Ojansuu (1909) ja Rapola (1933).

6.1 Ortografia

Biblian ortografia antoi mallin pitkäksi aikaa myöhemmille kirjoituksille. Lakikielestä tunnetaan entuudestaan, että Abraham Kollaniuksen lainsuomennoksen (1648) ortografia on *Biblian* ortografian kaltainen joitakin poikkeustapauksia lukuun ottamatta. Kollanius tunnetaan erityisesti omintakeisesta tyylistään merkitä soinnitonta dentaalispiranttia. (Tarkemmin Rapola 1925, 18; ks. myös Rapola 1933, 69). *Biblian* ortografiaa pidetään aiempaan verrattuna edistyksellisenä ja johdonmukaisena, vaikka ratkaisua käyttää *ts*-yhtymän⁶¹ vastineena merkintää dz onkin arvosteltu (esim. Puukko 1946, 152–153).

Bibliassa käytetään *k*-äänteen merkinä etuvokaalin edellä *k*:ta ja takavokaalin edellä *c*:tä. Aitolahden tekstissä käytetään etuvokaalin edellä *k*:ta ja takavokaalin edellä joko *c*:tä tai *k*:ta (esim. 72). Ero on siis takavokaalin edellä olevan merkinnän tapauksessa. Myös *kuin*-sanana ja äänteellisesti samalla tavalla alkavien sanojen ortografia on *Bibliassa* yhdenmukaistettu siten, että Agricolan käyttämät *q*-kirjaimet on vaihdettu *c*-kirjaimiksi (esim. 73). Aitolahden tekstissä esiintyy kumpaakin kirjoitusasua, tosin *q*-asu on monin verroin yleisempi (esim. 74–75).

72) *kircas* (Biblia), *kircko* (Aitolahti), *ioku* tai *iocu* (Aitolahti)

73) Ne sanat **cuin** minä teille puhun (Biblia)

74) **quin** ennenn sanottu onn (Aitolahti)

75) olkan sama lakj Nijtuista **cuin** pelloistakin (Aitolahti)

Biblian ortografiassa *nt*-yhtymä merkitään *nd*. Aitolahden ortografiassa *nt*-yhtymä merkitään pääasiassa *nd*, mutta toisinaan myös *nt* (esim. 76).

76) *anda* (Biblia), *pantin* tai *pandin* 'pantin' (Aitolahti)

Bibliassa *k*:n heikkoa astetta vastaava soinnillinen palataalispirantti *ɣ* merkitään *g*-kirjaimella. Aitolahdessa sitä merkitään lisäksi myös *gh*-merkinnällä (esim. 77).

77) *welgolliset* (Biblia), *wigattoman* tai *pelghon* (Aitolahti)

⁶¹ Nykykielen *ts*-yhtymän historiallisten vastineiden ääntämistapa ei ole tutkijoiden mielestä yksiselitteinen (tarkemmin esim. Rapola 1966, 182–195).

Bibliassa *t*:n heikkoasteinen vastine eli soinnillinen dentaalispirantti δ merkitään *d*-kirjaimella. Aitolahdessa käytetään *d*:n lisäksi *dh*-merkintää (esim. 78).

78) *wedestä* (Biblia), *weden* tai *wedhen* (Aitolahti)

Bibliassa *ts*-yhtymä merkitään *dz*-merkinnällä ja Aitolahdessa joko *dz*-merkinnällä tai *tz*-merkinnällä (esim. 79). Huomionarvoista on, että 'itse' esiintyy Aitolahden tekstissä aina asussa *idze*. Sen sijaan esimerkkinä oleva 'ylitse' esiintyy aina asussa *ylitze*. Westhin koodeksissa *tz* on tulkittu luettavaksi *ts*-yhtymänä, kun taas *dz* saattaisi äänneasultaan olla soinniton dentaalispirantti (Häkkinen [toim.] 2012a, 35). Soinniton dentaalispirantti olisi mahdollinen ääntötapa hämäläismurteisia piirteitä sisältävässä tekstissä (Lehtinen 2007, 262; ks myös Kallio 2017b, 10–11).

79) *idze* ja *ylidze* (Biblia), *idze* tai *ylitze* (Aitolahti)

Sananloppuinen *t* merkitään *Bibliassa* *t*:llä (esim. 80). Aitolahdessa sen merkintänä on *t*:n lisäksi toisinaan myös *d*, *dt*, *dh*, *tdh*, *dht* ja *tt*. (esim. 81–87). *dt*-variantin tausta on saksalaisessa kansliakielessä (Häkkinen 2016, 148), mutta kuten esimerkeistä käy ilmi, käytäntö Aitolahden tekstissä on ollut paljon monipuolisempi.

80) NÄmät owat HERran juhlapäiwät (Biblia)

81) Nyt owat molemmin raketudh laillisillen siallen (Aitolahti)

82) Jos hee owadt caxj elj Useamadh (Aitolahti)

83) Nyt on hän annetun iaacons (sic!, ioucons) ylös technytdh (Aitolahti)

84) cuhunga sudet sen caataned ia poltaned owad

85) Jos Lauta miehedht hänen wareleuadh

86) Nytt taita see tulla äckinäisestä ridasta

87) nin pitä ne ridath alallansa ratkaisemata oleman

Tavunloppuinen *l*, *n* ja *s* ovat Aitolahden ortografiassa toisinaan *ll*, *nn* tai *ss* (esim. 88–39). Tavunloppuista *ll*-merkintätapaa käsiteltiin myös aiemmin luvussa 5.2.1. *Biblian* ortografiassa ne ovat *l*, *n* ja *s*.

88) ia caickenn sen wallmistoxen quin sichenn tarwitann (Aitolahti)

89) Jos eij landhbohj rakenna ensimäissnä elj toissna wuona humalisto (Aitolahti)

Pitkien vokaalien merkintätapana *Bibliassa* on sellainen, että ensi tavuissa kirjoitetaan kaksi merkkiä, vaikka jälkitavuissa onkin usein vielä aiempaan tapaan yhdellä merkillä kirjoitettu pitkä vokaali. Näin ollen *Biblian* ortografiassa pitkän *u:n* merkintätäpa on joko uu tai u (esim. 90). Aitolahdessa se on puolestaan joko u, uu, uw, wu tai w (esim. 91–93).

90) cosca hän caickein teidän **cuuliaisuttan** muista (Biblia)

91) ninquin Upsalan omudedt, ia **muudt** sen caldaisedt. (Aitolahti)

92) Elij maatkann cuningan Fangiuxes **cuwcaudenn**, Wettä ia leipä syödenn (Aitolahti)

93) Jos ioku **mwu** mies kichla mutta **iwrj** idze Naittomies (Aitolahti)

Lyhyt *o* on *Biblian* ortografiassa *o* (esim. 94). Aitolahdessa se on yleensä myös *o*, mutta joskus myös *å* ja harvoin *oo* (esim. 95–96).

94) Hywä neuwo **on otollinen** (Biblia)

95) Nyt **onn** Mårsiann **cotia** tulludh (Aitolahti)

96) cuningan walan elj **Cooto** rauhan [kotorauhan] rikoxesta (Aitolahti)

Lyhyt *i* on *Biblian* ortografiassa *i*. Aitolahdessa se voi olla joko *i* tai *j* (esim. 97–99).

97) TOisna päiwänä näki Johannes Jesuxen tygöns tulewan (Biblia)

98) Nyt tulepi **mies** muillen welgollisexj (Aitolahti)

99) Jos se on markan elj enämbj (Aitolahti)

Nyky-yleiskielen *kansa*-sana kirjoitetaan *Bibliassa* asussa *canssa*. Sen sijaan nyky-yleiskielen *kanssa*-sana kirjoitetaan *Bibliassa* *cansa* (esim. 100). Aitolahdessa molemmissa sanoissa käytetään sekaisin kumpaakin kirjoitusasua (esim. 101–104).

100) Ja hän oli Cuningas Israelis / ja **Canssan** päämiehet [kansan päämiehet] hän cocois yhteen ynnä Israelin sucucunnan **cansa** [sukukunnan kanssa] (Biblia)

101) sen Caldaishin tawaroin iotka pohialaiset iden miehet, suomalaised, wuoiolaised ia luoto **canssa** [luotokansa] sisällen tuouad (Aitolahti)

102) hänn mös machta caickj ne waladh, iotka hän Waldacunnallenn ia **cansallenn** [kansalle] Wannonudh on, sekä pitä että täyttä (Aitolahti)

103) Lyöpi mies toista puustin, cangen elj kiwen **cansa** [kiven kanssa] (Aitolahti)

104) olkan sama lakj ios irtainen waimo iuoxe pois nainehen miehen **Canssa** [miehen kanssa] (Aitolahti)

Edellä on esitelty ortografisia ratkaisuja, joissa Aitolahden teksti on horjuvampaa kuin *Biblian* teksti ja näin ollen useimmiten kirjakielen vanhimman kirjoitusperinteen mukaista. Seuraavissa esimerkeissä 105–106 havainnollistetaan kuitenkin tapaus, jossa Aitolahden teksti vaikuttaa olevan *Bibliaa* johdonmukaisempi. *Bibliassa* u:n merkki on joissakin tapauksissa v (esim. 105), mutta Aitolahdessa aina u. Aitolahdessa ei muutenkaan käytetä v-kirjainta. Poikkeuksena tähän on lainasana *advent*, joka tulkintani mukaan on käsikirjoituksessa kirjoitettu v:llä eikä u:lla (esim. 106).

105) *uscollinen* tai *vscollinen* (Biblia)

106) Michelin päiwästä adventin sadhen (Aitolahti)

6.2 Fonologia ja morfologia

Kuten Rapolakin (1942, 43) toteaa, tämänlaisessa tutkimuksessa ei ole tarkoituksenmukaista vetää jyrkkää rajaa fonologian ja morfologian välille. Erot niissä johtuvat usein samanlaisista tekijöistä, kuten kirjoittajan murretaustasta. Näin ollen tarkastelen fonologisia ja morfologisia eroavaisuuksia samassa luvussa.

Nyky-yleiskielestä poikkeavalla tavalla joistakin sanoista saattaa olla *h*:llinen variantti⁶², jossa *h* on joko sijapäätteessä, sanavartalossa tai johtimessa. *Bibliassa*

⁶² Agricolan teosten kielestä asiaa ovat tutkineet Koivusalo ja Suni (1988).

nämä tapaukset ovat useimmiten *h*:ttomia joitain poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. 107). Aitolahden tekstissä sen sijaan esiintyy *h*:llisiä variantteja (esim. 108).

107) *helmaan* (pro helmahan), *käsijni* (pro käsihini), *jocainen* (pro jocahinen), *taiwais* (harvoin myös *taiwaihis*) (Biblia)

108) *cartanons* 'kartanoonsa' tai *Cartanohon* 'kartanoon', *huoneisa* 'huoneissa', *huonehista* 'huoneista', *iocahinen* (pro iocainen) (Aitolahti)

Sanat *ylimmäinen*, *alimmainen*, ja *lähimmäinen* ovat superlatiivin tunnuksen sisältäviä johdoksia. *Bibliassa* niissä on geminaatta-*m* (esim. 109). Aitolahdessa niissä on lyhyt *m* (esim. 110).

109) Sillä *jocainen* **ylimmäinen** Pappi pitää uhraman lahjoja ja uhreja (Biblia)

110) Nin walitakann se quin **lähimmäinen** on Sugusta (Aitolahti)

Bibliassa *oa*, *öä*, *ea*, ja *eä* ovat usein assimiloituneet (esim. 111). Aitolahdessa sama vokaaliyhtymä on yleensä assimiloitumaton (esim. 112). Poikkeuksina Aitolahdessa on esimerkiksi sanat *werkoo* (verkkoo) ja *sackons* (sakkoons 'sakkoaan').

111) *peldo* 'peltoa', *waimo* 'vaimoa', *weljes* 'veljeäsi' (Biblia)

112) *waimoa*, *caickea* hänen *tachdoans* (Aitolahti)

Bibliassa nykyistä yleiskieltä vastaava *ai* on satunnaisesti *ae* (esim. 113). Kyseessä on diftongin reduktio, joka on tyypillinen piirre myös esimerkiksi Hemminki Maskulaisen kielessä (Häkkinen 2005, 28). Aitolahdessa vastaava diftogi on aina *ai* (esim. 114).

113) *laewa*, *saeras*, *waewa* (Biblia)

114) *sairasna*, *waiwann* (Aitolahti)

Inessiivin päätte on *Bibliassa* *-sa* (esim. 115). Aitolahdessa päätte on *-ssa* tai *-sa* (esim. 116).

115) *täsä*, *josa*, *huoneisa* (Biblia)

116) *täsä*, *tässä*, *asioisa*, *asioissa* (Aitolahti)

Allatiivin pääte on *Bibliassa* yleensä *-lle* (esim. 117). Harvakseltaan esiintyy myös *-llen*-tyyppiä (esim. 118). Aitolahdessa esiintyy yleisesti kumpaakin päätevarianttia (esim. 119). Hyvin yleinen allatiivisijainen sana Aitolahden tekstissä on *sillen*. Vanhassa kirjasuomessa tunnetaan *sillen*-sanan esiintymiä merkityksessä, joka on lähellä *enä*-sanaa (tarkemmin Kiuru 2003). Aitolahdessa tätä merkitystä ei kuitenkaan esiinny.

117) Ja heidän Isäns andoi heille perimisen (Biblia)

118) Ja että Jumala heillen sen on runsast maxawa (Biblia)

119) maxakan 6 marca colmen Jacohon, kuningalle, kichlacunnalle ia medzen aio Foudillen ('jahtivoudille') (Aitolahti)

Yksikön 3. persoonan *-pi*-päätettä ei ole *Bibliassa* (esim. 120–121). Aitolahdessa päätettä sen sijaan esiintyy yleisesti, mutta ei systemaattisesti (esim. 122–124).

120) Minun **on** neuwo ja meno / minun **on** toimi ja woima (Biblia)

121) Näin **sano** HERra joca tien **teke** meresä (Biblia)

122) quin nyt sanottu **onn** tai Jos toinen puolj **ombj** lähimäisembj (Aitolahti)

123) Jos mies **teke** toiselle wahingota pellon elj Nijtun päälle (Aitolahti)

124) Jos hän iongun wahingon **tekepi** (Aitolahti)

Persoonapronominin ja possessiivisuffiksin yhdistelmällä ilmaistua refleksiivisyyttä esiintyy *Bibliassa* (esim. 125). Aitolahden tekstissä ne ovat hyvin harvinaisia, mutta joitakin esiintymiä kuitenkin tavataan. Lakitekstissä kaikenlaiset ensimmäisen persoonan muodot ovat hyvin poikkeuksellisia. Niitä esiintyy ainoastaan sellaisissa kohdissa, joissa on kyse esimerkiksi valan vannomisesta tai muusta repliikistä (esim. 126–127). Lisäksi Aitolahden tekstissä tavataan kerran refleksiivinen yksikön kolmannen persoonan pronomini *händäns* (esim. 128). Persoonapronominien omistusliitteillä taivutusmuodoilla ilmaistu refleksiivisyys on vieraan kielen, lakikielen kohdalla siis ruotsin mallin mukaista (Häkkinen 1997, 43).

125) En minä idzekän duomidze **minuani** (Biblia)

126) Minä Rucoilen Jumalan olla **minullenj** nin armollisenn (Aitolahti)

127) nin minä rucoilen **minuani** nin Jumala autta (Aitolahti)

128) Nyt taita mies nin hakatuxj elj rudzoituxj tulla, Etteij hän wojj kārāiän elj kirkon tulla, **händäns** walittaman elj haawoians näyttämän (Aitolahti)

Ulos-sana kirjoitetaan *Bibliassa* aina *ulos* (esim. 129). Aitolahdessa esiintyy kyseisestä sanasta kolmenlaista äänteellistä varianttia: *ulos*, *ulvos* ja *ulyos* (esim. 130–132), joista käytetään ortografisia variantteja *ulos*, *uluos*, *ulgos*, *ulluos*, *ullgos*.

129) JA hän ajoi **ulos** yhden Perkelen (Biblia)

130) Quinga Kichlacunnan pää mies pitä **Ulos** walitaman

131) Jos heidenn sen pitä pitämänn elj **Uluos** andamann

132) Nyt taita hän olla **Ulgos** waldacunnasta mennyt

Yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi on *Bibliassa* *-ni* tai *-n* (esim. 133). Aitolahdessa esiintymiä ei ole monta, mutta ne ovat joko *-ni* tai *-nin* (esim. 134–135). Nykyään erityisesti lounaismurteiden ja hämäläismurteiden raja-alueilla esiintyvä *nin*-possessiivisuffiksi on vanhassa kirjasuomessa hyvin harvinainen (Nikkilä 1994, 133). Sitä esiintyy niin sanotun Kangasalan messukirjan suomenkielisessä käsikirjoituksessa (Häkkinen & Tuppurainen 2014, 21). Painetussa kirjallisuudessa se on toistaiseksi löytynyt ainoastaan 1700-luvun jälkipuoliskolla vaikuttaneen Tuomas Ragvaldinpojan kielestä (Nikkilä 1994, 133; Virtaranta 1946, 295).

133) HERra / ei **minun sydämen** ole corja / eikä **minun silmäni** ole ylpiä (Biblia)

134) minä tachdhon nin Köyhillen rickailen, ylitze caiken **minun Kichla cundanj** duomioisa, caikia oikeutta seurata (Aitolahti)

135) caikein **minun taitonin ia tundonin** perästä (Aitolahti)

Bibliassa *niiden*-pronomini on aina *nijden* (esim. 136). Aitolahden tekstissä esiintyy myös pronominit *nijnnen* ja *nijnnein* ('niiden') (esim. 137). Niitä ja muita *-nen*-loppuisia monikon genetiivejä esiintyy vanhassa kirjasuomessa silloin tällöin

(Ojansuu 1922, 127–130). Lisäksi tekstissä on nykykielen kaltainen *nijden*-pronomini (esim. 138).

136) Älä ole **nijden** tykönä / jotca heidän kättä lyöwät / ja welca tacawat (Biblia)

137) tulkann **nijnnein** samain Catzellmuss miestenn etehenn (Aitolahti)

138) **nijdenn** pitäpi caickenn achkerudenn ia mieleenn canssa ylös etzimänn (Aitolahti)

Bibliassa on tavuntoppuinen *t* assimiloitunut *k:n* kaltaiseksi esimerkiksi *cohdackon-* ja *cuolluckan-*tyyppisissä muodoissa (esim. 139). Aitolahden tekstissä näin ei ole (esim. 140). Tämän piirteen suhteen Aitolahden teksti on siis enemmän nyky-yleiskielen kannalla kuin Biblian kieli.

139) sitä hän **cohdackon** / jota miecka cohta (Biblia)

140) äitj **hallitkann** Lapsenn hywydenn langoin canssa neuwälla, sichenn asti quin hänn toisenn miehen ottapi (Aitolahti)

6.3 Sanasto

Aitolahden maanlain sanasto perustuu Martinuksen ja Ljungon käyttämään sanastoon. Sekä Martinuksen maanlain sanastoa (Pajula 1955, erit. 141–252) että Ljungon suomennoksen sanastoa (Ulkuniemi 2007) on aiemmin tutkittu. *Biblia* ja maanlaki edustavat sanastoltaan eri tyyppistä kieltä, joten en katso tarkoituksenmukaiseksi vertailla eri aineistojen sanastoa systemaattisesti, vaan kommentoin asiaa yleisellä tasolla. Raamatun kieleen kuuluu olennaisesti erilaiset kiteytyneet sanonnat, joita kielenkäyttäjät usein viljelevät arkipuheessaankin, esimerkiksi *kielletty hedelmä* tai *varjella kuin silmäteräänsä* (Ikola 1992, 55–56). Muinaisruotsalaisissa lakiteksteissä on ollut hieman niihin verrattavissa olevia sanontatapoja (esim. 141–142). Esimerkit ovat Pajulan (1955, 270–271) mukaiset.

141) *Varder bar och atakin* (alkuteksti); *Julcki tawoitettu* (Aitolahti) ’tavattu itse teosta’

142) *i twebötum* (alkuteksti); *caxjnaises maxos* (Aitolahti) ’kaksinkertainen sakko’

Martinuksen ja Ljungon käännösten myötä sanontatapojen käännösvastineet eivät kuitenkaan vakiintuneet eikä niiden kääntäminenkään kaikilta osin ansaitse kehuja (Pajula 1955, 270–273). Lisäksi erityisesti Martinuksen sanastossa esiintyy suoranaisia käännösvirheitä (Pajula 1955, 277–296). Oikeuskielen sanasto on voi olla merkityksellistä oikeudellisten ratkaisujen kannalta (Galdia 2008, 27). Siksi lakikielen termistö ja muu sanasto ovat erityisen tärkeässä roolissa.

Biblian kielessä on pyritty tietoisesti ja onnistuneesti välttämään lainasanoja, joita vielä Agricolan teosten kielessä esiintyi runsaasti. Lisäksi *Bibliasta* on karsittu suuri osa Agricolan teoksissa esiintyvistä vieraiden kielten mallin mukaisista yhdysverbeistä. Bibliassa on vältelty sanoja, jotka raamatunkäännöskomitea on tulkinnut liian murteellisiksi. (Rapola 1942, 53–55; Rapola 1963c, 87–116; Vaittinen 2003, 60). Myös pronomineja ja adverbeja on karsittu *Bibliasta* (Kiuru 1993, 54–55).

Vanhan lakikielen suomentajat ovat käännöstyössään usein kääntäneet useita eri ruotsinkielisiä sanoja yhdellä suomenkielisellä käännösvastineella (Pajula 1955, 145–187). Martinuksen käännöstyössä on myös sanastoa, joka vaikuttaa olevan hänen itsensä sepittämää (Pajula 1955, 187–221). Martinuksen käyttämiä vieraalta kuulostavia lainasanoja ovat 1600-luvun lakisuomentajat jonkin verran karsineet (Pajula 1955, 221–227). Näin ollen pienimuotoista kielenparannustyötä on ollut lakikielessäkin ensimmäisen suomentajan jälkeen. Pajulan (1955, 301–303) mukaan Martinuksen käännöstyön erityiset ongelmakohdat ovat ruotsin kielen mukaiset ”muukalaisuudet” sekä käännösvirheet. Lisäksi termien kanssa olisi ollut syytä olla huolellisempi ja johdonmukaisempi.

Joitain satunnaisia kiinnostavia huomioita voi kuitenkin tehdä yksittäisistä Aitolahden aineiston sanoista. Esimerkkeinä on sanoja, joissa Bibliassa käytetään lainasanana sijasta suomalaista sanaa, mutta Aitolahdessa edelleen käytetään lainasanaa (asetelma 3). *Biblian* esimerkkisanat ovat Rapolan (1963c) mukaiset.

Asetelma 3. Agricolan, *Biblian* ja Aitolahden sanastollista vertailua.

Agricola	Biblia	Aitolahti
item	niin myös	item
drenki	palvelija	drengi, paluelia, paluelus mies (lähtökielen sana on eri, drengi = dreng, paluelija = swenne)
pilagrimi	vieras	pilagrimi ’pyhiinvaeltaja’
tiunti	kymmenekset	tiundi
insiglata	painaa sinetillä	insigli ’sinetti’

Edellä esitellystä asetelmasta 3 käy ilmi useita sanoja, joissa Aitolahden tekstissä käytetään samoja sanoja kuin Agricolan teoksissa, vaikka *Bibliassa* on käytetty suomalaisempaa sanaa. On kuitenkin otettava huomioon, että käytetyn sanan ero voi johtua siitä, että lähtötekstissä on käytetty eri sanaa, vaikka sanan merkitys sinänsä olisikin sama. Tällainen esimerkki merkitykseltään ’asemies, aseenkantaja’ esitellään asetelmassa 4. On odotuksenmukaista, että *Bibliassa* on käytetty *asenscandaja*-sanaa, koska se on selkeä käännöslaina verrattuna ruotsinkielisen raamatun *wapndraghare*-sanaan. Tosin *svenni* ja aseenkantaja eivät ole täysiä synonyymeja, vaikka *svennit* usein toimivatkin aseenkantajina. Agricolan teosten kielessä *svenni* ei esiinny, mutta sekä Martinus että Ljungo käyttävät sanaa (Streng 1915, 217–218).

Asetelma 4. Aitolahden tekstin, ruotsalaisen maanlain sekä suomalaisen ja ruotsalaisen Biblian vertailua

Aitolahti	ruotsalainen maanlaki (Schlyter 1869)	Biblia 1642	ruotsalainen Biblia 1618
swänni	sween	asenscandaja	wapndraghare

Sanastotasolla *Biblian* kielellä ja Aitolahden lainsuomennoksen kielellä on luonnollisesti myös yhteistä. Esimerkkeinä mainittakoon 11:n ja 19:n väliin sijoittuvat lukusanat, jotka ovat kummassakin *caxitoistakymmendä*-tyyppiä. Käytäntö on tavanomainen vanhassa kirjasuomessa (Häkkinen 1993, 15).

Bibliassa tiedetään myös olevan runsaasti sanaparatagmoja eli sanarinnastuksia (Ikola 1992, 57). Niitä esiintyy myös vanhassa lakisuomessa ja usein ne noudattavat lähtötekstin mallia (tarkemmin Nummila & Ojutkangas 2013; Agricolan paratagmoista myös Holma 2008, 180–182). Esimerkki 143 on Aitolahden aineistosta.

143) Nyt taita mies nin **hakatuxj elj rudzoituxj** tulla, Etteij hän wojj käräiän elj kirkon tulla (Aitolahti)

6.4 Syntaksi

Kielenuudistustyö näkyy selvästi *Biblian* syntaksissa (Rapola 1942, 49–53). Erityisesti Agricolan teoksissa esiintyviä vieraiden kielten mallin mukaisia postpositiorakenteita on *Bibliassa* korvattu sijapäätteellä (esim. 144). Sen sijaan Aitolahden tekstissä usein on Agricolan tapan postpositiorakenne (esim. 145).

144) Catzocat taiuan linduin **päle** (Agricola) → Cadzocat taiwan linduja (Biblia)

145) Jos mies teke toiselle wahingota pellon elj Nijtun **päälle**. (Aitolahti)

Bibliassa on pyritty välttämään genetiivimuotoisten possessiivipronominien ylenmääräistä käyttöä (esim. 146). Aitolahden tekstissä ei juurikaan ole 1. tai 2. persoonan pronomineja, mutta subjektin kanssa samaviitteistä *hänen*-pronominia esiintyy (esim. 147).

146) woitele **sinun** pääs, ia pese **sinun** casuos (Agricola) → woitele pääs ja pese casuos (Biblia)

147) hänen tulepi mistata **hänen** wapaudens (Aitolahti)

Pitää-, *tahtoa-* ja *mahtaa-*verbeistä⁶³ futuurin tai konditionaalin apuverbeinä (aihetta on tarkastellut myös Ikola 1949, 174–205) on *Bibliassa* useimmiten luovuttu (esim. 148). Aitolahdessa niitä edelleen käytetään (esim. 149).

148) mine **tahdon** tykenes olla (Agricola) → minä olen tykönäs (Biblia)

149) Nyt **tachtouad** hee Catzellmuxen pitäiästä nimittä (Aitolahti)

Nyt-alkuisia virkkeitä on Aitolahden lainsuomennoksessa paljon. Uskonnollisen kielen tutkimuksissa on havaittu, että *nyt*-sanaa on karsittu pois kirjakielen kehittymisen edetessä (Hakulinen & Saari 1995, 495–497; Kiuru 1996b, 243). Lakikielessä *nyt*-sanalla alkavat virkkeet (esim. 150) ovat ruotsin *nu*-alkuisten virkkeiden mukaisia. Niitä esiintyy paljon vanhoissa ruotsalaisissa lakiteksteissä. Saman tyyppisiä ovat verbialkuiset ehtolauseet, jotka ovat myös yleisiä vanhassa lakiruotsissa (esim. 151). (Wessén 1965, 233–234.)

150) Nyt **mene mies** toisen tyghö Pellollens elj Nijtullens, kewäin elj sykyisin ia tappa (Aitolahti)

151) **Osta mies** maata muilda, mies se onn pappi elj muu mies, nin ottacann wachuistoxed oikeann omistoxenn päällenn (Aitolahti)

⁶³ Modaaliverbien käytöstä *Ruotzin Waldacunnan Laissa* (1759) ks. Elsayed (2000).

6.5 Kokoavaa tarkastelua

Kaikilla tarkastelluilla tasoilla, niin ortografiassa, äänne- ja muotorakenteessa, sanastossa ja syntaksissa, voi Aitolahden lainsuomennoksen kielen todeta olevan monilta osin epäjohdonmukaisempaa ja enemmän vieraan kielen vaikutusta sisältävää kuin *Biblian* kielen. Kaikkein eniten epäjohdonmukaista vaihtelua on ortografiassa ja äänne- ja muotorakenteessa. Se on ymmärrettävää, sillä kyseiset kategoriat ovat sellaisia, joissa kirjoittajakohtainen vaihtelu voi yleensäkin olla vanhassa kirjasuomessa hyvin runsasta ja joiden kohdalla *Biblian* kieli merkitsi olennaista parannusta.

Sanastolliset erot näkyvät lähinnä yksittäisten sanojen kohdalla siinä, että Aitolahden tekstissä käytetään sellaisiakin Agricolan viljelemiä sanoja, jotka *Bibliasta* on karsittu pois. Syntaksin osalta niin ikään käy ilmi, että Aitolahden tekstissä käytetään sellaisiakin rakenteita ja piirteitä, jotka *Bibliassa* on karsittu pois vierasperäisyyksinä.

Monet piirteet, joita en tässä tutkimuksessa ole katsonut tarpeelliseksi esitellä erikseen, noudattavat konventioita, jotka ovat tavanomaisia niin *Bibliassa* kuin muuallakin vanhassa kirjasuomessa. Se, että lyhyen *u:n* merkintätapa on Aitolahden tekstissä johdonmukaisempi kuin *Biblian* käytäntö, on mielenkiintoinen poikkeus. Sitä ei kuitenkaan missään tapauksessa voi yksinään pitää yleistävänä esimerkkinä Aitolahden ortografian johdonmukaisuudesta. Muissa esitellyissä tapauksissa käy selvästi ilmi, että useat *Biblian* ortografiassa edistyksellisyudeksi tulkitut piirteet eivät olleet vakiintuneet samanaikaiseen lakikieleen.

On aivan perusteltua sanoa, että Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kieli- ja kirjoitusasu ei ole yhtä johdonmukaista ja harkiten editoitua kuin *Biblian* kieli. Tämä on ymmärrettävää, koska yksikään lakikirja ei ollut yhtä huolellisen ja tarkan käännöstyön tulos kuin *Biblia*. *Biblian* toimittaminen oli kokonaisen käännöskomitean ryhmätyötä, ja komitealla oli jopa puheenjohtaja ja sihteeri (Ikola 1927, 47–49). Koska Aitolahden teksti perustuu Martinuksen ja Ljungon maanlain-käännöksiin, voi samat havainnot yleistää niihinkin. Todennäköistä on, että Aitolahden teksti on kirjoitettu ennen kuin sen kirjoittajalla on ollut mahdollisuus saada vaikutteita *Bibliasta*. Vasta Kollaniuksen lainsuomennos (1648) on alkanut kieli- ja kirjoitusasultaan muistuttaa *Biblian* tasoa, mutta ei siinäkään tavata kaikkia *Biblian* uudistuksia (Rapola 1926c; Rapola 1033, 69). Syytä on myös muistaa jo aiemmin mainittu Lönnrotin kritiikki myös *Ruotzin Waldacunnan Lain* kieltä kohtaan.

7 Tulosten kokoaminen ja päätelmät

Väitöstutkimukseni on koostunut kaikkiaan neljästä osakokonaisuudesta. Luku 3 on materiaalis-kodikologinen tutkimus, jossa tarkastellaan myös kirjoitusprosessia. Luvussa 4 on vertailtu Aitolahden koodeksin lainsuomennosta Martinuksen ja Ljungon vastaaviin suomennoksiin. Luvussa 5 on pyritty profiloimaan kirjoittajaa ja vastaamaan kysymykseen, onko kyseessä Hartvig Speitz. Luvussa 6 on vertailtu Aitolahden koodeksin maanlain ortografiaa ja kielenpiirteitä vuoden 1642 *Bibliaan*. Tutkimuksesta on muodostunut monipuolinen kokonaisuus, joka valaisee monella tapaa sekä lakikäsitteiden perinnettä yleisellä tasolla että yksityiskohtaisesti Aitolahden koodeksin taustaa. Lisäksi tutkimus ottaa kantaa siihen, millaista on 1600-luvun lakisuomi.

Luku 3 on tutkimus kodikologiasta ja kirjoitusprosessista. Koodeksi on sinänsä tyypillinen aikakautensa käsikirjoitus, mutta suomenkielinen maanlaki tekee siitä erityisen. Koodeksin paperi on saatettu valmistaa jo 1630-luvun puolella, mutta tekstit on todennäköisesti kirjoitettu 1640-luvulla. Kirjoittajana on pääosin toiminut yksi henkilö, mutta satunnaisesti kirjoitustyöhön on osallistunut muitakin henkilöitä. Tekstissä esiintyvät kopiointivirheet ovat vanhoissa käsikirjoituksissa tyypillisiä. Virheiden runsaudesta voi päätellä, että käsikirjoitusta tuskin on sellaisenaan tarkoitettu julkiseen käyttöön. Teksti on todennäköisesti aiemmin laaditun tekstin kopio, ei siis itsensä ensimmäinen versio, mikä on perusteltu luvussa 3.11.

Luvussa 4 käy ilmi, että suurin osa Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta seuraa Ljungon käännöstä. Asia on kuitenkin monimutkaisempi kuin äkkivilkaisulta näyttäisi, sillä kirjoittaja ei ole ainoastaan liittänyt Martinuksen ja Ljungon teksteistä selkeitä kokonaisuuksia perätysten, vaan joissain tapauksissa kirjoittaja on tehnyt yksityiskohtaisempaa yhdistelyä, jota voi nähdäkseni kutsua editoinniksi. Tekijän käsillä ollut Ljungon teksti poikkeaa ainoastaan tunnetusta kappaleesta, joten tutkimus osoittaa, että siitä on ollut olemassa toisistaan poikkeavia versioita. Varmojen viitteiden uudesta käännöstyöstä ei tutkimuksessa tullut esille, joten Aitolahden koodeksin maanlakia voi pitää aiempien käännösten hybridinä. Tutkimuksen myötä kuitenkin kuva vanhoista lainsuomennoksista on aiempaa monipuolisempi, sillä maanlain käännöksenä Aitolahden hybriditeksti on toistaiseksi ainoa laatuaan.

Luvun 5 tutkimus käsitteli tekstin tekijää. Tekstin käsialan, ortografian ja kielenpiirteiden analyysi on ristiriidassa sen kanssa, että kirjoittaja voisi olla Hartvig Speitz. Tutkimustulos on sikäli tärkeä, että Speitzin nimeä on esitetty tutkimuskirjallisuudessa yhtenä maanlain kääntäjänä. Aitolahden koodeksin tekstin osalta voi lopettaa spekulatiot Speitzin tekijyydestä. Maanlain tekstin voi kuitenkin selvästi todeta edustavan jonkinlaista hämäläismurretta. Tekijä tuskin on ollut ammatiltaan lainlukija siitä päätellen, että Martinuksen karkea käännösvirhe *paatin siirtäminen* on saanut jäädä myös Aitolahden tekstiin.

Luvussa 6 tarkastellaan vertailevasti Aitolahden koodeksin maanlain ortografiaa ja kielenpiirteitä vuoden 1642 *Biblian* tekstiin. Teksti on selvästi epäjohdonmukaisempaa kuin *Biblian* kieli. Siinä on osittain selvästi havaittavissa ruotsalaisen lakikielen konventioiden vaikutus.

Tutkimus on jatko 2010-luvun fennistiselle käsikirjoitustutkimukselle ja ensimmäinen vanhasta suomenkielisestä lakikäsikirjoituksesta tehty laajamittainen filologinen tutkimus kymmeneen vuosiin. Toivon tutkimukseni motivoivan muitakin hyödyntämään vanhaa lakisuomea tutkimusaineistonaan. Se on keskeinen osa suomen kirjakielen kokonaisuutta ja osittain konventioiltaan muista tekstilajeista poikkeavaa, minkä vuoksi ei ole perusteltua jättää sitä niin vähälle huomiolle kuin se on tutkijoilta jäänyt. Myös Aitolahden koodeksista riittäisi vielä tutkittavaa muille tutkijoille erityisesti sen ruotsinkielisestä osasta.

Kaikki vanhat lakikirjakäsikirjoitukset olisi tarpeen digitoida ja niistä kaikista pitäisi olla tekstijulkaisut sähköisessä muodossa. Tarpeen olisi myös koota vanhan lakisuomen morfosyntaktinen tietokanta (vrt. Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta). Näiden toimien jälkeen käsikirjoitusaineistot olisivat aivan eri tavalla niin kodikologien, lingvistien kuin muidenkin tutkijoiden käytössä.

Lähteet

- Aamulehti* 8.9.1963. Aitolahden suuri käsikirjoituslöytö oli K. Hj. Schreckin jäämistössä.
- Ahlbäck, Olav 1977: Codex Aboensiksen kielestä. *Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset*, s. 33–41. Toimittaneet Marketta Huitu ja Tove Riska. Koneen Säätiö, Helsinki.
- Ahlman, Frans Ferdinand 1883: *Suomalais-Ruotsalainen Laki- ja Virkakielen Sanasto = Finsk-Svensk Lag- och Kurialterminologi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Airila, M. & Harmas, Hertta 1930: *Suomen kielen muistomerkkejä II, 2. Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä. 2. Toisintotekstit verrattuina Tukholman koodeksiin B 96*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Airila, Martti 1914: *Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä*. Vähäisiä kirjoituksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1927: Viime vuonna löydetty Herra Martin maanlainsuomennoksen käsikirjoitus. *Virittäjä* 31, s. 46–48. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Alkio, Paavo 1948: Suomenkielinen lakialan kirjallisuus. *Juhlajulkaisu: Suomalainen lakimiesyhdistys 1898 22/10 1948*, s. 107–229. Toimittaneet Aarne Rekola, V. Merikoski, Tauno Tirkkonen & Ilmari Melander. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Anttila, Raimo 1989: *Historical and Comparative Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
- Beckman, Natanael 1917: *Studier i utgivna fornsvenska handskrifter*. Svenska Fornskrift-Sällskapet, Stockholm.
- Bengtson, Arne 1947: *Nils Ragvaldi, Domareboken och Linköpingslegendariet. En filologisk författarbestämning och ett bidrag till kännedomen om det senmedeltida vadstenaspråket*. Väitöskirja. Lunds universitet, Lund.
- Biblia* 1618 = *Biblia, thet är: all then helgha scriffit på swensko*. Oloff Oloffson, Stochholm.
- Biblia* 1642. Ks. *Vanhan kirjasuomen korpus*.

- Blomqvist, Carl Oliver 2017: *Flerspråkighet eller språkförobistring? Finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526*. Väitöskirja. Uppsala universitet, Uppsala.
- Blomstedt, Yrjö 1960: Hallinto- ja oikeuslaitos. Osallistuminen valtiopäiviin. *Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Toinen nide*, s. 39–282. Julkaissut Hämeen heimoliitto. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- 1964: ”Finsk Laghboken giordes af gamle Her Mårten...” Kring ett identifikationsproblem. *JFT. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1964*, s. 46–74. Juridiska Föreningen, Helsingfors.
- 1967: Martinus Olai, lainsuomentaja ja Juhani III:n kappalainen. *Historiallinen Aikakauskirja 1967. Kuudessakymmenesviides vuosikerta*, s. 26–38. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- 1984: Herra Martti – 400-vuotismuisto. *Suomalainen tiedeakatemia: Vuosikirja 1983–1984*, s. 179–183. Toimittanut Lauri A. Vuorela. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- 1987: Lainsuomentaja Herra Martti. *Kuningas Kristoferin maanlaki Herra Martin suomentamana*, s. 7–15. Näköispainos. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Brøndum-Nielsen, Johannes 1914: *Sproglig forfatterbestemmelse. Studier over dansk sprog i det 16. århundredes begyndelse*. Gyldendalske Boghandel: Nordisk Forlag, København.
- Clemens, Raymond & Graham, Timothy 2007: *Introduction to Manuscript Studies*. Cornell University Press, Ithaca.
- Clerc, Ulla 2015: Suomen vanhin kalenterisauva. *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*, s. 104–105. Toimittanut Ulla Clerc. Aboa Vetus & Ars Nova ja Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.
- Codex Aboensis*. Näköispainos 1974. Koneen Säätiö, Helsinki.
- Codices Fennici*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavilla osoitteessa www.codicesfennici.fi. Viitattu 22.5.2018.
- Coulthard, Malcom 2004: Author Identification, Idiolect and Linguistic Uniqueness. *Applied Linguistics 25/4*, s. 431–447. Oxford University Press, Oxford.
- de Hamel, Christopher 1999: *Scribes and Illuminators*. University of Toronto Press, Toronto.
- de Smit, Merlijn 2005: Nesessiivirakenteiden subjektimerkinnästä vanhimpien lainsuomennosten kielessä. *Sananjalka 47*, s. 64–89. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 2006: *Language contact and structural change. An Old Finnish case study*. Väitöskirja. Stockholms universitet, Stockholm.

- Drout, Michael D. C. & Kleinman, Scott 2010: Doing philology 2: Something ‘old’, something ‘new’: Material philology and the recovery of the past. *The Heroic Age. A Journal of Early Medieval Northwestern Europe* 13. Saatavissa osoitteessa <https://www.heroicage.org/issues/13/pi.php>. [Viitattu 30.10.2018.]
- Ellegård, Alvar 1983: Junius’ plusord och minusord. *Språkliga signalement. Om författarbestämningar*, s. 23–38. Toimittanut Ture Johannisson. Akademiförlaget, Solna.
- Elo, Kimmo (toim.) 2016: *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.
- Elsayed, Duha 2000: Modaliteettien ilmaiseminen vanhassa lakisuomessa. *Piipakielestä kirjakieleksi*, s. 108–114. Toimittaneet Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Elsayed, Duha; Nummila, Kirsi-Maria; Salmi, Heidi & Uusitalo, Harri 2018: Finaalirakenne suomenkielisissä teksteissä 1500-luvulta nykysuomeen. *Sananjalka* 60, s. 28–47. Suomen Kielen Seura, Turku. DOI: <https://doi.org/10.30673/sja.69873>.
- Eskola, Seppo 2010: Laki ja oikeus. *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*, s. 203–219. Toimittanut Tuomas Heikkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ezell, Margaret J. M. 2015: Handwriting and the book. *The Cambridge Companion to the History of the Book*, s. 90–106. Toimittanut Leslie Howsam. Cambridge University Press, Cambridge.
- Forsman Svensson, Pirkko 1983: *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1992: Karl XI:s minneskrift – kansliverska i finsk översättning. *Fenno-Ugrica Suecana* 11, s. 1–23. Uppsala universitet, Uppsala.
- 1995: Cullaisen Kirian suomentajaa jäljittämässä. *XXI Kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994*, s. 33–41. Toimittaneet Riitta Kataja & Kristiina Suikkari. Oulun yliopisto, Oulu.
- 1996: Vanhan virkakielen koukeroita: kansliaruotsista suomeksi. *Kieli ja tietokone. AFinLAN vuosikirja 1996*, s. 49–58. Toimittaneet Terttu Harakka & Merja Koskela. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistys, Jyväskylä.
- Fragmenta membranea*. Kansalliskirjasto, Helsinki. Saatavilla osoitteessa <http://fragmenta.kansalliskirjasto.fi>. [Viitattu 14.12.2018.]
- Galdia, Marcus 2008: Oikeuskielen pragmaattiset aspektit. *Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja*, s. 13–29. Toimittaneet Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen & Birgitta Vehmas. Talentum Media Oy, Helsinki.

- Garside, Roger; Leech, Geoffrey & McEnery, Anthony (toim.) 1997: *Corpus Annotation. Linguistic Information from Computer Text Corpora*. Longman, London.
- Grant, Tim 2008: Approaching questions in forensic authorship analysis. *Dimensions of Forensic Linguistics*, s. 215–229. Toimittaneet John Gibbons & M. Teresa Turell. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia.
- Grotenfelt, Kustavi 1886: Herra Martin maanlain suomennos. *Virittäjä II*, s. 6–35. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1912: *Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548–1809)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Grönros, Jarmo; Huikuri, Tanja; Hyvönen, Arja; Järvi, Petteri; Kostet, Juhani; Rantatupa, Heikki & Väärä, Seija 2015: *Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja. 7.*, uudistettu painos. Turun museokeskus, Turku.
- Gummerus, Jaakko 1941: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet I*. Painosta toimittaneet Aarno Maliniemi ja Aarne Turkka. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- 1947: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet II*. Painosta toimittaneet Aarno Maliniemi ja Aarne Turkka. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet III*. Painosta toimittaneet Aarno Maliniemi ja Aarne Turkka. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Hakala, Henna-Riikka 2013: *A. E. Stråhlmanin ruotsalais-suomalaisen laki- ja virkakielen sanakirjan (1866) suomalaiset ensiesiintymät*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Turun yliopisto, Turku.
- Hakulinen, Auli; Kalliokoski, Jyrki; Kankaanpää, Salli; Kanner, Antti; Koskeniemi, Kimmo; Laitinen, Lea; Maamies, Sari & Nuolijärvi, Pirkko 2009: *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Saatavissa osoitteessa <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7>.
- Hakulinen, Auli & Saari, Mirja 1995: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. *Virittäjä 4:99*, s. 481–500. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Halonen, Marko 2012: *Stemmatology of a 16th Century Chronicle – A comparison of traditional and computer-assisted methods for creating stemmata of Paulus Juusten's Catalogus et Ordinaria Successio Episcoporum Finlandensium*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Harjula, Janne 2012: Alustavia ajatuksia Turun tuomiokirkon tuohikirjeestä. *SKAS 1–2*, s. 3–21. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku.

- Havu, Sirkka 1996: Kirja kirjahistoriallisen tutkimuksen kohteena. *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*, s. 35–72. Toimittanut Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hedberg, Arvid 1949: *Stockholms bokbindare 1460–1880. Band I, tiden från 1460 till omkring 1700*. Nordiska Museet, Stockholm.
- Heikkinen, Vesa; Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkilä, Mikko K. 2017: *Keskiajan suomen kielen dokumentoitu sanasto ensiesiintymävuosineen*. Mediapinta, Tampere.
- Heikkilä, Tuomas 2009a: *Piirtoja ja kirjaimia. Kirjoittamisen kulttuurihistoriaa keskiajalla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2009b: Kirjalliset lähteet ja stemmatologia. *Keskiajan avain*, s. 111–128. Toimittaneet Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2010: Kirjallistumisen jäljillä. *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*, s. 11–66. Toimittanut Tuomas Heikkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2012: Rudimentan kodikologinen tutkimus. *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta*, s. 12–14. Toimittanut Petri Lauerma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heininen, Simo 1994: *Mikael Agricolan Psalttarin reunahuomautukset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2007: Mikael Agricola. *Elämä ja teokset*. Edita, Helsinki.
- 2008: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hemmer, Ragnar 1968: *Suomen oikeushistorian oppikirja I*. Kolmas, muuttumaton painos. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- Himberg, Kimmo 2002: *Tekninen rikostutkinta. Johdatus forensiseen tieteseen*. Edita Oyj, Helsinki.
- Hjelt, Arthur 1909: Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen VIII*, 41–66. Suomen kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Holm, Gösta 2000: *Uppväxtmiljö och språk. Agneta Horns språk i dialektgeografisk belysning. Ett bidrag till textlokaliseringens metodik*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala.
- Holma, Juhani 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Huitu, Marketta & Riska, Tove (toim.) 1997: *Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset*. Koneen Säätiö, Helsinki.

- Häkkinen, Kaisa 1993: Suomen lukusanasysteemin historiaa. *Sananjalka* 35, s. 7–22. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- 1997: Kuinka ruotsin kieli on vaikuttanut suomeen? *Sananjalka* 39, s. 31–53.
- 2005: Maskun Hemmingin kieli. *Soukat sanat maistaa suu. Hemminki Maskulaisen virsikirja 400 vuotta*, s. 27–38. Toimittanut Reijo Pajamo. Hymnologian ja liturgiikan seura, Helsinki.
- (toim.) 2007: *Mikael Agricola: Abckiria. Kriittinen editio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2008a: Henrik Gabriel Porthan ja saamen kieli. *AURICA. Scripta a Societate Porthan edita 1*, s. 47–57. Porthan-Seura, Turku. Saatavissa osoitteessa <https://journal.fi/aur/article/view/647>. [Viitattu 21.1.2019.]
- 2008b: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopisto, Turku.
- 2009: Poikien keskustelukaavoja kolmella kielellä. *Formulae puerilium colloquiorvm*, s. 9–28. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- 2010: Suomen kieli Michael Bartholdi Gunnæruksen introituskokoelmassa. *Facultas ludendi. Erkki Tuppuraisen juhlakirja*, s. 115–133. Sibelius-Akatemia, Kuopio.
- 2012: Westhin koodeksin suhde Mikael Agricolan teoksiin. *Tutkimuksia Westhin koodeksista*, s. 43–92. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Turun yliopisto, Turku.
- (toim.) 2012a: *Codex Westh. Westhin koodeksin teksti*. Turun yliopisto, Turku.
- (toim.) 2012b: *Tutkimuksia Westhin koodeksista*. Turun yliopisto, Turku.
- 2015: Suomen kirjakieltä ennen Agricola. *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*, s. 85–101. Toimittanut Ulla Clerc. Aboa Vetus & Ars Nova ja Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.
- 2016: Uppsalan evankeliumikirjan katkelma, vanhin suomenkielinen käsikirjoitus. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 106*, s. 138–165. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa & Hannikainen, Jorma 2013: Tukholman suomalaisen seurakunnan luterilainen graduale. *Sananjalka* 55, s. 100–127. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Häkkinen, Kaisa & Tuppurainen, Erkki 2014: Kangasalan missalen suomenkielinen messu. *Sananjalka* 56, s. 7–28. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Häkkinen, Kaisa & Vaitinen, Tanja (toim.) 2007: *Agricolan aika*. BTJ Kustannus, Helsinki.

- Ikola, Niilo 1927: Ensimmäisen suomalaisen raamatun historiaa. *Turun sivistyshistoriaa*, s. 37–127. Turun historiallinen yhdistys, Turku.
- Ikola, Osmo 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I*. Turun yliopisto, Turku.
- 1950: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen II*. Turun yliopisto, Turku.
- 1968: Suomen kielen historia. *Suomen kielen käsikirja*, s. 35–59. Toimittanut Osmo Ikola. Weilin+Göös, Helsinki.
- 1983: Porthan kielentutkijana. *Sananjalka* 25, s. 7–22. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1991: Yx Kijtossana ia Rucous. Arvoituksellinen vanha painotuote ja sen pitkä tutkimushistoria. *Opusculum* 11, 2–4. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- 1992: Raamatun vaikutus kirjasuomeen. *Biblia 350. Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri*, s. 51–59. Toimittanut Jussi Nuorteva. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1994: Potentiaali ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa ja vähän muuallakin. *Sananjalka* 36, s. 19–35. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Inaba, Nobufumi 2000: Vanhan kirjasuomen dattiivinen genetiivi I. *Näkökulmia kielitypologiaan*, s. 109–152. Toimittanut Anneli Pajunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2010: Kolmen maanlainsuomennoksen kopion keskinäiset suhteet kirjoitusasujen ja sijamuotojen käytön valossa. *Sanoista kirjakieliin: Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*, s. 19–35. Toimittaneet Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen ja Tanja Vaittinen. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.
- Ingo, Rune 1990: *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- Itkonen-Kaila, Marja 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda”. Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä* 2–3:96, s. 137–164. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1998: Oikeusterminologiaa keskiajalta. *Virittäjä* 2:102, s. 170–182. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Ivaska, Ilmari 2015: *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakenneanalyysi*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.

- Jaakkola, Jalmari 1931: *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. Tutkimuksia kirkollisen renessanssimme lähde-, kopiointi- ja kulttuurihistoriassa*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Jaakola, Juha 2008: *Tampereen Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuri*. Tampereen kaupunki, Tampere.
- Jajdelska, Elspeth 2007: *Silent Reading and the Birth of the Narrator*. University of Toronto Press, Toronto.
- Jokela, Antti 2005: *Oikeudenkäynnin perusteet. Oikeudenkäynti I. 2.*, uudistettu painos. Talentum, Helsinki.
- Jokipii, Mauno 1949: Abraham Kollaniuksen ja hänen lainsuomennoksensa tarkastajien palkkio. *Virittäjä* 53, s. 134–136. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Jussila, Raimo 2000: Vanhan kirjasuomen sanaston kasvu. *Piipiakielestä kirjakiieleksi*, s. 279–292. Toimittaneet Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- 2013: Sanakirjat ja tekijänoikeus. *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*, s. 174–187. Toimittaneet Laura Tyysteri ja Kaisa Lehtosalu. Turun yliopisto, Turku.
- Jutikkala, Eino 1938: Vuoden 1742 kyläjärjestysohjeen synty ja osuus kylälaitoksen kehityksessä. *Historiallinen arkisto XLIV*, s. 211–218. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Juustenin kopio = *Helsinki, National Library, C.III.10. Kristoffer kuninkaan maanlaki*. Saatavissa osoitteessa www.codicesfennici.fi. Viitattu 25.5.2018.
- Juva, Einar W. 1946: Suomen kielen translaattoreita Ruotsin vallan viimeisenä vuosisatana. *Historiallinen aikakauskirja 1946. Neljäskymmenesneljäs vuosikerta*, s. 194–221. Päätoimittaja Jalmari Jaakkola. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- 1951: Kihlakunnan tuomari Abraham Paleen. s. 300–328. *Lakimies*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Järventausta, Marja 2013: Kontrastiivinen tutkimus vertailevan kielentutkimuksen kentässä. *Kielten vertailun metodiikka*, s. 96–134. Toimittaneet Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaislaniemi, Samuli 2017: Code-Switching, Script-Switching and Typeface-Switching in Early Modern English Manuscript Letters and Printed Tracts. *Verbal and Visual Communication in Early English Texts*, s. 165–200. Toimittaneet Matti Peikola, Aleksi Mäkilähde, Hanna Salmi, Mari-Liisa Varila ja Janne Skaffari. Brepols, Turnhout.
- Kallio, Maria 2012: Westhin koodeksin kodikologiaa. *Tutkimuksia Westhin koodeksista*, s. 10–28. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Turun yliopisto, Turku.

- Kallio, Petri 2017a: Sebastian Münsterin Isä meidän -rukous. *Virittäjä* 3:121, s. 430–436. Kotikielen Seura, Helsinki. DOI: <https://doi.org/10.23982/vir.61136>
- 2017b: Äännehistoriaa suomen kielen erilliskehityksen alkutaipaleilta. *Sananjalka* 59, s. 7–24. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Kangas, Urpo 2001: Suomi oikeustieteen kielenä. *Virittäjä* 2:102, s. 274–276. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Kansallisbiografia*. Saatavissa osoitteessa <https://kansallisbiografia.fi/>. [Viitattu 1.11.2018.]
- Kauko, Mikko 2015: *Jöns Budde och hans skrifter – yngre fornsvenskt textmaterial och mannen bakom det*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.
- Kara, Kimmo (toim.) 1998: *Heraldiikan opas*. Suomen Heraldinen Seura, Helsinki.
- Kemppanen, Hannu 2008: *Avainsanoja ja ideologiaa: käännettyjen ja eikäännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Kemppinen, K. 1999: Lakikieli. *Encyclopædia Iuridica Fennica VII. Oikeuden yleistieteet*, s. 363–366. Päätoimittaja Heikki E. S. Mattila. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1933: Suomen käräjät. *Virittäjä* 37, s. 354–359. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa osoitteessa <http://kettunen.fhhost.org/?i=1>. [Viitattu 21.1.2019.]
- Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa osoitteessa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>. [Viitattu 12.12.2018.]
- Kiiskinen, Terhi (toim.) 2010: *Fem källor från den svenska reformationstiden i Finland. Viisi Ruotsin reformaatioajan lähdeä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kinnunen, Tuija 2008: Oikeuskäsitteiden tulkinta kääntäjän näkökulmasta. *Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja*, s. 115–139. Toimittaneet Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen ja Birgitta Vehmas. Talentum Media Oy, Helsinki.
- Kircko-Laki Ja Ordningi* 1686. Näköispainos 1986. Toimittaneet Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila ja Martti Parvio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kiuru, Silva 1990: Tekstivertailu vanhan kirjasuomen tutkimuskeinona. *Sananjalka* 32, s. 7–25. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme. *Virittäjä* 1:97, s. 51–68. Kotikielen Seura, Helsinki.

- 1994: Me toiwotam, me toiwotamma, me toiwotamme onnea! Persoonapäätteen variaatio vuoden 1642 Bibliassa. *Sananjalka* 36, s. 7–18. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1996a: 1800-luvun lainsuomennoskieli. *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa*, s. 307–316. Toimittanut Raimo Lahti. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki.
- 1996b: Nyt raamatunsuomentajien kielessä. *Virittäjä* 2:100, s. 239–244. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 2000: Painosten vertailu 1800-luvun kirjasuomen tutkimuskeinona. *Piipliakielestä kirjakieleksi*, s. 117–133. Toimittaneet Matti Punntila, Raimo Jussila ja Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- 2003: Älä sillen syntiä tee. Vanhan kirjasuomen sillen. *Vana kirjakeel ühendab. Artiklikogumik*, s. 79–116. Toimittanut Valve-Liivi Kingisepp. Tartu Ülikool, Tartu.
- Knuutila, Jyrki 1988: Regulat ia oienuxet. Vuonna 1549 annetut ohjeet avioliiton solmimisesta ja siinä elämisestä. *Teologinen Aikakauskirja* 4/1988, s. 282–292. Teologinen julkaisuseura, Helsinki.
- Koivusalo, Esko 1984a: Mikael Agricola ja suomalainen lakikieli. *Sananjalka* 26, s. 31–43. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1984b: Laki ja Raamattu. Vuoden 1734 lain kielen suhde kirkolliseen kieleen. *Lakimies* 82, 7–8, s. 1100–1115. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- (toim.) 1988: *Mikael Agricolan kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1997: Ensimmäinen lainsuomennos askarruttaa yhä. *Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997*, s. 69–85. Toimittaneet Anu Koskivirta ja Aleksanteri Suvioja. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- (toim.) 2005: *Talonpoikain laki. Kuningas Kristofferin maanlain suomennos (1442) Caloniuksen kopion mukaisena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2007: Laki- ja hallintotekstien kääntäminen. *Suomennoskirjallisuuden historia* 1, s. 33–43. Toimittaneet H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koivusalo, Esko & Suni, Helena 1988: Autuahus taiuahisa. Jälkitavujen vokaalienvälinen h Agricolan teosten kielessä. *Mikael Agricolan kieli*, s. 111–132. Toimittanut Esko Koivusalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Konservointiraportti 2015 = Raportti Aitolahden koodeksin konservointityöstä. Päivätty 6.10.2015. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Korp-konkordanssihakuohjelma. Saatavissa osoitteessa <https://korp.csc.fi>. [Viitattu 29.11.2018.]
- Korpiola, Mia 2009: Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet. *Keskiajan avain*, s. 203–216. Toimittaneet Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koskimies, A.V. 1917: *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen. Tehneet Salomon Kreander ja Juhana Canstrén*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koskinen, Kaisa 2008: *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. St. Jerome Publishing, Manchester.
- Krohn, Julius 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Täydentänyt ja toimittanut Kaarle Krohn. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kuutti, Pirkko 2010: Varhaiset lainsuomennot. *Oikeuskieli ja säädöstieto*, s. 107–129. Toimittaneet Heikki E. S. Mattila, Sari Pajula ja Aino Piehl. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Kwakkel, Erik 2018: *Books Before Print*. Arc Humanities Press, Leeds.
- Lagus, Wilhelm 1886: *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1. Åren 1791–1796*. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 1. Svenska Literatursällskapet, Helsingfors.
- Lagus, Wilhelm Gabriel 1852a: *Sveriges rikes landslag, stadfästad af Konung Christopher år 1442. Öfversättning på finska språket af Ljungo Thomæ; På Finska Vetenskaps-Societetens bekostnad utgifven af Wilh. Gabr. Lagus*. Gröndahl, Helsingfors.
- 1852b: *Sveriges rikes stadslag. Öfversättning på finska språket af Ljungo Thomæ; På Finska Vetenskaps-Societetens bekostnad utgifven af Wilh. Gabr. Lagus*. Gröndahl, Helsingfors.
- 1863: Om finska lagöfversättningar. *Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. Sjette Häftet*, s. 1–62. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors.
- Laine, Tuija 1997: Virallisjulkaisut. *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*, s. 283–303. Toimittanut Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2011: Kirjahistorian lähteet ja tutkimus. *Yleisen kirkkohistorian lähteet ja tutkimus*, s. 340–350. Toimittaneet Jaakko Olavi Antila ja Esko M. Laine. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- 2015: Käsikirjoitukset ja painettu teksti uuden ajan alun Suomessa. *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*, s. 109–132. Toimittanut Ulla Clerc. Aboa Vetus & Ars Nova ja Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.

- Lamberg, Marko 2007: *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Landslag 1667 = *Swerikes landz-lagh och stadz-lagh*. Stockholm 1667.
- Lauerma, Petri 2012: Rudimentan tausta ja luonne. *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta*, s. 93–98. Toimittanut Petri Lauerma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2014: Kansliakollegion suomentajat Ruotsin vallan aikana. *Kielikello 3/2014*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa osoitteessa <https://www.kielikello.fi/-/kansliakollegion-suomentajat-ruotsin-vallan-aikana>. [Viitattu 19.12.2018.]
- Laurén, Christer 2004: Inledning. Teoksessa Hummelstedt, Eskil: *Jöns Buddes härkomst. Om österbottnisk dialekt från 1400-talet*, s. 6–9. Painoon toimittaneet Christer Laurén ja Kristina Nikula. Svensk-Österbottniska Samfundet r.f., Vasa.
- Laurosela, Jussi 1913–1914: *Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lehtonen, Kirsti; Ljungberg, Vuokko & Himberg, Kimmo 1992: Oikeudellinen käsialanvertailu. *Defensor Legis 11–12*, s. 875–885. Suomen asianajajaliitto, Helsinki.
- Lehtonen, Maria 2012: Inhimisen wiheläitzydhest – suomeksi kirjoitettu sekvenssi? *Tutkimuksia Westhin koodeksista*, s. 117–162. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Turun yliopisto, Turku.
- (tulossa): Havainnot ja lyhentämiskäytänteistä eräissä 1500-luvun suomalaisissa käsikirjoitusteksteissä. *Virittäjä*. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Leino, Antti; Hyvönen, Saara & Salmenkivi, Marko 2006: Mitä murteita suomessa onkaan? Murreosanaston levikin kvantitatiivista analyysiä. *Virittäjä 1:110*, s. 26–45. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Lempiäinen, Pentti 1970: Johannes Serlachiuksen ja Jacobus Falanderin kopiokirjat. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 58–59, 1968–1969*, s. 97–136. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Letto-Vanamo, Pia 1991: Tuomioistuimenmenettelyn historiaa. Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, s. 28–42. Toimittanut Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Helsinki.
- 2008: Oikeuden kieli ja käsitteet – oikeushistorian näkökulma. *Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja*, s. 189–206. Toimittaneet Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen ja Birgitta Vehmas. Talentum Media Oy, Helsinki.

- Liljedahl, Gösta 1973: Om Pappersindustriförbundets märke och därmed sammanhängande pappershistoriska problem. *NPH-NYTT. Nummer 4*, s. 3–11. Föreningen Nordiska Pappershistoriker, Mariestad.
- Lindberg, Nils J. 1998: *Paper Comes to the North. Sources and Trade Routes of Paper in the Baltic Sea Region 1350–1700*. International Association of Paper Historians, Marburg/Lahn.
- Lindgren, A. 1900: Votiivitaluja Suomessa. *Suomen Museo. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Kuukausilehti VII*, s. 17–22 ja 37–41. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Lindroos, Emilia 2017: Forensisen lingvistiikan uudet haasteet: Raportti IAFL2017-konferenssista. *Virittäjä 3:121*, s. 437–441. Kotikielen Seura, Helsinki. DOI: <https://doi.org/10.23982/vir.65295>.
- Lindström, Elina 2014: *Tammelan gradualen reformaatioaikaisten suomenkielisten tekstien ikä*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Love, Harold 2002: *Attributing Authorship: An Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lutz, Cora E. 1975: The Letter of Lentulus Describing Christ. *The Yale University Library Gazette. Vol. 50. No. 2.*, s. 91–97. Yale University, New Haven.
- Lönnrot, Elias 1857: *Kauppakaari ja maakaari uudesti suomennetut*. Ks. *Varhaisnykysuomen korpus*.
- Lönnroth, Harry 2007a: *Ekenäs stads dombok 1678–1695 I. Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors.
- 2007b: *Ekenäs stads dombok 1678–1695 II. Filologisk utgåva med kommentar och register*. Finska Vetenskap-Societeten, Helsingfors.
- 2007c: *Filologin som vetenskap. Artiklar om textutgivning och filologisk metod*. Tampere University Press, Tampere.
- Malin, V. 1886: Kielellinen ja Sanastollinen Tutkimus Ljungo Tuomaanpojan Lakikäännöksistä. *Vähäisiä kirjelmiä III*, s. 1–19. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Maliniemi, Aarno 1961: Keskiajan papisto kulttuuritekijänä. *Oma maa. Yhdeksäs osa*, s. 334–344. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- Mattila, H. 1999: Oikeuslingvistiikka. *Encyclopædia Iuridica Fennica VII. Oikeuden yleistiheet*, s. 770–775. Päätoimittaja Heikki E. S. Mattila. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Mattila, Heikki E. S 2010: Suomalaisen oikeuskielen ominaispiirteet. *Oikeuskieli ja säädöstieto*, s. 181–213. Toimittaneet Heikki E. S. Mattila, Sari Pajula ja Aino Piehl. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- 2012: Oikeustiede. *Genreanalyysi –tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 618–623. Toimittaneet Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela. Gaudeamus, Helsinki.

- 2017: *Vertaileva oikeuslingvistiikka. Juridinen kielenkäyttö, lakimieslatina, kansainväliset oikeuskielet*. Toinen, uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki.
- Melander, K. R. 1909: Muutamia tietoja lain suomentajan Ljungin Tuomaanpojan perheestä. *Historiallinen arkisto XXI, osa I*, luku 7. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Melander, Toini 1938: Mistä syystä ovat Hartikka Speitzin sota-artikkelisuomennoksen esilehdet ilmestyneet useina laitoksina? *Historiallinen arkisto XLIV*, s. 115–135. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- 1951 *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562–1713. 1, 1562–1649*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- Merisalo, Outi 2011: Käsin kirjoitetun kirjan tutkimus. *Yleisen kirkkohistorian lähteet ja tutkimus*, s. 329–339. Toimittaneet Jaakko Olavi Antila ja Esko M. Laine. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Mielikäinen, Aila 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta*. Ks. Korp.
- Mikael Agricolan teokset I–IV*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- Mustanoja, Liisa 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Myers-Scotton, Carol 1993. *Duelling Languages. Grammatical Structure in Codeswitching*. Clarendon Press, Oxford.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli 2000: *Käsialakirja. Arkistojen aarteiden tulkintaa 1500–luvulta 1700–luvulle*. Sukuseurojen Keskusliitto, Helsinki.
- Niemi, Juhani; Katajamäki, Sakari; Kokko, Ossi; Lauerma, Petri & Nummi, Jyrki (toim.) 2012: *Aleksis Kivi: Kirjeet. Kriittinen editio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Niemivuo, Matti 2008: *Lain kirjain. Lakitekniikka ja lakikieli*. Edita, Helsinki.
- Nikkilä, Osmo 1994: *Loppuheitto ja vanha kirjasuomi. Suomen kielen i:n loppuheiton historiaa*. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampere.
- Noreen, Erik 1942: *Från Birgitta till piraten. Litteraturstudier av en filolog*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Nummila, Kirsi-Maria 2010: 1600-luvun sanakirjojemme suomalaissanasto ja sen alkuperä. *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*, s. 189–202. Toimittaneet Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen ja Tanja Vaittinen. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2011: *Tekijännimet Mikael Agricolan teosten kielessä: henkilötarkoitteisten johdosten merkitykset, funktiot ja rakenteet*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.

- 2014: Koodinvaihto Mikael Agricolan Rukouskirjan kalenteriosassa. *Sananjalka* 56, s. 50–66. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Nummila, Kirsi-Maria & Ojutkangas, Krista 2013: Pyytämättä ja yllätyksenä. Paratagmakonstruktio 1500–1800-luvun kirjasuomessa. *Sananjalka* 55, s. 73–99. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Nuorteva, Jussi 1997: Messenius, Johannes (noin 1579–1636). *Kansallisbiografia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa osoitteessa <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6257>. [Viitattu 10.10.2017.]
- Ojansuu, Heikki 1901–1904: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1909: *Mikael Agricolan kielestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1916: *Lisiä Elinan surmarunon historiaan*. Helsinki.
- 1917: *Piispa Henrikin surmavirren historiaa*. Vähäisiä kirjelmiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1919: Muutamia asetevaihteluhuomioita suomesta. *Virittäjä* 23, s. 90–97. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1922: *Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia*. Turun yliopisto, Turku.
- Pahta, Päivi 2009: Tuhat vuotta koodinvaihtoa englantilaisissa teksteissä. *Kielet kohtaavat*, s. 288–308. Toimittaneet Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Päivi Pahta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pajula, Paavo 1948: Uusi kappale herra Martin lainsuomennosta löytynyt. *Virittäjä* 52, s. 357–362. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1955: *Ensimmäinen lainsuomennos. Lisää suomalaisen lakikielen varhaishistoriaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1960: *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pajuoja, Jussi 1991: Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, s. 7–27. Toimittanut Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Helsinki.
- Palkki, Riitta 2012: Rudimentan vanhaa kirjasuomea ja murteellisuuksia. *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata. Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta*, s. 38–47. Toimittanut Petri Lauerma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Palmgren, Bo 1949: Den första finska lagöversättningen i ny belysning. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1949*, s. 117–133. Juridiska Föreningen, Helsingfors.

- Palola, Elina 2015: Filologia, suomalainen filologia ja fennistinen filologia. *Virittäjä* 1:119, s. 223–248. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Paloposki, Outi 2005: Käännössuomen synty. *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, s. 15–31. Toimittaneet Anna Mauranen ja Jarmo H. Jantunen. Tampere University Press, Tampere.
- Parvio, Martti 1966: *Canon Ecclesiasticus. En latinsk utgåva av Laurentius Petris kyrkoordning*. Finska kyrkohistoriska samfundet, Helsingfors.
- 1986: Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolakiin. *Kircko-Laki Ja Ordningi 1686*, s. 94–114. Näköispainos. Toimittaneet Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila ja Martti Parvio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peikola, Matti & Varila, Mari-Liisa 2017: Turun kaupunginkirjaston Israel Escholinille kuulunut kokoomakäsikirjoitus esimerkkinä tekstienvälittymisestä 1700-luvun alussa. *AURICA. Scripta a Societate Porthan edita* 8, s. 9–48. Porthan-Seura, Turku. Saatavissa osoitteessa <https://journal.fi/aur/article/view/68992>. [Viitattu 21.1.2019.]
- Pekonen, Pentti 1967: Lainsuomentaja Hämeen linnan vankina – Hartikka Speitzin oikeustaistelu. *Hämeenlinna XVII*, s. 11–16. Hämeenlinna-seura, Hämeenlinna.
- Penttilä, Aarni 1926: W. G. Laguksen julkaisema Ljungo Tuomaanpojan lainkäännös. *Virittäjä* 30, s. 71–75. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1931: *Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan fragmentin kielestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Perälä, Anna 1996: Typografinen aineisto ja sen tutkimus. *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*, s. 73–128. Toimittanut Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2000a: *Suomen typografinen atlas 1642–1827. Osa I*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- 2000b: *Suomen typografinen atlas 1642–1827. Osa II*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- 2007: Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus. *Mikael Agricola: Abckiria. Kriittinen editio*, s. 10–40. Toimittanut Kaisa Häkkinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Petander, K. E. 1885: Tutkimus 1642 v:n raamatun käännöksen kielestä. *Vähäisiä kirjelmiä I*, s. 1–20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peterson, Karin 2017: *Historiallisen koodinvaihdon funktiot ja merkitykset Mikael Agricolan Messu-teoksessa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma. Turun yliopisto, Turku.

- Piehl, Aino 2010: Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. *Oikeuskieli ja säädöstieto*, s. 147–179. Toimittaneet Heikki E. S. Mattila, Sari Pajula & Aino Piehl. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Pihlajamaa, Lauri 2000: *Tukholman suomalaisen seurakunnan papisto 1533–1999*. Terttu Pihlajamaa Förlag, Tukholma.
- Pirinen, Kauko 1988: Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. *Mikael Agricolan kieli*, s. 9–24. Toimittanut Esko Koivusalo. Tietolipas 112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
- Probirskaja, Svetlana 2009: *Rajankäyntiä. Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käännostieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Propreau – Profiling Premodern Authors*. Turun yliopisto, Turku. Saatavilla osoitteessa <https://blogit.utu.fi/propreau>. [Viitattu 14.12.2018.]
- Punttila, Matti & Issakainen, Touko 2003: Kalevala, kansanrunous ja kirjakieli. *Virittäjä 2:107*, s. 226–245. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Puonti, Anne 1997: Oikeudellinen käsialanvertailu. Käsialatutkimuksen luotettavuudesta ja käsialalausuntojen johtopäätösten tulkitsemisesta. *Lakimies 1/1997*, s. 71–85. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Puukko, A. F. 1946: *Suomalainen Raamattumme. Mikael Agricolasta uuteen kirkkoraamattuun*. Otava, Helsinki.
- Rajamäki, Suvi 2015: *Uppsalan käsikirjan messun piirteitä ja suhde muihin reformaatioajan messuteksteihin*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Turun yliopisto, Turku.
- Rapola, Martti 1913: Muuan lainsuomentaja. *Kaikuja Hämeestä VIII*, s. 108–138. WSOY, Porvoo.
- 1925: *Äännehistoriallinen tutkimus Abraham Kollaniuksen lainsuomennosten kielestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1926a: *Suomen kielen muistomerkkejä III, 1. Kristoffer kuninkaan maanlaki. Suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1926b: *Suomen kielen muistomerkkejä III, 2. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteineen. Suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1926c: Huomioita Abraham Kollaniuksen pyrkimyksestä sanaston puhdaskielisyyteen. *Virittäjä 30*, s. 113–127. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1927: Pieniä huomioita. 13. Pieniä lisiä eräiden kielemme asteyleistystapausten tuntemiseen. 14. yynnä pro ynnä vanhassa kirjakielessämme. 15. ts:n käytäntöontulo 1700-luvulla. 16. ymmärtää. 17. Genetiivi subjektina? *Virittäjä 31*, s. 357–366. Kotikielen Seura, Helsinki.

- 1933: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1935: Hartikka Speitzin vuorityö-asetusten suomennos. *Virittäjä* 39, s. 344–353. Kotikielen Seura, Helsinki.
- 1942: Ensimmäisen suomalaisen Raamatun kieli. *Suomen kansan Raamattu. Tutkielmia suomalaisen Raamatun 300-vuotismuiston äärellä*, s. 24–60. Toimittaneet Alekski Lehtonen, Lauri Pohjanpää ja Ilmari Salomies. Otava, Helsinki.
- 1957: Murteiden ja asutuksen suhteet vanhoilla hämäläisalueilla. *Hämeen historia II. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Ensimmäinen nide*, s. 61–103. Julkaissut Hämeen heimoliitto. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- 1963a: ”Codex Aitolahti”. Suuri harvinaisuus navetan parvesta Aitolahdelta. *Kotiseutu* 6/1963, s. 140–146. Suomen kotiseutuliitto, Helsinki.
- 1963b: ’Codex Aitolahti’. Suuri harvinaisuus navetan parvesta Aitolahdesta. *Aamulehti* 5.9.1963.
- 1963c: Henrik Hoffman. Puristinen kielenkorjaaja. *Suomi* 110:3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1965: Aitolahden löydös. *Pelto jää taakse. Esseitä ja impressioita*, s. 73–82. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1967: *Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana*. Tietolipas 49. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rentola, Roosa 2017: *Forensinen lingvistiikka. Kielentutkimuksen hyödyntäminen esitutkinnassa ja tuomioistuimessa*. Opinnäytetyö. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere.
- Renvall, Pentti 1947: 1500-luvun oikeuskäsitys. *Historiallinen aikakauskirja 1947. Neljäskymmenesviides vuosikerta*, s. 139–150. Päätoimittaja Jalmari Jaakkola. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Riiho, Timo 1980: Kommenttipuheenvuoro Matti Rissanen esitelmästä Filologisesta tutkimuksesta Suomessa 1900-luvulla. *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Symposium Turussa 30.11.–1.12.1979*, s. 113–116. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Turku 1980.
- Rissanen, Matti 1980: Filologisesta tutkimuksesta Suomessa 1900-luvulla. *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Symposium Turussa 30.11.–1.12.1979*, s. 103–111. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Turku 1980.

- Rudbeck, Johannes 1915: *Beskrivande och illustrerad förteckning över de upplagor av Sveriges landskapslagar, landslagar och stadslagar som av trycket blivit utgivna intill dess Sveriges rikets lag blev gillad och antagen på riksdagen år 1734*. Bröderna Lagerström, Stockholm.
- Ruoppila, Veikko 1964: Itäisiä piirteitä ensimmäisen lainsuomennoksen Nordströmin koodeksissa. *Virittäjä* 68, s. 354–362. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Ruotsalais-Suomalainen Laki- ja Wirkakielen Sanasto*. Valmistanut keisarillisen senaatin asettama komitea. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1883.
- Ruotzin Waldacunnan Laki 1759*. Ks. *Vanhan kirjasuomen korpus*.
- Saarikivi, Janne 2007: Finnic Personal Names on Novgorod Birchbark Documents. *Topics on the Ethnic, Linguistic and Cultural Making of the Russian North*, s. 196–246. Toimittanut Juhani Nuorluoto. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Sainio, Toivo 1980: *Suomalaisen lakikirjan vaiheita 100 viime vuoden ajalta*. Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Salmi, Heidi 2010: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiitot*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.
- Salminen, Tapio 2008: Kokemäen käsikirjakoodeksi F1 (1548-1549). Näkökulmia reformaatiokauden kirkkokäsikirjasidoksen paikalliseen käyttöhistoriaan ja ajoitusmahdollisuuksiin. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 98, s. 21–45. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Salmi-Tolonen, Tarja 2008: Forensista lingvistiikkaa – kielentutkimuksen juridisia sovelluksia. *Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja*, s. 375–415. Toimittaneet Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen ja Birgitta Vehmas. Talentum Media Oy, Helsinki.
- Schalin, Olav D. 1946: *Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland I*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Schlyter, C. J. 1869: *Corpus iuris sueo-gotorum antiqui. Volumen XII. Samling af Sweriges gamla lagar, på Kongl. Maj:ts nådigste befallning. Tolfte Bandet. Codex iuris communis sueciae Christophorianus cum notis criticis, variis lectionibus, glossario et indice nominum priorum. Konung Christoffers landslag*. Berlingska Boktryckeriet, Lund.
- Setälä, E. N. 1890–1891: *Yhteissuomalainen äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Setälä, E. N. & Nyholm, M. 1905: *Suomen kielen muistomerkkejä II, 1. Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä. Tukholman Codex B 96*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Setälä, E. N. & Wiklund, K. B. 1893: *Monvmenta lingvae fennicae I. Suomen kielen muistomerkkejä I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Sjödin, Lars 1944: De äldsta pappersbruken i Sverige. *En bok om papper. Tillägnad Carl Joh. Malmros den 23 december 1944 av Aktiebolaget Klippans Finpappersbruk*, s. 153–188. Toimittanut Gustaf Clemensson. Uppsala.
- Snellman, A. H. 1900: Ljungin Tuomaanpoika, Pohjanmaan pappi ja lain suomentaja. *Historiallinen arkisto XVI*, s. 1–24. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Sonck, J. G. 1903: *Suomalais-ruotsalainen laki- ja virkakielen sanasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Speitz, Hartvig 1642: *Krigs Articular* (sota-artiklat). Ks. *Vanhan kirjasuomen korpus*.
 ——— 1643: *General Privilegium* (vuorityöasetukset). Ks. *Vanhan kirjasuomen korpus*.
- Streng, Harry 1916: Lisävalaistusta puhdaskielisyyden historiaan. *Virittäjä* 20, s. 41–50. Kotikielen Seura, Helsinki.
- Streng, H. J. 1915: *Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielissä*. Suomen Keisarikunnan Aleksanterin Yliopisto, Helsinki.
- Stråhlman, Adolf 1866: *Ruotsalais-Suomalainen Luettelo tawallisista Wirka- ja Lakisanoista = Svensk-Finsk Förteckning öfver vanligen förekommande Kurial- och Lagtermer*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suomen hallitsijat. Kuninkaas, keisarit ja presidentit*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. 3., uudistettu painos. Weilin+Göös, Helsinki 2001.
- Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirja 28.3.1887. *Historiallinen arkisto X/1889*, s. 351–356. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirja 29.2.1891. *Historiallinen arkisto XII/1892*. *Ensimmäinen vihko*, s. 383–400. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Svensson, Lars 1974: *Nordisk paleografi. Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov*. Studentlitteratur, Lund. Saatavissa osoitteessa http://www.guide_specialsamlingsub.lu.se/bilder/svensson_paleografi.pdf.
 [Viitattu 2.1.2019.]
- Swerikes landz lagh* 1638. Henrich Käyser, Stockholm.
- Swerikes rijkes landzlagh* 1608. Anund Olufsson Helsing, Stockholm.
- Takoja 1/1988*. Suomen antroposofinen liitto ry, Helsinki.
- Tarkiainen, Kari 1990: *Finnarnas historia i Sverige 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Tarkiainen, Viljo 1948: *Henrik Gabriel Porthan*. Tietolipas 6. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Taylor, Gary & Egan, Gabriel (toim.) 2017: *The New Oxford Shakespeare. Authorship Companion*. Oxford University Press, Oxford.
- Teisko-Aitolahti 25.9.2014: Salapoliisitarina Aitolahdelta.

- Tengström J. J. 1844: Utdrag rörande Finland, utur otryckta delarna af A. A. von Stiernmans Bibliotheca Suio-Gothica, meddelade af J. J. Tengström. *Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen. Fjerde årgången*, s. 239–335. Finska Litteratur-Sällskapet, Helsingfors.
- 1864: Finland och Finska Lagöfversättningarna. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Toinen Jakso. 2:nen osa*, s. 1–122. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1865a: Finland och Finska Lagöfversättningarna. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Toinen Jakso. 3 Osa*, s. 131–220. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1865b: Finland och Finska Lagöfversättningarna. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Toinen Jakso. 4 Osa*, s. 113–271. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tiililä, Ulla 2014: Verbaaliset sormenjäljet – kielentutkimus huijausten ja rikosten tutkinnassa. *Kielikello 4/2014*, s. 14–17. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2005: Häviävätkö uniikkiaineokset käännessuomesta? *Käännessuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, s. 123–137. Toimittaneet Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen. Tampere University Press, Tampere.
- Tuppurainen, Erkki (toim.) 2012: *Codex Westh: Westhin koodeksin kirkkolaulut*. Sibelius-Akatemia, Helsinki.
- Tyynilä, Markku 2008: Noin 200 vuotta Suomen lainvalmistelua – ”huonojen” lakien kronikka. *Kielen ja oikeuden kohtaamisia. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja*, s. 417–430. Toimittaneet Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen ja Birgitta Vehmas. Talentum Media Oy, Helsinki.
- 2010: Suomen kielen nousu oikeuskieleksi. *Oikeuskieli ja säädöstieto*, s. 131–146. Toimittaneet Heikki E. S. Mattila, Sari Pajula ja Aino Piehl. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Ulkuniemi, Martti 1975: *Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset I. Maanlain ja kaupunginlain teksti*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 319. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1978: *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Vaasan kauppakorkeakoulu, Vaasa.
- 2007: *Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksen sanasto. Martti Ulkuniemen postuumin käsikirjoituksen mukaan*. Toimittaneet Antero Niemikorpi, Raimo Jussila, Anne Kattilakoski, Esko Koivusalo, Heikki Mattila ja Erkki Rintala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Uusitalo, Harri 2016: Reformaatioajan suomenkielisten Isä meidän -rukousten suhteet toisiinsa ja lähdeteksteihin kielellisten erojen valossa. *Sananjalka 58*, s. 159–174. Suomen Kielen Seura, Turku.

- 2017: Lexicon pentaglotton – suomea sisältävä viisikielinen sanakirja 1600-luvulta. *Sananjalka* 59, s. 48–59. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Vaittinen, Tanja 2003: Vanhan kirjasuomen yhdysverbit. *Sananjalka* 45, s. 45–66. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Vallinkoski, J. 1963: Eräs Agricola-löytö. *In arce et vigilia. Studia historico-ecclesiastica in honorem Ilmari Salomies*, s. 81–91. Toimittanut Martti Parvio. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Vanhan kirjasuomen korpus*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa osoitteessa http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/vks_coll_rdf.xml. [Viitattu 29.11.2018.]
- Varhaisnykysuomen korpus*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa osoitteessa http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/1800_coll_rdf.xml. [Viitattu 29.11.2018.]
- Varila, Mari-Liisa 2014: Graphetic Variation within One Scribal Hand as Evidence on Manuscript Production. *Studia Neophilologica* 86, s. 157–170. DOI: <https://doi.org/10.1080/00393274.2013.834107>.
- 2016: *In Search of Textual Boundaries. A Case Study on the Transmission of Scientific Writing in 16th-Century England*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.
- Vilkuna, Kustaa 1977a: Käsikirjoituksen kuvituksesta. *Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset*, s. 67–136. Toimittaneet Marketta Huitu ja Tove Riska. Koneen Säätö, Helsinki.
- 1977b: *Codex Aboensis. Käsikirjoitus ja sen historia. Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset*, s. 11–15. Toimittaneet Marketta Huitu ja Tove Riska. Koneen Säätö, Helsinki.
- Virtaranta, Pertti 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. I, konsonantit*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa verkossa osoitteessa <http://kaino.kotus.fi/vks/>. [Viitattu 4.10.2016.]
- von Stiernman, Anders Anton 1731: *Bibliotheca Suiogethica. Tom. 2*. Gercken, Holmie.
- Välimäki, Reima 2016: *The Awakener of Sleeping Men. Inquisitor Petrus Zwicker, the Waldenses, and the Retheologisation of Heresy in Late Medieval Germany*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Turku.
- Walta, Ville 2012: ”Scriffuit j Nadhendal”. Asiakirjat ja niiden kirjoittaminen Naantalin luostarissa. *Turun tuomiokirkon suojissa. Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa*, s. 43–67. Toimittaneet Marika Räsänen, Reima Välimäki ja Marjo Kaartinen. Turun historiallinen yhdistys, Turku.

- 2018: *Uppsala, University Library, B 2. Kristoffer's Landslag*. Saatavissa osoitteessa www.codicesfennici.fi. Viitattu 25.5.2018.
- Wanne, Olavi & Blomstedt, Yrjö 1951: *Mennander. Uusi sukukirja II*, s. 161–203. Otava, Helsinki.
- Wiik, Kalevi 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Wessén, Elias 1965: *Svensk språkhistoria. III Grundlinjer till en historisk syntax. Andra upplagan*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wrede, R. A. 1917: *Matthias Calonius. Enligt uppdrag af Juridiska föreningen i Finland*. Söderström, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1984: Vuoden 1734 lain tausta. *Ruotzin Waldacunnan Laki*, s. 226–235. Näköispainos. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

Liite

Aitolahden koodeksin maanlain teksti

cuningan kaarj

5

keski Metzänn howendin Päällenn: sijnä pitäpi Smälänningit wastian ottamann, ia seuraman händä Jänen oiahan. sijnä tulepi Westgötidh händä wastian ruweta rauhann ia wapaudenn cansa, ia seuraman händä maansa Läpitze Ramundabodin: sijnä tulepi Westmanidh wastian otta rauhann ia Wapaudenn cansa, ia seurata händä östann sildann: sijnä pitäpi Upläningidh händä wastian ottamann, ia seuraman händä Upsalann: Jos eij kuningas tachdo suomen Maalen, nin pitäpi drätsätin taicka iongun toisen kuningan Neuwosta Pispann cansa turusta, seke idze tekemen että ottamann waladh kuningann Puolesta ninquin ennen kirioitettu onn, sen pitäpi nin wachuana oleman, quin idze kuningas sen tekis. Nin onse kuningas Maallen ia Waldacunnallenn laillisestj tulludh, ia Erikin Retkens aianudh, ia laillisesti Ulos walittu, quin Lakj sano, ia Waladenn ia sanadenn cansan-Maillenn ia Maacundans Michillenn tehnydh, caickj se quin hän heillenn, ia heiden hänellenn techdä tulj.

VII. Nyt coska kuningas idze tachdå, pitäpi hänen Upsalos Wihittämänn ia crunattaman, taicka toises paickas, Waldacunnasans hänen oma tachdons ia tilans iälckenn. Mutta arkj Pispalda molembain heidenn cunnians Puolest.

VIII. coska nyt kuningas walittu on, nin tulepi hänen Neuwå Michensä walitta ia otta. Ensin arkj Pispann,⁶⁴

⁶⁴ Marginaalissa: I Pispä / etc

nin Muita Länj pispoia, iotka keloxedh owadh,
ia hänen Waldacunnasans asuwadh, ynnä Muita Pap-
pia iotka hänellenn ia Waldacunnallenn taitauadh
tarpellisedh ia Palueluxexi olla. Caxi toista kym-⁶⁵
mendä tulepi kuningan Neuwås Riddarita ia swän-
niä olla, ia eij enämbj /: Nee ennen Nimittettydh Pis-
padh, riddaridh ia swännidh :/ tule cuningallenn
Walans Wannoa, Jumalann ia Pyhitöstenn Päälle. Ensin⁶⁶
että hee tachtouadh kuningallens sitä Neuwå, Jonga hee tietä-
uädh Jumalann edes Wastata, hänen ia hanen Maa-

a4.

cundans

cuningan kaarj

cundans hyödytöxexi ia hywäxi olewann, ia eij sitä, iättä
woiman elj sugu cundann, Wäy omudenn elj ystäwydenn tächden.
Toisenn kerdhann että heidenn pitäpi händä walda cunnan⁶⁷
Lakin wachuistamann, caickenn hänens woimans cansa että
hänn mös machta caickj ne waladh, iotka hän Walda-
cunnallenn ia cansallenn Wannonudh on, sekä pitä että
täyttä: sen saman pitäpi myös heidenn lupamann ia idze pitämän.
colmannen kerdann: että heiden caicken sen salaissna pitämän⁶⁸
pitä, ionga kuningas salaissna pitä tachdå, ia eij mös sitä
ilmoita, ioka hänen elj hänen Walda cundans wahingoxj ol-
la taita, Muutta nijtä ennättä ia estä.

IX. Se ioka puhuu kuningann elj hänen Neuwåns ychden
elj Useamman, nijdenn päallenn, ioca heidenn cunniatans
elj Wirkans waiwapi, ia eij taidha sijtä täysillä todistoxilla ia
toimella täyttä: Tunnustauadh senn cuwsi hywä miestä,
iotka sen cuwlihd: Leikattakann hänen caulans. Jos hän
puhu muuta häwästöst sanoia, ioca eij satu heiden cunni-
ans elj Wirkans, Maxakann 40 marca. Elij maat-⁶⁹
kann cuningan Fangiuxes cuwcaudenn, Wettä ia
leipä syödenn, ia silloin hen erittäin armodh Nautitzepi.
X. Nyt tachdå kuningas Naiman käydä, ia emänällens hu-
omen lahiadh anda, Ne huomen lahiadh pitäpi annetta-
man hänen Neuwons suosiolla, sekä Pispain, Riddarein

⁶⁵ Marginaalissa: 12. Neuwå Miestä

⁶⁶ Marginaalissa: I cappale Walasta

⁶⁷ Marginaalissa: 2 Capale walast.

⁶⁸ Marginaalissa: 3 capale walast.

⁶⁹ Marginaalissa: 40 marca

ia swännein, iotka hänen Neuwosans owadh, ia eij muutoin cuinga palion sen oleman pitäpi. Eij tule kuningan huonehta elj Linna andaa, Waan andacan maista ia cartanoista, eij tule ne huomen lahiadh edemmä Pysy-waisedt olla, quin waimon elämä päiwädh owadh. hänen cuolemans iälcken tulepi ne crunun ala iällens käydä. Jos see nijn onn, että drätningj tachdä täistämisen Naidha, Taicka wierahallen Maallenn Mennä, ia eij waldacunnas olla omudens cansa: Nin tulepi sen cuningann ioka silloin onn Waldcunnas Neuwonsuosiosta hanelle Maxonn anda, quinga palion senn oleman pitäpi. Eij pidä ychdelläkänn oleman walda häneldä huomens Lahians pois otta, nin cauwain quin hänn naimata onn

cuningan kaarj

6

onn, ia maalla Pysypi: Mutoin ios löytänn iuleckj ia täydesä todesa, että hänn tachdä asetta idzens waldacunda wastann, nijsä quin Waldacunnan wahingoxi tapachtuis, Nin onn hänn rickonudh huomen Lahians, Maxons cansa, ia eij muutoin.

XI. Tällä tawalla tulepi Wapaus miestenn heidhenn cuningastans Palluella. Joca mies Wapauchta tachdä cartanonsa, Mikä hän on: Riddarj taicka swännj, eij ychtäkänn eroittain: Hänen pitäpi Cartanostans Crunullen Paluelluxenn tekemänn, ia idze pitämän, nin hywänn hewoisenn, että hänn maxapi 40 marca Ruodzin Penningitä, Pareman ia eij Paheman, sichenn mös täydedh kilpedh, sekä ruwmin että ialwoin päälle eij mitän eroittain, ioinenga cansa hywä mies machda idzens wariella ioca Wuosi, Wijckoa iälkenn Pyhänn Peterin Päiwänn, pitäpi kilpein catzellmuxeenn oleman Upsalosa, caickesta Upsalonn Pispann hippacunnasta, Westroxes westroxenn hippa kunnasta, stränghnäs isuder mannin maalda, örebros närikäst, Jäncköpingis östgötin maalda, kijnd, tiust, widboo, ijdre, Tweta wist, chränne, wissingzöö, calmaris calmarin ia ölendin länistä. Ridehålmis Tiohonn kichlacunda, Falckenbergis mällemista hållandeista sekä pohia että etelä. Skaras wester göteinn maalda ia daalast. Tingzwallis werm landist, Twrusa caickesta suomen maalda. Jos nin taita tapachtua että ioku taloin poista tachdä

tulla wapahaxj, nin tulepi hänen idzens walmista ennen tätä päiwä hewoisen ia kilwen canssa, nin että ne iotka kilpein Catzellmusta pitämän pitä kuningan puolest, nekwät sekä hänen miehudents woimans hewoisens ia kilpens, ia ios hän woipi sen wapauden cartanoilla ylös pitä. Caickj wapauden miehede, pitäpi kilpein Catzellmuxen tulemann. Ja ioka mies nin Riddarid quin swännid heiden harniskans päälle weetämänn ia idze cukinn hänenn oman hewoisensa päälle istumann, hywin walmistetunn hewoisenn kilpein canssa, quin io ennen sanottu onn.

XII. Kilpeinn Catzellmus pitäpi olemann Kuningan puolesta io-
a5. kahitzes

cuningan kaarj

cahitzes paickas ia sillä aialla quin ennen nimitetydh owadh, nijldä miehildä quin kuningas neuwon andiadens cansa sichen asettanudh on: Jos mös ioku nijstä cuolepi nin pandakan toinen hänen sians. Ne wajsustj pitäpi Catzomann, että caickj ne Cappedh pidetänn, iotka ennen kilpein Catzellmuxest nimitetydh owadh, ia tekemänn ninquin, hee tachdäuadh ystäwydenn cuningaldans pitä, ia heidenn Cunniatans nautita, ia eij salliman ychdengänn miehenn ylimäisen elj alimaisenn mutoin pitä, waan quin nyt toimitettu onn, parembana ia eij Pahembana, sekä hewoisenn että miehenn ia mitkä sichenn tarwitann.

XIII. Nyt on wapa mies wanha ia woimatoin nin etteij hann idze wojj paluelusta ylös pitä: nin pitäpi hänen kilpein Catzellmuxen tuleman, nijnnein ethehenn iotka sen kuningan puolest pitäwädh, hewoisens ia kilpeins Canssa, ia caickenn sen wallmistoxen quin sichenn tarwitann, ia sijnä näyttämän wijcoans, ia tuokan ychden miehenn Canssans, ionga palueluxen pitä tekemänn hänen puolestans: Nin pitäpi ne iotka kilpein Catzellmuxenn edes seisouadh, Catzoman hänen wijcoans, ia ios see mies, ioka hänen edestäns palueleman pitäpi, on kellowollinen Cuningan palluelluxenn elj eij. Jos see mies, ioka hänenn edestans paluelemann pitäpi, taitapi hänestä luopua, nin ottacann toisenn hänen sians, sillä samalla ehdolla. Taitapi mös see nin olla, että ioku paluelus mies, wanhudesta ia taudista wijkanud, eij idze wojj paluella, ia hänellä on Poika, yxj elj enambj, iotka palueleuadh toista miestä sisällä walda cunnas, ia eij ole aina isäns tykönä, nin

machda isä heidenn Palluelustans Nautita, ios Jaka-
mat on heidenn omudens, ia eij mutoin, silloin pitäpi
ychdenn heistä kilpein Catzellmuxenn tulemann isänsä puolesta
ychdenn kerdan ioca wuosi, quin io ennen sanottu on.
XIV. Nyt taitapi see nin olla, että ioku wapa mies
tachdå lepi wapaudenn alda Ulluos männa eij machda
hän

cuningann kaarj

7

hänn sitä mutoin tehdä, quin kilpein Catzellmus aikana: nin
pitäpi ne iotka kuningann puolesta kilpein Catzellmusta
pitäuädh, tietämänn hänen wijkoans ia mille toimel-
la hän tachdåpi wapaudesta luopua, ia eij machda
hän luopua ilman heidenn luwatans.

XV. Jos wsiambj wapach miehiä quin yxj eroitamata isästäns,
pöytä seurasta, poika weelj elj wäy, iolla hänen tytärems
onn, nin machda yxj, ioka heistä soweliain onn, palue-
luxenn ylös pitä hewoisenn ia kilwein Canssa, quin ennen
on sanottu, ia wapachtakan ne Caickj, iotka ychdes
owad ruoka seuras, cochta quin hee ychdest erka-
neud eij machda hee sijtte ychtemn tulla sen päälle
että hee ychdenn wapaudenn alla enembj olisid, waan
paluelcann idze cukin edestäns, iotka ychdest erka-
nedh owadh.

XVI Jos se nin onn, että ioku rochkea idzens sala-
ta, Crunun palluelluxesta, coska see käsketänn walda-
cunnann warielluxest elj kilpeinn Catzellmuxest, ilman
lailista estettä, quin ouadh nämä, ia eij suingann Muita,
Jos hänn taita olla Ullkona walda cunnasta, coska se
käsketänn, taicka tautij wuodesa maaka, Ja senn
pitäpi hywäin miesten canssa tutkitamann, Jos nin on.
Joka eij estensä woj täyttä, quin nyt sanottu onn, hänen
tulepi mistata hänen wapaudens, quin hänellä onn
ollud, ia eij ikänäns iällens saamann, Jolleij hänn e-
rin omaista kuningann armoia Nautitze, ia maxakan
semmengin wielä – 40 marca

XVII. Jos ioku pakeneppi kuningann sota ioukosta, sichen
aikann, quin hänn wihollistenn wastann menepi, elj kunin-
gann wircka miehenn tyköä reisulla, iolla kuningas elj
hänenn wircka miehens hänen Ulluos lättepi: se ioka nin tekepi,
on rickonudh hengens ia hywydens, Jolleij nautia saa erin oma-
isia kuningann armoia, että hänn mahda hengensä lunasta,

Jos hänn nin pakeneppi, etteij kuningann sotij päämies händä saa fangita, eij mahda hänn ikänäns waldacunnan rauha iellens
b. saada

cuningann kaarj

saada, iolleij hänn erinomaistesta kuningann armoja nauttia saa.

Jos kuningann wirka mies soima iollenginn tämän Caldaissenn syyn, että hänn nin tehnydh onn, ia toinenn kieldäpi, olkansee 12⁷⁰ miehenn etzikos, iotka sillä reisulla olidh, ia ottamann puolenn Cumbikinn lautamiehiä elj nimitettyia.

XVIII. Jos ioku Fangitann crunun pallueluxes, nin tulepi Cuningann hänen iällens Lunastaa, hewoisenn ia kilwenn hänelle iällens anda, ia hänen wahingons, ia händä irrallenn päästä.

Jos see nin tapachtupi, että iongun wapa miehenn hewoinenn turmeldj sillä wälillä, quin hänn walda cunnan pallueluxes Ullcona onn, ia hän iällens Cotians tulepi, Nin tulepi kuningann senn hewoisenn iällens maxaa: Ja senn turmellun hewoisenn pitäpi Marskalkillen annettaman, Jos hänn eläpi, elj täyttäkänn sen tunnostonella, että hänn nin hywän hewoisenn mistaisi. Jos hänn mös toisinn Cuolepi, quin nyt on sanottu, nin ostakann toisenn senn siann waldacunnan palueluxen iällens.

XIX. Nyt taitapi palueluss Miehellä hewoinen turmelluxj tulla, ollessans isändäns palueluxes, nin tulepi isännänn hänen paluelians heiwoisenn iällens maaxa, ionga hänn onn mistannu elj turmellu, coska hänn lächdettäpi hänen sothahann, elj mullen omallen asiallens, ia eij mutoin /: eij isändä sitä hewoista maaxa ionga paluelia elj hänen oma drengis omasta Unhotoxesta turmelj, elj mös nijtä iotka taudist Cuoleuadh, ehkä cusa ne Cuolisid, taicka Paluelia sen turmelisi wedhonn kilwotoxes elj Muusa wäkj aios: Ja senn hewoisenn ionga isändä maxaman pitäpi, Tulepi palueliann saatta hänen isändäns käsijnn, Jos hewoinen eläuä onn, ia wannokann idze – 12 etteij se turmelluxj tul-⁷¹ lu, hanen omann Unhätöxens elj kilwotuxens cautta.

XX. Jos nin onn, että wapa miehen hewoinen cuolepi ennen kilpein Catzellmusta, ia se löytänn eläuäin tunnustosten ia tiedustostenn canssa, iotka senn nehnedh ia tykönä olled ouadh, coska see hewoinen cuolji, nin tulepi Catzellmuss miestenn anda hänellen cachdexann wijkonn aiann ostaxens nin

⁷⁰ Marginaalissa: 12 miehen

⁷¹ Marginaalissa: 12 nä

hywänn hewoisenn iällens quin ennen sanottu onn, ia senn
samann päiwänn päälle, quin hänellen onn tila annettu, tulkann
nijnnein

cuningan kaarj.

8

nijnnein samain Catzellmuss miestenn etehenn, Ja olkann sijtte sako-
toinna kuningan edes, Jos nin tehdänn. Nin tulepi ca-
ickj ~~caickj~~ hänenn kilpensä teruenä hänenn päällens olla,
Ja ne ilmoita coska kilpein Catzellmuss pidetänn, Jos-
hänn wapahudens nautita tachdo.

XXI. Jos Riddarilla elj swännillä onn Jälckens yxj

Poika elj Caxj, taicka Usiambj, hänen pitäpi omansa wach-
uana pitämän sichenn astj, että hänn 15 aiastaiasexj ⁷²

tulepi, sijtte pitäpi hänenn idze, elj toisenn hänen puoles-
tansa Pallueluxenn walda cunnallen tekemän hywydens
puolesta, elj tekemänn weron ia oikeudenn ninquin ta-
loin poika, Jos eij hänn woj paluelusta ylös pitä. Jos
riddarillen elj swännillen tytar iäapi iälckenn,

Nin tule hänen sama wapaus Nautita.

XXII. Ne leskedh ioinenga mieheth wapautta paluelidh

heidenn elj aikans, ia heiden lapsens iotka eij ole oikeallenn

Jiällenn tulleth, pitäpi wapaus suotamann caickenn Cuningallisen oikeu-
denn wahingota quitenginn sinäs tillas, että nin Cauwan quin hän leske-

nä istupi, nin pitäpi hänen wapana olemann caikesta palluelu-

xesta, sichenn päiwänn astj, quin hänn toisen Naimesenn käypi. Jos

hänn saapi wapann miehenn Ninn se wapautta waimons hywydenn

omanssa canssa: Jos hänn ottapi taloin Poiann, nin hänn tekepi

werodt ia tegodt, nin quin talonpoika, Jos see nin taas tapachtupi,

että leskj ellj Neidzy makapi sala wuotesa, nin olkänn ricko-

nu wapahudens, ninquin nyt onn sanottu.

XXIII. Cuinga cuningan raadin tulepi aiaa kuningans tyghe

ylitze maan, arkj Pispan 40 hewoisenn canssa, Länj pispan ⁷³

30 hewoisenn canssa, ia eij Useamman. Riddaridt ia swän- ⁷⁴

nidt kuningann Neuwos olewaisedt, 12 hewoisenn canssa ⁷⁵

ia ei Useamman. Riddaridt, iotka eij ole cuningan Neuwos, 8 he- ⁷⁶

woisen canssa, ia eij Useamman. swännidt riddarinn caldai-

⁷² Marginaalissa: 15:

⁷³ Marginaalissa: 40:

⁷⁴ Marginaalissa: 30:

⁷⁵ Marginaalissa: 12:

⁷⁶ Marginaalissa: 8:

sedt – 6 hewoisenn canssa, ia eij Useammann. Wähemmedt mi-⁷⁷
ehedt, idze cukin Cochdastans 3 hewoisenn canssa ia eij⁷⁸
Useammann: Mutoinn Jos see tapachtupi soti retkellä.
Tällä tawalla Caickein tule kuningann tyghe aiaa: Jos sijss Usea-
mmalla aiapi, Nin maxakan 40 marca Ja see olckan Cunin-
gann oma sacko.
b1. 24 Nyt

cuningann kaarj

XXIV. Nyt pitäpi wierastenn hållhoiadh maann tiellä olemann,
lässä toinenn toistans, cachdella Penicullmalla elj puolella Colmata,
ia eij endämbänä: Ja swrissa kylissa Skyytinn Nimitäiädt, Jo-
isa eij taida wierann holhoiadt olla duomarj ia kichla
cunnan Lautamiehedt pitä sekä wierahan holhoiadt että Sky-
tinn nimitäiädt panemann ia säätamänn ioka kichla cundan:
Jos eij nin tapachdu, ia waeldawaisedt walittauadt senn
ylitze, Maxakann sijtä duomarj - 6 marca iocahitzenn wierahann⁷⁹
hållhoiann tähdenn. wierahann hållhåiann pitäpi matkamie-
hellenn huonetta suomann, Tuwann Lepäysss kammarinn ia stallin si-
ann Ullcohuoneihin: quitengin nin etteij isännann caria Ulluos a-
ieta: Rauindota ia Juchdann wilia ychdexj yöxj ia ateri-
axj myymänn täydenn Naudann, Mykädt wierahann hål-
håiadt, Jos heille onn, cachta äyriä tyrimbänn, quin semaxapi⁸⁰
maalla taloin poikann keskellä. Wanhan Lamban 3 Pennin-⁸¹
gitä tyrimbänn. Marka hywä woita ia fleskiä 3 Pennin-
gitä Ruodzin Mynttia. Ychdenn hewoisenn rawinnon ychdexj
yöxj 4 penningin edestä. spannin hewoisenn ochria 2 Penningi-⁸²
tä tyrimbän, quin Lähimäises caupungis myden, oluta ia leipä,⁸³
nin quin ne mydän lähimäises caupungis, oikealla turun
elj Markina Päiuänä.
XXV. Nytt tulepi nin mända wierasta etteij wierahann
hållhåiain huonehissa olesia, nin Nimittäkänn wierasten
hollhåia heitä lähimäisenn kylinn, ia Kytinn Nimitäiä laske-
kann nin monda cugin taloin poiann tygö, quin hänn arwa sia olewann,

⁷⁷ Marginaalissa: 6:

⁷⁸ Marginaalissa: 3:

⁷⁹ Marginaalissa: 6 marca

⁸⁰ Marginaalissa: 2 /äriä

⁸¹ Marginaalissa: 3 penningitä

⁸² Marginaalissa: 4 penningin

⁸³ Marginaalissa: 2 penningitä

ia rawindota rahans edestä sawann, quin sanottu onn. Nyt iolleij wierastenn hållhåia tachdo wirkans ylös pitä, nin maxakann 3 marca Colmen Jakohon, Nin Usein quin hän senn syynä, ia ⁸⁴ cannellann iolleij taloin poiadt rawindota myy ia huoneta laina, quin nyt sanottu onn, maxakann cukin heistä Colme marca ⁸⁵ colmen Jacohon, waeldawaisillenn miehillein kuningallen ia Kichla cunnallenn.

XXVI. Sequin gestäpi wäkiwällalla wieran hollhåiann, Pappin elj Taloin poiann tykönä, ia samalla gestämisellä ottapi heildä heidänn tachdåans wastann, ia tätä meiden Lakiamma ia koto rauha wastann, olutta ruoka, ochria, heiniä , pehmitös kårsia elj muuta mitä see olla taita: Tulepi se cochda käsitetyxj elj tietäwäxj, elj toimes hänen päälens

cuningan kaarj.

9

lens todistoxella todistetann, nin tulepi kuningann ios hän nin lårssnä onn sapuilla, otta hänelä hengenn miekalla, nin ylimaiseldä quin alimaiseldakin. Ja cusa senn caldaista tapachtupi, nin tulepi senn sijtte Kuningann fougdillenn ia wirka miehillein tietäwäxj annetta, heidenn tulepi senn caltaisedt wäkiwalladt fangita ia Cuningan fangiuten kätkiä: quitengin ychteidzen cansan auwn cansa, coska eij hän idze saata elj woj Jos silloin on käräia sapuilla, Nin pitäpi sen käräiahänn wietämenn, ia andamann oikeudenn hänen ylitzens käydä, Jos eij käräia ole, nin pitäpi Ladmannin elj duomarinn, sanoma Capulan ylös leickamann, ia ychteidzenn Käräiänn cokoman, kichla cunnan Lauta miehelt pitäpi sen synn edzittelemenn heidenn todistos walans canssa, ia ios sinä owat todistaiadt, wannocadt ne Lauta miesten edes: Jos ne sortauadt hänenn elj syyllisexj annetann, duomitkann sitte Ladmannj elj duomarj heidenn miekann ala, Jos se puolenn markann hinda onn, ioka otettinn, elä enembj, eij ⁸⁶ machda sakolla päästa: Jos see wåhembj onn quin puolenn markann hinda nin maxakan caxjnaisenn ry- ⁸⁷ öwåyss sakonn, sen iålkenn quin Rauhitos menos 40 ⁸⁸

⁸⁴ Marginaalissa: 3 marca

⁸⁵ Marginaalissa: 3 marca

⁸⁶ Marginaalissa: ½ marcan

⁸⁷ Marginaalissa: 2:isenn

⁸⁸ Marginaalissa: 40 Cap.

Cap. eroitetann. Jos ne wariellann, olkann warie-
 ludh: Ja se quin wighattoman fangitzj elj annoj fangita ma-
 xakann Nelie kymmendä marca Colmen Jacobonn. Nyt taita ⁸⁹
 hee tulla Pakohonn. Ja eij saadha fangixj quin sanottu onn,
 Nin walitakann candaia sen wäkj wällann pitäiänn elj
 käräiä cunnan edes, elj cuningann, elj senn edes, iolla cunin-
 gann duomio on hallus Maan käräjäs #⁹⁰ /: sinä tulepi cuningan elj
 senn iolla hänenn duomionssa onn, totudenn edziä, ia candaialle
 oikeudenn satta nin quin sanottu onn. caickj quin eij maxettu ole,
 coska wierascartanosta lächtepi, se onn Röfuatty, Jos can-
 daia sitä walitta, olkann see mös kichlacunnann Lauta miehil-
 lä, Jos hänn sortann, seisokann samann Rangastâxenn, quin ennen sanottu onn.
 XXVII. Nyt taitapi tapachtua, että se quin edhes istua onn, tach-
 do idzens cotona wariella, ia ne iotka wäkj walda gest-
 ningin tekeuädt, tappauadt, hawoittauadt, Löywädt
 werj hawann, sijnerwän, elj hänen elj iongun see quin
 hänenn omans onn, taicka tulludh hänenn cartanons: Jos ne fan-
 b2. gitan

cuningan kaarj

gitan tuorelda työldä, andacann hengenhengestä, nin monda quin
 heistä hawann elj pistoxenn panj senn Cuolluenn päälle. saij hänn
 werisenn elj sinerwähawann, ioca eij cuolemata saata, mista-
 kann oikiann kätens, nin monda quin sen tegidt: ia olkan caickj
 kelwotoinna mitä wäkj wallann tekiädt saidt, nijldä
 iotka edesä olidt, ehkä mikä see olis, Mies tappo ha-
 wadt werisedt, elj sinisedt, ia see caickj Cachdenn
 kertaisesa maxosa, quin ne said, iotka Cotonans olidt.
 eij machda hee mös ikänans maxonn elj rauhann tulla, ennen
 quin candaia rucoilepi heidenn edestäns. Jos eij heitä ki-
 nj saadha, nin tulckadh terwenä cuningan etenn, elj senn
 iolla cuningann duomio onn, ia olckann heillenn sijtte wa-
 paus, puolenn cuw caudenn päiuädt. Nyt aiapi wieras
 wihoisans Ulos Cartanosta sentechdenn etteij hänn sa-
 nudt caickeä hänen tachdoans techdä, ia tekepi toisel-
 la haawalla senn edestä, Tapodt, hawadt, werisedt
 elj sinisedt: Jos hänn sichenn laillisestj sortann, seisocan
 saman rangastoxenn, quin ennen onsanottu, ia caikis asiois
 tulepi wierahann hålhåiann, isännann, emennän, lapsed,

⁸⁹ Marginaalissa: 40 marca

⁹⁰ Marginaalissa: quin edes päin eroitetann /: elj totuden edes ia Kuningan edzikokäräiäs

perhenn taloin poiann rauhas olla, Maan lain iälckenn, ehkä heitä eij wäkij wallalla käsitetäis.

XXVIII. Joca wäki wallalla ottapi iotakinn sildä, ionga käsisä onn: huonehen, maann, metzenn, wedenn, elj wesitokehenn taicka muwn omaisudenn, elj turmelepi häneldä teghoissa, ia sillä tachdä omista idzellens: maxakann iällens wahingonn ia päälisexj 40 marca Colmen Jakohonn, ryöwämisestä. Irtain calun otosta,⁹¹ olkann ninquin rauhatos menos selkiästj eroitetann.

XXIX. Se quin candaiann oikeudenn idzeldäns hylkä ia pois andapi, se onn rickonu omann oikeudens sijna asiasa: Ja see quin Candaiann oikeutta anopi ia keräipi / händä eij tule wasta-ta eikä lailla taicka Penningillä: Eij ychdengänn tule techdä idzeänsä candaiaxj toisenn asiann, oikeuden edes, mutoin quin lakj sanopi: Joca senn tekepi, maxakann 3 marca ia täyttäkänn caickenn senn wahingonn, quin⁹² candai sen Cautta saapi. Ja cusa ioku tachdo ia machda lailla canda, toisenn puolesta, nin tulepi mös Candaiann saaman oikeudenn wastata, ia oikeudenn tehdä, quin see sattua tai-tapi

cuningan kaarj

10

tapi. Ja nistä quin hemmänöstä tekewädt änella, kelwotomilla sanoilla elj Muilla tawoilla käräiäs, sijnä cusa eij hänn idzeänsä candaiaxj wadhi, eroitetann Kä-räiä Menois – 44 capitulumis.⁹³

XXX. Jos ioku wapach mies elj waimo, Maan waihetosta elj cauppa tekepi, ninnein canssa, iotka weronn alaisenn maan päällä asuwadh, sijnä mieles että Cum-bikinn tachdopi omanssa Nautita, Petoxella allanssa wetäin kuningann weronn. Ja se quin nin tekepi, hän onn täysi kuningann waras, cuckinn senn iälckenn quin senn salatunn hinda onn: se quin sencaldaisenn asiann canssa tulepi iulckisestij työssä ote-tuxj, ia laillisesta sichenn woitetann, seisokann warkann oikeudenn ia se weronn alainenn maxakann kuningallenn, caickj ioka wuotisedt otodt, ioka wuodella, quin lakj sanopi, ia maxakann wero mies 40 marca kuningann oma sacko⁹⁴ Ninquin wapachmaa, machda Perittä ia lasketta weronn

⁹¹ Marginaalissa: 40 marca

⁹² Marginaalissa: 3 marca

⁹³ Marginaalissa: 44 cap.

⁹⁴ Marginaalissa: 40 marca

alaisexj ios eij hänestä palluelusta tehdä quin lakj sanopi.
Ninn machda mös weronn alainenn Maa perittä wapa-
hutenn, coska wapamies elj waimo onn weronalaisenn ta-
loin poiann perillinenn, ia taloinn poika machda saada
wapahudexj, quin ennenn sanottu onn. eij machda yxikänn
taloin poica osta enämbä werollista maata alans
quin hänn idze täydellisesta asu ia Nautita woipi. Joka
senn tekepi, nin crunun weron senn cautta wähenepi, ia
Tunnustauadh senn kichla cunnann Lauta miehedt, maxa-
kan kunigallenn wahingon, ia 40 marca cuningan oma sacko.⁹⁵
XXXI. Joka sillen iongun wahingonn tekepi ionga kunin-
gas awoimen kirians canssa rauhans ottandh onn. Jos hän
fangitan, ia täydellä toimella ia todistoxella lailli-
sesti sichenn tulepi woitetuxj, hänn onn rickonudh sekä hen-
gens että irtaimen caluns ia ottakann oikea ~~oikea~~ Pe-
rillinen hänenn Maanssa. Nijstä maann päällisestä ottakann
candaia colmmanexenn, ia cuningas caxj osa, elj see iolla⁹⁶
kuningann duomio onn. Jos hänn rauhann rickopi, tätä meiden
lakia wastann, Parattcann ia maxakann lain ielkenn, ia olkan
rickonu Kuningann rauhann sijnä asias
XXXII. Jos ioku ricko sen duomionn, ionga kuningas, ia se
b3. iolla

cuningan kaarj

iolla kuningas duomio kiriallans andanut onn Maxakan 40 marca⁹⁷
kuningann oma sacko. Nämä 40 marca ia senn ionga edestä hänn sakoi-⁹⁸
tettin, pitäpi 12 miehenn canssa Uluos mitattamann, sildä ioka⁹⁹
rikos pää onn, ensinn hänen Jrtaimesta Calustans: Jos eij ne täytä,
nin arwatakann huonedh: Jos eij huonedh täytä nin arwatakann
maa, cuitenginn nin että sucu ia perilisedh machdauadh sen maan
lunasta, yönn ia aiastaiann sisälle, sillä rahalla ionga hänn onn
arwattu, ios eij wielä sijtte täydy kuningallenn, candaiallen
ia kichlacunnallenn: Ninn puutukann caikildha, ychdenn wer-
dann, nin Markasta quin markasta. Mutta welgasta nin¹⁰⁰
mitatann ensin welcka miehilleän hänenn täysi oikeudens

⁹⁵ Marginaalissa: 40 marca

⁹⁶ Marginaalissa: 3:xen ia 2xj osa

⁹⁷ Marginaalissa: 40 marca

⁹⁸ Marginaalissa: 40 marca

⁹⁹ Marginaalissa: 12: dä

¹⁰⁰ Marginaalissa: marcasta

nin sijtte täyssj kuningann oikeus. Ja tulepi kuningann Lau-
 tamiehedh heidenn työnssä edestää custinssa edestä, colman-¹⁰¹
 nexenn caikesta kuningann duomio rikoxesta saadha.
 XXXIII. Nyt tulepi kuningann etenn iolla on kiria toisenn päälle
 welgasta, nin tulepi kuningann päälle candaiallenn, ios eij se
 wastamas ole, ionga päälle cannetann, Panna ychden miehenn
 elj caxj, sildä maacunnalda iosa hänn asupi, ionga päälle¹⁰²
 cannetann, ia wellgollisenn pitäpi ychdenn elj cachdenn edes¹⁰³
 welckämiehellenn oikeudenn tekemann, senn päiwänn päällen,
 quin kuningas kirianssa edes määrääpi: Taicka hänenn
 pitäpi andamann hänen Cuitj kirianssa ia tietkänn idzensä
 candaialle Maxanexj, Lain iälckenn.
 XXXIV. se quin aiapi Medzänn eläindä kuningann erää maal-
 lenn, cuka senn tekepi, hänn on rickonu heiwoisens ia iuodzens,
 ia sichenn 40 marca Matkann sentotuus kichlacunnan Lauta-¹⁰⁴
 miehillä, Jos eij hänn löytä tuorelda työldä, ia olkann
 se kuningann oma sacko, kuningann eramaadt owadt, ku-
 ningann erinomaisedt omudedt, ninquin Upsalan omu-
 dedt, ia muudt sen caldaisedt.
 XXXV. Nyt taitann rikotta iotakinn kuningasta wastann nij-
 ssa ioca näijssä kuningann menoissa kirjoitetudh owadt,
 nin tule satta 12 miestä custakin kichla cunnasta, kunin-¹⁰⁵
 galda ia nimitös mieheda suostutudh, walitudh ia
 eroitetudh: nijdenn pitäpi caickenn achkerudenn ia mie-
 lenn canssa ylös etzimänn ia ilmoittamann idze cukin
 Maa cunnassans, ninquin heillenn sääty onn, Josa heidenn
 tulepi

cuningann kaarj

12 11

tulepi oikeudesta warinn otta, nijstä iotka canssan rauha-
 tomaxj tekeuadh, tätä meidenn lakiamma wastan, ia
 pitäpi heidenn tämänn walann wannoman, Jumalan ia
 pytöstenn päällenn, ia maailmalisenn cunnians: näin
 sanoden: Me rukoilemme Jumalan meitemme nin aut-
 tamann, ia ne pyhitöxedh. ioidenga päälle mee pidem-
 me, ettemme tachdo ychtäkänn syyllisexj tehdä

¹⁰¹ Marginaalissa: 3:xen

¹⁰² Marginaalissa: 1: elj 2:

¹⁰³ Marginaalissa: 1 elj 2:

¹⁰⁴ Marginaalissa: 40 marca

¹⁰⁵ Marginaalissa: 12: dä

sijtä, ioka sytöin onn, ia eij mös sijtä syytömäxj, ioka wikapää onn, senn mieleenn taidon ia ymmäroxenn iälckenn, quin Jumala meillenn andanudh ia lainnanud onn, ia eij sijtä ylönn anda sugun sowinnon, Wäy suosionn, pelgonn ystäwydenn elj mun wijllitöxenn tächdenn, ia tachdomma idze cukin caickj ennen nimitetydh Cappaledh ia ne quin wielä näissä kuningann menoissa seurauadh, rikomata täydelistä pitä, senn samann ennen nimitetynn lain alla, nin meitä Jumala auttakann, ia ne Pyhydet, ioidenga päälle me pidemme, ionga nämä 12 elj 7 heitä sortauadh, idze kuningann elj muidenn edes, iolla kuningann duomio hallus onn, Edziköis elj maan käräiäs, ninquin käräiänn menoissa eroitettann, ne pitäpi sortudh olemann, ia mistaman kätens, caulans, hengens, Caluns elj rahans, kuningallenn, Candalallenn ia Kichla cunnallenn, sen iälckenn quin rikoxed andauad, ionga hee mös warieluadh olkann se warieldu, eij machda mös yxikänn nijtä wastann wetoa wetä.

XXXVI. caickj wäkj wallann työdh tulepi walitetta, sen myödenn, quin he wärinn tehty owadh, Lähimäissnä pyhäpäuänä, Pitäiähänn miestenn ia krannein ia Naburittein edes, taicka ensimmäises Maacunnan elj kichlacunnan käräjäs sijnä quin hän asupi: Taicka ensimaisten cuwdenn wijkonn sisällä, idze kuningann edes, elj nijnnein edes, iolla kuninganduomio onn, sen iälckein quin työö tehdinn. Joka eij nin Caipa wäki wallast, sen kaipaus onn sijttä cuolludh ja keluotoinn, olkann quitenginn hänellä walda walitta työsta. sen iälckenn quin cukinn rickonu onn, maan Lain iälckenn: ia sen ionga päälle cannetann, tulkann teruenä puoldans wastamann, nijnnein 12 etehenn, ia taas pois heidenn ¹⁰⁷

b 4. tygöäns

kuningann kaarj

tygöäns, ia olkann hänelle 14 yön aian rauha, Jos eij hänn ¹⁰⁸ ajann meris tule puoldans wastamann, sortakann siss rikoss pääxj, ia käykänn oikeus hänenn ylitzens, sijtä myödenn quinn hänn rickonu onn. Nyt taita se peliätä, iollenn syy cannelann, iongunn Lautamiehistä olewann, iolla wärä mielj hän-

¹⁰⁶ Marginaalissa: 12:da elj 7:men

¹⁰⁷ Marginaalissa: 12:nen

¹⁰⁸ Marginaalissa: 14:nen

dä wastann onn, taicka sugun, wäwy suosionn, ystäwyden, wihann, tappeluxenn Catehudenn elj wainon tachdenn, ia taita senn merkitenn ymmärdä ia tutkia, ia taitapi sen ychdellä, cachdella elj colmella täyttä, nin tulepi ne Laudalda pois panda, ia muita nin monda heidenn sians istutta, sixj hawaxj, ia eij edemmäxj.

XXXVII. Ne iotka rickopi kuningan elj hänen wirka miehens kiellonn Maxakann 40 marca kuningan oma sacko, ios ki-¹⁰⁹ eldo laillinenn onn. sama lakj olkann laillisesta cokohon cutzumisesta.

Naimisen

Naimisenn Kaarj

12

Naimisenn Kaarj

1. quinga miehen tulepi idzellens anoa waimoa, ia kenengä waimon oikea naittaia miehenn tule olla.
2. quinga heidenn tule Kichlatta ia wjihittä, ia senn syystä ioca waimonn Uluos anda ilman oikeat synn sanoiat: Ja senn ioka cachdellenn ychdenn waimonn kichlapi: Ja senn syystä ioka waimonn makapi kichlois, ia lapsist iotka synnytetänn kichlois elj salawuoteis, ia ios Pispä eroitta kichlaxenn.
3. Jos neidzy otta miehenn wastoin isänn elj äjtinn tachdota ia senn syystä quin neidenn wiettele elj Juonittele.
Jos mies tachdo awiosskäskyä raketa kichlatun Morsiammens canssa, ia se kieldä häneldä, quinga hänen tule se laillisesti omista.
5. Mingä caldaisilla sanoilla elj toimella naittaia miehenn pitä waimon Uluos andaman: Ja ios ioku ryöwä Miehen Kihlatunn Morsiammen.
6. Jos Märsiann cuole, ennen quin hänn tule ylckäns taloin, elj cuole ylckä ennenn: ia quin hee ouadh yönn ychdesä läwänyed, nin on mies emändäns synn sanoia.
7. Mitkä wiemisedt wapa miestenn pitä wiemänn heidenn Märsiammellens, ia häwateijt.
8. Herrasmiestenn hää custista, quinga monda hee machtauad sichen cutzua, ia nijdenn syystä quin Cutzumad häihinn tuleuad, nin mös Perimisest, ia cuinga nämä tule lailla edziä.
9. koska he ouadh yönn ydhessä läwänyed, Nin tule hänn emänellens huämenn Lahiad anda.

¹⁰⁹ Marginaalissa: 40 marca

10. quinga palionn cungginn tule anda huomen Lahioia, ia senn syystä quin enämmän anda, ia kengä huomen lahiad ottamann pitä, Jos awioskäsky eräinne
11. Huora waimo rickopi huomen lahians, ia cackj iohonga hän olj Naidettu.
12. cotia wiedydh pitä see ioka saanud onn, nin cauwann quin see elä ioka andoj, sijtte käykänn iakohonn.
13. Nyt riteleuädh mieheda canssa lachiast, se quin annoj ia se quin ottj.
14. Jos cansa lahioist tule sen päällen ioka sanud on.
15. äitj hallitkann Lapsenn hywydenn langoin canssa neuwällä, sichenn asti quin hänn toisenn miehen ottapi.
- b5. 16. quinga

Naimisen Kaarj

16. quinga hywys tule iaetta, coska äitij käypi toisenn Naimisenn, ia senn systä ioka nai pi lastein isäin omanpäälle, ennen quin lastenn osa eroitetann.
17. quinga isännänn Lapsed pitä eroitettamann, coska hän käy pi toisenn Naimisenn
18. quinga iaettamann pitä Jos moninaised Lapsed ouad eroittamata isännän ia emännän iaos, ia ios huomenlahiad ouad Useammad ia moninaised.
19. quinga isändä machda emändäns maata wahetta taicka eij
20. kenengä lastenn syynn sanoian tule olla, coska isä ia äitij cuollud ouad.
21. Jos eij see sichenn ole sowelias oleman synsanoiaxj, ioka lähimäinen onn
22. Jos isändä cuole ia emändä sano idzens raskan olewann, quinga tawarann canssa techdämänn pitä.
23. Häidenn custista, lasteinn taicka weliestein elj si-särteinn wälill.
- I. Jos mies tachdo idzelleins waimoa ano, Nin hänen pitäpi waimon Naittomiehillenn ia lähimäiselle sugulle senn sanomann, ia sijtte aicomisens alcamann. Jsä onn tyttärens omahinen Naittomies, Jos eij se ole elämas nin on hänenn wanhin täysi weliens.
- Jos eij se ole sapuilla, Nin onn welj puolj isästä, Jos eij se ole sapuilla nin welj puolj äitistä. Jos ei se ole sapuilla nin on isännänn isä, Jos ei se ole sapuilla nin onn aitin isä. Jos eij se ole sapuilla nin on setä, Jos ei hänn elä, nin onn enoj. Jos eij hänn ole nin Lähimäinen sukua, isän elj Eitinn puolesta.
- Jos ne owadt molemmat toisen sukua, Nin on se quin isän puolinen onn. Tyttärenn Naittomies, ia eij Eitin puolinen, Mies ia eij waimo, Ja sijttekinn äitinn Neuwästa ios hänn eläpi.

II. Nyt ios mies tachdå idzellens waimoa kichlata, nin pitä naittomiehenn tykönä olemann, Ja 4 tådistå. 2 miehenn puoles-¹¹⁰ ta, ia toised caxj waimonn puolesta. Silloin mös pitäpi Pappi Jumalann puolesta lässnä olemann, Ja heitä ychdenn andaman isäns ia äitinn, erinn omaisesti senn suosiolla ia hywällä tachdolla, ioka annettamann pitä, ia eij machda hänn sichenn waditta, coska tämä näin onn tapachtunudh Nin onn laillisestj ychdenn annettu Jumalann puolesta Maan lakia myödenn. Jos ioku mwu mies kichla mutta iwrj idze Naittomies, quin ennenn on sanottu, maxakann 40 marca kuningallenn Naittomiehellenn ia Kichlacun-¹¹¹ nallenn: Elj tiedkänn Naittomieheldä luwann 12.¹¹²
asuwaistenn

Naimisenn Kaarj 13.

asuwaistenn walan alla, elj warielkann samâilla miehillä, etteij see ollu hänenn teconssa. ioka mies kichlapi cachdellenn miehellenn ychdenn waimonn, maxakann 40 marca, ia se¹¹³ quin händä sijtte iälckeimmä pytä, maxakann Pispallenn 3 marca elj puchtikann hänensä 6. Miehenn walalla,¹¹⁴ etteij hänn tietänydh, että hänn ennenn kichlattu olj. ia cumbj heistä mies elj waimo cachdellenn naipi, maxakan ninquin corkiammis sakoin menois 5 Cap ero-¹¹⁵ itetann 40 marca nyt sijtte quin hänn laillisesta kich-¹¹⁶ lattu onn, tulepi pitäiänn pappinn, cusa waimo asupi, culuttamann colme sunnuntakj päiuä hänen Na-¹¹⁷ imisestans, ia sijtenn machda hänn hänenn ilmann syytä wichiä ia hänenn kichlatu miehens pitäpi hänenn ennenn quin hänn wihitann, maxakann pispallenn 3 marca Jos hee si-¹¹⁸ gittäuädh lapsia kichlauxenn alla, nin ouadh ne awio waimon lapsedh. Jos mies sigittä lapsia salawuotes, ia otta sittenn senn waimon awioxens, nin owadh ne perimisenn ninquin awiowaimonn lapsedh. sillä coska hänn awijoitti äitinn nin hänn mös awioit-

¹¹⁰ Marginaalissa: 4:e ia. 2: ia 2:

¹¹¹ Marginaalissa: 40 marca

¹¹² Marginaalissa: 12:dän

¹¹³ Marginaalissa: 40 marca

¹¹⁴ Marginaalissa: 3 Marcka elj 6 M.

¹¹⁵ Marginaalissa: 5 C:

¹¹⁶ Marginaalissa 40 marca

¹¹⁷ Marginaalissa: 3:e

¹¹⁸ Marginaalissa: 3 marca

ti lapsedh. Nyt eroitta Pispä kichlann, maxakann
see heistä 3 marca Pispallenn, ioka senn rickoij, ia olkann ¹¹⁹
rickonu wiemisenn pidhonn: Mutta hee molemmi wal-
litzeuadh senn, nin olkann rickonedh puolenn wiemi-
sens pitoa Cumbikinn, ia maxakann Pispallen 3 marca cumbikin ¹²⁰
III. Joca neidzy miehenn otta isänsä elj äitinsä mielä wastann,
cummaxj hänn senn otta awiokxj elj salawuotexj, hänn on ricko-
nu perindönssä, sekä isänn että äitinn puolesta, wan eij ych-
destäkänn muista perimisest. Jos isä ia äiti tachdouad hä-
nellenn senn andex anda, nin ottacann täydenn perindö osans.
Nyt riidellann sijtä, Jos see onn andexj annettu taicka eij, nin
pitäpi senn 12 miestä tietämänn, quinga see onn. Se ioka
haukutele ia makapi miehenn tyttären, ia hänn on Neidzy
ia awiowuotesta, maxakann 40 marca Colmen iakohonn, ¹²¹
isänn kuningann ia kichla cunnann. Mutta ios hän ottapi hä-
nen awioxens, olkann sijtte hänenn sakonssa puolda
wähembj, se on maxakann 20 marca Jos hän on haku ¹²²
Lapsi ia pijka, maxakan 20 marca ia ios hän ottapi hänen ¹²³
awioxens, olkann ilmann sakota.

c. nyt menepi

Naimisenn Kaarj

Nyt menepi toisenn miehenn waimo, tynynn ia päänn alaisenn pääl- ¹²⁴
lenn toisenn miehenn wuotesenn tulepi se ilmei ia kässitetänn, nin pi-
täpi hänenn käräihänn wietämänn, Jos ne caxj 12 Miestä hä- ¹²⁵
nenn sortauadh, ioka fangittu onn, nin sortann 40 marcann colmen ¹²⁶
iacohonn. Jos eij hänellä ole Penningitä, nin maxakan Palmicons,
corwans ia nenänsä cansa, Ja cutzuttakann huoraxj, elj
Naisexj. Jos waimo otta toisenn wuotesens miehensä canssa,
ia täysillä todistoxilla lyöpi waimon sinä cuolixj ia 12 ¹²⁷
Miestä senn waimon sortauadh, nin makapi keloutoinna. Nyt
tawoittapi mies toisenn miehenn wuotestanssa ämändäns can-
sa, ia hänn lyöpi hänen cuolixj sinä, taicka heidenn molemad, nin

¹¹⁹ Marginaalissa: 3 marca

¹²⁰ Marginaalissa 3 marca

¹²¹ Marginaalissa: 40 marca 3: en Jakohon

¹²² Marginaalissa: 20 marca

¹²³ Marginaalissa 20 marca

¹²⁴ Marginaalissa: Ex varietatibus ad aucta.

¹²⁵ Marginaalissa: 12 M:tä

¹²⁶ Marginaalissa: 40 marca

¹²⁷ Marginaalissa: 12 M:tä

pitäpi heidenn ychtern sidottamann cuolluen ja eläwänn, elj molemat cuollet, ia nin käräiän wietämän, sen pitä mös 12 Miestä tietämänn, Mikä totus sinä onn: Jos ne sortann quin ¹²⁸ cuolled owad, Matkann keuotoinna. Jos myös se sortann, Joka taponn tekj, Ninn sortann hänn Murhamaxon sackonn. Jos mies hylkäpi awio waimons Ja ottapi toisenn senn siann ia makapi senn, se röwäpi emändäns awaimed ia lukud. Jos waimo ia hänenn suguns sijtä canda, että hänn otta waimonn waimon päälle, ia röwäise hänen luckuns ia awaimensa pois häneldä, se cutzutann hyläitty mieheldä, ia on 40 marca sacko colmenn iacohonn. ¹²⁹

IV. Nyt onn mies waimonn kichlannut, ia tachdä awioskäskyä raketa, nin pitä hänen Naittaiallenn sanomann, cwttä wijkoa ennenn sitä Päiwä, Jona hänn häitä pitä tachdä. Jos hän kieldänn yliäldäns ilmann erinn omaista estettä, nin Maxakan 40 marca se ioka senn tekj, ia täyttäkänn iällens Kustin senn iälckenn quin hywäd mieheda senn arwawad. 2. cummanginn puolesta, se onn laillinenn ested, että hänn kipiä onn, elj iongun sichenn waiwann tullut, ionga tächdenn eij hee machda awioskäskyä raketa, Jumalan Luwalla ia Kirkonn lailla. Jos hän wielä senn iälckenn estetänn, Nin mängänn Käräiänn, ia ottakann duomionn, cootaxens Langons Ulluos ottaxens, kichlatun Morsiammens: Ja duomarj nimitäkänn 4 Miestä Kärä- ¹³⁰ iästä, iotka händä seuramann pitä, ia Tunnustamann mitä siellä techdän: Jos eij hee tachdä händä seurat nin maxakan iokahinen

Naimisenn Kaarj

14

Jokainenn heistä 3 marca colmen iacohonn Jos eij hänn taida ¹³¹ Uluos saada Morsiantans, Jlmann owensärkemätä, nin sarkekän senn ilmann sakota, Jos mös rijta tule heidenn wälillens, sen tächdenn että hänn tachdäpi Morsiammens Uluos otta, ia sijnä tapachtu tappo elj hawad, olkann ne caickj keltomat, iotka ne saawad, quin händä warieleuad. Jos ne iotka händä Ulluos pytäüäd, tapetann elj hawoitettann, olkann se caickj caxj naises maxos: Ja se waimo ¹³²

¹²⁸ Marginaalissa: 12 M:tä

¹²⁹ Marginaalissa: 40 marca

¹³⁰ Marginaalissa: 4 M:ta

¹³¹ Marginaalissa: 3 marca

¹³² Marginaalissa: 2:ses

cutzutann laillisesti otetuxj ia eij röüätyxj.

V. Nyt ano ylkä mårsiandans, nin pitäpi naittomiehenn Morsiammens hanelen andaman ia kätenn so-wittamann, näillä sanoilla: Minä naittann minun tyttärenj sinullenn cunniaxj ia emännäxj, ia puo-lenn wuodetta, lukuillenn ia awaimillenn, ia io-kahitzellenn colmannellen Penningillenn, quin teillä on, elj saadha taidatta, ia caickellenn sillenn oikeudellenn, quin ylimäinen Maan lakj pitä, ionga see pyhä Erickj annoij, Jsänn Nimen, ia poiann ja pyhenn hengenn. Meidenn laissa eij Naitetta mies waimonn perindömal-lenn, huonellenn elj calawedellenn ia tokehillenn: Ja eij mös waimo mies, Mutta Jrdallisellenn calullenn. Rö-wäpi mies miehenn laillisenn kichlatun waimon, hänn onn rickonu rauha sackonn, Nin pitäpi hänen taloudens iaettamann: ychdenn osann ottakann kichlamies, toisenn cuningass, colman-nenn kuchlacunda: Ja eij se ikänäns rauha, ennen quin ylkä mies hänen edestäns rukoile, elj hänen perillisens, ios ylkämies cuolludh onn.

VI. Nyt onn ylkä Mårsiamens saanud, ia tachdopi hänen cotians wiedhä: Jos hänn cuolepi ennen quin hänn tulepi yliänn cotohonn, nin pitä hänenn rummis hänen isäns elj Perillisens cotohonn wietämann, ia caickj mitä hä-nellenn annettin isänsä cartanosa taicka Langoistans: Ja ylkä ottakann iällens lahians iotka hänn wej Morsi-amellens. Jos mös ylkä cuolepi, nin olkann sama lakj, Mutta Mårsiann pitäkänn lahiat, quin hänelle annettin, Nyt onn Mårsiann cotia tulludh, terwenä ia wigatoinna,
c1. nin

Naimisen Kaarj.

Nin pitäpi hänen wuotesenn käymänn Miehensä canssa: coska hee owad yönn ychdesä lewänyed, nin onn mies waimonsa oi-kia esimies Ja tulepi miehenn senn iälkenn sekä etziä hänen puo-lens että wastata hänenn edestäns. Nin pitäpi Morsiammel-lenn huomen lahiad annettamann.

VII. Eij machda ylkä mies Mårsiamellens enämbj lahio-ia wiedhä, quin ychdenn orhin, satulann suidzet, Hiha kapunn ia Hatunn: Eij machda yxikänn häneldä enämbä-tä waatia, eij machda isä taicka hänen Naittomiehens elj hänen lähimäised langons Morsiamellenn enämbj

Wsiambj waateita, quin Nelie paria: Mutta cunnia ¹³³
-lahiad Machtauad he anda hänelle, heidenn woimans
ia tachdons iälckenn. cachdexann machda nijtä olla Cum-
maldakinn puolenn, iotka hää Wateita candamann pitä, ia
yxdexendenä idze yliänn, ia ei ychtemm muuta. Jos Mor-
sian Cuollessans tachdo anda pois wateitans, in pitäpi
hänen ne andamann clöstarinn elj kirkonn, ia eij taitamat-
tomillenn eikä häpiällistenn, iotka Jumalata Pilcauad.
XIII. Eij machda yxikänn mies, ioka wieras pitoa pitä
tachdo ia mikä pito see olis: Hääd, kirkonn käymisenn Juch-
lad, läxiäised, Peijahad, Perindo pitä Elj pappin wich-
kimyss, enämbj wierahita cutzua, quin tässä nimitetänn en-
ssinn yxj Pispa ia ne canungid quin händä seurauad, ia
caxj muwta canungita, cachdexann Riddarita, Ne-
lie kymmendä wapamiestä, caxj kymmendä taloin-
poika, kymmenen kircko herra. Jos ioku tulepi iongun
tygö cutzumata, näihinn nimitettyin wieras pitoinn, Jos
se on Riddarj kuningann Neuwåsta Maxakann 40 marca ¹³⁴
Riddari Ullcona kuningann Neuwåsta, 30 marca swännj ¹³⁵
riddarinn caldainen, 20 marca Wapamies elj Pappi, ¹³⁶
6 marca Taloin poika elj Palka drengj, 3 marca, Jos ¹³⁷
pallwelus drengj eij rahalla wojj maxa: se maxakan
rumillans, Jolla eij ole lehmä hänen pitäpi työtä tekemän,
ensinn candaiallenn, sijtte kuningallenn, aiastaian Cungin
Markann edestä. Eij machda Pispa, Riddarj elj swännj,
taicka ioku muw ennen Nimitetyistä, iotka Cutzutudh
owadh

Naimisen Kaarj

15

owadh, aia Wseammalla Hewoisella quin ennenn kuningan Meno-
is 28 C: sanottu onn. Eij machda yxjkänn mös leikarita
tyköänssä Lächdetta toisenn tygö Palkann tähdenn, Peri-
mises elj Läxjäisis, eij machda yxjkänn ylitze käydä
sijtte quin nyt sanottu on, quitenginn machda hänn Useamman
quin kymmenen Pappia cutzua, ia käydhä canssa idze cu-
kinn tachdånssa ia woimanssa perästä, ia eij muisa pidhoisa.

¹³³ Marginaalissa: 4 P:a

¹³⁴ Marginaalissa: 40 marca

¹³⁵ Marginaalissa: 30 marca

¹³⁶ Marginaalissa: 20 marca

¹³⁷ Marginaalissa: 6 marca ia 3 marca

Näistä pitäpi cuningann Nimitös miehenn warinn ottamann, ia nämä sacco Penningid ylös candamann, ia ne iacamann eij anneta näistä mitän andexj, eikä cuningann puolesta, eijkä mös sen ioka cutzunn pitä. Nimitös mies näihin pitohinn ilmann cutzumata wapana tulla, Ja senn caldaisita asioita Uluos etzia. se ioka rickopi ioissakinn näisä asioisa, Nin pitäpi nimitös miehenn nimitänn 12 taloista wachwa miestä, sijtä kichlacunnasta, iosa hänn asupi, ia arwatkann ne rikos sachot ulos irtamesta calusta, silda ioka rickonnud onn ninquin muwdkinn duomio rikoxed. Jos ioku Useamman wierahann cutzupi, quin sanottu, maxakan cunningallenn 40 marca eij anneta sichenn armoa. Jos ¹³⁸ iollenginn annetann syy, että hänn cutzumata, ia sichenn onn colme tunnustosta iällenn, maxakann quin sanottu onn, Jos eij hänn sichenn woiteta olkann sackotomina. IX. Nyt sitte quin isändä ia emändä Naitetudh owadh, ia he owadh yösenn ychdesä lewännyedh, nin on hän emändäns oikea esimies, ia tulepi hänenn händä etziä, sekä hänen edestäns wastata: Nin pitäpi hän hänelle huomen lahiad andamann.

X. Riddarj andacann emännellens Huomen Lahiaxj 40 marca Lödiga, ruodzin wagalla, ia eij enembätä, ¹³⁹ swännid andacann 20 marca Lödiga, Ruodzin wagalla, ¹⁴⁰ ia eij enämbätä. ychteised wapamiehed, andakann 10 marca ¹⁴¹ Lödigha, Taloin poika codollinenn, andakann 3 marca ¹⁴² Ruotdzin Penningitä. Jrtahinen mies ychdenn marcan ¹⁴³ Penningitä. Huomen Lahiad machdapi mies anda misä
c2. hänn

Naimisenn Kaarj

hänn tachdäpi, Maasa elj Jrtaimes Calus, sen echdonn Canssa, Jos hee sigittäüadh lapsia, nin tuleuad ne huomen hahiad Lastenn Perimisexj: äitinn puolesta, ia eij isänn, Jos eij lasta tule heidhenn waihellens, nin pitäkänn heistä se huo-

¹³⁸ Marginaalissa: 40 marca

¹³⁹ Marginaalissa: 40 marca

¹⁴⁰ Marginaalissa: 20 marca

¹⁴¹ Marginaalissa: 10 marca

¹⁴² Marginaalissa: 3 marca

¹⁴³ Marginaalissa: 1 marca

menn lahiad ioka iälkinä elä: Ja eij ole cummangann Perillisenn sitä walda cannella, se quin enemmänn anda, quin nyt sanottu onn, nin eij ole se seisowainen, mutta duomitann iällens Perillisillenn, hänen cuoleman iälkenn, ia 40 marca canssa, kuningann oma sacko. caxj toista kymmen-¹⁴⁴ dä miestä pitäpi huomen lahiad todistaman ia colmas toista kymmendä se quin eroitettann huomen lahiad pitäpi toimen ja cochtudenn canssa annettamann: huomen lahiad pitäpi annettamann lähimäissnä Päiuänä, ensimmäistä hää Päiwä.

XI. Nyt taitapi waimo huorinn techdä, ia sichenn lailisesta woitetann, nin on hänn rickonu huomen lahians ia caikenn mihingä hänn olj Naitettu ia hänellen annettu, ne ottakann hänn miehens, Jos mies huorinn tekepi, naimattomann canssa Nin on hänn rickonu sen ennuss osann, ionga hänenn tulis saadha Jakamattomudesta taloudesta, iälkinn waimonssa cuolemann, ia maxakan molemmin sackonn sekä huora että mies.

XII. Jos mies naittapi Poikans elj Tyttärens, ia andapi Läxiäis lahiad heillä, Maata elj Maan päälistä, nin pitäkänn senn nin cauwann, quin see eläpi ioka hänellen sen andoj: coska andaia cuolludh onn, Nin candakann sen iällens iakohon: wannotulla walalla, Perillistenn Keskelle. Jos Leskj andapi läxjäs Lahiad lastenssa canssa, olkann nijstä se samma lakj.

XIII. Riteleuäd miehed Läxiäis calusta, sequin Ulluos andoj, Ja se quin ylös candoj, toinenn sanopi, että lahiad owadh Naittomiehellä, Nin olkann Naittomiehellä oikea puolj, Nin palio Ulos anda, quin hänn tachdäpi 12 miehenn canssa, ia sanocan nin palionn minä annan sinullen, ia eij enembätä sen sinä oled saanudh.

14 nyt.

Naimisen Kaarj.

16.

XIV. Nyt onn saanudh naimisesta lächdolahiad, ia sitä cannellann häneldä, ia cutzutann, eij annetuxj: nin tulepi hänenn tietä 12 miehenn todistos walan canssa, että se hänellen märättinn kichlaus aialla ia annettinn hää echtona caxj nijstä 12 todistoxenn tulepi canda ia walann techdä.

¹⁴⁴ Marginaalissa: 40 marca ia 12 marca

XV. Nyt asupi ioku isändä Emändä isändäns canssa, ia sigit-
tauäd lapsia ychtehenn, ia isändä cuolepi, nin olkan
aitilä walda ia oikeus olla lastenn tawarann
haldiana lähimäistenn isänn sugun Neuwonn canssa,
nin cauwann quin hänn naimata onn.

XVI. Jos waimo menepi toiselen Naimisellenn, ia
hänen lastenssa isänn perä onn wielä hänenn tykönäns
iakamata, nin pitäpi lastenn isännenn perä eroi-
tettamann. Nin tulepi eitinn enssinn iakosta otta,
hänenn parahann wuotenssa caickenn Cappal-
denn canssa, iotka sichenn tarwitann, Paidan,
wuoden lijnad, Päänn alais tyny, Päälis
waatet, kirkowatensa ne parahad, Juchla-
hamed capunn ia pää linann: Ja sijtte iaettacann,
colmia, Lapsillenn caxj osa, äitillenn Jrtaimesta
calusta. eij pijdhä ychdelläkänn oleman walda
Naidha lastein isänn omain päälenn, ennen quin se ero-
itettu onn, Mutoin ios hänn walmista. 3 marca ¹⁴⁵
sackoa, silloin pitä lastenn etzimiehed lässä oleman
ia lastenn ossann ylös candamann, lähimäisten can-
ssa isänn sugusta: eij machda see mutoinn olla.

XVII. Nyt Naidhann waimo miehenn cotohonn, ia siellä e-
dessä owadh lapsed, Nin pitäpi heidhänn äitinsä osa
enssinn eroitettamann: Ja eij pidhä waimo Naidetta-
man lastenn äitinn omann päälenn, sichenn päälenn quin
ennen sanottu: Nin ottapi, isändä parahann wuoten-
ssa, nin quin ennen sanottu onn, parahann hewoisenn, Sa-
tulann kilpens ia waatens iotka hänellen owadh

c 3. sätydh

Naimisenn Kaarj

sätydh ia leikatudh /: ia Lapsed colmannexenn:/: sijtte iaetan
tawaro colmen osann, isändä ottakann caxj osa ia lapsed
colmannen. Jos isändä elj emändä taitauad Useamban
Naimisenn Mennä olkann sama Lakj.

XVIII. Nyt taitapi tapachtua etteij Lastenn tawaro ole Ulos
eroitettu, quin ennen onsanottu, Jos Useambj Naiminen on
miehenn tykönä quin yxj, Jos ne owadh caxj elj enämbj he-
illenn tulepi caikilenn puolj isännän canssa, ia nin onhywä
yxj naiminenn quin toinenginn: Ja ioka äitinn lapsed otta-

¹⁴⁵ Marginaalissa: 3 marca

uad äitins huomen lahiad isännänn osasta täysillä toi-
milla ia todistoxilla, sitä myödhenn quin se annetan oike-
ana hää päiwä echtona, nin täytypi, Jolleij täydy nin
caickillenn quin annettinn, ottacan sijtte caickj tasann, nin
yxj quin toinenginn, Jos huomen lahiad olid annetud irta-
imes calus. Jos hänn on maassa annettu, nin pitäkänn cugin,
quin cullenginn annettu onn, hopiann elj Penningj lugun iälken
ninquin onnsanottu, ia eij enambäta. Jos emännenn tykönä on
Useambj quin yxj Naiminen, Jos ne owadh caxj elj Useambj
nin tulepi hänenn colmannes aina heitä wastann: ottakan
nin ychted lapsedh quin toisedkinn, quin ennen sanottu onn,
caickj mitä isändä ia emändä ostauad, nin cauwan quin
hee ychtes owadh awioskäskyss, Mitä see on, Maa
elj irtallinen caluu, sijttä tulepi emännän colmannes
isännan osasta caxj osa.

XIX. Eij machda isändä emändäns maata pois wai-
hetta ios heillä onn lapsia waihellans elj eij, ilmann emän-
däns ia perillistens hywätä tachdota, ia waihetta-
kann senn sijttekinn Parannoxexj ia eij pahannoxexj.

XX. Nyt onn isä ia äitj cuolled, cuka sijttenn pitä lastenn
esimiessä olemann: Nin walitakann se quin lähimäinen
on Sugusta, quin ennen sanottu onn, Naimisest ia heidenn
tawarans ia ionga hallussalasten hywyss onn iälken
isänn ia äitinn, hänen tulepi ioka wuosi lukua
techdä, lähimäisten sucuin edes, hänen colmen marcans
päälle.

XXI. Nyt taitapi see olla tychmä, wanha elj woimatoin,
taicka

Naimisen Kaarj

17

taicka lastenn osa welj, lastein omain edes seisoa
tulis, nin pitäpi heidhänn sucuns käräiänn Menemän,

Ja duomionn ottamann: Jos se löytänn todexj, nin
senn tulepi lastenn oma hallita ioka taitapi ia
woipi, ia lapsillenn hywä suopi lähimäistä
sugusta, ia se olkann kichla cunnan lautamiehelle.

XXII. Jos isändä cuolepi, ia eij ole lasta iälkenn, ia se
tulepi cartanon, ioka peria tachdo, ia walitta, ios was-
tapi waimo, ioka edes seisoo: Minä olen wastoin ia lap-
ssenn canssa minun miehestänj. Nin tulepi tawaro catzotta,
ia toimellistenn miehestenn haldun annetta, Mutta cuitengin
rädatkann waimo hänenn rawindons. Nin tulepi hänellen

cudenn cucaudenn aika annetta. Jos silloin Näkypi että hänn on raskas, Nin pitäpi hänellenn sichenn wielä Neliä Cuwcautta lisättämänn. Jos see lapsi syndypi kymmenen Cuwcaudenn sisällä, ia ristitänn, Nin see otta Perinimen: Jos see syndypi sikemin, Nin machta see periä: Nin maxakann waimo, mitä hänn onn hukutanu sijtä tawarasta. Nyt taitapi hän sano, idzensä lapsen canssa ollenn, ia se on rickoundunudh, senn pitäpi hänen täyttämänn cachdenn waimon todistoxella, ia 12 Michenn walalla: Jos senn sortann walalda, maxakann iällens custin, ios hän woipi walann täyttä, olkan wapa custista eroitettu Perimisest.

XXIII. Nyt taitapi isä elj aitiä häitä tehdä Poiallens elj Tyttärellens, sijtä custia eij tule Perindö lucukun otetta. Jos lapsed asuwadh ynnä ychdes talois, ia Naite-tann yxj niytä elj Useambj, Jakamattomasta taloista, senn custinn tulepi maxoilla täyttä 3 marca canssa, ia eij Enämmän, waicka custi enämbj olis: Jos hänn wähembj onn Maxakann hinnassans h.

c4. Perimisen

Perimisenn Kaarj

Perimisen Kaarj

I. quinga lastenn ia lastenn lastenn tulepi periä, coska isä ia äitj cuolledh owadh

II. quinga edhes päinn pitä perittämänn, Jsäin ja äitinn waihella, ychdenn isänn ia äitinn lapsedh, Ja niydhenh lapsedh cuolluttenh iälkenn.

III. quinga perittämänn pitä edemmä, takaperimises elj kylienn perimises, ia ios perimisest Perilliset eranduwadt Isänn ia äitinn puolest.

IV. Jos rinda perimisest ia iälkj Perimisestä rijta onn, ia mitkä rinda Perilisexj ia iälkj Perilisexj cutzuttamann pitä.

V. senn lapsenn Perimisest, ionga sugud cuolluenn syndynyein, ia äitj eläwänä syndynyenn sano.

VI. Jos waimo wäkj wallalla wiedhänn miehens tyköä pois, ia saapi sijtte lapsia.

VII. seidzemenn epatiedhonn asiann Perimisest.

VIII. sen Lapsenn Perimisest ionga rauhatoim mies sigittä wierall maall ia hako Pesäs.

IX. ynnä ia erj puraisista lapsista, ia heidhenh Perimisestäns

X. Jos mies cuole ennen quin emändä tiesi idzensä lapsen

canssa olewann, ia perilised ottauad miehen osan pois: sijt-
te puhutan että hän on raskas, ia miehenn Perilised tappauad hänen.
XI. quinga Perittämän pitä, ios mies emändäns, elj emändä miehens
tietens elj tietämätäns tappa.

XII. quinga Perittämän pitä, Jos isä ia äijti rangaidze
lapsens, Nin että see sijtä Cuolepi: taicka ios äitj maka
lapsens cuolixj, elj tappa tapaturmastj

XIII. Jos Lapsed iakamattomudhes taloudhes ychde-
ssa asuwadt, quinga heidhänn waihellens tule iaetta.

XIV. quinga lastenn tulepi heidhenn Perimisens iaka

XV. Nyt eij täydy iakoans heitinn coska iaettu onn, quin-
ga sitte pitä techdämän, ia ios tasann on sukuin polued quin
periuäd.

XVI. Jos ioku onn lähimäisembj, quin see ioka Perinyd on,
ia puhu senn iälkenn Colmen aiastaiann sisälle.

17. Jos

Perimisenn Kaarj

18

XVII. Jos iongun annetann syy salawuotest.

XVIII. quinga haku lapsia pitä ylös caswatettaman,
ia ios Lapsi cuole emen tykönä, kenengä sen iällens pastoman
pitä.

XIX quinga haku lapsi pitä perimän ia perittämänn.

XX. Eij huorann lapsed Perj elj mwd sen Caldaised

XXI. Jos sijtä cannellann quin Peritty ia iaettu onn.

XXII. quinga cuollenn miehenn walad pitä maxettaman.

XXIII. Wierast Perimiseest, ia sen omann waldacun-
nann Perimiseest, ionga Perilised eij tule yönn ia
aiastaiann sisälle.

I. cuole mies elj waimo ia lapsed iälkinn eläuäd

Poika elj Tytär, Perikänn Poika caxj osa ia tytär
colmannen: Ja poiann lapsi ottacann Perimises nin pa-
lionn quin Poikakinn, ia tyttärenn lapsi nin quin tytär
-kin, hamahann wijdendenn Polwenn astj. eij mach-
da wijdes polfui Periä, Echkä ioku eläis, tai-
cka weljistä elj sisarista

II. Nyt eij ole lapsed elj lastenn lapsedh elehillä, nin onn
isä ia äitj, ia täydet weliet sille cuollessen, Jos täysi we-
lj onn Useambj quin yxj, nin isä ia äitj puolenn perimist
ottacann, ia puolenn weliedh ia sijsared ottacann, i-
sä caxj osa ia äitinn colmannen osann. Jos eij elä enambj quin
toinen wanhembj, sepuolen ottacann welienn ia sisa-

renn Canssa, ia toisenn puolenn se ychdehenn ottacann, welj welienn osann sisar sisarenn osann. Jos isä ia äitj molemin eläuädt, ia enämbj quin yxj welieistä ia sisareista elä, nin ottacann sijtte isä ia äitj Caxj osa ia welj elj sisar Colmannenn, Mutoin ios welien ia sisarenn lapsedh eläuädh, nin ottacann ne sitte sen ychdenn welienn elj sisarenn canssa puolenn perimistä, isä ia äitiä wastann, senn werdhann welienn lapsed quin welj, ia nin palionn sisarenn lapsed quin sisar. Jos mös eij yxikänn welistä elj sisarista elä, nin ychdenn lapsed heitä iälkinn eläpi, quin monda nijtä onn,
c5. yxj

Perimisenn Kaarj.

yxj elj Useambj, ottacan Colmannexenn isänn ia äitinn canssa. Jos eläuädh nijnein Lapsedh, täydenn lastenn iälckenn, ottakann puolenn isänn ia äitinn osa quin sanottu onn, welien lapsed welienn osann, ia sisarenn lapsed sisarenn osann. Jos eij ole täysi weli elj sisar, elj heidenn lapsians, nin eläpi isä ia äitj, taicka toinenn heistä, ottacann iälckenn perimisenn, samalakj olkann isästä ia äitistä cuolluista, Ja ios täysistä lapsista yxj elj Useambj iälkenn iäuädt, elj heidenn lapsens, ottakadh ne caikenn Perimisenn, welj puoldenn ia täysi lapsistenn Perimisestä sanotaan edhes päin 9 Cap.

III. Nyt eij ole isä elj äiti, täydedh sisaruxed, elj heidhenn lapsians elämäs, nin on isänn isä ia isänn äitj, elj äitinn isä ja äitinn äiti: Ne ouadh tasann Perilisedt, nin ottacad caxj osa isänn puolenn, senn Cuolluenn Perillised ia Colmannexenn äitinn puolen, ia ottacann oma mies Caxj osa ia waimo Colmannen, Jos eij ne elää, nin elä isän welj elj isänn sisar, äitin welj elj äitinn sisar. Nä-mäd ouadh mös tasan Perilised, nin Perikäd ia iakacad, quin ennen on sanottu: Jos eij ne elä, nin ouad sen cuolluenn isänn welien lapsed¹⁴⁶, elj isän sisarenn¹⁴⁷ lapsed, taicka äitinn welienn elj sisaren lapsed: ottacad sijtte isänn welienn elj sisarenn lapsed, caxj osa, ia äitin welienn elj sisarenn lapsed

¹⁴⁶ Sanan yläpuolella lukee *Bryllinge*.

¹⁴⁷ Sanan yläpuolella lukee *sysslinge*.

colmannen. Nyt coska iaetann isännan elj emennän
iälkenn, ia löytänn tasann Perillised, Miehestä
elj waimosta, nin ottacann miehen puolj aina Caxj osa
ia waimon puolj Colmannen, Jos toinen puolj ombj
lähimäisembj, ottacann see caicken pois, ia älkänn
mitäkänn anndako toisen suguhun: Wan ios ne o-
uad senn Cuolluen lapsen lapsed, taicka hänen weli-
ens elj sisarens lapsed, Peritkän ne sijtte, quin
ennen

Perimisenn Kaarj

19

ennen sanottu ånn.

IV. Jos rinda elj iälki Perimised¹⁴⁸ ridellänn edemmä
suguhun, quin nyt sanottu onn, ia ne molemad ouad ta-
san Perillised sille Cuollehellenn, nin astucan rinda Pe-
rillised Perimän, ia ne iälkj Perillised olkad ty-
hiällens. Ne ouad rinda perillised, iotka syndy-
uäd toinen toisestans, aina edespäin suguhunn:
iaiälkj Perillised iäuäd lachkon molemillen
puolillenn.

V. Nyt sanouad sugudh, lastenn lapsed ole-
wann cuolluina syndyny ia äiti sanopi lapsen
eläuänä syndynen, ia ristityxj tullenn: sijnä
candapi waimo ioka tykönä olj Cachden miehen
todistoxenn. Nin tulepi äitj lapsens perilisexj

VI. Nyt taitapi waimo miehenn tyköä, wäkj wallal-
la otetuxj tulla, Jos synnyttäpi lapsenn 40 wij-
konn sisällä, sijtte quin hänn olj sängyssä oman miehen-
ssä canssa sen lapsen tulepi sen periä.

VII. Jos caickj ynnä Pannan hachtenn, mies, wai-
mo ia heidhenn lapsens, ia eij tiedä yxikänn, cuka
ensinn cuolj elj wimein, nin Perikät miehenn Pe-
rillised miehenn, ia waimon Perillised Waimon.
Jos hee caickj istuuad rekehenn ia aiauad sulahan.
olkann sama lakj. Jos hee caickj palauad ychdes
huones, mies, waimo ia lapsed, olkan sama
laki. Tulepi saatamaan ylitze, tappa elj polta,
ia eij tiedä yxikänn cuka ensinnä cuolj, taicka
iälkin elj, olkan sama lakj: cuoleuad miehed
sodasa, ia eij tiedä yxikänn cuka ensin cuolj, olkan

¹⁴⁸ Sanan yläpuolella lukee *Bak arf.*

sama lakj: Eranduuad miehed eläuänä, ia cuul-
dan cuollexj, ia eij tiedä yxikänn cuka iälkin-
na olj, olkan sama lakj. makauad caxj sai-
rassna ychdes huones, ia hee ouad toinen toi-
d. sensa

Perimisenn Kaarj

sensa perillised, Jos ne molemmad ynnä cuoleuad, olkansama
lakj: Jos see toinen eläpi, nin cauwain toisenn iälkenn, että
hänn machdais Jumalann lihan otta, nin olkan se toisenn
Perillinen. Echkej hänn saanud Puhua elj Jumalann
lihoi Nauttia, se olkan miehenn todistoxella, iotka sisäl-
lä olid.

VIII. Jos mies Lasketann rauhatomaxj, ia hän pake-
nepi maalda, ia hänen waimonssa hänen canssans,
Jos sigittäpi lapsia hänen Canssans, nin cauuain quin
hee ouad ulcomaalla, eij tule senn lapsenn Periä. Jos
hee sigittäuäd wierahalla maalla, ia hän rauhan
saapi, ia se lapsi syndypi omalla maalla, sen
lapsenn tulepi Periä. Nyt olj lapsi siginy ennen
quin hänn tulj rauhattomaxj, ehkä cusa hän taitapi
syndyä, se lapsi Perj: Jos waimo pakenepi mie-
hen Canssa, eij ole waimo rickonu eikä maata elj
maan päälissä. Pakenepi mies ia waimo istupi a-
lallans, ia warastapi idzens mies waimons ty-
kö cotians, ia sigittäpi lapsen hänen Canssans, se
lapsi eij machda periä isäns iälkenn, ia se lapsi cutzu-
tann Hakupääxj: Nyt taitapi Rauhattomallenn miehellen
elj hänen lapsillens, iotakin perimistä langeta, nin cau-
wann quin hän wierahalla maalla on: Jos hänn saapi
rauhann elin aikanans, Perikänn idze elj hänen lapsens.
Jos eij hänn saa rauha, nin perikäd hänen lähimäisens
sucuns, iotka sisällä maacunnas asuwad.

IX. Nyt ouad isä ia äitj cuolled, ia lapsed eläuäd iäl
kenn, sekä welj puoled että täydetd weliexed elj sisared.
Jos cuolepi yxj täysistä welistä, nin Perikäd sijtte ynnä
täydetdh weliexed elj sisaredh, Colme osa ia welj puoled
elj sisarpuoled. Neliennexennen, Mikä se on sisar elj
welj, elj cuinga heitä on, yxj elj useambj, weli puolia
elj sisarita eij ne saa enämbätä quin Neliennexenn

ja

ia sittekinn Ullconaista, sen iälkenn quin maxapi kylän asumi-
ses, ia täysi tule täyttä wastann, Jos mös isä ia äitj cuol-
led ouad, ia cachtedh Pachnacunnadt iälckenn iäuäd,
ios toisesta pachna cunnasta cuolepi elj molemista: Nin cu-
kinn pachnacundans Periuäd, eij yxikänn mw mies elj waimo.
X. Nyt naidet onn mies, ia hänn waimons canssa asupi, ia
hänen Canssans Lapsia sigittäpi: Taitapi mies cuolla,
ennen quin waimo tiesi idzensä wastoin elj lapsenn canssa
oleuan: Menepi miehenn Perillinen, ia perimisen ottapi,
ia sanopi, Nyt eij tiedhä waimo, että hänn wastoin olj
ia Perimisen Ulos anda, Nyt ruwetann puhumann, että hän
raskas onn, iase saapi sen tietä, ioka perimisen ottanu on,
ia menepi ia waimon murhapi, sen tächdenn etteij hänn
Perimistä mistais, elj waimon murha työllä turme-
lepi. Nyt se waimo haudattu onn, ia sijtte tietäuäxj
tulepi, quin se on haudattu, että hän on hänen murhan-
nu ia sichenn tunnustoxed todessa löytän, Nin sen
waimon pitäpi maasta ylös Caiwettamann, ia hä-
nen Cochtunssa ylös leikattamann. Jos sijnä löytänn
ioku muoto lapsehen elj Lapsi, nin Lapsi peri isän-
ssä, ia äiti perj Lapsens, ia senn waimon peri-
lisedh periuäd hänenn sijnä peri Pakana ia cuollu
, ia eläuä ia ristitty menepi pois. sillä ettej yxj-
känn machda toistans periäxens tappa.
XI. Nyt taitapi mies waimons nin cowinn rangaista että hän
sijtä cuolemann saapi, wastoin miehenn tachdää, nin pitähä-
nenn rangaistamann, senn iälkenn quin edhes päin Tapon
Menois eroitetann, ia eij rattan päälle Pandamann,
Ninn onn hänn caickj rickonu mitä hänen waimonssa hy-
wydestä ylös otta tulj, nijtä iotka maan päällised
ouadt, ia Caickenn Colmannexenn, iohonga hänen wai-
monssa Naidettinn, Nin ottacad waimon perilisedt
maxonn emannän iälckenn miehenn osasta. Ja eij tule
se waimonn Colmannes ikänäns miehenn elj hänen
sugullens iakohonn enämbj. Mutoin ios heillä on
d1. Lapsia

Lapsia ychtemm nin Lapsed pitäpi waimon perimän, ia ne pitä-
pi Lapsed hallussans pitämänn, iotka waimon lähimaised su-

gud ouadh, Jolleij lapsed olee oikeann ikäänn tullud, ia heidenn pitä lastenn hywydenn kätkemänn ia hallussans pitämann, sichenn asti että lapsedh taitauad laillisenn ikäänn tulla. Jos eij heidenn molembain lapsens elää, nin pitäpi senn perimisenn waimoin suguille käymänn, ia caickj quin waimon oma olj: sillä eij machda yxikänn sitä Periä ionga hänn tappa, taitapi mös sen waimon Lapsi cuolla, ia eij ole hänellä lasta Perimänn, nin eij tule ikänäns sen sugun sitä periä, iosta tappaia olj: Mutta se lachko ioka lähimäinen onn, sitä quin tapettin, selapsen perikänn: Nin onse mös Jos waimo tappa miehens, nin eij Perj waimo sen miehen hywydestä, eickä cunnia Päiwäns lachiaa, eijkä mös ychtänn sitä oikeutta Nautitze, iohonga hann Naidettinn: Mutoin ios heillä lapsia ychtenn onn: Nin lapsi saapi isäns perj: ia lähimäised isänn sugud, pitäpi lapsen pitämänn hallussans sichen astj, see laillisenn ikään tulepi, Jos eij heidenn ychteinenn lapsens elä, nin miehen sugu Periuäd ia ottauat sittekinn caikenn oikeudhenn ia maaxonn miehe edestä waimon osasta. Nyt taitapi toinen toisens tapaturmasti tappa, Nin see pitä maxettamann, nin quin edes päin Tapaturmann tapoin menoiss 12 Cap. eroitetann: Ja olkann sijtte rickoned, caickenn senn ionga heidenn tulj toinen toiseldans saadha.

XII. Nyt taitapi rangastoxesta cuoleman saadha nin pitäpi senn edestä maxettamann, nin quin tapaturma tapoin menoiss eroitetan ia eij hengiä hengestä otettamann. Ja eij hänen tule ikänäns sitä periä, Jonga hän tappoi, ehkä quinga hänn tappais tietenn elj tietämätä. Mutoin ios äitj taita Lapsens cuolixj maata, nin hänn machda mistata hengens elj Perimistens. Jos isänn sucu taitauad hänenn päällens canda, että hänn mielellens Lapsens cuolixj makais, nin warielkan waimonn sucu, waimon 12 miehenn walan canssa, etteij

hänn

Perimisenn Kaarj 21.

mielellens lastans Cuolixj maanud: Ja ios hänellä nin köyhä sucu ouad, etteij hee wala wojj täyttä, nin olkan se kichlacunnann Lautamiehillä, Jos hee taitauad hänenn wapachtaa elj sortaa / Jos see mös nin on/ että hän toisellen miehellen Naipi, Nin Cartacann, etteij hänn Lastans isä puolenn canssa wuotesehenn paane: Jos see hänen tykönäns wuotesa cuolepi, nin äitin tulepi

mistata hänenn perimisens lapselda. Nyt taitauad isänn sucud riijdellä, sanodhen: Että see cuoli heidhenn molembain wuotesans, ia kieldäuädt toised, nin maatkan see asia kichlacunnan Lautamiehillenn, colmed asuwaista taloin poica custakin Kichla cunnasta. Jos ne heidhenn sortauad maxakad 40 marca Perimisen mös Ulos, tapauad hee mös hawaidzemata, maxakad ninquin tapaturma tapoin menoiss eroitetann: ia olkann cadottanu caickj mitä, sekä mies että waimo Lapsildans perimän piti: Jos sillä onn täysiä weliä elj sisarita, ioka tappettinn, nin ne ouad hänen perillisens: Ja sen perimisen pitäpi se ioka lähinen sucu onn, sen cuolluen puolesta, halduns ottamann, ia tächdellä pitämänn, ia eij senn ioka tappa, Jos eij täysi, weliä elj sisarita ole taidollen tullud, ia eij isä elj äitj ole elehillä, ioka eij tappaud elj Murhannud.

XIII. Nyt asuuadt lapsedt ynnä Jakamattomas taloudes: Mitkä hee saauad Palueluxella elj muilla seppydillä, nin ottacann yxj welj quin toinenginn, ia nin yxj sisar quin toinenginn. Nyt sitte quin saatu ia iaettu onn, nin käykänn iakohonn, see ionga hee said isäldä ia äitildä: ia eij se ionga hee said pallueluxella elj seppydillä said ia woitit, enembj iaeta.

XIV. Joka lapsedt tachtouad perimisens iakaa,
d2. nin

Perimisenn Kaarj

nin pitä heidenn sucuns sijnä tykönä olemann, ia wähhimmäxikin Caxj arpa hellman heittämann, sijtte aruad wachwistamann. Nyt sanopi toinen arwoitetunn oleuann, ia toinen kieldäpi, nin tulepi senn todistos tuodha, ioka arwoitetuxj sanopi, täydellä walalla, Lähimäisten lango idenn canssa, että että hänn senn saj arwalla, ia laillisella, iagolla weliennssä ia sisarensa keskenä, Nin ios kylänn asuiad onn ~~on~~ arwoittu, nin on mös arwoittu caiki hinn quin sen kylänn Jakoa ia omutta Noudatta.

XV. Nyt sano Joku osans Pahemmaxj, ia anopi tasausta, nin onn se oikeus /: elj gillatann /: Joka yön ia aiastaiann sisälle, iakoa tachdä tasata, nin pitäpi caiken iaco weliestein tawaran Jällens candamann, wannotulla walalla, ia lähimäisedh sugudh pitä sichenn tulemann, wähhimmäxikinn 12, otacad nin monda isänn ia äitinn sugusta, quin hee löytäuä

15 aiastaica wanhann, ia tällä tawalla arwoilla
wachwistamann, mitä cukinn saanud onn: se onn nin mer-
kitäpä että cukin pitäkänn, sen quin hänn on saanud, ia
ios toinenn arpa on pahembj quin toinen, nin pitäpi sil-
lenn puuttuwallenn tasattamann ia parattamann, ia eij
wastaudesta iaettamann. Jos hee wielä sijtte rite-
leuäd, nin pitäpi ne 12 sugusta, iotka tykönä
olid, wannoman, etteij hee tasaisemmastj taida
iacaä, quin hee ioo iaagoid: ia cukin sijtte arwol-
lans ia osallans tytykänn, ia eij sitä e-
nembj taridze heidenn, elj heidenn langons waihellen
tasamann. Jos perillisedt perimisestä riteleuäd, ia cumbikin
heidens oikeaxj Perillisexj sanouad: Nin on lakj ia
oikeus, että see ioka iulkinen sucu on, että hänn lailli-
sesti sucuns peripi. Ja ios sijnä mös on Epäysss
ia eij tiettauä sucu, Nin pitäpi ladmannin Käräiäs
andaman

Perimisenn Kaarj

22

andaman edesäns laskea heidenn lachkons ia pol-
fui lugun ia sillenn perimisenn duomitzemann, quin pa-
rahad miehede lassä oleuaisedt, hanellen totu-
denn ilmoittaned ouad, quitenginn epälyxen tächden
että se ioka perimisenn duomion iälkenn saapi, tietkän sucun-
ssa todexj ia eij walhexj 12 miehen walan canssa, ia
4 nijstä tulepi todistoxenn canda, 2: isälda ia 2 ai-
tildä, cuudennen miehenn polfuen sisälle. Etzikänn
cukin sucuns, lachkons ia polfui luguns ennen
Colmen aistaiann omistosta, elickä pitäkänn se peri-
misenn ionga Kässissä onn.

XVI. Nyt onn ioku lähimäisembj sugussa, quin se cuka
perimisenn ottanudh onn, ia laillisesti senn päällenn
puhupi, ennen quin Colmed wuotta edes ioutunudh on,
ottacann perimisens iällens, laillisenn duomion ia
todistoxenn canssa, wielä sijtte ehkä see edes
päinn perimisenn ioutunudh oliss: sillä että se on
takaperinn käypä Perimys, ionga wieras ottanud
onn, ios laillisesti senn peränn puhutann quin ennen on
sanottu.

XVII. Nyt eij machda mies toista soimata huorutehenn
elj Naisenn, Mutoin ios hänn sisäldä otetann, elj Lap-
si sundyny todista: Nyt ole Cumbakann, ia se soimatan hä-

nelle, nin hänen pitä 12 miehenn walalla idzens puchdistamann, sekä lapsesta että pitämisestä, Nijn etteij hann ikänäns händä pijtänyd Nijnä Neliene kyminenä wijkona, sen sisälle quin nainen synnytti elj maxakan 3 marca ia elj nijtä tule Kuningan elj miehen saadha, se on naittomiehen oma sacco. XVIII. Eitin tulepi hakolasta ruokia, sichen asti että see tulepi Colmedh aiastaiasexj: sijtte ruokikan isä sichenn astj, että see tulepi seidzemen wuotise-xj. sijtte ottacan sijtä molemin warin, sichen d3. astj

Perimisenn Kaarj

astj, että se täyttä zeidzemenn wuotta: Nyt palkatann sil- len lapsellenn Catzoia, ia turmellann Catzellmuxesta, nin pispann tulepi etziä, kenengä sen iällens pitä paastomann.

XIX. Nyt taitapi haku lapsellenn penningitä Caswa: ia se lapsi cuolepi, ia Penningid iäuäd iälkenn, ios isä ia äiti eläpi, nin ottacann isä Caxj osa, ia äitj Colmannen. Jos toinen onn iälkenn iäänydh ottacann see caiken Jos elj ne elä, nin käykänn se periminen, quin caickj mudh perimisedt, Haku lapsed pitä perittämen quin caickj mwdh perimisedt. Quitengin elj machda haku lapsi idze enämbäte 2 marca isänsä Ja 1 marcan äitinssä iälkenn Periä: coska awio lapsi saapi 6 marca nin haku lapsi ottacann 3 marca täytenn, Jos heitä enämbj elj wähembj olis: Eij machda mos haku lapsi Periä, cusa elj isä elj äitj perj: Mutta rinda perimises.

XX. Jos mies sigittäpi lapsia huorudes, sucunssa, Cutzeinssa elj Langeinsa canssa, ne lapsed iotka nin sigitetänn, ne ouad eroitetud caikis- ta Perimisestä.

XXI. Nyt Cannellann sitä ioka perimisehen tullud on ios ychdelldä Cannellann, nin mös caikilda Cannellann, Jos heidenn sen pitä pitämänn elj Uluos andamann: warielkad senn perilised maan lailla, elj Ulluos andakann.

XXII. cuolepi mies welka maxamata Jääpi nin maxettakan hänen welkans hänen Jakamatto- masta taloudestans, ia perilised periuäd ioka iä-

pi. Jos eij tawarata ole enämbj quin welca on,
nin sijtä welka maxetann, nin cauwas quin se
Ulottupi. Jos eij tawarata löytä, nin sijtä on paha
Penningitä otta, cussa eij mitän ole, ia perilised olkad
wapad

Perimisenn Kaarj 23.

wapad: ia eij kenelläkänn ole woima periä. en-
nen quin welad maxetud ouad. Jos eij Calua löyttä
täyten welcoia maxaa, nin wäähätekänn cai-
kista welgoista, nin palionn ychdestä markasta,
quin toisestakin.

XXIII. Nyt cuolepi mies, ionga perillised eij ole
sisällä walda cunnas: Tulepi oikea perillinen,
yön ia aiastaiann sisälle, Kiriann ia täydenn to-
distoxenn Canssa, että hänn on hänen oikea perilli-
ssens, nin hän ottacann hänen peräns. Jos eij hän
silloin tule, nin ottacan Kuningas hänen tawarans,
mika see onn, maa elj maanpäällinen. Jota eij
hänn ole laillisesti pois andanud. se cutzutan
wieras perindo. Nyt ios maata on hänellen
annettu, ottacan see maans iällens, ioka sen
hänellen andoi. Nyt taitapi mies omasta wal-
da cunnasta olla, ia hänen perillisens on tietäüä.
Nin pitäpi perimyss seisoman sichen astj quin se tulepi,
ionga periä tule. Nyt ios eij yxikänn hänen pe-
rillistäns tiedhä, ia eij hänestä tule sanomata,
elj tiedhä cussa onn, elj idze tule, yön ia aiasta-
iann sisälle, nin Cuningas puolenn perikänn, ia
toinen puolj hänen sieluns etehenn annetann.
Jos see on Pappi mies ia perilisetä cuolepi,
ni olkann pispallenn cuningan oikeus sichen
Perimisehenn. h.

d4. Maan.

Maan Kaarj

Maan Kaarj

I. Wijsi onn laillisesti saatua maata, ia ios eij muisteta cuin-
ga omistettu onn.

II. quinga laillinen perindö maa, pitäpi laillisest mytämän

ia ylös tarittamann.

III. quinga sucuhun tulepi perindö maata lunasta.

IV. Jos toinenn sanopi maan olewann ylös cuulutetun ia laillisesti taritun, ia toinen kieldäpi

V. quinga mies machta emäntäns maata myydä ia ylos tarita.

VI. cuca sugusta on lähimäinen maata lunastamann.

VII. quinga maata machdetann pandixj panna ia iellens lunasta.

VIII. Millä hinnalla, ia quinga pantti maa tulepi iällens

lunastaa, ios ioku mies on wieralla maalla,

elj on taitamatoinn elj neidzy, quinga silloin pitä lunastettaman.

IX. cuca perindö maa on elj saando maa, ia että

mies machta sando maasta tehdä mitä hän tachdo.

X. caikis maan caupois ia waihetoxis pitäpi 12

wachwistaia oleman, ia kichla cunnan päämiehet an-

dacan sijhenn kirjan päälle, ninquin tässä Uluos

toimitetann, ia ios sitä maata sijtte Cannellan

XI. Jos maan kiria turmeluxj tule, ia että maan cau-

pa pitä Lakjmiehenn edesä tehtämänn.

XII. Jos ostettu maata rijdellänn nin pitäpi senn iolda saa-

tu on, edes tulemann, ia omistaman eli sachkon maxaman.

XIII. quinga senn joka myypi maan pitäpi omistoxen

sidottamann.

XIV. Jos ostettu eli waihettettu maa tulepi monen miehen

kätenn, ia ios sitä cannellann, ia ios see quin ensin my-

nydt onn, eij tachdo omista mikä senn palcka onn.

XV. Eij pidhä ychdengän wirka miehenn, elj mun miehen

toisenn maata myymänn, Mutoinn ios hänellä onn maan isän-

nänn kiria senn päälle: Eij pidhä mös ychdengänn duomio-

ta laskeman maan päälle, Jolleij idze maan omistaia ole

cutzuttu edestäns wastamann.

XVI. Jos joku myypi neidzenn maata, eli taitamattoman

lapsenn

Maan Kaarj

24

lapsenn, taicka mielj puolenn maata, nin myykänn para-

noxenn: quitenguin machtuadh hee iällens omans

omista elj pitä, coska hee toipuuad, ios casuanexj tule-

uadh.

XVII. quinga senn maann pitepi laillisesti catzomann, ionga

mies tachdä maalda caupungihin waihetta.

XVIII. colmenn wuodhenn omistamisesta maan ostos ia

waihetoxes, ia hänen sachkostans Joka toisenn maata pois

myypi elj waihattapi.

XIX. Kengä weronn pitä saamann ostetusta elj waihetusta taicka sitä maasta ioka lailla iällens woitetann toiselda.

XX. Annonn määrästä ia wero päiuastä, quin Landbo-dinn pitä tietämann werons maaxetunn, ia että annettu käypi perj osaxj.

XXI. Jos Landboo sano laillisesta maan isännalle maans iällens.

XXII. Jolleij Landboo sano laillisesti iällens mitä hänen sijtä tule tehdä.

XXIII. Jos Landboo pakeneppi pois elj anda idzens wietellä, ennen määrä päiuäns, quinga maan isändä machda hänen iällens tuodha.

XXIV. Lupa päivist miestenn waihelle, Ja mitä Landbo kieldänn Ulluos wiemäst taloist.

XXV. quinga Landbo tuleppi laillisestj cartanon iällens anda, ia laillisesta rakennoxesta.

XXVI. Jos landboa pois mene, ia on maan isännellenn wel-ca pää ia että landboa machta wapadhestj männa, coska hänen määrä päiuäns on Ullcona, ia on laillisesti sanonu.

XXVII. Mingä Caldaisis asiois, Mies machta emändäns maata myydä, ia emändä isännenn maata.

XXVIII. Jos isändä iuoxe emändäns tyköä pois, elj emändä isändäns tyköä quinga heidhen Maans myyden, Nijdenn iälkenn iäwäistenn lasten rawinnox.

XXIX. Caikest saadust tawarast, tule miehen caxj osa ia emännen Colmannes, ehkä mitä hee myysit elj ostaisit.

d5

30. ios

Maan Kaarj

XXX. Jos rupea maan iagos miehenn, iolda hän on saanud, ia toinen rupea isänn perähänn, quinga sen pitä nijden wai-hella ia isänn peränn, wälillä eroitettamann ia ios nij-tä onn monda jolda saatu onn, quinga omistos miehen sijtte pitä edes tulemann, ia duomiost ioka seisotettu onn.

XXXI. quinga Lapsed elj Langod pitäpi wanhaa ia sairasta wäkiä ylös pitämän ia rautzemann, ia mitä heidenn pitä senn edestä saaman, ia sen syystä ioka eij rautize.

XXXII. Jos caxj kylä riteleuäd ychtä maata, ia ioku Nabureista eroitta idzens sijtä maan rijdasta.

XXXII. quinga taloin ychteus sowitetan, pidetän ia eroitetan.

I. Wijsi on laillisesta saatua Maata ruodzin laissa xyj onn perindö maa, Jos see laillisesti peritty onn. Toi-

nen on Waihettu, Jos laillisesti waihetettu onn: Colmas on osto Maa, Jos laillisesti ostettu onn: Nelies onn Lahia maa, Jos Laillisesti annettu onn: Wijdes on pantti, Jos se laillisesti pandix pandu onn, ia seisotettu on. Nämä täydellä saatu maa, Nin mös wedet ia wedenn tokehed, ia Caijkj nijnnein omans, senn iälkenn quin kyllä iulkjsesta meidänn Laissa kirioitettu seisopi, cuinga cukin on Laillinenn elj laitoinn idzestäns. Laillised tule seisoa, ia laitomad takaperinn käydhä: sillä että caikj ne quin owad Laillisesti saadut, ne owadh oikeudella saadut, ios caickj ne quin owad laitomastj saadut, ne owad ninquin saatomad, sichenn astj että muistamatoinn omistos päällenn tulepi, ia cusa muistamatoin omistos päällen tulepi, sen on lailliestj saatu: Eij machda mös sitä eij yxikän waiwata.

II. Nyt tachdo mies maatans myydhä, ionga hänn perimisella

Maan Kaarj

25

misella saanud on, nin pitäpi hänenn senn Colmesa Kichlacunnan Käräiäs laillisesti suguillens taritzemann, isänn maan isän suguille, ia ätin maa ätin suguillen. sijtte olkan perijcunnallen yön ia aiastaiann aika annettu sijtä maata osta. Jolleij hänn senn aiann sisälle maata osta, nin machta hänn Myydä sen maan, Kellegä hänn idze tachdâ, ia eij tule perillistenn ikänäns enämbj senn maan iälken puhua.

III. Nyt tachtouad hänen suguns maata idzellens osta, nin ostakann senn nin quin colmed Cummangin puolesta, colme ostaian ia colmen mywän sanouad sen maan keloxxenn oleuan, ia eij mywän perillisenn tarwitzemisenn iälkenn, quin muinen tapa olj, Jos mies mypi maan pois sucustans, ia eij taritze sitä laillisesti ylös, quin sanottu on, maxakan – 3 marca ia sucu lunastacan senn perimisenn idzellens, ios hee tachtouadt.

IV. Nyt rijteleuädt he, toinensano, sen maanlaillisesti uluos taritun olewann, ia toinenn kieldäpi, nin pitä sen 12 miestä tietämann, sijtä kichlacunnasta, ios hee molemad tachtâuad. Jos hän laillisesti Ulluos tarittu, ia lain seisonud olj nin pitäkänn se ioka saanud onn, iolleij hän tarittu ollud, nin käykänn jällens

pericundan, ia maxakann – 3 marca ioka myi, ia hinnan iällens nijllenn iotka ostid.

V. Nyt tachtå mies waimons maata Myydä, Nin pitä hänen sen waimons sugullenn laillisestj taritzemann, iuurj sillä lailla quin omansackin: ia älkän enämbite hanen maatans myywö, quin colman-
e. nexen

Maan Kaarj.

nexenn ia caxj osa omastans.

VI. Nyt riteleuäd miehede sugusta, Cumbj lähisembj onn perimän, olkan se lähisembj lunastaman perimisen, ioka lähisembj on sucu Lugussa. Nyt eij se tachdå lailisestj lunasta, ioka lähimäinen onn, nin olkann se lähimaisembj ioca parhan taritze, ia on hänen sugustans: Jos molemmad owadh tasann sugusa, nin lunastakan tasan, Molemin puolenn Cumbikin. #¹⁴⁹ idzensä lähimäisexj tehdä, nin tulepi heiden käräiän männä, Jos heidenn sucuns lukea anda ia nimittäkänn cumbikin – 3 Miestä: Ja ne Cwsi tulepi tutkia cumbj lähisembj onn, ia senn iälkenn quin ne –6 Miestä wannouad ia tunnustauad, nin pitäpi heidenn perimisenn lunastamann.

VII. Nyt tachdå mies maatans pandix panna, sijnä pitä – 4 asuwaista taloinpoica tykönä olemann kichlacunnan duomarin canssa ia caxj cummangin heidenn puolestans, ia arwata senn maan käräiässä, mitä hänn taita maxaa, ia heidenn arwonssa sannan iälckenn, pannan se maa pandixj, ia nin mös jal lens lunastetann ia eij tyrimbänä, Jos eij see lunasta ioka pandixj panj, ennen märättyä päiuä, Nin olkan hänellä wielä yönn ia aiastaiann aika lunasta, Jos hänn woipi, Jos eij hänn lunasta, nin machtauadh hänen sucugundans sen lunasta 6 wijkon sisällä, senn märätynn päiuän Jälckenn. Jolleij hee lunasta, Nin pitäkänn se ioka saanudh onn. Ja ehkä sucu lunasta, elj se pitä ioka saanudh onn, Nin täyttäkän hinnann, senn iälckenn quin se arwatin käräiä arwaukes. Ja pois lyötäkänn pää welasta nin palionn, quin hänn onn maalda ylös Candanu.

8

¹⁴⁹ # Margiaalissa: Nyt rijteleuäd hee ia tachtouad cumbikin

VIII. Nämä ouad ne Hinnad, ioidenga canssa mies
 pitä maata tykönssä lunastaman. culda, Hopia,
 wallmid penningid, Jywä, eläin, Fläski, woj,
 lijna, cangas, Rauta, Waskj, leikatu ia
 leikamatoin waate: Nin tyristi pitä maa
 iällens lunastamann, quin hänn pandix pandinn: Ja
 eij sugun tarwitzemisenn iälckenn, quin muinen olj, ia
 ne iotka lässnä olid, Coska maa pandixj pandin,
 pitä mös tykönä oleman silloinn quin hinda iällens
 maxetann, ia arwamann sen hinnann, Jos eij ne
 ole sapuilla, Nimitäkann kichlacunnan duomarj
 toised, nin monda quin hee molemmin puolinn
 suostuwad /: Taicka nin monda heiden sians
 quin pois olj :/ Ja sichenn quin hee tekewäd, pitä
 heidenn molemmin puolinn tytymän, Ja perilli-
 nen on Ullko maalla, nin on hänelle päiuäd
 yön ja aiastaiann sisälle, sitä iällens lunasta,
 sijtte quin hänn cotia tullud onn, Jos hänn on taitama-
 toinn Nuorudesta, nin onn hanelle päiuad, yön
 ia aiastaiann, sijtte quin hän on tullud 15 aias-
 taicaisexj. Jos Neidzy onn perillinen, pitäkän
 senn samann aian sen iälkenn quin hän Nainu onn,
 ioka eij ota waria näistä asioista, iotka nyt
 nimitetydh ouad, olckann hänn eroitettu samas-
 ta maasta, iä pitäkänn se quin saanu on.

IX. Jos mies myypi isänsä maann ychten paickan
 elj waihetta, ia osta toisenn paicann iällens,
 se onn isänn maa ia eij sando maa. sandå mäta eij
 tule sugullenn tarita: se quin maata on saanu

el. eli

eli ostanu, Hänellä on walda tehdä sijtä mitä hänn tach-
 dâ, anda elj myydä, kellenn hänn tachdo, quin ty-
 rimbänn hänn taita, Mutoin ios mies on hänen
 perimiselläns ostanu, oikealda perilliseldä,
 se pitä taritamann oikeallenn perillisellenn iäl-
 lens, ninquin ennen kirioitettu onn.

X. Caikisa paikoimn, cusa mies tachdâ maatans la-

illisestj pois Panna, Mymisellä elj waihetoxella
sijnä pitä 12 asuwaista taloin poica tykönä
olemann, sijtä samasta kichlacunnasta, Cusa maa
makapi. Ja kichlacunnan duomarin pitä ero-
ittamann, ia nimitämänn sen miehenn ioka maan-
ssa tachdapi pois panna, Ja sanomann näin: Tämä
mies panepi pois maata laillisesti tarittua ia
seisotettua, nin palionn ia sijna kyläs, elj cauka-
na, caikenn canssa quin sijtä maata noudatta, car-
tanonn sisälle ia Ulcona, ia sichein wanhas ollud
on, ia wielä nyt onn, eij mitänn eroittain, ia pois
pane häneldäns, ia hänen perillistens alda, ia sillenn,
ia senn perillistenn ala, nin monen penningin edestä, ia
sichenn ouad nämä 12 miestä todistaiaid, ia me olem-
me sichenn caickj todistaiaid, että tämä onn laillisesti
käräiäs tehty. Ja tällä taualla andakann kich-
lacunnan duomarj hänenn kirianss senn päälle,
ia ottacann caxj äyriä senn edestä, Nin palionn
mös Ladmannj kiriastans ottacann. Jos sijtä maata
sijtte Cannellann nin pitä senn iolda maata Cannellann
nimitämänn

Maan Kaarj

27

nimitämänn hänenn todistaians: Ne 12 pitä wan-
nomann, idze cungin edestäns, Ja rucoileman
Jumalann armon Jdzellens nin laupiann, quin hän
sen maan laillisesti ostj, ia me olimme sen Caupan
wachwistaiaid. Jos ioku on cuollud nijstä to-
distos miehistä, elj Ulco maallenn Mennyd,
elj on laillinen ested, quin edes päin eroitetan.
Nin ettej hee sichenn saa tulla, nin nimitäkäd
toised wachuad asuwaised miehede, heidenn
siahans, ne quin silloin käräiäs olid, coska
caupa tehtin: ia ne samalla muodo wannoman,
quin wachwistos miehede olis pitänydt tekemän,
Jos hee olisid ollud sapuilla. Ja ios hänn wo-
ipi senn walann käydä, Nin pitä kichlacun-
nan duomarin senn Caupan wachwistamann ia du-
omitzemann. Ja eij ole kellengänn sijtä maata wal-
da Useamasti kannella, ioka ychtenn kärthann

warieldu ia wachwistettu on #¹⁵⁰: nin mös cai-
kilda nijldä, quin senn päällenn edespäin pu-
hua taitauad. Nyt mies tachdä Useamban
tomptinn maatans myydä, quin ychden, Nin Useann
tomptinn quin hän myypi, nin Usead wach-
wistos miehedeidenn tulepi pitä, idze-
cullenginn tompillen wachwistoxed, sekä
sisällen että Ulluos andamann.

XI. Jos kiriad taitann turmeldua, iotka
e2 Kiehla-

Maan Kaarj

XI. Jos kiriad taitann turmeldua, iotka kichlacunnan
duomarj Ulos andoj, senn tule wachwistos miehete-
tä, elj 12 Miestä iotka käreäis olid, coska ne Ulos
annettinn, Jos ne laillisesti annettinn elj eij. Jos se caupa
ladmanin aikana techdänn elj edes tule, nin tule lad-
manin hänenn kirians senn päälle anda, senn saman esi-
puhenn canssa quin ennenn sanottu onn.

XII. Osta mies maata muilda, warielkann se maan ioka myij
ia se omista hinnann ioka osti. Jos sitä Caupa Cannellann, nin
pitä maann myiänn edes tulemann. Jos see woipi maan
hänellenn omista, nin seiso senn Cauppa ioka osti. Jos eij
tule see edes, ia eij woi maata omistutta / nin ottacan
omanssa cumbikinn: Ja se maxakann 3 marca ioka myi
sitä, iota eij hann woinud omistutta elj omaxj saatta.

XIII. Osta mies maata muilda, mies se onn pappi elj muu mies,
nin ottacann wachuistoxed oikeann omistoxenn päällenn, nin
eij hann saa sitä salata, ioka oikea omistaia on, ia ios wach-
wistaiad ouad päälle, nyt teke mies molemmad oston ia
waihetoxenn, Jos waihetos onn enämbj ia osto wähembj,
Nin duomitann lijca wahetoxest pericundann, ia ostollenn
annetann. walda ia wacous. Jos ne molemmad ouad
tasenn, nin käykänn Cummanginn Pericundann.

XIV. Nyt pane mies pois maanssa, mymisellä elj wai-
hetoxella ia saapi sijttä toinenn toiselldans saman maan,
häman colmanden miehenn asti, elj edemmä, cannellan sitä
maata sildä, ioka senn enssin pois panj: Nin pitä senn ioka
maan enssinn pois panj, sen omistaman, elj maxakan sachon
omistamattomuxesta. Hän maxakann mös wäkjwal-

¹⁵⁰ Marginaalissa: # sillä että coska laillistetychdellda on warieldu,

lasta, ios see sichein tullud onn, ia ne mwd ouad wapad.
Ja see käykänn iällens penningillens, ioka ne Ulos
annoj

Maan Kaarj

28

annoj, ia see maallens, ioka senn Ulluos andoj. Mu-
toinn ios see onn seisonud Colme vuotta kandelemata
quin edes päinn 18 Cap. eroitetann.

XV. Eij machda yxikänn askara mies, mydhä hänen
herrans maata mutoin ios hänn saapi isännän kiri-
ann ioka maan osta, nin että maa on hanelenn omistettu:
eij ole mös ychdelläkänn woima, ylitze iongun
maann omudenn elj mwn hywydenn duomita, Jos
eij isändä idze ole elj laillisesti cutzuttu, elj hä-
nen waca sanans, iolla hänen täysi waldans on,
hänen awamien kirians canssa ia Jnsiglein.

XVI. Eij ole kenelläkänn walda / pienden lastenn Neidzy-
tenn elj mielittömäin maata pois myydä elj wahetta
Mutoin ios hänn senn wahetta parammaxenn ia wielä
sijttekin, että coska lapsi tulepi oikean ikään, ia
Neidzy coska hänn Naidann, ia mieletöin taidol-
lenn tulepi hänellä olkann walda sen Caupain elj
wachetoxenn pitä, Jos hänn tachdo.

XVII. Nyt tachdä mies maatans, maalda nin Caupun-
ginn waihetta, nin pitä senn maan kichlacunnan käräiäs
lailla etzittämänn, iosa see maca, ia perillisillenn
tarittamann: Jos eij ne lunasta, quin ennenn onn sanottu
Myykänn sijtte senn maan elj wahettakann, kenellen
Hänn tachtu, caupungin elj maalle: Ja tehkänn
sijtte cukinn osans canssa, cussa nekukin makauad,
lakia myyödhenn, sekä kirian että muidhen toimen
canssa.

XVIII. caickj ne maad, iotka mies pitä colme
aiastaica Candelematomina, muilda waiwatomina
sijtte quin see laillisenn etzikonn alda saatu onn, quin
ennen kiriattu onn. Joco see onn cauppa elj waihetos,
e3. ia sen

Maan Kaarj

ia sen tunnustauad 12 miestä käräiäs eij ole ychdel-

lākann woima, senn maann päällenn puhua, sijtte quin laillisesta saatu onn :/ wāimatoim ollu onn, mutoin ios mies on Ullcona maalda, elj hänn on fangitu: Taicka pienin lapsi eli neidzy: Ne machtawadt woitta iäl-lens maassa Colmen wuodhenn sisälle sitte quin hee ouad tullud laillisexi ia toimelisexj. quin ennen sanottu onn. Joka eij iällens takaperin ota, lailla käräiäs, wahetoxia elj cauppoia, Colmen aiastaiann sisälle, quin ennen eroittetin, nin pitäkän se maan ioka saanud on, ia se ioka senn maan myi elj waiheti, ioka hänen omassa ollud, täyttäkänn sillen ioka mistanudt onn, caicken hänen wahingons iällens, ia maan nin hywänä iällens, nin hywänn paikann, ia sijtte päälisexi maxakann 40 marca, Colmen Jakohonn, kuningalle Jutun isännelle ia kichlacunnalle, ios hän maan wäkiwallalla omistanudt onn, nin quin kuningan menois 28 Cap: eroitetann. Jos see maa iollakinn mwlla tawalla henelle tulludt onn. ia eij taidha omista, antkann sijtte wahingonn ia maan nin hywänä quin ottons olj ia canssa 3 marca että hänn omistamattoman rupeis, ia sen tiedkäd kichlakunnan lautamiehedt.

XIX. Joka maata osta muilda, elj saapi waihetoxella taicka pandilla, ennen wero päiuänä. Riiteleuädt caxj ychtä maata, cuinga eij wäkj walda ole sisällenn tulludt, Nin pitäkänn se weronn sinä wuonna ioka maan lail-la woitta, ios hänn kylluös onn. Jos mös ioldakin onn maa wäkjwallalla otettu, nin tule sillein wero ia Ulluos teko ioka sijtä piti Ulgos techtämänn, Ninn Monelda wuodella quin hän senn mistanudt onn,
haneldä

Maan Kaarj

29

haneldä ioka maan wäkiwallala piti: ia maxakan wäki wallann edest ninquin cuningan menois 28 Cap. ia sittekinn täyttäkänn mös isännellenn wahingon iällens. XX. cwssi wuotta onn annon määrä, Seidzemendena wuonna pitä annonn Uluos annettamann ninquin molembain soweliahinn onn, sekä isännän että landbodin, nin mös weronn: oikea weron ando päiuä onn, P: Thoman päiuä ioulun edellä, Jos ioku ennen Uluos anda weronn, olkann syytöminä, Jos eij hän uluos anna wero oikeana wero päiuänä, elj ennenn, maxakan Neliennesta enammän sakoissa quin

wero onn, isändä etzikän uluos sekä weronn että sakonn, lähimäises kārāies ioulun iälkenn. Nyt sano Landbodj weronn olewann maxetun ia maan isändä kiellä, nin tietkänn Landbodj sen hywain miesten walann canssa, senn iälkenn quin wero onn. Jos hän sortann walalla, nin andakon ulos weronn, lain iälkenn, quin ennen kiriotettu onn: Eij ole isännällä walda landbodia, ennen määrä päiuä, maaldans pois aia, mutoin ios hänn anda hänelle caickenn annon takaperin, quin hän häneldä ylös cannoj, Nyt Cuole toinen heistä, se ioka annon annoj, elj ioka annon ylös kannoj, nin hywin peritän, se ando taloin quin isängin perä, aina sichenn asti, quin annon määrä Uluos ioutu.

XXI. Nyt sano Landbodj maan isännälle, maan iallens, coska annon määrä on Uluos ioutunudht, ennen puolj paastoa nin hallitkan maan isändä e4. idze

Maan Kaarj

idze maanssa ia pytäkän iällens päällenn asuwasenn ios häntachdo.

XXII. Nyt sano hän maan iällens, iälken annon määrän ia iälken wero päiuän, andacan silloin isannellenn kynnetynn pellonn, elj kynnönn palkann, sen iälkenn quin caxj miestä sowittauadh molemmin puolinn heidenn waihenssa, ios eij kynnetty ole, Jos mös kynnetty onn, olkann mös pois sanonud työssä. Jos taas annon määrä eij ole uluos ioutunud, nin olkann pois sanonud andonssa kynnetynn ia kyluetynn Ruissmann: Mutoin iollej maan isändä händä pois aia taloudesta, ia sen pitä kichlacunnan lauta miehet tietämann. eij machda hänn iälckenn wero päiuän maata iällens sanoa, Mutoin ios hänn saata maan päällenn toisenn asuiamenn, elj andakann uluos weronn, ia pitäkänn caicken raskauden ylös ioca sildä maalda Uluos techdänn sinä wuona, ehkä hänn eij ensingän sillenn wuodellen kylluänydt olis. Landbodin pitä sen mutoissa huoned ia Cartanon isännällen iällens andamann, quin hän senn ottj paratuna ia eij pahetuna.

XXIII. Nyt pakene landbodj, elj anda idzens pois

wietellä ennen talouden peitto aika. /: Se on en-
nen sannann wetämä aika :/ nin on maan isännällä
walda händä iällens tuodha, hänen Carians
Canssa, teke landbodj wastauxenn, ia eij tach-
do anda idzens takaperinn wiedä, ia hän
saapi wahingonn, elj ne iotka händä wariella
tachdouad

Maan Kaarj

30

tachdouad, paidzj Cuolemata, olkan caickj kuluotoin. Jos
mös heistä ioku tapetann, maxetakan iällens 20 marca
Jos maan isändä ioka iälken tule, elj ne iotka hä-
nen Canssans ouadt, sauadt iongun wahingonn, mies
taponn elj hawadt, olkan se caickj Caxj kerra-
ises maxos, ia caickj ne iotka pois sirtämasä
olid Landbodinn calua, maxakan Jokahinen
3 marca Colmen Jakohonn: Ja Landbodj täy-
ttäkänn isännellenn caickenn wahingonn, ionga hän
senn cautta saanud onn, ia maxacann wielä pää-
lisexj 6 marca isännänn oma sacko.

XXIV. Nyt ouadt oikeadt lächtö päiuädt
miestenn wälillä, Torstakj ennen puolj pasto
sunnuntakia andacon silloinn landhobodhj puoled
Huonehest tyhiäxj kynder messuna, sillen ioka
sisällenn tuleman pitä, Eij ole ychtelläkänn
landbodilla walda Caria elj Carian elatos-
ta taloudesta uluos wiedä ennen lächtö
päiuä, hänen 3marcans päälle, Colmen Jakohonn.
Jos Landbodj tachdo Cariann ruoka pois myydhä,
nin tule hänen maan isännellenn enssinn tarita,
Eij machda Landbodj: hirsia, tuohia, olkia
aidaxita elj aita taloudesta pois wiedä,
3 marcan päällenn, ia wahingon iällens Ja eij
mitäkänä sijrtä, quin taloudhen tarpexj ha-
kattu on ia sen taloudhenn rajjann sijsälle maka,
Mutoin Jos hänellä on Jsännän lupa, elj suosio,
3 marcan päällenn. Ja iällens wahingon, nyt
palcka mies taloin, nin on hänellä walda
Nautita, Caickia sitä quin hän palckannud onn,
ia mitä hann edes palcata elj lainata taita

e5. ia

Maan Kaarj

ia wireästi sitä Catzoa ionga hänn palkannudt on.
quintengin carian ruan pitä taloissa Nautittaman, sen
sakonn päällenn quin sanottu on, ia wahingon iällens.
XXV. Landbodin pitä maan Jsännällenn Cartanon iällens
anda, parembana ia eij pahembana, ia terwenä huo-
nehista, ia aidoista, ia raketkann wähimmäxekin ½ marcan
edestä, ioca wuosi wudesta, ia ylös pitäkän
sen hywin Catossa, ionga hän kässinsä saanudt onn, Mi-
tä nijsä puutua taita, täyttäkän hänen Cariastans,
ennen quin hänn pois mene, Carkapi hän ennen elj pois
mene, nin etzitäkänn häneldä maxo quin sanottu onn.
XXVI. Nyt mene landbodj pois, sittequin talouden
oton aica ulcona onn, ilman isännän luwata ia tach-
däta. Jos hän on hänelle welcka, wähän elj palion,
etzitäkänn se lailla ia maxekakan 3 marca colmen Jako-
honn, ia eij ole kenelläkänn walda landbodia ylitze
määrä päiuäns pitä, ia maan isännelle laillisesti sa-
nottu on; Mutoin ios Landbodj tachdo idze hywällä
tachdollans, codolla alallans olla.
XXVII. Eij machda yxikän mies waimons maata pois
myydä ios eij nämädh sydh händä waadhj. Jos wie-
ras sota taita maalle tulla, pakana elj christitty,
fangitze miehenn elj waimon iällens lunastetta ia
ej ole heillä mwta quin maa, nin machda mies
waimons lunasta, Jos hän fangitu onn: Samalla muoto
machta waimo miehens maata myydhä, ia lunasta
miehens iällens, Jos hän fangittu onn. cusa semmoi-
nen asia waatj: Nyt taita mös nälckä heidhän
päällenssä käydä, ia tachdouadt maatans
myydä rawinoxens: Jos heillä on molemilla maa-
ta, nin myytäkänn isännän ämasta caxj osa, ia emen-
nän colmas, Nyt eij ole isännällä maata elj maan
päälistä

Maan Kaarj

31

päälistä, nin machta hän myydä emändäns maata
6 marcan edestä Wuosi caunna, ia ei enämbäte, ia
emändäns sugulla ylös taritzeman, Tämän caupan
pitä laillisesti käräiäs techdämän ia ilmoitetta-
man mikä tuska heitä on sihenn watinudth.

XXVIII. Juoxe mies pois waimons tyköä, elj waimo miehens tyköä, elj lächte Pilagriminn Reisullen, ia lapsed elatosta taruidzeuadt, ia se quin Cotona istu: olkan sillä walda, ioca cotona istu myydä mitä hän tachto, irtaimesta calusta elatosexj seisokan se Cauppa nin wachuana ia täytenä, quin waimo täsä teke, ninquin mieskin, ia käykän caxj osa miehenn hywydestä ia waimon colmas. Nin cauwan quin hee ychdes owad awios käskyss nin pitä wuodet Cauppa yhdes, mitä hee ostauadh elj myüadh.

XXVIII. caikisa mitä mies ia waimo ostauadt ychtem, sekä maasa että maan päälisess, Nin cauwan quin hee awios käskyss ouadt, on miehen caxj osa ja waimon Colmas, nijsä Caupois, ia ehkä mitä hee ostaisid elj myisidit nin käypi Jsännän osasta caxj Ja emännän colmas.

XXX. Nyt rijteleuadt caxj ychtä maata, toinen rupe isän perän puolesta, toinen saattanehenn puolesta, nin pitä saatanehen edhes tuleman: Jos hän taita maan omista, nin pitäkän se maan ioca saanud on, Jos eij hän nin wojj, nin warielkann se maan tygons, isäns puolenn todistoxella ia omistakann 12 miehenn walalla, se ioka isäns puolesta Ruwennud on.

Nyt hee molemmad isän perän rupeuadt, nin olkan hänellä oikea puolj techdä wala, iolla maa on käsiss. Tällä tawalla. Minä Rucoilen Jumalan olla minullenj nin armollisenn, quin tämä maa elj hywyss,

f. on

Maan Kaarj

on minun isänj elj äitini oikeasta perjcunnasta, ia enn olemmä, elj minun esiwanhembanj, elj ioku meidhenn puolesta, tämän edestä hinda elj maxo, ostos elj waihetoxes ottanehed, eij mös pandixj pannehed elj laillisestj pois andanehed: Nin auttacan minua Jumala sekä sielullenn että rumihillenn: Nyt taitauad satomiehellä Useammad olla, iotka toinen toiseldans saned owad, nin etzikän toinen toisensa tygö, Ja tunnustakan idze cukin hinnan, Jonga hän ylös candanud on, ia semaxakan 3 marca ioka wierasta myi, Jos saato mies on maan sisällä kichla cunnas, nin pitä hänen edestuleman colmen lakj

käräiän sisällä. Jos hän on sisällä waldacunnas, ia Ulko-
na maalda, ia kichlacunnasta, nin hänen pitä edes
tulemann ychdixen wijkon sisällä, Nyt taita hän olla
Ulgos waldacunnasta mennyt herroin palueluxenn
elj pilagrimin reisulle, elj caupalle Ulos pur-
iehtinu, nin pitä ne ridath allanssa ratkaisema-
ta oleman ia Ulgos tegodh sildä malda, wie-
rasten miesten tagha tehdelle pandaman, sichen astj
quin omistaia iällens tule, ia ychdixen wijkon
sisällen sitte quin hän on cotio tulludt: pitä sen maan
omistoxen alla seisomann, Jos sildä mös omistos puutu,
ionga kässis maa onn, Nin Maxakan hän wäkj
wallan, ioka maan pitänydt onn, ia anokan hin-
dans iällens, sildä ioka maan hänen kässins o-
mistoxet panj. Nyt taita sotamies sisällä walda-
cunnas olla, ia eij taita tulla ethehen estehen täh-
denn, quin ennen sanottu onn, nin pitä sen rita rat-
kaisemata oleman, sichein astj että omistos mies
tulepi, ia colmen lakj käräiän sisällä sen ial-
ken tule hänen omistos oikeudhen seiso: Ja nin
pitä 12 miestä hän edhestens tunnustaman, Nin
Lakj sanopi, Ja wannokan, ettej hän sanudt tulla
näinen

Maan Kaarj

32

näinen estehin tächden ia eij ole ychdellekän
woima duomita maata elj maan Uluos
tekoia, ychdellen siallen elj estoxen ala, nin
Cauwan quin se tachdo oikeudhen ethen tulla,
ia oikeudens wastata ionga kässis maa on:
Jos se duomitan eij ole sisälle duomiolla
woima.

XXXI. Nyt taita mies elj waimo wanhutten
elj sairauttenn tapachtua nin tule lasten nitä ylös
pitä ia elättä, Cuolema päiuän saadhen, ios heillä
on enembj elj wähembj. Jos heillä onn Lapsia,
yxj elj caxj, taicka Useambj, nin tule heidhenn
käräiäs lapsillens maatans tarita. Jos
lapsedt tachdouadt heitä wastan otta,
nin tule heidhenn ruokia heitä, nin ottakan
nin palio maata, quin colmen marcan Penningitä
maxauadt, ioka aiastaian ruokon edhestä,

wanhiman lapsen tule ensistä ruokia ia ylös
pitä, sitte iokaidzen lapsen tule isäns ia
äitins ylös pitä, sichen astj, että caickj ouad
loppuned mitä heillä olj, ia mitä lasten tule
periä heidhän iälkens, sittequin hee cuolled
olisid #¹⁵¹ Jos yxj lapsi eij tachdo wastan otta, ia
sichen ouad käräiä todistoxet, ia ruokj
toinen lapsi hänen edhestens, nin ottacan hän
enssin täyden hänen ruokons edhestä ehkä
eij ensingän enämbj olisi: Jos enämbj täyty
nin ottacann caikin arpa osanssa sen cuollen
iälken. sama lakj on sugusta, ios eij ole lap-
sia ole elämäs, quin sanottu onn: Sentule lä-
himäisen olla ruokiman, ioka on lähimäinen
perimän, Jos se cuolludh olis. Nyt sanopi
fl. toinen

Maan Kaarj

toinen minä taritzin minun ruokonj nin hywin quin sinä
sinun: seisocan se 12 käräiä miesten todistoxelle,
ottacan puolenn wierahita miehiä Cumbikinn, perillised
tulepi olla welka päät rauitzeman isä ia aitjä ios
hee tuleuad köyhäxj elj wanhaxj, Jos heillä on
Penningitä ia tauarata, elj eij: Ja ios perillised woi-
uad, cuka poika elj tytär hylä isäns ia äitins,
maxakan ioka wuoden edestä 3 marca Ne tule
wanhembain pitä, Nyt taita se ennen cuolla, quin
edestäns lupaisi, quin secaickj tule nautituxj maquin
hän lupais, nin tulepi sen ioka ruokon pitj nin pa-
lion yles canda hinda, quin hän culuttanud on:
Ja se käykänn iaconn ioka ylitze iänyd on, sitte
quin märätty olj heidän omans, Eij ole kenelläkän
walda maatans tarita elj anda ruokostans, mui-
llen quin omillen perillisillenn.
XXXII. Nyt riteleuäd caxj kylä ychtä maata, ia yxj Na-
burista eroitta idzens sitä maan rijdasta, ioca quiten-
gin on osa welj sitä kylästä: se tule hänen käräiäs
techdä, ennen quin weto wedetän. Jos se kylä sortuxj

¹⁵¹ Marginaalissa: # sisar sisaren alda, ia welj welien alda

tule sina rijdassa, olkan se wapa ioca idzens eroittj: #¹⁵²

Wetä hänn enssin wedonn ia eroitta sijtte idzens sijtä
rijdasta, ennen quin se lopetetan, maxakan 3 marca

Ja olkan eroitettu heistä, Jos hee woittauad elj

Cadottauad senn rijdann.

XXXIII Jos mies tachdo taloin ychteyttä laskia elj
raketa muinen canssa, sina pitä cwssj asuwaista
miestä tykönä olemann, colme cummangin puolelda,
ne pitä tietämän, quinga cauwain heidhän taloins
ychteyss oleman pitä, Jos heidhänn hywydens pa-
ranepi, nin se paranepi molembain, Jos se wahe-
nepi nin wahenetskän molembain. Nyt ioutu taloin
taloin ychtheyden määrä, Ja he tachdouad taloutens
jaka

Maan Kaarj

33.

jaka, nin tachdo toinen enämmän sijtä taloista omista, ia
toiselle wähemmän taritze: seisocan se nijden cuden
miestenn todistoxes iotka lässnä olidt, coska hee ta-
loin ychtheydenn teidh, sen iälkenn ia ottakann quin hee
todistauadt, pidättä se toinen wielä sijttekinn sildä
toiselda, ia eij tachdo Uluos anda, heidän tunnusto-
xens ia täyden walanssa iälkenn, nin maxakann
3 marca pidättämisenn edestä, Jos mies taloin ychthey-
denn rewäise ennen märä päüä, nin maxacann 3 marca
se quin rewäisi, hänen omastas osastans, ia rewäiskän
sijtte, ottacan cukin omans taloin ychdistöxest wachuan
todistaian todistoxenn iälkenn. Eij machda taloin
ychdistös mies Lainata elj palkallen panna taloin
maata. Se ioka sen maan kyllwä leicka elj nijttä,
ilman isännän luwata, nin omistakan isändä caiken
mitä sen päälä sadhann.

XXXIV. Nyt on miehellä maata toises kyläs, ia idze
asupi toises, ia eij tachdo hänen awio maatans kyl-
uä elj palkoillen panna, eij aita ymbärj aidata
ia tachdo nin taloin autiaxj saata, sekä omans että
muinen: Nin pitä senn kylän taloinpoiadh, iosaa ma
onn, hänen tygens menemänn, ia käskemän hänen hei-
den canssans aitans paneman, Jos eij hänn tachdo /:

¹⁵² Marginaalissa: Jos se kylä mies rijdhan woitta, nin olkan se sama mös Ulos suliettu sekä sakosta että maasta, ioka idzens eroitti.

Elj nin Caukana on ettej hän sinne Uletu, elj eij
taidha tulla :/ Nin pitäpi Ne sen Lauwan takin pääl-
lenn, ioka on lähin hela torsstakia, käreään me-
nemänn ia duomion ottaman hänen aidans panna
ia sen wasta, sitte hee machtauadt sakotoinna,
hänen Nijtuns ia ketons Carian Laidunna syöttä,
ia eij nijttä, ia taas aidaxens sakotoinna pois
wiedä. Ja maan isändä maxakan 3 marca Colmen
Jakohonn, sen edestä ettej hän aitans pannudt,
Coska hän laillisestj käsketty olj.

f2 Rakenoxen

Rakennoxen Kaarj

Rakennoxen Kaarj

- I. quinga taloin poiadt machtauadt wdest kylä raketa,
elj wanha iaka, ia quinga kylän pitä tasatuxj tuleman,
ia raiadt ia tied laskee.
- II. quinga Udet tiedt tule laske ia wanhad kijnj tukita.
- III. quinga silladt pitä raketaman ia tiedt perataman ia
wahingosta ionga mies nijstä saapi: sildain catzellmuxes-
ta, ia nijden sakosta iotka eij rakenna.
- IV. quinga tondit tule rikotta, kylä tasaisexj iaetta
ia asuma sia etzittä.
- V. quinga cugin tule tonttins raketa, ia tondin paliast
estest ia tilast, raitin elj kuian puolella, ia ios iocu
tachdo raketa sica pihalle, ia quinga Lamban huone
machta siallans seisoa, sitte quin kylä on iaettu.
- VI. Pellon ja nijtun pitä rikottaman tondin iälken
ia quinga palio palcka hänen pitä oleman.
- VII. quinga aiadt ia tied pitä lasketaman pellon ia nij-
tun läpitzte.
- VIII. Pellon aidoist ia warieluxest, ia nijden Catzell-
mus miehist.
- IX. Jos caria teke wahingota pellollen, quinga se pitä
maxettaman, ia mies repi aidan elj polta käwäin
ia sygyisinn, pitä aidat terwenä oleman.
- X. quinga mies machta eläimedt laillisestj sisällen ot-
ta, Nauttia ia eij turmella: Ja quinga hee sijnä asias pi-
tä tehdämän molemmin puolin sekä maan että elai-
men omistaiann.
- XI. quinga terho mätzen sijgoille iaettaman pitä ioka
miehenn maan saaman iälken.

XII. Jos sika iuoxe mätzäin wälille, elj metzäst medz-
än mitä laki sijtä sano.

XIII. coska taloin poiadt tachtâuadt eloa elj heiniä
sisällen huonesen wetä, nin pitä pois Nijttämän
tiexj ia tien weräiäst.

XIV. Turwettein leikamisest pyörtäneist, äijst, Ja ios
mies

Rakennoxen Kaarj

34.

mies kylüä toisen miehen karkiahan: quinga cau-
wain laillisenn warielluxenn pitä pellon ia Niitu-
in ymbärille pidettämän: Ja sargoist quin Ulkona
makapi.

XV. Palcka perhest ia Palckann määräst

XVI. Jos mies teke toiselle wahingota pellon elj
Nijtun päälle.

XVII. Jos mies aitapi toisen oman päällen elj rakenda

XVIII. Jos mies hackapi halckoia toisen miehen saa-
malda kisko tuohia, Murda lehtiä takan Nijttä he-
iniä ruon elj kekoisen, hacka sora puita elj
Nuorta tammia, taicka hedellmäiseuän tam-
men elj Bökin, otta Nijniä elj hacka omena puun
quin sen caltaista tule estä.

XIX. Eij machda yxjkän luwata ychteisest
metzäst elj Jacamattomast kenengän hakata, Ja
eij Landbodhj pois wiedä elj mydhä isännän
Matzä, paidzj isännän luwasta

XX. sen sacosta quin wirityxiä pane toisen mätzelle

XXI. quinga sutten aiमित pitä ylös pidettämän ia lail-
la edzittämän iolleij ylös pidetä.

XXII. quinga sutten aidat pitä ylös pidettämän

XXXIII. Hirwist ia metzä wuohist cuka nijtä mach-
ta otta ia hirwin otimist quinga ne pitä wiri-
tettämänn ia ios mies saapi nijstä Cuoleman.

XXIV. coska mies machta menne orawa Medzän, Nä-
tain ja kärpäin iälkenn.

XXV. Jos mies teke toisen cala wedell wahingota
Merdoilla Wercoilla elj Nuotalla kudhun
aikana elj Mulloisin quinga ne pitä estettä-
män, taikka quinga Cala wedhät pitä iaetta-
man ia quinga sundj elj rannad ia peraxemedh
ia cosket pitä kyläin waihell rakettamann

ia toisen Calan pydhyxen turmelemann.

XXVI. Raioist Märíst ia asumaidhen merckist
kyläin waihella ia carian Laitumesta ia nijden
Catzellmuxeist.

f3. 27.

Rakennoxen Kaarj

XXVII. Mikä raiaxj elj Märäxj pitä cutzuttamann, ia
cuka ne ilman duomita ylösheitä, ia quinga pitä alas
pandaman.

XXVIII. Jos saricko elj halcko puu Mätzä, kyläin wa-
ihella makapi, taicka rauhan Culutettu metzä.

XXIX. Jos kichlacunda rijtele taka metzä, quinga se
tule iaotta, ia ios ioku Nautitze elj rakenda nijhin
ilman luwata, ia coska Ullgos tegod pitä Ulos
annettaman ia malmein wuoreist, custann ne löytän.

XXX. ychteisen maiden nijtto päiuä onn, ensimmäinen
arkio päiuä P: Petarin päiwäst.

XXXI. Jos ne quin ychteidzelle mailla asuwadt, eij
woij oikeutans techdä: Ja eij machda yxikän nijtä
osta.

XXXII. Eij machda yxjkänn iacamatoinda kylän
Carian laidunda idzellens omista, elj muita omisto-
xja: ia raiwo metzestä.

XXXIII. quinga myllynn siad pitä rakettaman, ia catzel-
muxeist nijden ylitzen: Ja calantokeist ia aidoist.

XXXIV. quinga tule raketa rinnalda ia ladualda tai-
cka ylhheldä ia alhaldä, nin etteij Usi työ estä sitä
wanha: Ja ios monen on wirtahan elj coskehen osa:

Jos yxj tachdo Udista toeeta, ia etteij pitä wet-
tä edistäjän elj caiwettaman wanhaldans, elj
Jos sundj taicka Rauma maka kylän waihell
elj kichlacunnan wälillä.

XXXV. Jos walckia pääse wallallans Unhotoxest
elj tapa turmast, ia taloin poika asu yxistäns ky-
läs, ia mikä Unhotoxen ja tapaturman walcki-
axj Cutzutan.

XXXVI. Jos se quin walckian päästä, asu muiden
canssa kyläs, Pala kylä ia Jnhimiset kyles:

Taicka pala kircko, quinga cugin pitä maxetta-
man: Ja ios tapachtu Jrtahilda Jnhimisildä: Pa-
pilda elj klockarilda.

Rakennoxen Kaarj

35.

XXXVII. Jos Mylly pala ia poldon sakást.

XXXVIII. canda mies walckian Metzän, polta halckå metzen, tammi elj Bööki quinga cungin pitä maxettaman.

XXXIX. kimalaisten ketköst ia nijden sorinast, quinga ne otta machdetan elj eij.

XL. Mikä oikeus Ulos aidatulla kyläl on, wanhast olewan kylän canssa.

XLI. Jos monella on omistos wanhas kyläs, ia yxj tachdo raketa ia eij muwt, quinga hänelle pitä osa annettaman: Ja ios mwt sitä tachtouadt raketa.

XLII. Jos waimo lypsä toisen lamban, wuohen elj lehmän.

XLIII. Jos ioku pane merkins toisen kalun päälle: Ja ios caxj rijdeleuädt ychdellä merkillä.

XLIV. Jos ioku tapa toisen eläimen, elj hawan anda mielellens.

XLV. Jos ioku tappa toisen eläimen, elj hawan anda tapaturmast.

XLVI. Jos toisen miehen eläin tappa elj hawoitto toisen eläimen

XLVII. Jos miehellä on puria Coira, ia eläindä pure.

XLVIII. Jos taloin poiadt lijton tekeuädt, ychdes Caira Caita, ia ios wahingo tapachtu.

XLIX. quinga humall tarchad pitä rakettaman, ia ylös pidettämän walda cunnas.

LI. Jos mies pane eläimens toisen luoton ilman luwata.

LII. Jos mies osta eläindä, sijtä kyläst cusa karian tautj on.

LIII. Eij machdä yxjkän toisen karia, wenhet f4. elj

Rakennoxen Kaarj

elj mwta talonn asetta ia nautita ilman luwata

ia palckata

LIV.

LV.

I. Jos taloin poiad tachdouadt kylä Wudesta raketa, taicka ios se waco iagois makapi elj metzä Cangarissa, nin pitä idze cungin kesändäns kylwämän, ia sijtte käypi Wusi iaco pälle. Jos ioku sijtte kyndäpi wanha iakoa myödhen, sijtte quin Usi on pälle tulludh, nin maxakan wäkj wallan edestä, idzecungin rikoxens iälken, nin saa otta Neliennes toisen nelienexen iacon, ia puolj kylä puolen: silloin on kylä täyten iacohon tulludh. silloin pannan kylän ymbärillen Neliä tompj raia, ia Neliä maan tien raia: Nin se kylä on tanhualla wachwistettu. Nin tule tien olla kymmenen kynärätä lewiän: Jos eriauädt tied kylän elj kylästä Ulos, enämbätä quin ychden tien, pitäkän kylän miehded ios tachdouat, Nin pitäkän se wähembj kylä maan tien quin se surembikin: eij machda ychtä Caickj achdista. Nyt tachdouad taloin poiad tanhuan läpi kylän panna, sen machtauad see iacatomina techdä, Jos hee sichen suostuwad.

II. Ne quin maan tien tukita tachdo, ia toisen Udesta tehdä, hänen pitä käräiän mänemän, ia duomion ottaman, tietä sirtäxens siellä quin hän ennen macaisi: hänen pitä sen tekemän, oman taloin osans päälle, nin hywän ia nin oikian quin se ennen ollud on: Joka eij nin tegee, waan repi wanhad tied

Rakennoxen Kaarj

36.

tied ia wanhain weräitten siad, ia eij ole hänelle sichen duomiota, maxakan 3 marca madkan tie sijnä quin se ennen olj. idze cungin ylös pitäkän tienssä, sildans, portahans, ia weräiänsä nin Cauwas quin hänen asundons Ulottupi.

III. caickein tulepi sildoia raketa tietä tehdä ia pergata, nin sen iolla wähembj on kyläs, quin sen iolla enämbj onn, cungin hänen omudhens iälken. Jos kirko silda maasa rickennä makapi ychden sunnuntakin, maxakan 6 äyriä: Nin toisen ia colmannen edestä: ia olkan candaian

oma sacko. se maxakan ioka tekemätä on, ia se olkan wapa ioka tehnydt on, cukin omudens iälcken. kirko sillan pitä oleman Wijsi kynärätä lewian: Jos hän makapi maasa ylitze Colme Sunnuntakj päiuän maxakan 3 marca Colmen Jakohon. se sama lakj olkan carian ia myllyn sillast Maan tied ia Käräiä tied tulepi olla kymmenen kynärätä lewiän, ioita myöden canssa waeldapi. Makapi Maa cunnan silda macunnas, cusa Useambj kichla cunda, quin yxj rakendamän pitä, Macapi see rickennä Colmedh sunnuntakjita perähyten Nin maxakan se kichla cunda, ionga silda oma on 40 marca Colmen iacohon, candaiallen Kuningan ia kichla cunnan, Jos se iacamatoin on. Taitapi se arwoin iaettu olla, ia cukin kichla cunda osans tietäpi, ia monicach f5. tadh

Rakennoxenn Kaarj

tadh raketa tachdouad, ia mwttamad andauad maasa maata: Jos puolj silda maasa makapi, quin sanotu on, nin maxakan 20 marca Colmen iacohon. Makapi Neliennes silda maasa, maxakan –10 marca colmen iacohon, ioka kichla cunda langeta andapi, ia eij tachdo raketa, Maxakan quin sanottu onn: Ja olkan nee sakota, iotka technedh owadh. cusa kichla cunnan silda makapi Colmed sunnun takj päiuä caickj maasa, ioka koko kichla cunnan tulepi raketa, maxakan 20 marca Colmen iacohon: Jos makapi puolj maasa, maxacan –10 marca colmen iacohon: Makapi Neliennes maasa, maxakan 5 marca colmen iacohon: Jstupi kichla cunda cotona ia eij tachdo raketa, kichla cunnan canssa, maxakan 3 marca istupi yxj taloinpoica cotona, ia eij tachdo raketa, maxakan 6 äyriä: sen ottacan rakentaiadh. Nyt taitapi yli wesi sillan pois wiedä elj walckia polta, ia on sen tächden rickennä: cusa ikänäns se taitapi olla, kyläin wälisä, kichlacunnan elj Maacunnan, Sijna tulepi heidhen luoton elj luopa wenhen

pitä, sichen asti että silda tulepi walmixj. Jolleij see pidä lautta elj wenhetta maxakan 3 marca ioka wijkolda iona eij hee nijtä pidä iällens wahingon, ios ioku sen cautta taitapi wahingon saada. Ja eij silda ylös raketa ychden Cuwcaudhen sisälle sijtte quin wesi pois iuossnut on, ia ilma taitapi nin olla, että mies taitapi raketa, sijtte maxakan iocu sillan edestä ylimäisen sakon, quin ennen on sanottu: Se seisocan 12 toimelisella

Rakennoxen Kaarj

37.

toimelisella miehellä, ioidenga päälle eij asia käy. Nyt taitapi canssa sillasta wahingon saada, elj Cuoleman, Maxakan se 10 marca ionga sillan tulj ylös pitä, ia sen ottauad sen cuollen perillised: Se olkan heidhenn oma sackons. Nyt rickopi hewoinen idzens sillassa, Tamma elj muw eläin, ioca eij syödä kelpa, saapi Paranemattoman wahingon, ia ei cuole. olkan se maxo quin ennen sanottin. Jolleij hän saa Paranematoinda wahingota, elj on se ioka syödä kelpa, olkan maxo cachdexes osa hindans. Jos wahingo tapachtupi sillan pääsä, olkan sama lakj. olkan mös sama lakj maantiestä, käreäiä tiesta kirko tiesta ia mylly tiesta, iotka percamata elj silloitamad ouad, cusa rapacod elj muwd wiad tiellä ouad, caickj tied pitäpi oleman 6 kynärätä lewiäxj peratud, olkan se iutun isändä ioka ensin päälän candapi, Jos ne owad Percamata. Joca paicas cusa mies sackon tulepi, elj tieden tächden, ia eij sackons Ulgos anna, ilman tygö etzikota: ottacan sijtte lain canssa, ia 3 marca päälisexj, colmen iacohon, kuningan candaian ia sillain catzellmuss miesten. sillain catzellmust pitä caxj oleman ioca wuosi. / Walburin Päiuänä ia Michelin Päiuänä, ia eij enämbj: Mutoin ios oikea asian candaia edes on, Joca sillas wahingon saanud on, silloin pitä kichlacunnan 12 miestä Catzellmuxen nimittämän sijtä kichla cunnasta, Jos Catzellmus miehede sen sillan sortauad, Maxakan see sillan wahingon, ionga sillan tulj ylös

Rakennoxen Karj

pitä, ia wahingon sen iälcken quin ennen sanottu, ehkäcu-
ka wahingon nautinud onn, Jnhiminen elj eläin, wannouad
catzellmus miehede sillan olewan maasa, quin eij ole en-
nen ollud, nijn pitä nijllen, ioiden silda on, annettaman
Cuwcauden päiuäd sitä silda ylös raketa: Jos eij
hee ole sitä silda rakened, maxacad sen tächden
3 marca Colmen Jacohon, candaiallen, kuningallen
ia kichla cunnallen. Ja nijstä ottacan kichla cunnan
duomarj ia nimitös mies idze cugin kichla cun-
nasans warin, heiden 6 marcans päälle.

IV. Tompti tule ylös otetta kylän iagon iälken. Pennin-
gin maan iälcken / auurtoan maan iälcken / äyriin maan
iälcken, Markan maan iälcken: cachdexannen ia puo-
len cachdexannen maan iälken: sijnä tulepi cugin
hänen osans sequin hänen tulepi, enämbj elj wähembj.
Eij machda yxikän kylä, tasa iacoia riidellä,
Jos eij hänelle ole Neliennestä kyläs, Nin onsen walda
tasan iacoa pyytä, iolda puutu ia wahingo on. sen
tulepi ensinä walitta, iolla enin on Kyläs, eij ole
ychdelläkän walda sijtä kylä rickoa, ioca oikein
on myötä päiuän iaettu Mutoin Jos see on caiken
kylän maan omaisten tachdo. olkan caickj sacho-
tomina, quin kyläs asuwad, tomptin paloista pel-
doin ja nijtuin puolesta, sichein asti, että iocu toisen-
sa syyn andapi.

V. Nyt tachdouad taloin poiad huonetta tomptins pä-
älle asetta, ia asetta nin likj toistans, ettej hänellä
ole tugen elj padzan sia, se on puolj toista kynä-
rä Cummangin tomptin wälillä ottacan ylös ia paed-
can puolenssa, ia maxacan sen edhestä 3 marca colmen
iacohon

Rakennoxen Kaarj

38.

iacohon. Jos hänellä on Rakennoxen ia luwan todis-
taiad, nin seisocan se alallans Jos eij hän Cumbakan
todistosta saadha wojj, ottacan ylös ia paedkan,
ia maxacan quin sanottu on. Nyt taitapi callio

tomptisa maata, Jos se kelpapi mureta elj
polta, ia päällen raketa, elj mwtoin Nautita,
Nin se olkan puolj keluosa, ia toinen puolj
keluotoinna iagosa. Jos eij Nauttia saada,
Nin on see caickj Ulcona iagosta, Jos oia-
nedh ouadh tomptis, Jos sen täyttä saapi elj peittä
olkan caickj iacamata. Nyt tulepi-Nyt tule-
pi syötös elj tandere kylästä panda, sijtte
quin kylä laillisestj ia myötä päiuän iaettu
on, nin pitä ne syötös maan Jacaman. iolda
puutu kylän tomptins: Ja sen palckio pitäpi
lasketaman nijllen, ioidenga tomtis puutos
löytän Jos mies nin rakendapi elj tukitzeppi että
estekh tulepi maan tiehen sijtä rakennoxesta, nin pitä-
pi catzellmuxen käräiäs nimitettämän sen catzellmuxen
tulepi kuningan walita, wastaian ia candaian: Jos
catzellmus warieläpi sen, quin päälle cannetan, olkan
warieldu: Jos he hänen sortauadh, ottacan ylös
ia paetkan, ia maxakan päälisexj 6 marca tomptin
pitäpi cuiallenn elj tanhuallen wuotaman, ia eij tan-
huata estämän: Jos tanhua elj tie on kylän läpitze,
nijñ eij taidha hän tomptias raketa, Jolleij hän heitä
ychten saata, nin machda hän sisällen otta kylän
tien tomptixj ia toisen tien iällens Ulos anda,
nin hywä quin se endinen tie olj: ia rakedkan
sijtte tanhualla, quin hän idze tachdopi. Nyt tach-
däpi hän ennen raketa sicoj maallen ia syö
g1. tömallen

Rakennoxen Kaarj

tömallen, quin tomptilens nin anocan sijtte sicomaallen
Jacoaa ia raketkan sijtte nin paliallen, quin hänen
osahans tulepi, ia eij enämbj. Nyt seiso kylä tassan,
ia myötä päiuän tasan iaettu, se iaco machta
seisoa colmed aiastaika, caickillen Nijllen, ioilla
huoned ouad toisen miehen tomptilla, quin he
ouad saanedh endises Jagos: Jos hän saatta
huoned pois sijrtyxj, ennen Colmed aiastaika,
olkan sakotonna iolleij hän heitä pois sijrdä ia
eij ole lupa elj palcatu, nin heittäkän sijss maan
isändä pois huoned sacotoinna ia maxakann
3 marca se ioca rakendanudh onn.

VI. Nyt on kylä tulludh tasoitetuxj, ia myöta päiuän iaetuxj nin on tomti pellow Äiti nin pitä peldo tomtin jälcken pandamann, ia aärj asuwallen syötös maata annettaman: kengän pitus Linnun pyortänöstä caxj palio tiesta, ia colmed maan tiestä, ioca makapi kirkon ia caupungin waihella pellow pitäpi nijtun sargan omistaman, nijtun sarga metzä sargan, Metzä sarga ruoko sargan, Ruoco sarga Ulgos wedellen, Weden tulepi apaiallen iaetta, nijsä ioissa eij ole kiwiä nächtämätä, eroitacan sijnä stango ruoko sargan rickj

VII. Nyt pitäpi peldo tomtin iälcken techdämän, ia iaetud raiad mahan pandaman, nin taitapi maan tie läpi pellow maata: Jos peldo pitkin tietä myöden macapi nin tulepi tien olla kymmenen lewian ia colmed ialcka pitustata cungin tien, wierellä maan tienn, makapi see Ullcona kylän mitasta, nin tehden se tomtin iälcken. Jos peldo makapi aidan wieres elj oian, nin pitä caxj ialan pidusta
paranoxexj

paranoxexj pandaman. Jos mös oia makapi aidan ia pellow ia pellow waihella, ia se peldo makapi ylös oia myödhen, nin tule oian Ullcona kylän mitast olla, ia ychden kynärän paranoxexj Pandu, oian wierenn. Nyt taritzeuadh mieheth oia peldoinsa wälillen, nin olkan puolj oia Cummangin pellosta, eij tule sen edestä palekiota panda. Jos taas peldo macapi päin oia Cumbikin. Nyt taitapi alango elj caxj tul-la wastauxen, ia molemmadh iuoxeuadh oiahan, nin tulepi cungin pellow päästä oian caiwa, Nyt maka naburin osa, yxj, Caxj elj colme caiwamata, hänen peldonssa pääsä, maxakan 3 äyriä iokahitzesta, Jos makauad caickj hänen oianssa caiwamata, coko wainioss maxakan 3 marca. äyrin sakot tulepi Naburidh keskenens iaka, ia colmen marcan sakot käykän Colmen iakohonn. Nyt laskepi mies oian pellowsa elj Nijtunssa läpitze, ia ottauadh toisen pelloth elj Nijtudh wastan, carian maa elj muw kylann tanner: Jos eij Ne tachdo wedhen pois iuosta, ioi-

dengha asuwalle see tule, Nin maxakan iällens
wahingon, Jonga hee wedhen saadha taitauad
Nelien miehen arwion iälcken, olis se pellos elj
Nijtus, ia maxakan 3 marca. Jos oiadh kijnnj
pannan ylitze caicken pellon maxakad cackj Colmedh
marca colmen Jakohon ioidenga osa pitä tulepi.
VIII. Nyt lächtepi taloinpoica pellollens siemen wackans
canssa, nin pitäpi caickein Naburitten sikain edestä
tukitzeman coska siemen wacka Ulgos cannetta.
Nyt heittäüadh muutamatt ia eij tachdo sikoia
g 2 Uluos

Rakennoxen Kaarj

Uluos saluata, Nin pitä Naboridt cokon cutzuttamann Ja
sichen catzellmuxen pitämän. Jos weräjä maasa maka-
pi maxakan 3 äyriä. ottacan sakonn idze naborist.
coska aiestetty onn heidhenn wainionssa sisällen sillon
pitä aitadh terwenä oleman ia wachwana, Nyt
taitapi aita maasa maata, Nin pitä Naborit
cocon tuleman, ia nimitettämänn catzellmuxen colme
miestä, sortauadh hee senn ionga aita oma on, Nin
maxakan colme äyriä, ia olkan se sacko heiden
omanssa. Nyt tachtouad hee Catzellmuxen pitäiästä
nimittä, sen pitäpi 6 miestä tekemän, Nimitäkän
colme miestä cummaldakin puolen: Jos ne sor-
tauadh sen ionga aita oma on, Maxakan 6
äyriä se ionga aita onn, ia se olkan heidenn
oma sackons, Jos eij he aita sakoia Ulos saa,
Mängädh sijtte käräiän, ia candacad Ulos
6 äyriä ia colme marca colmen Jakohon. Nyt tai-
tan Catzellmus käräiäs Nimitettä, sijnä pitä
12 miestä oleman ia duomarin pitä Catzellmu-
xen Nimitämän, quin hee molemin puolin suostuuadh
Ja ne 12 tulepi Catzellmuxen mennä, ia näin sano-
man: Me näimme sorkain ja kawion siadh,
aidhann tyköä pois, ionga cautta wahingo teh-
ty onn: olkan see heidhen todistoxellans, ionga
hee sortauad, olkan se sortu 3 marcan ottacan
kuningas ychden marcan, toisen candaia, Colman-
nen kichla cunda. Nin pian quin Catzellmus mie-
hed sen owadh Nechned, nin mängädh ia puhu-
kadh keskenens, ia mängädh taas ychtenä

Nijnen tygö, iotka rijteleuäd , ia sanocat
cochdastans

Rakonneoxen Kaarj

40.

cochdastans Cummanga hee sorta tachtouadh,
ia elkät sijtä edemmä wäldäkö, ia wan-
nocadh sijtte ensimäises käräiäs. olkan
mös nin muista catzellmuxist nin quin tästäkin.
IX. Tulepi caria haijyn aidhan läpitze, ia sijnä
wahingon tekepi, heinellen elj Jywällen, nin pitä-
pi sen ionga aita on, andaman Jywän jywästä,
ia heinen heinästä, 4 arwiomiesten sanain iäl-
ken. Jos eij tachdo syömä maxoa Ulos anda
ia aitans parata, ilman laisa Candamata, an-
dakan sijtte iutun isändä 4 Naburin ia wie-
rahan miehen arwata ia caiken wahingonn:
ia candakan sijtte lähimäises käräiäs ylös
syömä sakon ia caiken wahingon canssa, se
on candaian oma sacko 3 marca Jolleij hän ole
tawoitettu, warielkan idzens 6 miehen walalla,
polta iocu wahingolla toisen miehen aidan, maxa-
kan 6 äyriä, ia pangan nin Hywän aidan iällens,
quin se endinen olj, Jolleij hän wahingon wala
käydhä wojj, pangan aidhan nin Hywän iällens
ia maxakan 3 marca polta hän tietens, pan-
gan aidhan iällens, ia maxakan 3 marca elj
warielkan idzens 6 miehen walalla. Nyt
Hacka mies toisen aidhan ia canda cotians
aidaxedh, tawoitetan mies työstä, ottacan
hänen kirwens elj muwta calua Merkixj: ia
maxakan se 3 marca ioca aidan hackaisi. Nyt
sauadh hee rijdelle, se sanopi warastetun
elj ryöwätyn olewan, iolda pois onn, nin
g3 sillen

Rakennoxen Kaarj

sillen annetan oikeambj ioca ottj. ottapi mies
aidaxen toisen miehen aidasta, ia tawoitetan,
nin maxakan 1 äyri Nin toisen ia colmanen
edesta: eij tule maxo swrembj olla. Jolleij hän

tawoiteta, nin warielkan idze walallans,
walburin päiuänä pitä caickj aidat terwenä
oleman: Jolleij nin ole maxakan quin ennen sa-
nitin, olkan sama lakj talwi ruckin kylvöstä,
iä sijkain tuckio pitä oleman Pyhän Matheuxen
päiuänä, ia wachuat aidat Michelin päi-
uänä. Se on kelwos aita, että yxi koctu-
asti korkia mies Ulottupi ylitze aidan laskia
toisellen puolellen mahan kynärän pituella Cadi-
kalla, ia aita hänen kainaloins alla, se on
kelluos aita. Jos eläin sen ylitze hyppäpi,
nin on se häijyn tapainen eläin. Wara seipan pitä-
pi pandaman ialcapitusta uluos aidasta, Nijn
etteij lammas elj sika tartu sen wälillen, Jos
sijtte käypi jotakin sillen wälillen, ia sijna Cuole-
pi, Maatkan keltuoinna. Jos eij seiwäs nin
seiso quin sanottu onn, ia tulepi eläin sen wälillen
ia cuolepi sijtä maxakan puolella hinda. Nyt
pitäpi mies hewoisens toisen miehen tachdo-
maasa elj Nijtus elj leicka sen, maxakan 3
äyriä elj tiedkän luwan elj palkanoxen etensä.
Nyt sitopi mies hewoisens liekan toisen mi-
ehen peldon elj Nijtun puolelda lieka, maxa-
kan 3 äyrj #¹⁵³ iä iällens haskatun. Nyt käy-
pi hewoinen irdalla silloin, coska áchra käy
pi

Rakennoxen Kaarj

41.

pi päihin, andacan caxj wacka hewoisen edes-
ta. Jos hewoinen wetapi liegan perasans,
Maxakan spannin ochria. Jos hewoinen käy-
pi haltasa, maxakan spannin ochria:
Käypi hän kylkitöin haltas, maxakan 3 span-
nia. Jos miehen on kijniä liegasa, tule toinen
hewoinen hänen tygöns ia tappa elj hawoitta
sen ioca kijni on: olkan se caickj täysis maxois
ia se keltuoinna ioca tygö tulepi, waicka
hän hawoia sais.

X. Nyt taitan caria pelloista elj Nijtuista sisällen

¹⁵³ Marginaalissa: sen sacko ionga peldo olj, ia iellens ioca turmeldu olj, lieka mies täydellä
liegalla, maxakan 6 äyrj

otetta, nin machta mies orihin elj tamman sisällen talutta elj rachdasta, ia eij turmella elj pachutta, Häriän elj Lehmen pitäpi mies sisällen salpaman, ia eij pahoin pitämän elj tappa-man. Nin mös iaetusta metzästä pitäpi mies carian sisällen taluttaman ia eij wahingoittaman ia pahoin pitämän. Nin ottacan se caria warin ioca sen sisallen ottj, sichen astj, että hän carian isännellen laillisestj tygö sanonudh on. Nyt taitapi hän carian canssa pahastj mennä ia lyödä pahemmin quin hän tachdoj ia sijtä Cuolepi, maxakan eläwällä sen cuollen, Nin hywän quin sekin olj, cachden arwio miehen sanain iälcken. Nyt on mies eläimmed sisällen salpannudh, ia tulepi se iälken, ionga omad ouad, ia taritzepi maxon carians edestä, ia eij se tachdo Uluos anda, Joka kijni pannud on, nin ottacan se ioca karia anopi, caxj asuwaista taloinpoica canssans, ia pangan g4. taloin

Rakennoxen Kaarj

taloin poiallen pandin carians edestä: Jos eij wielä sijttekänn tachdo wastan otta, nin pangan pandin toisen miehen taga, cachden miehen todistoxen canssa, Jos eij hän wielä tachdo sitä karia Uluos anda ia pitäpi sen sisällä ychden yösen, täyttäkän pidätoxen walan, ionga caria onn: ia pitäiä maxakan 3 marca ios iocu sijtä caria taitapi cuolla sisällä, Nin maxakan eläwällä cuollen, nin Hywän quin se endinen olj Nelien arwio miesten sanain iälcken: ia 3 marca päälisexj. Nyt on caria sisälle otettu, ia eij se tachdo iälkin tulla ionga caria oma on, nin tulepi ottaian sen Cuwlutta Naburillens ia kylänssä miehellen: Jos eij carian isändä wielä sijttekänn tachdo tulla nin olckann hänen Murhens caria, ionga caria on, Jos sijtä iotakin turmeluxj tulepi elj cuolepi olkan se hänen wahingons, ia olgan se wiagatoinna ioca cuwluttanudh onn, ia sisällenn pannudh. Nyt hee ouad rijtelled, toinen sanopi, sijne otid minun carianj sisällen ia salaisid, nin todistakan se ioca si-

sälle aioj, cachden miehen canssa, että hän sisäl-
sällen wainiostans elj Nijstustans elj Jaetusta
Medzestäns, ia että se on laillisestj Cuwlutettu,
nin maxakan iällens carian, ios se wahingon
tulludh on: ia 3 marca päälisexj colmen iacohon,
Sentecheden etteij ne laillisestj sisäl-
lenn otettu olludh.
Nyt sanopi hän carian maalda sisäl-
lenn otetu-
xj, ia toinen sanopi wainiolda elj Nijtulda
elj Jaetusta medzästä, Nin tiedkän 2 miehen
canssa iotka tykönä olid ia päälidä näid,
että

Rakennoxen Kaarj

42

että hän sen pihatton sisäldä ottj. Jos eij hän woij saada
todistoxia, andacan carian nin hywänä iällens, quin
hän sen sisäl-
lenn panj, ia canssa 3 marca Jos miehellen on pa-
han tawainen eläin, ioca pannun aidhan rickopi,
elj ylitze carcaia, ia mies silldä eläimeldä
wahingonn saapi, Pellollen elj Nijstullenn. Nin ma-
xakan see iällens wahingonn, Jonga se eläin oma
on, arwio miesten sanain iälcken, ia maxakan
6 äyriä. Nyt rippu caria aidasa Cuollena, ia
Löytänn se ioca carian sichen mielellens ajoj,
maxakan iällens carian laillisella maxolla: Jos eij aia-
iata löytä, nin matkan se eläin kelwotoinna. Soi-
matan se iollengin, ia eij tunnista, warielkan idzens
6 miehenn walalla. Jos iocu otta coco carian liu-
tan ia paimenen canssa pellolda elj Nijtulda, cach-
denn miehen todistoxella: Maxakan see 3 marca ionga
caria on, se quin warastapi elj Ryöwäpi mie-
helda, #¹⁵⁴ ~~sen quin hän~~ sen laillisesti iällens lunastanudh
on, maxacan 3 marca. Jos sichen cachden miehenn
todistos onn: Taicka warielkan idzens 6 mie-
hen walalla, se iollen Ryöwäys soimattu on, etteij
hän ikänäns häneldä ryöwännydh sisäl-
lenn aie-
tua caria, eikä Ulos ottanudh.
XI. Nyt tachtouad taloin poiad terho metzänsä
pyhitöxenn cuwluta, ia sicoa sen päälenn panna:
Ne pitäpi pandaman aurtuan ia äyriin iälcken
Markan maidhen ia Cachdexannen iälkin,

¹⁵⁴ Marginaalissa: sen quin hän laillisesti sisäl-
lenn ottanudh on, ennen quin hän

sen iälckin quin Cullakin osa on Metzas. Jos
iocu taita olla, ionga osa on Metzen, ia eij saata
sicoa metzen panna, ia ne toised laichtuwad
sen päälle, nin machtauad hänen terhons
g5. ia cotoinna

Rakennoxen Kaarj

ia cotoinna syödä. Nyt pane iocu enämmän Metzellen
quin hänen osaxens tule, Maxakan 3 marca ia iällens
wahingon, colmen arwio miesten sanain iälcken.
Nyt pane see Metzellen, iolla eij metzän osa ole,
ia eijkä sitä ole, ioca hänellen metzen omista,
olkan rickonudh ia hukutanudh sicans.

XII. Nyt iuoxeud sigad mätzäin wälillä, nin
sanocan metzän isändä, sicain isännellen, ychden elj toisen
kerdhan, että sikans kätkis, ia mitan maxa. Muto-
in ios metzä on aidattu. Jos hee iällens tuleuad col-
manen kerdhan, nin ottacan heitä sisällen cachden to-
distoxen canssa: Ja sijtte sanocan sicain isännellenn la-
illisestj, ia cumbikin nimitäkän sichen colme asuwaista
miestä Nabureista ia kylistä: Ne 6 miestä aruacad
sijtte metzenn isännen wahingonn ia sicain parannoxen, ia
laskecan metzen palcan heidhen waihellens nin quin
toisen on, sichen heidenn tytymän pitäpi, Jos ne sij-
tä pitä poies ottaman, elj sijnä pysymän: Jos sica
tapetan elj lyödän, elj muwlla tawalla hänen can-
sans pahoin mennän, Maxettakan ia catzottacan,
nin quin muista eläimmistä lain eroitetan. Nyt
ouad metzed nin ychdes, että sigad sikain canssa
Juoxeud: älcad sijtte toinen toiseldans ottaca,
mutoin ios iocu metzäns erinäns aitapi: cuiten-
gin nin että cugin Nauditze oman osans, sen iälken
quin hänellä osa on metzäs, ia 6 miestä mittauadh
heidhen wälillens, nin quin cochtuus taitapi olla.
XIII. Nyt taitapi mies tarwita eloians sisälle
wietä: Nin pitäpi hänen elon pois edestäns leicka-
man, toisen miehen pellolda, ia lychteisinsitoman,
ia pääd tieläns poimeman, sijtte sakotoinna ylitze
aiakan. Nin pitäpi mös Nijtus sekä Nijtettämän
että

että tieländs pois harawoitzeman, ia aiacan sijte ilman syytä ioca wietä, aia ioku leickamattoman pellon ylitze, ia cokomattomain päiden, maxakan 3 marca ychden sarghan edestä, nin mös toisen ia colmannen eij machda se sacko surembj olla, Nin olkan sama lakj Nijtuista ios hän aia-pi colmen nijttämättömän saran ylitzen: Maxakan 9 marca colmen jacohon. Wariellud weräiäd ouad caickein omad, iotka kyläsä asuwad: Jos haska techdän nijnnein läpitzte, ia se sanotan iongun päällenn, ia eij tätä tunnusta tyoxens, nin warielkan idzens 6 miehen walalla. Jos hän wojj walan käydä, olkan sytöinnä, ia maxakad Naburid caicken haskan iällens: Jos eij hän wojj wala käydhä, maxakan haskan yxinäns iällens. Se on haska: coska wahingo tule pellon elj Nijtun weräiän läpitzte, ia eij kengän Nabureista tiedä cuka sen awaisi ia Cachdallens heittj, huomenelda elj ehtolla, mahan rickoj ia caatj, elj saranaldans ylös ottj. XIV. Eij machda yxikän toisen saralda turweta leikata elj sijtä cuhunga lailinen iaco päällenn tulludh onn, se quin sen teke, maxakan 3 marca ychden saran elj pellon edestä, nin toisen ia Colmannen: eij ole se sacko surembj, mutoin ios Jutun isännäd Useammadh owadh. Jos nijtä Useambj on, ioillen hän wäkj työn teke, nin maxakan ychden werdän Cullengj, nin quin sanottu, Maca see maa Ulcona Kyläin iagosta, nin leikadcan idze cukin ioca tachdo, ilman sako-

h. ta

ta. Jos jollakin on sarca cachdesa kyläs elj Useammasa, eij machda hän quitengan leikata turwetta toisesta asuin siasta, ia wiedhä toisenn: Mutoin ios iaettu on, Jos iaettu on, nin wiekän omastans, ia eij toisen omasta. Pyrtänö ia oia on idze cuningin oma, osans myöden kylän iagos. Jos miehellä on kedoxj lejkatua maata kyläs, ia iywä sen päällenn

tule toisen siemenestä, nin älkän kylwäiä enambä-
tä leikata, #¹⁵⁵ ia älkenn mitan sijtä warielco io-
ca toisen maan päälltulludh on, leicka hän sen ia
wiepi poies maxakan 3 marca laillisesta maxo
caickein pitä pitämän laillisen warielluxen nijtun
ylitze Michelin Päiuänäsadhenn: Ja eläin ylitze, nin
cauwan quin lychted Ullcona on. Taitapi iollengin nin
pahoin sopia, että hän anda elons Ulcona seisoa il-
man hätätä: Jos hän taitapi wahingon elons päälle
saadha, olkan keltuoinna, Nyt sanopi hän hädhän
tächden olewan: olkan 6 pitäiän miehen todisto-
xes: ottacad puolenn miehiä Cumbikin: Jos ne sano-
uad hädhen tächden ollenn, nin pitä wahingo iäl-
lens maxattaman, sitä myödhen quin se arwatan, quin
ennen on sanottu. caicki ne quin laillisen warielu-
xen pitäuäd, olkad sakotomad ia ioka eij pidä,
maxakan 3 marca ioka laillisen warieluxen kāske ra-
keta, toisen heijnällen elj Jywällen. Jywädh ky-
käisin panna, ia heinädh suowan wetä, ia aidhan
ymbärillen panna, ios hee tachdouadh Eij ole
ychdellägän walda sitä Ullcona seisotta, nijllen
wahingoxj, iotka omans kārjannedh owadh
Nyt maka Ullcona kylän saamas Cummasta se on
Pellosta elj Nijtusta, sen pitä oleman 30 kynärä-
tä

Rakennoxen Kaarj

44

tä ioca taholda, sen pitä mös oleman sekä waiotetun,
että kiweilä Lasketun, olkan nin quin ennen olludh
on. Jos hänellä on aita elj wariellus Ulcomala,
nin olkan se waian ia kiwj raian edestä.
XV. Palcka taloinpoika miehen elj waimon, ia an-
dapi hänelle Pestj Penningin, elj käywädh
he syömän ia ruallenn hänen canssans, erkanewadh
hee sijtenn hänestä ennen määrä Päiwä. andacad
iällens taloin poiallen Pestj Penningin ia Palckan,
Nin palio quin isändä heillen määräis. Joca ho-
ukotele toisen palckollisenn pois toiselda Maxa-
kan 3 marca ottacan Palckallisens, ilman sakota
iällens, nin quin Käräiä Menois 26 C eroitetan,

¹⁵⁵ Marginaalissa: quin hänen tule oikean kylän iagon iälckin leikata

aiapi isändä Palckollisen pois ilman syytä, ia ne taritan hänellen Jällens cachden miehen todistoxen canssa, ia eij hän tachdo Jällens otta: Nijn andacanisändä heijllen nin palio, quin hän heillen märännydh olj, olckan sijtte cuhunga he suostuwat, taicka isännän Palckollisedh sairassana maka, ia hänen työnsä tekemätä on, Nin putukan nijn palio heidhän Palckastans, quin isännän Puuttu Päiuä toistä. Märäpäiwä tulepi 2 olla aiastaiasa: yxj helluntaista nin Martinan Päiwän, toinen site iällens hellundakin. seidzemen yötä machtapi palckollinen Joutilassa olla, Cungin märä Päiuän wälillä ia eij enambj nin heidhen pitä Palckallenen Rupeman, caickj tule palckalle menne, iolla wähemgj on, quin 3 marca ioca heiden omista elj huoneta laina, sijtte cuin heillen Pesti penningj tarittu on, ia eij tachdo wastan otta, maxakad 3 marca
h2 elj

Rakennoxen Kaarj

elj enambj, ia eij tachdo packallen mennä, olkan ssijss puolella tegolla taloin poian canssa.
XVI. Jos iocu työtä teke toisen miehen päällen pellollen, elj nijttä Nijtu sarann, se tule iällens maxetta Jywä Jywällä, ia heinä heinällä, ia eij muwta sacko, #¹⁵⁶ Jos hän colmannen kerdan teke. se mös pitä maxettaman, ia eij mwta sacko. Neliennen kerdhan teke, nin pitä maxettaman ia 3 marca päälisexj, nin wijdennen ia cuwden tygön edestä eij tule se sacko surermaxj, waicka työdh olisid Useammadh, olkan se Catzellmus miesten walallen, iotka sichen nimitetydh olid, olkan sama lakj Nijtuista cuin pelloistakin aijawat miehet wagon ellick cachlauat, sarkain rajjat on oijkia wierij raialda ia Mutkainen keskeldä, makapi se cachlaus toisen puolen andakan iällens ionga hän ottanut on: cachden arwio miehen wala myödhenn, ia olkan cachlaus sakotoinna, Jos cachlaus woroin cachlatu, olkan sakota.
XVII. Nyt teke yxj Naburj wedhen token toisen asumil-

¹⁵⁶ Marginaalissa: teke hän toisen hawan pellollen, se pitä iällens maxettaman, ia eij mwta sacko

len elj Usiambj Naburj kylä kunnas, olis see pellos, Nij-
tus elj Nauris perkiös maxacann 3 marca ychden wuodhen
edestä, Nautitze hän heitä Usiamman wuodhenn maxakan
3 marca Joca wuodeldh elj warielkan idzens 6 miehen
walall Jos hän woipi walan käydhä, olkan sako-
toinna sijtä työstä, Josta hän on idzens warielludt
ia maxakan sijtä työstä jossa hän löyttin täydest tegost.
XVIII. Hacka mies tuoretta puita Cuorman /: elj hacka
toisen miehen hakatuista ranga puista halckoiija Cuorman :/
toisen miehen metzäst, ia otetan täydest työst maxakan
3 äyrj Nin toisen ia Colmannen edest. Hackahän
Neliennen kerran maxakan 3 marca Jos hän löy-
tän

Rakennoxen Kaarj

45

tuoussa työsä: Jolleij hän ole pääldä löyty, wari-
elkann idzens 6 miehenn walall, Hacka ioku hirsi-
ä toisenn miehen metzäste. olkan sama lakj quin on sa-
notu tuoreista puista. kisko iocu tuohia toisen miehenn
Medzäst, otta ychden takan, maxakan 3 marca aijapi
mies hewoisell ia wetäpi Cuorman, elj suotapi
pois wenhell: maxakan 3 marca ia caiken wahingon
iällens. Nyt hackapi mies toisen miehen medzäst
lehtj keonn, Nijttä heijnä keonn, elj kisko tuohia
ia pane läiän ia anda ne lääs medzes olla:
maxakan 6 äyrj ia on hukutanudh työnssä. Jos hän ne
perätj pois wiepi maxacan 3 marca ia wahingonn
iällens, Jollen sen caltainen työ soimatan, ia eij ole todis-
tosta lässnä warielkan idzens 6 miehen walalla.
Hacka ioku miehen Cuorman tuoretta saraputa elj
Nurorta Tamme, toisen miehen metzäst, ia tulepi
työstä otetuxj Maxakan 3 äyrj. Nin toisest ia
Colmanest, hacka mies Neliennen Cuorman ma-
xakan 3 marca, hacka mies hewoisen Cuorman elj paa-
tin candamuxen, Maxakan 6 äyrj Nin toisen
ia Colmannen edhest. Hacka mies Neliennen
Maxakan 3 marca. Hacka mies olkauxen tam-
mia elj isoin Rattain seliän, toisen medzest,
maxakan 3 äyrj. Nin toisen ia colmannen edest.
Hacka mies Hewoisen Cuorman elj Paatj Canda-
muxen maxakan 3 marca. Nin toisen ia colman-
nen edhest eij ole see sacko swrembj. Nyt

hackapi mies tammen elj böökj elj muwta
hedellmä Candawa puuta, maxakan 3 marca
Jos eij hän ole tawoitettu, warielckan idzens
6 miehen walall elj tiedkän luwan elj
Palckan hen oikialda isänneldä, hacka mies
h3 10:nen

Rakennoxen Kaarj

kymmenen elj enämmän ia tawoitetan työstä maxakan 40 marca. Jos eij hän ole tawoitettu warielckan idzens 12 miehen walall. Kuorj mies tammen toisen miehen medzest, ia tawoitetan maxakann 3 marca Nin toisen ia colmannen edhest, see mies machdetan sijdotta, ia selckä nachka pois kiskotta, Lain duomion canssa, ioca eij woij sackons maxa, Tammen kuorimisen elj Metzen poldon edestä, eij seiso Lupa elj palcka: Joco se kuoritan elj poldetan, olkan see caickj ychdes Lais. Nyt eij machda yxikän osawelieistä hakata tuoretta tammia, ychden elj Useamba, ilman caickein osaweliesten luwata, Mutoin ios han maxa laillisen maxon, ychden marckan caickillen osaweliellen, ychden tammen edhest: Nin toisen ia Colmannen, hacka hän Neliennen, maxakan 3 marca. Jos seiso tammj sisälle miehen pellon elj Nijtun saran: hackatkan sen ilman sakota. hacka iocu omena puun, toises medzes, ioka wähembj on quin hedellmän candawainen, maxakan 3 äyriä Nin toisen ia Colmanen edhest. #¹⁵⁷ Jos hen Neliennen hacka Maxacan 3 marca Nyt tawoitta mies toisen hackamasta Medzestäns nin hän machta hänneldä kirwen elj waaten otta: Mutoin ios hänellä olj lupa elj palckamus edesäns #¹⁵⁸ ottacan waatens iällens, ia olkad molemmin sacota, rijteleuäd hee, sanopi toinen idzensä Ryöwätyxj, elj otetuxj omasta metzästäns, elj Mualda iosta custa olkan sillä oikiambj puolj, ioca oton tekj, ios hänellä sichen on

¹⁵⁷ Marginaalissa: Jos han 4:nen hacka maxakan 3 marca Nyt hacka mies hedellmän candawaisen omena puun maxakan 6 äyrij, nin toisen ia colmannen edestä.

¹⁵⁸ Marginaalissa: eij machda hee sitä sätta salatuxj. Joca työstä löytyy on. Jos hänellä on lupa elj palcamus edestäns

cachden miehen todistos, iotka sijnä lassnä olid
ia pääldä näid. Jos eij hän Nijtä wojj saadha, nin
maxakan Ryöwätynn sackonn: Nin maxakan cukin
edestäns, nin quin ennen kirioitettu on, Jos hän
tachdo

Rakennoxen Kaarj

46

tachdo luwan todistoxet tarita, nin taritkann
sen 6 miehen tiedonn canssa.

XIX. Jakamatoinda metzä, eij ole ychdengän we-
rollisen talonpoian elj Landbodin walda palckoillen
panna elj luwata muillen hakata, pois wiedä
elj pydöxiä pitä, Linnun elj metzän eläinden iäl-
ken, ilman caickein osa weliestein suosiota, nin eij
ole mös ychdengän Landbodin walda asunnon
alda pois wiedhä elj Mydhä, hirsyä, catos
tuohia, puio puuta ia aidaxita hakata, elj muu-
ta sen caldaista, ilman maan isännän luwata
ninquin maan kaares -24 C: kieldän. Joca tätä
wastan teke, maxakan maan isännän wahingon
jällens, ia 3 marca päälisexj colmen Jacohon. ol-
kan sama lakj calan pydöxistä ia wesistä.

XX. Nyt lächte mies toisen miehen metzänn pydös-
ten canssa, linnun elj eläinden iälcken: Nin anda-
can Metzän isännellen, sen quin hän siellä saj, suo-
siolla elj wannotulla walalla, sijtä myödhen quin
se keloos on, ia maxakan 3 marca colmen iacohon:
elj warielkan idzens 6 miehen walalla etteij
hän siellä pydöstä pitäny, elj iotakin wahingota tehny.

XXI. carhun swden ia ketun machta ioca mies cai-
kis paikois sacotoinna tappa. Ja cuninganfoudj
pitä aio foudj oleman, Caikis aio luomis, nin cauwas
quin hänen foudinssa länij Ulottu: ia walitkan hän
sen ylitzen 12 miehen canssa, quinga suwren cungin
luoman oleman pitä: ia olkan hänen Colmannes
caikista metzen aio sakoista. Nyt eij taida tykönä
olla, nin pangan sichen puolestans, ioca aio luo-
mallen ychden miehen werkan ia ychden suusi

h4 aidan

Rakennoxen Kaarj

wardiaxj, sen ionga hän tachdo, ia hänellen näky sichen
Parahinnj keloxen olewan. ia caickj aio miehed pitä
hänellen cuwliaised olewan, caickella aio oikeu-
della. Joca wapamies. taloin poica elj landbodj,
iolla eoj ole Nelie syldä pitkä suwden werkoo.
coska aio foudj hänellenn sano, maxakan 3 äyriä
ia olckan hänellenn Cuwcauden päiuäd werkoia
walmistoxens. Jolleij hänelle ole Cuwcaudhen
aian sisällä werkod walmid terwenä, nin ma-
xakan nin quin ennengin 3 äyriä, ia nin ioca
Cuwcauden edestä, nin cauwan quin hän eij
ole werckonssa walmistanudh. sudhen werckon
pitä nin wachuan oleman, etteij see repiä, eijkä
solmista lewiä, coska mies sitä myöden kijiä
elj maxakan 3 äyriä. Joca mies saapi käskijä
ia eij tule aikaisihin aiohon, ennen quin kymmenen
werckoa on wiritetty, maxakan 3 äyriä
ia iolleij hänellä werckoa ole myötäns, ma-
xakan 3 äyriä werckosta. Nyt Jolleij hän mene
sinne, elj siellä Uskollisestj seiso, iohon hän pandu
olj, ellj teke hemmiön aiosta, maxakan 3 äyriä
ioka mies ioihin cuihin näistä asioista soi-
matan, hän warielckan idzens 6 miehen wa-
lalla, aio miehistä: Elj maxakan quin sanot-
tu on. Nyt tule mies sackon aiorikoxesta,
nin waatikan aio foudj elj hänen wirka
miehen Uluos häneldä sakon, cachdenn
miehen todistoxella, ia colmas olckan se ion-
ga luoma on, ia 2 osa metzä aion sackosta ylös
canda, iolleij hän heillen maxa 14 päiuän si-
sälle, sen iälckin quin häneldä anottu, nin
caiuatkan

Rakennoxen Kaarj

47.

caiuatkan häneldä lähimäises käräiäs, erinäns iokahi-
nen ricos, aio Foudin ia aio cunnan: Ja 3 marca päälisexj colmen
Jacohon, ioca hawasta quin hän laissa wadittu on, caickein
tule warekad ia aiokäskyd ylös pitä, nin wapa-
mies quin taloin poikakin, Landbodhi quin gesti mieskin,
Caickj ne iolla lehmä ia sicaa on, ia idze ruwans

ia pöytäns pitäüäd: Jollej heillä ole laillinen
ested, ia sen todistacan 2 miestä aio Foudillen.
Papid ia klockarid, ia yxinäised waimod ia
leskedh, olkad wapad aio werckoista ia käskyistä.
XXII. caickein pitä sudhenn aidat ylös pitämän ma-
an lugun iälcken aurton maan, äyriin maan Marca maan
ia Cachdexanen: Ja eij cotalugun iälcken. Ja nin Usein
quin huutan suden adoillenn, nin pitä aitain caickj hy-
win oleman. Jos iocu heistä rickj onn ia sen 6 aio miestä
todistauad, nin maxakann 3 äyriä, ionga aita onn,
ia sacko ylös ettzitakän quin ennen sanottu. Nyt ma-
ca autio medzä aio Luoman sisällä: Nin pitäkänn
se suden aidhan ylös, ioca nijtun nijtä, sijtä päüästä
saadenn, quin hän onn nijtun nijtänyd Ja nin sen aiastaian
ymbärins. Ja cota cunnaised pitäkäd aidan myös ylös,
ia raketkad ynnä kichlacundans canssa. suden huo-
ned pitä tehdämän ia ylös pidettämän metzä
aion saccoilla: Ja se mitä ylitze on iaettaman tasan
metzän ia aio miehiä myödhen. Ja pitä ioca Neli-
ennes cunnan kichla cunnas, suden aidat aina
terwenä pitämän. Joca Neliennes cunda aidan
perätj maxon laske, maxakan 6 marca colmen
Jacobon, kuningalle, kichlacunnalle ia medzen aio
Foudillen. Joca sanan saapi suden aidan aihon
mennä, ia eij cochta seura, maxakan 3 äyriä,
ia wadittacan ulos, quin sanottu onn.

h5. 23.

Rakennoxen Kaarj

XXIII. Eij machda yxikän metzä wochta idellens aia,
mutta kuningas, coska hänellä podot owat, tarpehens
ia eij mwtoin. se quin see teke, maxakan 40 marca ia se olkan
kichlacunnan Lautamiestenn tiedos, ottacan sijtä kunin-
gas 20 marca ia 40 kymmenen candaia ia 20 marca kich-
la cunda, Jos hän tawoitetan tuorelda työldä. maxa-
kan quin sanottu on. Ei machda mös yxikän metzä
wochta swden werckon aia, sen sackon päällen quin en-
nen sanottu on. Nyt teke mies wiritöxen carhun, suden
elj ketun eten, ehckä mitä wiritöxiä se oliskann,
ia tule metzä wuohj sichenn, Nin machta se ionga Pydyss
on sen sacota nautita. samalla muoto mös, ios iocu
hänen löytä sijtä, cuhunga sudet sen caataned ia

poltaned owad. Eij machda yxikän hirwen kei-
hestä elj hangosta medzen raketa, nin lewiäldä
quin ruodzin maa on: Mutoin Jos hän maxa 9 marca
Colmen iacohon. Jos mies elj waimo sijtä wahingon
saapi, maxakan 40 marca colmen iacohon, se iocane
Ulos panj, Mutta nämäd maacunnad owadh eroi-
tetudh: dala westergöthin maalla, wermin ma-
a, daala westmannin maalla, chetrickin maa,
Hellssingin maa ia suomen maa, cuitengin eij
näinä aicoina quin täsä kieldän, se on: Paaston
aiasta nin olewin päiwän, näinä Nimitettyinä
aicoina eij machda yxikän hirwiä pitä. Nyt
lechteuäd miehded hirwen iälcken, ia nostauad
hee eläimen ia tuleuad iälgillen, ia aiuad
sitä, heittäuäd hee iälgen augeaxj, nin eij machda
yxikän heidhen iälckiäns nouta, ennen colme
yötä Culunutta. Nyt mene iocu samoillen iälgillen,
ia Caatauad hirwen, tuleuad ne perässä.

iotka

Rakennoxen Kaarj

48.

iotka eläimen nostid, nin tule heidhen eläin olla iotka
sen nostit #¹⁵⁹. Nyt owad nostaiad iälged ylön anda-
ned: Tuleuat toiset ia caatauad eläimen, nin
on eläin nijnen iotka sen caadoit, ia ne meneuäd
tyhiänä iotka iälged iätidh, ia eij noudatta tach-
toned. Nyt tapachtu mies eläimen eten, ia ambu
sen, nin on hänen ambuiais lapa ia puolj selckä.
Nyt mene mies eläimen iälcken, ia noudattauad
sen miehen koiradh, nin saapi Coira puolen miehen
osa.

XXIV. Ei machda yxikän toisen metzän elj omahans
mennä orawan, Näädän elj karpän iälkin, ennen
pyhämiesten päiuä. Mene hän ennen, ia tawoite-
tan Naburilda ia kylän mieheda otettakan
sekä mies että pydyxet, ia maxakan sen edestä 3 äyri-
ä. Ne ottacan Jutun isändä. Tappa hän mös iälkin puolj
Paaston, maxakann samalla muoto. Nyt eij tachdo hän
sitä sackoa maxa, mengän sijtte candaia käräiän,
waatican Ulgos ne 3 äyriä, ia 3 marca canssa, colmen

¹⁵⁹ Marginaalissa: ia colme yötä owad ylitzen menned.

Jacohon. Jolleij hän ole tawoitettu, nin warielckan idzens 6 miehen walalla: elj maxakan nin quin sanottu on. XXV. Teke ioku token toisen miehen cala weten: olkan rickonudh työnssä ia 3 marca canssa. Pania mies merdhan toisen miehen tokesen, elj waiotta toisen miehen weten, elj laske werckon, taicka käypi Tuohusten canssa, ilman calan Cudun aiata, elj mingä Caldaisella calan pydyxellä se olis, maxakan 3 äyriä. Pytä ioku cala toisen miehen wesisä, calan cudhun aikana, maxakan 3 marca ehkä mingä Caltainen calan cutu se olis. wetä ioku Nuotta toisen cala wesisä, taicka cudusa elj ilman cuduta: ottacan häneldä pois waated, ia werckodh elj muwta calua, nijllen tunnustos
il. merkixj

Rakennoxen Kaarj

merkixj, ioinenga cala wesi on: Ja hän maxakan 3 marca ioka ilman luwata menj toisen miehen cala wesille. Jos hänellä on lupa elj palcando edessäns, olkansa-kotoinna: Eij machda hän luotta, sen saman luwan päällen enämbätä ychtä kerta. Jos hän kieldä etteij händä löytyy cala wesildä ioca päällenn canda, nin täyttäkan päälle candaiallen 6 miehen walan: Ja sijtte maxakan ioka merkin ottj 3 marca rijteleuäd hee sano toinen oton ryöwäy-xen olewan häneldens elj warkauden nin olkan henellä oikiambj ioca ottj, cachden miehen todustoxen canssa, Jos se olj oikein otettu elj eij, Jos eij hän todistosta saada woj: olkan sijtte sacotoinna iolda otettu, ia se toinen maxakan röywäys sakon ioka ylitze lain toiselda ottj, se on 3 marca caikisa nijsä asioissa, joissa eij ole mies työstä tawoitetu, ia todistoxen canssa woiettu. olkan hänellä walda wariella, sitä myöden quin asia on. Nyt rijteleuäd caxj cala wedestä, ia sano toinen idzel-lens enämmän osan olewan Calan weten, ia wehemmen caloista saawans, nin sano se ioca iacoa tachdå päällen panna: Nyt minä tachdon osain tietä Cahilostos ia tokehis, elj wesisä ia apaissa: Nin hänellen annetan oikeambj puolj ioca iacon tachdå. Hänen pitä anoman iacoa

Nabureildans kyläinssä miehildä, ia pitäian
miehildä, nin mös käräiäs: kieldä hän häneldä
oikean iagon, ia pytä sitte hän iacamattoman osans
maxakan 3 marca pytä hän myös sijtte qin iaettu on
hänen osans ilman luwata, maxakan idze cu-
kin työnssä iälcken, quin ennen sanottu on. Nyt maka
salmj

Rakennoxen Kaarj

49.

salmj elj wirta sisällä elj Ulkona kylän asumista:
Nin on heidhen tokehed tehdä, iotka maan isännäd
owadh, ia he tachdouad, ia tehkän cukin sitämyödhen
quin cullakin osa on kyläss ia tomtisa se quin nuotan
toiselda turmele, maxakan 3 marca hacka hän
sen rickj keloutomaxj, maxakan wahingon ial-
lens, ia 40 marca Turmele ioku werckod elj
Merdad, taicka mingä caltainen calanpydys
se taita olla: maxakan 3 marca ia paratkan wahingon iellens.

XXVI. caickj kyläd tule raioilla i määrillä
ymbärins lasketun olla, maca raia elj määrä
kylän wälillä, olkan se quin olludh on. Jos eij
ole raja elj määrä, nin owad wanhad wa-
inio aidat, elj wako iacot kyläin waihella,
se machda kyläin elj taloin cundain eroitos
olla: maca iokj kyläin waihella, olkan se
mös kylän eroitus iolleij raiad ia määräd
ole. Nyt maka caxj kylä kylckj pidustan
merta elj salmia: olkan puolj salmia cumman-
gin kylän olkan sama lakj oiasta ioca kylän
waihella iuoxe. Nyt maca luoto meren elj
salmen keskellä, olkan oma puolj cummangin ky-
län: Jos saarj maaka toista maata lehembä-
nä, olkan sen luoto olj saarj ionga wesi on oma.
maka kulckeua luoto salmesa: pitäkän se luodhon
ioca sen mahansa taita kijnittä. Maca kylä
meren elj ierfuen pääsä: olkan nin palio he-
nen wedestä cuin hänen asundons sanopi
nyt rijteleuäd miehet Raiasta sanopi toinen
olewan mutka raian omans ia toinen oien-
nos raian, sichen pitä Catzellmus nimitettä-
män, olkan puolj Caltzellmust cummangin, olkan

i. 2. se

Rakennoxen Kaarj

se raia wachua ionga catzellmus miehiet wachwista-
uadt, oljs se oiennos raia elj mutka raia Rijtele-
uädt caxj kylä raia merckistä: eij ole cummal-
lakan walda toisens alda käydhä: Eij tompjt
raias ei kä waiellus tien raias. Mutta etziä
muita raioija, Rijteleuädt ychten asuttu ky-
lä ia autio kylä raiasta: Jos asuwalla ky-
läll ouad raiad Merkis, ia aita ymbäri-
lens, nin sillen annetan oikiambj puolj. Jolleij
ole raioia elj merkiä Nin olkan maa sillen
kylälän quin see ennengin olj. Rijteleuädt caxj
asuttua kylä asundo raiasta, nin heidhen pitä
määrä päiuän paneman, ia omaihizet Catzel-
muxet pitämän. Jos hee sichen tytywädt, se
on hyfuä iolleij hee sowj, nin heidhen pitä kä-
räihän menemän, candaian ia wastaian,
ia 12 miestä catzellmuxen nimitettämän, ottakan
puolen Catzellmusta Cumbikin. Ne 12 pitä etzitte-
lemän, culla heillä todhempi on. Sitte quin hee
sen nehned ia etzitelte ouadt, nin pitä heidhen
sen kichla cunnan käräiäs tunnustaman, mikä tosi
on sijnä asiasa, cumbj heistä eij sichen tachdo
tytyä, olkan hänellä walda wedhen laskea
lähimäisen Maan käräiän, wastan kichla-
cunnan Catzellmust. wetäkän taloin poica 3 marca
ia kichla cunnan duomarj ia Catzellmus mi-
ehet 12 marca. Nyt on maacunnan Catzellmus
päällä käynyt, nin pitä sen wachuan ole-
man, quin sen teke, Ja sijtä wastan eij yxj-
kän wetoa laske: olkan se wachua quin
7 elj

Rakennoxen Kaari

50.

7 elj Useambj Catzellmus mieheistä tekeuädt,
ia ne 12 pitä Catzellmuxen ennen lähimäistä
käräiätä tekemän, sen iälckin quin hee ni-
mitetyt ouadt. caickj asumisten catzellmu-
xet pitä pijdettämän wälillä Walborin
ia Pyhänin miesten päiuän caickj ne iotka

sen iälcken pidhetän, ouat keltuomat
tuleuadt caxj kylä wastauxin pelloisa,
nijtuisa elj muissa omudeissa, ios hee tach-
toutuadt idzens aidhalla eroitta, ia maka
toinen kylä enemmän edhestä, ja ~~toinen~~
ja toinen wahemmän pangan se enäm-
män aita, ioca enämmän edessä maka,
ia see wahemän ioca wähemän edestä
maka. Nyt wastapi carian laiduntoisen kylän ky-
län peldon, elj nijtun: Nin pitäkän se aidan
ylös ionga peldo elj nijttu on, se olkan sa-
cotoinna ionga carian laidun on, wastapi
metzä toisen kylän peldon elj nijtun: ol-
kan sama lakj: Jos tuleuadh caxj carian
laiduinta wastauxen idze kylästänsä
cumbikin, ia että toinen on enämbj, ia toinen
wähembj, nin machta sarka käydä sar-
kan canssa, ia eij toinen toisensa edhestä
sisällen otta. Mutoin ios toinen tachdo
asundons aidatta eroitta ia wariella.
Nyt wastauxin tuleuad caxj kylä, ia
toisella on Carian laiduin ia toisella eij:
Nin palcatkan se Cariallens laituimen
I. 3. iolla

Rakennoxenn Kaarj

iolla eij ole, nin quin he molemin sopiuad. Nyt
toinen asundo pane aidan, toisen asunnon
päällenn, elj toisen omillen, todistauad sen
Catzellmuxen ionga he molemin nimitäuäd
ottacan se kylä aitans ioca rakendanud on,
ia maxakan 3 marca colmen iacohon.
XXVII. Raia määrä on se iosa on wijsi kiwiä,
4 ymbärillä ia wijdes keskellä. 4 elj 3 kiwiä
eij machda raiaxj Cutzutta #¹⁶⁰. Jocahitzes tomtj
raias, pitä wijsi kiwiä makaman: Nin mös
waiellos tien raias, ia Ulcometzän ra-
iassa, nin quin waihensta ollud on, raian elj
aidhan elj warielluxen canssa. pellon ia-
gos ja sarka iagos, machta caxj kiwiä ra-

¹⁶⁰ Marginaalissa: eij machda mös Useambj kiwi raiaxj cutzutta.

iaxj Cutzutta, elj waia ia kiwi, ia luw
ychden kiwen canssa, Eij anneta ychden
kiwen oikeata puolda. Nyt eij taida raia
olla, elj merkiä elj aitoia, olkan sijss
asunnon eroitus, keskelda iokia elj salme
Joca ilman lain duomiota repi raian elj
merkin ia pois heittä, ios hän sichen to-
distoxella woitetan ia kichlacunnan lau-
ta miehellä: maxakan 40 marca colmen iacohon.
Repi hän ylös ia sijrtä toisen asunnon
päällen woitetan sichen quin sanottu on:
ia maxakan 40 marca ia cutzuttakan warka-
haxj: ia eij ikänäns olko sen iälcken kärä-
iähän kelwos, elj todistoxen kelwos.
Soimatan se hänellen, ia eij ole täydeldä
työldä

Rakennoxen Kaarj

51

työldä otettu. warielkan idzens 12 miehen
walalla, olkan puolj nimitöstä cummangin:
elj maxakan ia pitäkän sen nimen quin sa-
nottu on. eij machda yxikän asunnon raia
ylös otta elj maahan panna, ilman caickein
maan isändän laillista tygö sanomata
ia annettua duomiota käräiästä: Jos
tomtin raia elj maan tien raia mahan
pannan, sichen pitä caiken maan isän-
däin samasta kylästä laillisestij cutzu-
tud oleman: Eij tarwitze hee sichen
käräiäs duomiota ottaman. Jos ma-
an isännäd sichen mutoin suostuwad.
XXVIII. Maca keto kyläin waihella, ia ouad
raiad ia raiain määrät tallella, olkan se
quin ollud on: Jolleij raia ole, nin pitäkän
puolen ketoa Cumbikin. Maka pino puw
elj turta puw metzä kyläin wälillä,
ia owad raiad ia pilcad, olkan nin-
quin ennen ollud on. Maca pyhitetty metzä
kyläin waihella, ia ouad raiad ia
pilcad tallella, olkan se quin ollud on.
Jolleij nijtä ole, nin tule see iaetta äy-
rillen ia aurtiallen.

XXIX. Rijdeleuäd Caxj kichla cunda ych-
teisestä maasta, ia sano Cumbikin Kichla-
kunda sen omans olewan, nin pitä Catzel-
muxen lähimäisestä kichlacunnasta sic-
hen nimittämän ia eij rijta. Cum-
bj kichla cunda eij tydy sichen quin Catzellmus
I. 4. miehed

Rakennoxen Kaarj

miehed tekeuäd, olkan sillä walda wetoa las-
kea maan Catzellmuxen ale. pangan kichlacunda
12 marca ia Catzellmus miehed 12 marca wetohon,
Colmen iacohon, quin sanottu, ia rewäiskän
maan Catzellmus rijdan heidhen wälildäns,
nin quin mwdkin maan rijdadh, ia olkanse
luia mitä hee tekeuäd Nyt eij machda yxj-
kän toisen ychteistä metzä elj wesiä bruca-
ta elj käydä, mwtoin että hän maxa lailli-
sesta maxon olj olkan hänellä lupa elj pal-
cando edesäns: Maca ychteinen maa per-
camata elj silloitamata, nin tule caiken kih-
lacunnan sen perätä ia silloita: elj maxa-
kan laillisen sackon, cukin osansa myöden.
Eij machda yxikän asua kichlakunan ych-
tehitzellä maalla ilman kichlacunnan
ia duomarin luwata, ioca asu kichla-
cunnan ychtehitzellä, nin pitäkän hän sillan
nin caika quin hänen tachdo maanssa on,
olkan se hänen tachdo maans ionga hän
aidalla sisällän ottanud on, ia andakan
kichla cunnallen sijtä oikeuden, sijtä myödhen
quin hee molemin suostuwad Sama lakj ol-
kan maa cunnan maista, ia ottacan sijss luwan,
maacunnalda ia kichla cunnalda. caickj Ulgos
tegod, kichlacunnan ia maacunnan ychtehitzestä,
pitä Uluos annettaman edellä Thoman Päiwän
ioca wuosi: Joca eij sitä tege, nin maxackan
Peningin Penningin päällen /: Se on sacon ia
Uluos

uluos tedod :/ Ja duomarj waatikan sen Ulos 6 miehen canssa, nin quin mwdkin Ulos tegod ia sacko ricked Sacko rahasta ottacan puolen maacunda elj kich-la cunda, toisen puolen Ladmannj elj duomarj waiwoistans: Ulos tegod iaetan ninquin kä-räiä kaares 30 Capt. eroitetan. pidettä hän Ulos tegod toisen wuoten: maxakan ia Ulos waaditakan samalla muoto. Jos hän pidettä Colmannen Wuothern, olkan rickonud rakennoxens ia työnssä: ia olkan Ladmannilla elj duomarilla walda panna sen maan päälän iällens asunnon kenengä hän tachdo, Mutta maa cunnan elj kichlacunnan Suosiolla, eij ole ychdelläkän walda sitä ioca ychteidzellä maalla asu, pois aia, nincauwan quin hee oikeidhen tekeüäd: Eij machda mös ne Ulos tegod suuremaxj lisätä sillen wijmeisellen, quin sillä ensimmäisellä olid.

XXX. ychteisten maidhen nijtto päiuäd, owad lähimäised arkein päiuäd P: petarin päiuästä: ioca ennen ychtehitziä nijtä, ia canda ioku osa welistä hänen päällens, maxakan 3 marca ia heinad canssa.

XXXI. Nyt ios sillä ioca maacunnan elj kichlacunnan ychtehitzellä asupi, taitapi köyhyss tapachtua, nijn etteij hän woj maacunnan elj kichlacunnan oikeutta Ulos anda, elj sijtä hywyttä ylös pitä, elj on se Caickeni autiona, oikean ia merkillisen hädhen tächden: Ja eij woj idzeänsä toissena lähimäissnä wuona Costutta ia sen asunnon ylös pitä ia Ulos tegod täyttä, iotka iääned ouad, eij ole ychdelläkän walda händä pois aia. Jos eij hän woj costua, nin

I. 5. pitä

pitä Ladmannin elj duomarin toisen miehen sen päälän paneman asuman ninquin ennen on sanottu. Silloin pitä Ladmannin elj duomarin 6 miestä käräiästä canssans sinne nimittämän, ne pitä mös arwaman sen endisen rakennoxen ia työn:

ia sijtte täyttäkän ensin kichla cunnan käden we-
lasta, ioca taka perin iäänyd on, sijtä rakenno-
xesta elj työstä iolleij raha ole: Jos se raken-
nos parembj on. Nin täyttäkän kichla cunda
hänellen sen iota se parembj on, arwio miesten
sanain iälcken: eij ole ychdelläkän walda
maa cunnan elj kichla cunnan ychteistä oma,
idzellens omista, osta elj waihetta, Jolleij sijtä
anneta Maacunnan elj Kichlacunnan oikeus elj Ulos teco
sitä myödhen, iollen määrellen se ansin ylös otettu olj.
Eij machda mös yxikän metzä perkiötä perata,
Maacunnan elj kichlacunnan ychteidzellen: Joca sen teke
ilman luwata, olkan rickonud 3 marca ia työnsä caickj
Ulos tegod iotka kichla cunnan asuwitten keskellä,
sen iälcken quin cukin on maan Perillinen kichlacunnas
ia kuningallen Colmannexens.

XXXII. Eij machda yxikän kylän carian Laidun-
da, elj Jotakin iacamatoinda maata, ioco se on aidhan
sesällä elj Ullcona, aitan otta, Pelloxj elj Nijtuxj, elj
humala tarhaxj, elj Muuxj tarpehexensa, ennen quin
lailinen iaco päällen käynydh on: Joca sen teke,
olckan rickonud työnssä, ia canssa 3 marca Nyt taita
miehellä Perckiö metzä olla, ia sen parata tach-
douad, nin machtauad Cumbikin ilman Jagota sen
sacotoinna parata, ia pitäkän sen sijtte Colmellen
laihollen, ia laskekan iällens kylän metzän alla:
pitä hän sen edemmä, peldona elj Nijtuna, elj
Muwna hänen tarpehenansa, olckan rickonud
työnssä

työnssä ia canssa 3 marca Nyt sano iocu että toinen on
palion perannud, ia ano iacoa sen päällen, Nin anne-
tan hänellen oikeus osihin iaca, ia iaco miehed iacaman.

XXXIII. Nyt taita myllyn sia asundon waihella
olla: pitäkän puolen myllyn sia cumbikin asundo
elj kylä, Nin cauas quin kylän asundo Ulottu. Nyt
maca myllyn sia kylän ia asunnon sisällä: Nin otta-
kan cukin osanssa myllyn siasta, sitä myödhen
quin hänen osanssa on tomtista pellostä elj Nij-
tusta. Eij Machda yxikän Myllyä toisen wa-
hingoxj raketa: Eij ylimäiseldä puolelda nin wet-

tä tukita, Että se yldy pellon elj Nijtnun päälle, ia eij mös alamaiselda puolelda, Nin että se castettj sen, ioca ylen bänä on wetäkän ylös idze salpa owens, elj maxakann 6 äyriä. Nyt taitauat hee riidellä, toinen sanopi Nin olewan raketun, että peldo elj Nijttu on häneldä turmeldu, taicka mylly nin pitäpi siihen myllyn isännän catzellmuxen ottaman, puolen Catzellmusta Cumbikin pitäkän: Jos eij hee siihen sowj nin pitä heidhän molemin käräiän menemän: kichlacunnan duomarj nimittäkänn heidhen 12 miestä, ioihinga hee molemin suostuuat Ne pitä sinne menemän, ia sen rakennoxen Catzoman, ia sijtte lähimäissnä Käräiä päiuänä käräiän menemän, ia sanoman mitä sijnä totus on, Cumbj heistä eij sichen tachdo tytyä, nin on hänellä walda wedhon panna nin quin ennen sanottu on, Maa-cunnan Catzellmuxen alla. Ennen quin kichlacunnan Catzellmus on wannonut, sen pitäpi sen riidjan ratkaiseman heidän waihellans:

Jos eij hee wetoa pane, quin sanottu on, Nin olkan se wachua ionga kichlacunnan Catzellmus

k 1 tehnyt on

Rakennoxen Kaarj

tehnnyt onn. Nyt ouadt Catzellus miehedt wannonedh Että hän on laittomast rakendanut, nin on hän 3 marca sachos, ia maxakan caicken wahingon: Nin tulepi kichlacunnan duomarin hänen rakennoxens ylös duomita, ia hänellä puolen kukauden päiuät anda, idze ylös repiä, Nyt eij tchdo hän idze ylös repiä sanotun aijan sisälle, nin pitä kichla cunnan duomarin 12 miestä cansasta Nimittämän. Nepitä sinne menemän ja sen saman rakennoxen ylös repimän, ia samain miesten canssa häneldä 6 marca ottaman: 3 marca laittoman rakennoxen edestä ia toisedh 3 marca kichla cunnan duomarin duomio rikoxesta. Nyt seiso hän edestä warieluxen cansa: Jos hän iollengin wahingota teke nistä quin sinne tule, Mies tapon elj hawat, olkat caickj caxj kertaises maxos, ia caickj kelwotomat mitä hän saapi. sama lakj olckan tokeista, elj myllyn owista ia Calapadoista, Jos ne laittomast raketut owat. Nyt

ios Useamat cosked owad ychdes ia caickj tach-
touat raketa, nin machta sijnä yxj nin raketa,
ettej toiselda turmeldu: ia sillä on walda ra-
keta, ioca ilman muinnen wahingota raketuxj saapi.
XXXIV. Nyt ios Uusi rakennos wahingoita wanhan:
Nin on wanhalla rakennoxella oikeambj puolj sen Udhen
ylös repiä. Nyt owat molemmin raketudh laillisil-
len siallen, ylemä ia alema, Jos hee owadt caxj
elj Useamadh älckon pidättäkö see ylembj wetta alama-
iselda, ia se alambj älkon yllytäkö yllemäiselle,
wetäkän idze salpa owens ylös, elj maxakan
6 äyriä, Jos toinen taita hänen sichen sitoa, cach-
den miehen todistoxen canssa käräiäs ia idze
Colmanna. Jos mös eij hän sichen woiteta quin nyt
sanottu on

Rakennoxen Kaarj

54

sanottu on, olckan sacotoinna, maxakan mös 6 äyriä
nin Usein quin hän sichen laillisestj woitetan, sitä mödhen
quin sanottu on, nyt on monella miehellä myllyn sia ych-
des, ia yxj tachdo raketa ia eij caickj, nin sillä om-
bj oikeambj puolj, ioca raketa tachdo, nin pitä hä-
nen osawelillen, cachden asuwaisen miesten Cansa,
tygö sanoman, ia käskemän heitä cansans rakenda-
man, Jollei hee hänen cansans rakenna ennen Colma-
ta käräiä päiuä, Nin pitä hänen Colmannes kärä-
iäs kichlacunnan duomarilda duomion ottaman,
rakendaxenssa ia sitten machta hän sacotoinna
raketa, Nyt tukitzeuad hee sitte iotka eij ennen
rakenda tachdouadh hänen puolens ioka ra-
kensi ia sanouadh hänen wäkjwallalla ra-
kendaman, nin olckan hänellä oikeambj puolj,
sitä 6 miehen cansa todista, että hän sen rakensi
kichla cunnan duomarin duomion iälcken ioca
käräiäs laillisesta duomittu ia sitten pitä
hänen myllyn pitämän sichen astj, quin hän nin
palion myllystä ylös kandanudh on, quin hän
sen päällen Culutti todistakan sen 6 miestä iot-
ka hee molemadh nimittäuädh, coska hänellä
on täysi rakennoxestans olckan sama lakj cala-
patoista Nyt eij machda mies wettä elj wan-
ha kalan pydöxiä wanhoildans muwta ia

toisen edestä turmele mwtoin että hän maxa
3 marca ia täyttä iällens wahingon arwiä mi-
esten sanan iälcken laillisestj Käräiästä ni-
mitettydhen, maca salmj kyläin waihella maa-
cunnan elj kichla cunnan waeldapa laita tule
olla 12 kynärätä lewiän maan ychtehinen
laita paatj laita 6 kynärätä lewiän ioca
k ii eij

Rakennoxen Kaarj

eij ole ioca miehen elj ychteinen laita ia se quin nywiss on
ioca enämmän salpa Rewäiskän ylös ia maxa-
kan 3 marca laittomast salpamisesta, caiua iocu Usia
iuopia iärfueste, merestä elj oiasta taicka
caiwa wäljyden elj sywydhen siulda silda,
pois quin se ennen olj, idzellens hyödötöxexj
ia hywäxj ia muillen wahingoxj ia estexj.
täyttäkän sen iälcken iolleij hän tachdå idze
iällens täyttä, olckan sama Lakj quin mustakin
laitomast rakennoxesta quin ennen kirioitettu on.
XXXV. Nyt taita nin pahoin tapachtua, että walckia on
wallalans kyläsä päsnyt ia se tietten elj kättkemät-
tömydestä ia catzomattomudesta, taicka tapa tur-
maisesta se ensimmäinen eroitetan surin maidhen sackoin
menois 11 C: asupi taloin poica yxinäns kyläs iolla
omainen maa elj huonedh ombj, ia walckia pääsi häneldä
wallallens, hänen emennäldäns elj lapsildans,
pala ylös cartano pitäkän idze wahingonsa, Jos se on
Landbodhj, ia hänen ouadh huonedh omans pitäkän mös
idze wahingons, Jos hänen Jsännällenssä welca
maxakan idze sen palo werosta, ia mulla mi-
tä hänellä on nin cauwas, quin se Ulottu, Nyt istu
mies yxinäns kyläs jollaeij ole huonetta eikä maa-
ta Jos kylä ylös palapi, hänen catzomattomuttas-
tans elj kätkemättömydestä kuin on että
hän istutta kynttilän seinän, Juoxis elj Juopumas-
ta mene wuotehsen, elj mene pois mene pois sen tygöä
elj ripusta lijnad elj hambud orsillen elj Uunin
päällen, sytty walckia Unista, taicka latti-
alda, ia mene pois tygöä, elj muusta sen
muotoisesta Catzomattomudesta, ionga mies olis
taitanud ia woinud paremin kätke ia Catzo

Rakennoxen Kaarj

55.

ilman wahingota. Tule se walckia irdallen, ia polta
ylös kylän, nin raketkan iällens cartanon, nin hywän
quin se ennen olj, ia 3 marca maan isännän omaxj sacko-
xj. Tapachtu se oikeasta tapaturmasta ia eij kät-
kemättömydestä, Joca on että walckia käypi läpi
Uuni seinän, elj tulepi kipinöistä, iotka caton päällen
langeuad, elj muista sen caltaisista tapaturmista,
Joita eij mies taida hawaita elj wariella, en-
nen quin wahingo tapachtu: Nin tule hänen tarita ia
täyttä wahingon walan 12 aswuaisten miesten canssa, en-
semäises #¹⁶¹ kārāiās, ia olckan idze walan edes,
palapi ylös huoned, caxj elj Colme, ia eij Useambj:
maxakan Neliennexen cungen hinnasta, Maanisän-
nellen iällens rakennoxexj samahan sian. Jos caickj
cartano ylös pala: Maxakan 14 marca tapaturman
sakoxj maan isännellenn.

XXXVI. Nyt asupi se kyläs muidhen canssa ioca
walckian paastä palapi muilda yxj huone ylös
caxj elj Colme elj palapi cartano elj coco kylä ta-
pachtupi se catzomattomudest elj Juurj kätkemättö-
mydest täsä quin ennen on sanottu, maxakan iällens
caicken wahingon, nin cauwas quin hänen tawarans
Ulottu, Jrtamesta ia kindemästä, ia caickillen si-
tä myöden quin heiden wahingons arwatan. Jos
eij maxoa täydellisestj taydy caickillen, puutukan
nin ychdeldä quin toiseldakin markalugun ialcken.
Jos se tapachtu täydestä tapa turmasta: Täyttäkän
sijtte tapa turman walan, quinennen onsanottu ia ta-
paturman maxon, ychden huonen edestä toisen ia
ia Colmannen, Neliexen cungen hinnasta, pala
ylös caickj cartano Naburilda elj kylän miehel-
dä maxakan 7 marca ychden Cartanon edestä ia
täyttäkän tapaturman walann, nin mös toisen

k 3 ja

¹⁶¹ Marginaalissa: pitäiän cokouxes ia täyttämän saman ensimmäises

Rakennoxen Kaarj

ia colmannen edestä. Jos Useambj Cartano on kyläs maxakan 40 marca caicken kylän edestä, ia täyttäkän tapaturman walan quin ennen sanottu on, Eij machda se sacko surembj olla: ottakan sijtte cukin sen iälcken, quin hänen wahingons arwatan, ia puutukan nin ychdeldä quin toiseldakin. Jos Jnhimisiä palapi huonetten sisällen, walckian kätkemättömydestä maxetakan cukin Jnhimisen edestä 9 marca Jos palapi tapaturmasta maxettakan cukin iällens 3 marca palapi kirko walckian kätkemättömydestä maxakan 40 marca iolda walckia pääsi, saman kirkon rakennoxexj. palapi kirko tapaturman walckiaista, maxakan 20 marca saman kirkon rakennoxexj, ia täyttäkän tapaturman walan quin sanottu on, Ja warion sen walckian nin, ioca Ulco huonehista ia ladoista Ulos tulepi, nin quin muistakin huonehista Tulepi se wahingo irtaimelda wäeldä elj palcolisilda, Jos se wahingo käypi 40 marcan elj enämbän: olkan sillä walda ioca wahingon saj, hänen elj heiden hengellens, Jolleij hee wojj maxa, jos se wahingo käypi wähemmän päälle, käykän sijtte työhön Colmellen marcallen ioca wuodelda, sichen astj, että hee lunastoxens edestäns sawat, elj hee irdallen annetan. warielckan mös sekä pappi että Luckarj heidänswalckians ioco se pääsepi cokosta elj heidhen cartanostans. kichlacunnan Lautamiehed tulepi heidhen walans etziä ia tietä, Jos se wahingo kättkemättömydestä, tieten elj tapaturmasta tapachtunud on, ia wannokan cukin edestäns sielus aututen päällen.

37.

Rakennoxen Kaarj

56.

XXXVII. canda ioku mies walckian toisen miehen mylly huonesen, cumbj se on Myllärj elj taloin poica, polta ylös myllyn elj Jauhot oikean kättkemättömydhen tächden. Joca walckian tulj catzoa se raketkan huonen ylös iällens caiken rakennoxen

cansa, nin hywän quin ennengin ia maxakan 3 marca
12 äyriä myllyn isännellen ia 12 äyriä taloin
poiallen Jauhoista, ia täyttäkän tapaturman
walan 6 miehen cansa, Jos hän sortan walal-
da, nin maxakan iällens wahingon, sen iälcken quin
se arwatan, ia 9 marca Colmen iacohon. sama
Lakj olkan tulj myllystä quin wesi myllystä-
kin. cusa kichla cunnasa sen Caltainen wahin-
go walckiasta tapachtua taitapi, quin nyt sanot-
tu on, nin on kichla cunda hänellen polto weron wel-
gollinen sitä myöden quin wahingo arwatan du-
omarin pitä hänellen 6 miestä käräiästä nimittä-
män nin pitäpi hänen cotians menemän, ia Nabu-
ritten tunnustoxen ia todistoxen iälcken sen saman
wahingon arwaman. arwauad se sen hänellen
20 marcan elj enämbän nin tulepi hänen coko kichla-
cunnasta polto weron otta. Jos se arwatan 10 marca
elj enämbän, ottacan polto weron sildä puolel-
da kichlacunda ios se wahingo tapachtu ar-
watan wahingo 5 marcan ottakan poltoweron
sijtä Neliennexestä kichla cunda, Josa hän asupi
poltowero tulepi olla, puolj spannia ochria
elj aurtuan Ruodzin Penningitä caickein tulepi
polto weron otta ia anda, iotka taloin asuwa-
isedt ouat, sekä papit että taloin poiat, nin
mös heidhen perehens sijtä eij tule ychdengän wapan olla.
XXXVIII. Nyt canda mies tulen metzän, ia tachdo
Rugis Perkiötä elj huchta, sysiä elj mwta
k4 paloa

Rakennoxen Kaarj

paloa polta, käypi se tulj lewiämmäldä, #¹⁶² nin tule
hänen Naburillen hwuta: Jos hän woipi sen autta
elj sammutta, olkan sakotoinna. Jolleij hän wojj, nin
hänen pitäpi seuraman palawita kekalehita
ia suidzeuata saauwa, ia sijtte taritkan tapa-
turma wala edestäns: saatta hän tapa turman
walan käydyxj 6 miehen cansa, nin maxakan
tapa turman sackon, ychden kylän metzän edestä,
ioca turda elj pino puw on 3 marca nin toisen ia col-

¹⁶² Marginaalissa: quin tarwitzepi

mannen edestä, ia se olckan kylän miesten oma sacko. Jos eij hän saatta wala käydyxj, olkan maxo 9 marca ychden toisen ia colmanen metzen edestä. Jos eij hän ole päälä otettu, warielkan idzens 12 miehen walalla. Polta mies hedellmän candawan metzän tapa turmasta, tammen elj Bökin, maxakan ychden tammen elj bökin edestä 3 äyriä, nin toisen ia colmannen: Ja täyttäkän tapaturman walan 3 Miehen cansa. Polta hän neliennen maxakan 6 äyriä, ia täyttäkän tapaturman walan 6 miehen cansa. Jos polta hän 10:nen elj enemmän: maxakan 7 marca ia täyttäkän tapaturman walan 12 miehen cansa. Jolleij hän wojj tapa turman wala täyttä, nin maxakan sijtte ychden tammen edestä 6 äyriä: nin toisen ia Colmannen edestä. Polta neliennen Maxakan 3 marca Jos polta 10:nen maxakan 20 marca colmen iacohon: polta 20:de elj enemmen maxakan 20 marca eij tule se sacko suremaxj: Jos soimatan miehellen walckian Ulos cando, ia eij ole tawoitettu elj laillisestj todistoxilla sichen woitettu: warielkan idzens 12 miehen walalla, ia olkan sacotoinna.

39.

Rakennoxen Kaarj

57.

XXXIX. Nyt taita mies Löytä kimalaiset asu-maldans elj medzestäns, iohonga hänen osa ombj: olkan sen ioca löysi. löytä hän toisen miehen asumalda sisällen aidatusta, nin pitäkän kijtoxen, ia eij mitän löytämästä. Läytä hän Ulcona aidasta toisen miehen metzestä, ottacan colmmanexen sijtä, ia caickj kylän miehede Caxj osa. sanouad caxj ychden kimalais pwn löytänensä: ottacan se löytäjäisen ioca ensin löysi ia Culwtj. Nyt cokontuwad kimalaisedt soitimillen, ia lendäwäd toisen miehen metzen Noudattapi se ionga kimalaisedt omat owadt puhun ja läpen ia merkitze saman pwn, ia Culuttapi kylän miehellen. Eij ole kelläkän walda nijtä häneldä pois otta: tulepi toinen iällestä, ia omista samat kimalaised: olkan sen omat,

ioca ensin löysi ia Culuttj. lendäwät kimalaiset soiten terho puhun. Nin pitäpi se heillen pesäxj techdämän, ia eij puuta turmeldaman Hacka mies puun mahan elj turmelepi maxan 6 äyriä. Lendäwät kimalaiset puio puun metzen elj turta pun. Hakattkan puu mahan, ia ottacan kimalaisens sakotoinna. Nyt taitauadt metzän isännädt hänellen Nuchten anda, ia sanouat sen soitimen eij hänen olewan, Nin tiedkän sen Colmen miehen cansa, että ne kimalaisedt olit puhunet ia soinet hänen kimalais tarhasans, ia hän seuras heitä läpen ia pito sian: Jos hän täyttä sen walan ottacan kimalaisens sacotonna puutu hän walasta, andacan hän kimalaiset Ulos, ia 6 äyriä päälisexj. Jos toisen kimalais
k5 laiset

Rakennoxen Kaarj

laiset toisen pesä cunnan tappauat, maxakan 2 äyriä pesä cunnan edestä, se ionga tappaiat kimalaiset olit, elj warielkan idzens 2 miehen walalla. Jos hee toiset tappauat, maxakan ½ marca elj warielkan idzens 3 miehen walalla. Ja eij enämbätä maxeta, ehkä Useambj pesäcunda tapetaisin käypi mies seicotoxen elj astian canssa toisen mieien metzän, ia hän sijtä tawoitetan maxakan 3 marca Mutoin iolleij hän lächde metzän isännen cartanosta, ia on ychdes ruas elj atrias hänen cansans. Joca panepi kimalais otaten elj pydyxen metzähäns, elj toisen miehen, maxakan 3 marca wargasta ioku toisen miehen kimalais hulikan elj pesän, ia jän sijnä kijni saadhan: Nin hän tule sidotta ia käräiähän wietä warkaudhen cansa, ia siellä hänen ylitzens todistagan ia keluotomaxj duomittakan / Ja sijtte hirtetän. XL. Nyt taita Usi kylä vanhasta raketta, se cutzutan Ulos aidatuxj kyläxj: hän saapi wanhan kylän canssa yeheidzestä metzästä hirden, puio puun ia turta puun ia eij terho-

puista, aidaxista elj huchtamaasta, ioca
on polto maasta, tuohet kiskoa, carian
käymän turpen leickan, sawen otto ia
parkin kiskondota: Ja eij machda wanha
kylä Udellen näisä mitän estettä techdä,
hänen 3 marcans päälle. käykän hänen sicans
sijnä cusa hänen Carians käypi, nin monda sika quin
hän

Rakennoxen Kaarj

58.

hän taita elätä warpalans. Eij hän machda ychdell-
lengän metzällen lupa anda Taicka lainan elj palcallen
ia eij ychtän Ulos wetoa metzestä tehdä, mutta
sichen tytykän, quin hän aidhallans sisällen pijri-
tänyd on, Jos wanha kylä tachdo maata ajdo-
illa sisällen otta, nin pitä hejdän hänellen
raitin Jättämän, elj pitä Cuian 10 kynärätä leuiän
maan tiellä päin, Nin pitä aidhan murhetimain iotka
aidhalla sisällen ottanudh ouadh, eij machda
hee nin raketa, että hee hänen ymbärins salpa-
uadh elj sisällen sulckeuadh.

XLI. Nyt taita see kylä autiona maata, iosa
enämbj quin yxj ouadh osallised tachdo yxj raketa
ia ylös otta osans, ia ne mwadh eij tachdo ra-
keta elj aidatta hänen Cansans nimitäkän sitte
kichlacunnan duomarj sillen ioka raketa tachdo
12 miestä käräiästä heidhen pitä sinne menemän,
ia parhan taitons iälcken paneman hänellen ych-
den ioukon aswmaista, sekä pellostä elj niytusta
nin suren quin hee arwata taitauadh hänen omansa
on, heidhen asundons seas, sen iaocon hän mach-
ta sacotoinna ia ilman estettä sisällen otta, aidhata
ia techdä sitä idzellens hywäxj ia hänen Carians
käykän estämätä Cusa hän taita samalla asumalla
mutoin ios iocu tachdä osans sisällen salpata,
ia laillisen warieluxen ymbärins pitä, Nyt
on hän annetun iaacons ylös technytdh ia pa-
ranedh, pelloxj ia niytuxj, ia ne toisedh tach-
touadh sisällen mennä ia raketa cukin omans,
tehkän sitte ylös ia perkattkan nin palion quin
se ensimmäinen, ia coska hee owadh omydens
iälckin osans ylös tehnedh ychden werdoxj

hänen osans Canssa ia kichlacunnan lautami-
ehet sen nin todistauadh, nin machta idze cuki-
n lailla osans otta pelloista ia nijtuista, ia caikista
omudesta ia ioka pelloth ia saradh tomtein iälkin
quin laki sanopi, otta ioku elj työtä työllä teke
L1. sen

Rakennoxen Kaarj

sen osalleni oka ylös tekj, mwlla tawalla quin
nyt sanottu on maxakan 9 marca colmen iacohon ia iellens
wahingon tietämiesten arwion iälcken.

XLII. Lypsä nainen toisen miehen lambahn elj wuo-
hen, ios hän tawoitetan työstä maxakan 3 äyriä
iolleij hän tawoiteta olckan sacotoinna, lypsä
hän toisen miehen lehmen, Ja tawoitetan, ia ma-
xakan 3 marca Jolleij todistosta ole warielkan
idzens 6 miehen walalla.

XLII. Panepi mies merkin toisen miehen Calun, elä-
wän elj cuollen ia nin tachdo toisen miehen calun
idzellens omista, elj panepi merkin merkillen
ia endisen sen Cansa sakotapi. Jos hän sitten tawoite-
tan elj täyttäkän se hänen päällens täydhillä toimilla
ehckä mikä se olis ia heillä molemilla seisoskan war-
kan rangaistoxen sen edestä sitä myödhen quin se maxa-
pi ia keluos on, soimatan sehänellen ia hän tachdo
idzens puchdista, Jos se on 20 marcan hinda elj enämbj
warielkan hänen 12 miehen walalla elj maxakan
40 marca Jos se on 3 marca keluos elj enämbj, wariel-
kan idzens 9 miehen walalla elj maxakan 12 marca.
Jos se on äyrin keluos maxakan 3 marca elj wariel-
kan idzens 6 miehen walalla. Jos se on puolen äyrin
hinda elj wahembj warielkan idzens 3 miehen
Canssa elj maxakan 6 äyriä: Rijteleuadh caxj
ychdestä calusta, iosa heidhen molembain merkins
päällä on ehckä mickä se olis Jos heillä molemil-
la yxj taloin merkj elj idze cullakin, olkan sillen
oikeambj puolj ionga calu kässis on sitä idzellens
wariella, Jos eij päälän Candaia täyden toimen
cansa tunnusta taidha, että se hänen omans on, elj että
merkj on pandu merkin päälän

XLIV. tappa mies mielj wilioin toisen miehen
eläimen ehckä mikä eläin se taidhais olla, ioka

caxj äyriä parembj on maxakan iällens täydellä

Rakennoxen Kaarj

59

lä hinnalla, cachden arwio miesten tunnustoxen iälckin nimitäkän miehens Cumbikin ia sitte cansa 3 marca sacko nin mös toisen ia Colmannen edestä, Jos eij ole todistosta lässä, nin hänens warielkan 6 miehen walalla, tappa hän eläimen enämän mielj wilioin, se cutzutan eläimen surma elj Carian hucka maxakan hinnan täydellä maxolla ia 40 marca sacko ios hän sichen laillisestj woitetan 6 miehen Canssa, Jolleij hän sichen laillisestj woitettu ole warielckan idzens 12 miehen cansa. tappa mies sen eläimen ioka wähemän 2 äyriä maxa maxakan Caxj hinnan sen edhestä arwio miesten sanan iälckin quin sanottu on, sen Caltainen sy soimantan miehellen ia eij ole laillisestj sidhottu nächnyten todistosten Cansa warielckan idzens sitä myödhen quin asia on quin ennen on sanottu.

XLV. Heittä mies elj ambu toisen miehen eläindä cochden taita pahemin sattu quin mies tachdoj ja cuolepi sittä maxakan iällens eläwällä Cuollen, ia wannokan ettej se ikänäns ollu hänen tachdons Colmen miehen walalla, Nyt miestä taitan rucoila toisen miehen eläindä auttaman hewoisen werta laschewan, elj mwun eläimen taitapi pahemin tapachtua quin pitj elj hän ioca käsin pitelj nin warielkan idzens omalla walallans, ettej se tapachtunu hänen tachdollans että see eläin sitä wahingon saj elj maxakan Neliexen täyttä hindha, Nyt hawoita elj lyöpi mies toisen miehen eläimen, nin ettej se sitä Cuole, onse hewoinen elj härka taicka tamma, ia tulepi työhön keloutomaxj: ottakan se ioka löj sen eläimen ioca hawois on läkitäxens ia andakan hänelle iällens terwehen työtänsä tehdä Jos se tulepi sitä wican, ottakan se ioca löij wijgallisen ia andakan toiselle wigattoman arwio miesten tunnustoxen iälckin ioca eij nin tachdo iällens maxa palckita quin nyt on sanottu ja see cannetin Käräiäs pääle nin pitä Kichla cunnan duomarin hänen cotians mihed nimittämän ia arwaman täydhen täydestä

ia Cansa 3 marca, heittä mies hewoisen tamman

L11. herkä elj

Rakennoxen Kaarj

herkä elj lehmä lyö Ulos sillmän hackapi pois sar-
uen elj hänen tapaturmaisestj maxakan äyrin iocahitzen
edestä täyttäkän tapaturman walan Colmen miehen
Cansa sortan hän walalda maxakan puolen täydestä
hinnasta Puhaiseipi hän molemadh silmäd maxakan
iällens täydelle hinnala, ia 3 marca päällen, jos Caxj todista-
iata on, iolleij todistosta ole, warielckan idzens
6 miehen walalla, lyöpi mies lehmän nin etteij hän
sata lypsetyxj maxakan ½ marca.

XLVI. Tappa eläin toisen miehen eläimen, Orhin elj
tamman elj sen eläimen iokeij ole syötäuä ia tulepi lai-
lisella todistoxella sichen syhyn woitetuxj, maxakan
iällens puolen hindha, arwio miesten sana myöden
tappa häriän elj Lehmän elj mwun eläimen, ioca on sy-
ötäuä maxakan nelienexen täyttä hindha, lehmen
elj mwn eläimen ioca on syötäuä maxakan Neliene-
xen täyttä hindha, ia pitäkän sen Cuolen ionga se oma
olj Nyt Cannellan sitä miehen työghö ia eij olj näch-
täuä todistaia warielckan idzens walalla sen
iälkin quin eläin maxa Nyt ios eläin hawoitta elä-
imen se on kelouton: Jos työ Juchta hawoitetan omilda
eläimildä nin etteij isändä sitä saata nautita iken
alla elj rengin sisällä nin pitä sen ionga eläin oma on
ioca wahingon tekj, andaman hänellen rengin
täytten, Cachden arwio miehen sanan iälckin, nimi-
täkän miehensä elj maxakan 2 äyriä.

XLVII. Nyt on miehellä Coira ioka eläindä pure elj
iotakin eläindä eläuätä toisen miehen Cariasta purepi hän iongun
Cuolixj ottakan see ionga coira on Cuolen ia maxakan
iällens eläuän Cuolest, nin hywän Jolleij hee sitä
Cuole maxakan nelienexen sitä hinnasta quin se
purtu maxa purepi hän toisen kerran maxakan
iällens wahingon ia 6 äyriä päälisexj, elj tap-
pakan Koirans teke hän wahingon Colmannen
Kerran maxakan sitä wahingon ia 3 marca päälän
Colmen iacohon ia nin Usein quin sitä wahingon teke
maxakan iällens wahingon, ia sackon samalla muoto

nyt

Nyt tappa mies elj warasta toisen miehen
 Coiran, maxakan 6 äyriä, mutoin ios se on Cari-
 an Coira, elj mwu wirka Coira nin maxakan
 12 äyriä. Mutta purepi hän Caria, quin ennen
 onsanottu, olckan maxo puolda wähembj. Nyt
 tachdopi taloin poian naara Coiran cansa keruillen
 iosta, ia coirat händä seurauat, nin pitä
 hänen Naaran sisällen salpaman 9 yötä. Jolleij
 hän sitä tege, Mutta anda hänen iosta wallal-
 lans Coirain Canssa, purdan Coira Cuoliaxj, elj
 polietan seisoua laiho, elj purdan Ichminen
 elj eläin, taicka mikä se on, ionga hee wahingon
 tekeuad, hänen pitä caicken wahingon maxaman
 ionga naara oma on. puurepi hän sijtte quin
 hän lain pidetty on, ia olj sisällen saluattu, nin-
 quin sanottu on, olkan sakotoinna. Nyt tulepi miehen
 Coira hulluxj. Nin hänen pitä sen kirkosa Culutta-
 man, Naburillen ja kyläsä miehillen, ia sen iälkin
 Käräiäs. Tekepi hän iollengin wahingon, ennen quin hän
 laillisestj Cuulutettu on #¹⁶³, nin eij tule hänen sijtä
 iällens maxa, waan olkan sacotoinna. Jos hän
 taitapi coiran cohta Cuoliaxj lyödä, Nin se on
 hywä: andapi hän Coiran edemmä elä, elj pä-
 ästä rangaistamata, ia hän olis hänen tappa
 saanudh, ia eij tachdonudh, ia taitan totwdes
 ymmärtä, nin maxakan caicken wahingon iäl-
 lens, ionga koira tekj: Jos ioku händä tachdo
 sichen Nuchdella: Warielkan idzwns 6 miehen
 Cansa Käräiäs, etteij hän händä mielj suosiolla
 laskenudh, ia sitä hullutta hänen Cansans tietä-
 ny. saatapi hän walan käydhxj, olkan
 sacotoinna, Jolleij hän wala saata, maxakan
 quin sanottu on.

XLVIII. Nyt asuat taloin poiad ynnä ychdes
 kyläs, ia tekeuäd lijton ynnä ychdes Caria
 Caita. sijne tulepi Cumbikin toisellens oikeu-
 L III. den

¹⁶³ Marginaalissa: Jhmisillen elj elaimillen, sen hänen maxaman pitä, ionga coira oma on, purepi hän sijtte, quin hän lain Cuwlutettu on.

den techdä. Nyt hyläpi ioku heistä Paimenen: Warielkan idzens Colmen miehen walan Canssa, elj maxakan Caxj äyriä, ia ottacad idze ne iotka paimenista ychdes pitäuäd. Nyt taita paimen Cadhotta häriän elj lehmän, elj mikä eläin se olis, ia eij taidha iällens sadha, maxakan iällens täydellä hinnalla, iocahitzen sen iälkin quin semaxapi, Cachden arwio miesten todistoxen iälkin. Nyt otta peto pois Carian paimenelda, ios hän on idze siinä tygönä ia saapi tehtedh elj haskat merkixj, olkan ilman syytä, Jos eij hän saa merkiä, maxakan täydellä hinnalla, candapi elj poikjpi lehmä metzäs, ia wasika pois Cato, maxakan aurton sen edhestä, Cato wochla pois elj Caritza maxakan Nelie penningitä iocahitzen edhestä, Nyt taita eläin tulla toisen miehen pydhyxin, iosansa on wiritetty elj pydhys rakettu, ia sitä Cuoleman saapi, Jos pydhyss on laillisestj Cuulutettu, maxakan paimen puolen hinda, sillen ionga eläin oma olj, iolleij pydhyss ole Cuulutettu, maxakan se ioca wirittj täydellä hinnalla, Jos Cadhotta paimen härän elj lehmän ia eij taidha iällens löytä, mistacan palcans, Cadotta hän Nuoren naudhan mistakan äyrin palcastans, wuohen elj lamban edestä aurton, wasikan, Caritzan elj wochlan edhestä Nelie penningitä wanhan sian edhestä äyrin, Nuoren sian edhestä ioca on nuorembj ychtä wuotta aurton, Lyopi taloin poica paimendans sauwalla elj raagalla ia eij tule wialisexj olkan sacotoinna.

XLXIX. kisko mies nijniä, elj taitta lehtiä tammesta elj hakapi pursia toisen miehen metzästä maxakan iällens wahingon, ia 3 marca Jos hän laillisestj sichen woitetan, sen quin murtapi maacunnan elj kichlacunnan ychtehitzeldä pursia ennen olewin päiuä, Jos hän löytän ychtehitzeldä maalda elj kichlacunnan ennen Berthelin päiuä, maxakan 3 marca iällens Caiken wahingon oikia maanisändä elj omistaia.

L. Jolla taloin poijalla elj landbuodilla eij ole humalisto 40 seipälä, iosansa humalat päällä Caswauadh, maxakan 3 / äyriä Ruodzin ioca wuosi ottakan sen sakon seioca, werongin ia Ulgos teghod Ulos ottapi, oikeutta myödhen humalais sen iälken quin

Rakennoxen Kaarj

61.

humala maxa, ia eij penninginä elj mwna hindana
 kuningan nimitös miesten pitä tietämän, cucin länisäns,
 ne iotka eij tege, quin sanottu on, Ja tietäuäxj tekemän
 ensimmäises maan Käräiäs Michelin messun iälckin, Jolleij
 isändä sijtä sacko Ulos etzj, ennen thoman päiuä, Etzikän
 sijtä kuningan Foudhj, ensimmäises maan Käräiäs iäl-
 kin Joulun ia isändä olckan Cadhottanu oikeudens, Jos eij
 landhbodhj rakenna ensimmäissnä elj toissna wuona huma-
 listo, se on sichen merkj ettej hänen isändäns sacko
 ota: ottacan sijss kuningan Foudj nin Cauan quin hän raken-
 tamata on iokahinen kichla cunnan duomarj ylitzen
 caicken walda cunnan pitä, kichla cunnan ia lautamie-
 stens Canssa, kichlacunnasans etzimän ia tietämän
 Jos iongun asumasa on erin omainen este, ettej hän huma-
 la tarha raketa saata, Jos hänelle on sen selcaltai-
 nen este, olkan site ilman sytä Jolleij nijtä ole maxa-
 kan quin ennen sanottu on.

LI. Wiepi mies caria toisen miehen luoton ilman luwata,
 elj sisällen aidattun maahan, ionga mies tachdo rauhas
 pitä, mitä eläimiä oliskan; se quin ne eläimet sisällen otta-
 pi, hänen pitä ne laillisestj Culutaman pitäiän käräiäs
 tulepi seionga eläimed ouadh, ia taritzepi oikeuta
 eläimens edest, hänen pitä andaman äyrin hewoi-
 sen ia wanhan naudhan edhest, Nuoren naudhan
 wuohen ia Lamban edestä aurton wochlan
 wasikan ia Caritzan edhestä Nelie Penningitä
 iollej hän eläindäns lunasta, ia taritze Cochtuta
 Colmen sunnuntaj päiuän sisälle, ottakan sijtte nistä wa-
 rin ionga neomat ouadh taitauad ne turmeldua
 elj Cuolla nin olkan sen wahingon Joca eij tachdo lunasta
 se olkan wapa ioca ne sisällen ottj, Jos hän
 laillisestj Cuulutj, panepi mies eläimens muinen
 osaweliein luoton iohonga miehen idze on nin
 on lunastos puolelda wahembj quin ennen sanotu
 on Jos mös caickj tachdouadh panna luoton
 eläimens olkan sama laki eläimistä quin sigo-
 ista terho metzäs supra 12 Cap.

L 4.

LII. Osta mies Caria tautisesta kylästä tietensä, aia sen Cotians ilman Naburin luwata, aiacan cohta pois elj tappacan ia maxakan 3 marca. Jos ioku caipapi hänen päällens Naburista, Nyt kiellä hän ia sanopi, etteij hän sitä tietänyt, nin warielkan idzens 6 miehen walala, ia aiacan pois ilman sakota Jolleij hän tachdo pois aia elj tappa nin maxakan 6 marca.

LIII. Eij machda yxikän otta toisen eläinda, hachtea elj wenetä elj mwt aseta, mikä se olla taidais, eläuä elj Cuoludh idzellens ioxikin tarpehexj ilman luwata elj palcata sildä ionga oma on, Jos sen tekepi nin olkan omistialla walda otta ia tehdä röuärixj elj warcaxj cummaxj hän idze tachdä, ia olkan se kichlacunnan lautamiehildä, Jos se on röwätty elj warastettu elj muwlla tawalla otettu: sijtä myödhen seisocan se oikeudhen ioca otti, Jos jän päädä löyty soimatan sehanelle, warielcan idzens lain iälckin, elj maxakan sen iälckin quin se hänellen arwatan.

LIV. Joca rickj lyopi elj hackapi ylencatzella toisen taloin aseinen quin on wenehen, Nuotan, werkon, Merdan rattan äken elj mingä caltainen se taitapi taloinpoian talois olla, se cutzutan cäten työxj, Jos see ase on, 3 marca hinda, ia se iollengin taitan täyttä, ia cachdella todistoxella sidotta maxakan wahingon iällens ia 40 marca Colmen iacohon, soimatan se hänelle ia eij ole työstä tawoitettu, warielkan idzens 12 miehen walalla elj maxakan quin sanottu on, Jos see on 2 marcan hinda, ia wähembj quin 3 marca maxakan 30 marca colmen iacohon, elj warielkan idzens quin ennen sanottu on, Jos see on 12 äyrin hinda ia wähembj 2 marca maxakan 20 marca Colmen iacohon, elj warielkan idzens quin sanottu on, Jos see on ychden marcan hinda, maxakan wahingon iällens, ia 10 marca Colmen iacohon, elj warielkan 6 miehen walalla, Jos see on 2 äyrin hinda maxakan wahingon, ia 3 marca Colmen iacohon, elj warielkan idzens quin sanottu on

wahingon, ia Caxi toista kymmendä äyriä Colmen iacohon elj warielkan idze toissna, Jos se on ½ äyrin hinda, maxakan wahingon, ia 6 äyriä elj warielkan idzens walalans, Jos iocu on ioca eij woj sacko Ulos anda, käykänn cuningallen työllän Marckan edhestä aiast- icana elj maxakan quin sanottu on.

LV. Nyt otta mies toisen miehen äkehen, Ulgo hänen pelloldans ia äiestäpi päiuä cauden, Jos hän wiepi samana päiuänä sillen siallen, Custa hän sen ottj: olkan sacotoinna, ottapi hän sijtä pijn maxakan 4 Penningitä, nin ioca pijn edestä ychten saadhen, ottapi hän ychdixennen, maxakan 3 äyriä, nin pali- on äkehestä, iolleij hän sijtä tuo samallen pyörtänellen, iosta hän sen ottj Eij tule see sacko suremmaxj. Nyt taritze iocu äestä ylitze oras pellon wiedä, nijn hänellä pitä äess kellkan oleman. Jolleij hänellä äes kellecka ole, nin maxakan iällens sen ionga hän ackehen Canssa rickoj, ia 6 äyriä päälisexj.

caupan Menosta

I. Osta mies maan päällistä, caria, otia, techtyiä watei- ta, culda elj hopiata taicka muwita sencaldaisita.

II. Osta mies culda elj hopiata ia sinä löytän petos sisäl- dä ia cuinga miehen pitä hopia sepellen tekellen andaman

III. Osta mies suola, meden waha, pyhia sawia, woita, talia, ia petos sisälle elj turhws, ia miste petoxen elj turhuden eroitus onn.

IV. Eij machda yxikän osta taloinpoian emäneldä,

Lapsilda elj hänen perheldensä, paidzj isännän tiedot.

V. Nyt teke mies caupan torilla, quinga sen pitä idzens warkaudesta wapachtaman, Jos sitä häiritän sinne tänne, Ja ios sijtä enämbj syndy iota hairitän.

VI. Quinga maan cauppa techden, ia mikä rangais- tus sillen tule, ia quinga mies machta ilman syytä maalla cauppa techdä.

VII. Maan caupast: ia että wirka miesten on lupa osta heiden wirkansa tarpehexj.

L5 palcka

caupan Menosta.

8. palcka mies hewoisen elj tamman is se turmeldu elj mies otta ne toiselda lainan, ia turmelduwat /: ia quinga mies machta taita lainan maxa.

IX. quinga pitä miehen Penningitä toisen tyköö tähdellen andaman ia iällens Ulos ottaman: Ja Jos ne palauad, warastetan elj muwtoin pois tuleuad.

X. Jos panti pala warastetan, elj wäkiwallalla pois otetan, ia quinga miehen pitä tawarans pandixj panemann

XI. quinga miehen pitä pantia lailla aiaman, iolleij se iällens lunasteta.

XII. Teke mies Penningitä toiselle, elj teke idze miehen oikeudhen ethen.

XIII. Jos mies wäki wallalla wadhitan Ulos lupaman Penningitä elj muuta, ia otta takauxen etenn.

XIV. quinga miehen tule lailla aia irtaimiä dren-giä, ne quin welassa owadh.

I. osta mies eläindä cawiolista elj sorkalista muilda, kilpiä, asetta, elj leikattua wateta, techdyä Culda elj hopiata, owelista ia lukuttua huonechta: se-caickj pitä woitolla ia todistoxen canssa ostettaman.

II. osta mies culda elj hopiata, mulda quin hopenpeldä idze, ios se löytä ioca ostj, että sinä on petos sisällä: Nin ottacan se iällens ioca myi, ia warielckan idzens 12 miehen walalla etteij hän tietänydh sijinä potosta sisällä olewan: Jos hän sortan walalda maxakan 3 marca warielcpi hen sen etteij hän sijtä myny, warielckan idzens 12 miehen walalla elj andacan iällens hinnan sackon canssa quin sannottu on. Nyt annetan hopia sepän nuchde, että hän petoxen myi cullassa elj hopenpasia, nin pitä sen alaisimen ia wasaran waihella käymän. Jos se selckiäxj löytän pitäkän cumbikin sen quin hän saanudh on, löytän se secoitetuxj, andacan Hopia seppä ostaiallen hindans iällens, ia ottacan idze petoxens ia maxakan 40 marca Taita hopia seppä hänen puchdista, ia eij tachdo otta petoxians ionga hän myynynd on, olkan sillen oikeambj puolj ioca ostj otta caxj taloista miestä, händä petoxens sijtoa

sijtoa ia sackon, ennen sanottu on, Tachdo mies culdans elj hopians, hopia sepällen techdellen anda, sen pitä hänen selwänä sisällen andaman cachden wachuan taloisen miehen canssa: otta hopia seppä sen selwän cullan elj hopian edestä, taita se sijtte sanoa, ioca cullan elj hopian andoj ettej se iällens ninhywänä annettu, quin se ottais olj, olkan se ninnein todistoxella, iotka tykönä olid, coska Ulos annettin. Warieleuadh he hopia sepän, olkan warieldu, ia ottacan palcans, sortauadh hänen, cutzuttakan warkaxj, ia maxakan warkaudesta tietomiesten arwion iälcken.

III. Osta mies meden waha, suola, Pyhä sauwa, Woi-talia ia humaloita, echkä cusa mies näke petoxen ostetun elj mydynn, nin nimitäkän cumbikin ioca ostj ia myi caxj talolista miestä, ne pitä tietämän ios petos on myty olj eij ia nin todistaman kichla cunnan Lautamiesten Käräiäs. Jos Lauta miehedht hänen wareleuadh, ioca my olkan sacotoinna, sortauadh ne hönen maxakan 12 marca nin pitä caikes maxettaman, cusa petos löytän ia tauoitetan caupois, ia ottacan hinnan iällens ioca ostj, se petoxens ioca myi, ioca petoxen tekj iohungun Caluhun, ehkä mikä se olis, olkan sen canssa quin munkin warkauden, sitä myöden quin muwkin hinda on ia wahingo arwaruxj tule Käräiäs, petos see on että mies mypi pahan hywänä, sekoitettu selckiänä, ia wilpi on see, coska peitä pahan hywällä, nin quin Cuparin cullan alla henedh medhen wahan canssa secoitetan kiwet pannan fatin rautain secan, taicka muwta sencaldaisita wilppi löytän ynnä Calun canssa, quin on woj, talj, hunaiä ia muwta sen muodoista.

IV. Joca cauppa teke taloin poian emännen cans ilman isännän tietämättä: nin on miehellä walda sen caupan taka perin otta, Jos se enämbj quin äyrin Cauppa, eij machda yxikän taloin poian lasten elj perhen Canssa Cauppa techdä, ilman hänen tiedotans, se quin heidhen cansans teke, ylitze 4:en penningin, nin andacan iällens sen quin hän ostanudh on, wannotulla

M. 1. walalla

caupan menosta

walalla etteij se enämbj ollud quin hän ostj, Jos se on äyri
cauppa nin andacan calun iällens ia 3 marca sacko.

V. Nyt teke mies cauppa turulla, mitä hän osta hengeli-
sen elj hengettömän, cannellan sitä cauppa ia eij tiedhä
ostaia cauppa miestäns, keneldä hän sen saj nin wan-
nocan se ioca candeles, cachden miehen todistoxen
canssa omaxens, ia se toinen sitocan turun Caupans
caupan talollisella miehellä todistoxella, ia puch-
distacan idzens warkaudesta: Ja se ioca päälle
candoj, ottacan sijtä omans, ilman lunastusta, ia se
edzikän hindans iälckin ioca ostanudh olj. osta mies
tamman elj lehmän, taicka mikä se on, ioka sigittä,
taita, cannellan sijtte sitä eläindä, ionga iocu osta-
nudh on: Nin pitä sigiön ioca ylös Cassuattanudh
on, sillä etteij machda yxikän olla toiselle siki-
ön Cassuattaia, ia se lunastacan sijtte omans, ioca
oikein omanssa tunssi.

VI. cuka cauppamies, Pappi, swennj, huoui mies taloin po-
ika landhbohij, elj mwd miehedeij waimod iotka wa-
eldauad maalla, cauppa calun canssa quin ouad, saxan
silacka, suola, Werka, yrtid, pienj calu elj Krämä, ia mud
sencaldaised, ia cauppaile kylä kyläldä, mypi ia ostapi ach-
kerastj, se cutzutan maan caupaxj: Jonga cuningan foudj
sen canssa tawoitetta ia laillisestj 6 miehen todistoxella
sichen sito, olkan rickonud 40 marca caicken caupaca-
lun canssa, ionga hän hänen tygönänsä löytä. olkan
cuningan caickj, sekä sacko että Caupa calu, eij ole
mös ychdelläkän cuninganfoudilla walda alj ion-
gun muun miehen Walda anda alj luwata, tätä was-
tan alj muita, Quin laiss kirioitetan ia kieldän
tehdä 40 marcan päällen Kuningan oma sacko: Ja se quin
luwan otta, maxakan lain jälkin ia eij sitä wähebbä.

Nimitös miehedeij machdauad kyllä heiden tarpen-
ssa osta, mydä ia wahetta, toinen toisens Canssa,
ochria tuohia, cala, woita, ia muita sencaldaisita
ia syötäuäd tauarad Rautan teräxehen elj cuparin

cusa

cusa sen caldaisita langepi, heillens lunastoxexj ia tarpehexj, elj mwta mika se taita olla, ioca taloinpoian asuun maalla Casuapi ja langepi, coska hän sitä osta caupaxens, Mydä taloinpoian tawarata cauppa miehen Calun, ia mös sitä wastoin. Eij pidä mös maan caupaxj cutzuttaman, ionga maa Cunnan miehed wahettauad toinen toisens canssa, ochria ruista, Nisua, elj muuta sen Caldaista, sen Caldaisihin tawaroin iotka pohialaiset #¹⁶⁴, ia luoto canssa sisällen tuouad Maacundan wahettaxens heillens elatoxexj ia tarpehexj.

VII. Eij machda mös taloin poica pitä Ullcona maalla hänen huonesans, caupa miehen tawarata, caupataxens ia mydäxens, ehkä eij hän sen canssa cuhunga waella, sen rangaistoxen ia sacon päällen, quin ennen sanottu on. Jos se on werollinen taloinpoica, ioca sen teke, ottacan maan isände sackonn. Machttauad kyllä mös teko miehed /: elj wirkamiehed :/ iotka maalla asuwad, osta sen ioca heiden töihins sapi, ia mös mydä nijtä heiden tecoianssa ilman sacota kellengä he tachdouad. Eij tule Foudin elj muiden waatia elj otta Weroa elj teko Pennigitä skradarilda, sutarilda, skinnerilda, sepildä elj muilda wirka miehildä sen tächden että he kyläin waihella waeldauad ia nijllen tekeuäd, iotka heiden työtänsä tarwitzeuad. Nin pitä heiden quitengin weron ia Ulgæos tegod tekemän, sijnä quin he asuwad, ia täyden oikeuden caikisa asioissa quin mudkin miehed.

VIII. Palcka iocu mies toiseldans hewoisen, tamman heriän elj mikä ase se olis: Jos hän otta sen wiatoinna, nin pitä sen wigatoinna iällens annettaman. Nyt sano se ionga ase oma on, että se turmeldin hänen Käsissäns, ioca palckais nin warielkan hänens 12 miehen walalla, ia andacan Ulos palcan, ionga hän luwanud on:

M. 11. sortan

¹⁶⁴ Marginaalissa: iden miehät, suomalaiset, wuoiolaiset

caupan Menosta

sortaan hän walalda andacan taloin poiallen iällens nin
hywänä, quin hän sen ottj, ia palcan cansa. otta iocu lai-
nan toiselda: Lainan pitä Naurain /: elj palcan cansa
cotia tuotaman. Eij machda laina huckua elj wähe-
tä sen pitä täydellä hinnalla iällens maxettaman
sitä myöden quin quin todistaiaid wannu tachdouad,
iotka silloin lässnä olid coska laina otettin. Nyt
rijteleuäd he sanopi toinen enämmän oleuan
lainatun elj tagatun, ioka Ulos andoj, ia setoinen
kieldäpi ia sanopi wähemäxj: olkan se 2 elj 3
todistoxen alla iotka lässnä olid. Jolleij todis-
tosta ole elj päällen annettua Kiria, ia idzens Colman-
dena: Jos se on markan elj enambj ia wähem-
bj quin colme marca warielkan idzens 6 miehen
walalla. Jos se on 3 marca elj enämbj: warielkan
idzens 12 miehen cansa, elj andacan sen Ulos quin
lainattu elj tagattu onn.

IX. Pane mies Penningitä toisen tyghö tächdellen
elj muuta mikä se taidais olla, eläwätä elj Cuollut-
ta pangan sen sisällen cachden miehen todistoxen Cansa,
ia ottacan iällens Ulos nijnnein samain todistosten
canssa, Jollej nin todistoxia ole, ia se ioca si-
sellen panj sano enämmän olewan sisällen pan-
nun, quin hän Ulos saj: olkan sillä oikeambj puolj
tietä Ulos annetun 12 miehen walan canssa. Waras-
tetan se calu elj pala, elj wäkj wallalla wieden,
ia seurauad molembain Calu ychdes, nin olkan
se huckunudh. Jolleij molembain Calu ychdes seu-
ra nin andacan hänen oman iällens ioca sisällen
pannudh on.

X. Pane iocu pandin toisen miehen tygö, Jos se olis
enämbj elj wähembj irtallista calua. se on maan
päälstä Nin tehkän sen Cachden wachuan taloisen
miehen todistoxella. Nyt taita se pantj palan ennen
määrä päiuä: Jos pala heidhen ynnä molembain,
nin

caupan Menosta

65

nin sen edestä eij mitän maxeta. Nyt taitan se warastetta
elj wäki wallalla wieta: Nin pitä hänen kirkon me-

nemen, Ja sen pitäian miesten edes Culuttaman,
sekä omans iälckin että pannun pandin: Jolleij mo-
lembin ynnä warastetu elj wäki wallalla wi-
ety ole, andacan pandin isännellen omans iällens.
XI. Nyt on määrä päiuä Ulcona pandilda, ia eij iälllens
lunasteta, nin pitä hänen pandin iällens taritzeman
isännellens, ychdes käräiäs, nin toises ia Colmannes,
Jos eij hän silloin tachdo pantins iällens lunasta olkan
hänelle sijtte walda ia woima, Jolleij hän sillon tach-
do pantians iällens lunasta nin pantin pitä arwa-
taman, Jos pantj omparembj quin welca, nin an-
dacan pantin isännellen nin palio quin pantj pa-
rembj on quin welca maxa. Jos pantj on wähem-
bj quin welca nin täyttäkän welan ionga maxa
tuleh nin palion quin se in pahembj.
XII. Takapi mies peningitä toisellen elj käypi ta-
kauxen toisen edestä nin maxakan se sama sen
Ulos ioca tacaisi, elj warielkan idzens 12 mie-
hen walalla, ettej hän ikänäns taannudh hänen
edestäns, sortaan hän walalla, nin maxakan
Ulos ionga hän taannudh on, olj 6 wähä elj palio,
Nyt taitapi heillen rijta tulla, toinen sanopi
enämmin taatun olewan toinen wähemän, nin
maxakan sen Ulos 12 miehen walalla, ionga
edessä hän tunnusta idzens tagannen, ia sano-
can ettej hän enämmän edhestä taannudh quin
io on edhes pandu, Nyt sanopi toinen että
sinä oled taannu miehen edhestä, ia toinen
sanopi penningin edhestä tagannens, tuokan
sen sijtte edhes ionga edest hän taganens sano,
ia olkan sacotoinna, Jolleij mies edhes tule
nin maxakan se walan elj miehen syn ioca
taganudh on elj warielckan idzens 12 mi-
ehen walalla Jos se on tagattu Käräiäs elj
pitäkän cokouxes, tietäcan sen 12 miestä Jos
tagattu on elj eij Jolleij ole Käräias tagattu
M III. seisocan

caupan Menosta.

seisocan oiken edesäns elj todistoxesans.
XIII. Nyt wiedhän mies wäki wallalla sidhottuna
elj köysisä elj iolla culla muoto waadittuna Ulos

lupaman Penningitä elj paluelusta, elj muuta mika see taidhais olla, cusa eij lain duomiota ole edellä käy-nydh ia pitä paneman wakudhen etens tacauxens cansa elj ychden elj cachden walda cunnan mun miehen eten, ia asetta idzens sentächden oikeudhen eten, ia panepi tacauxen etens, cachden elj colmen asuwan taloin miesten cansa, coska hän nin technyd on olkan sitte wapa sijtä endiseste takauxesta. Jos hee sijtte teke iongun pahan tegon hänen päällens, ioca hänen ennen wäellä waatj, olkan se caikj caxj maxois, ia sen eroittacad Kichla cunnan Lauta miehed sijttä cusa se mies asupi ioca achdistettu olj, sekä sen achdistetun systä, että se quin hän achdisti takausta ottaman.

XIV. Nyt tulepi mies muillen welgollisexj, Pennin-gita elj hinda, ehkä mistä se taidais olla, lainasta elj caupasta, ia panepi sijtte pois, ia eij ole wachua o-lendota, nin että se mies sais hänen lain etehen, Jos hänen tawarans taitan iostakin paicka löy-tä, nin machtapi candaia Ladmanin elj duomiarin luwalla, cachden wachwan taloisen miehen todistoxella sen tawaran ylös otta, ia cachden taloin asuwaisten miesten haldun andaman ia heillen cochta sanocan, quinga palion welca on, ionga hän tachdo oikeudella Käräiäs täyttä: Mängän sijtte Käräiahän lähimäissnä käräiä päiuänä, ia puhukan saman oikeudhen Calullen, quin hänen piti calun isännellen puhuman, Jos hän lässne olis: Ja coska hän on welcans todistanudh, sitä myödhen quin laki sanopi, andacan sijtte kichlacunnan duomarj lailla täyttä ia Ulos etziä. Nyt eij taida hänen tawarans löyttä, eikä mös idze händä, Josakin paicka Pysywäxj, nin että mies machdais händä lailla aia: Echkä cusa iuutun isändä, hänen sijtte taita löyta

caupan Menosta.

66.

löytä, caupungista ellj maalda, nin machta hän cun-ningan foudin luwalla, ia nijnnein iotka sijnä oikeu-den edes istuwad, anda hänen kijni otta, ia fangi-uxen Panna ia oikeuden etehen tuoda, ia hänel-

dä Ulos etziä Penningid elj tawaran, taicka mi-
kä se olla taita, sitä myöden quin welca onn.

XV. Waihettapi mies hewoisen elj tamman sisällä Kih-
lacunnan, nin on 3 yötä Caupan coetus aica: löytä hän
sijnä wigan 3 myön sisälle, nin ottacan Cumbikin omans
Jolleij hän wika löydä 3 yön sisälle, nin pitäkän
Cumbikin, senionga hän saanudh on. ostapi mies
orhin, Tamman häriän, lehmen elj mikä se taida-
is olla, sichen eij ole Coetus aica. Tuleuad ta-
kaised Jalad sichen cusa etised ennen seisoid,
nin on se täysi cauppa. Nin pitäkän sen
quin Cumbikin saanudh on. Sijtte olkan se re-
wittämätä, ia Candelematoin, ia seisocan
se cauppa, täytenä ia wachuana.

Käräiän Menosta

I. Ensin quinga ladmannj tule Ulos walita,
ia hänen walastans

II. Quinga Kichlacunnan pää mies pitä Ulos wa-
litaman, ia hänen walastans, nin mös Kichla-
cunnan duomarin walasta.

III. otta Ladmannj, Kichlacunnan päämies, nimi-
tös mies elj lautamies lachioia oikeudhen edhestä

IV. Kichlacunnan päämiehen eij tule enämbj quin
ychden Kichlacunnan läänj olla: mikä hänen osans
on sakost: ia quinga Kichla cunnan oikeus tule
ylös otatta, ia tachdellä pidhettä.

V. Kichlacunnan pää miehen elj hänen duomarins
tule ioca Käräiä päiuänä Käräiätä pitä.

VI. ychden Kichla cunnan Käräiän ioca wijko,
ia ychden Käräiä sian tule olla Kichla cunnas
ia quinga taloin poikain tule Käräiätä nouta.

VII. Jos käräiä päiuä lange pyhä päiuäxj

VIII. Colmest laillisest käräiän aiast ioca wuosi

IX. Maan Käräiäst ia Curitoxest, coska ne pitä-
M III. män

Käräiän Menosta

män pitä, ioca Ladmannj laanis.

X. quinga ne pitä pidettämän oiennos miehelle nimitöxell ia kustill

XI. quinga Ladmannj Käräiäs pitä pidhettämän tie-

tustettaman ia sichen cutzuttaman.

XII. quinga miehen tule toista laillisestj kārāiän
Cutzua, ia quinga nijta tule lailla autta iotka eij tach-
do edhes tulla, maan päälischen puolist.

XIII. Nyt rijteueäd hee maan saamast quinga site tule eroita

XIV. quinga etehen todistaiait wannoman pitä ia
monda laillista estettä on.

XV. Nyt cutzua monda miestä ychden, ketä hänen tule ensin wastata

XVI. quinga miehen pitä sijtä cutzuman, ioca eij asu samas Kichla-
cunnas elj Ladmannj läänis.

XVII. Quinga nimitos miehen pitä candaman, Jos eij syn-
sanoia canna.

XVIII. canda syyn sanoia, ia laskepi kesken, candacan
sijtte nimitös mies.

XIX. quinga se lain wachwista ia Käymän pitä, ioca
ilmei soimuhun tule iostakin systä, ia hän sen kieldha,
se on syn epäilemys.

XX. Jos iocu canda toisen päällen ia tachdo sen
todista hänen päällens todistaian canssa, ia woipi
elj eij wojj täyttä cuinga se pitä eroitettaman.

XXI. caickj todistaiait pitä oikeudhen edhes wan-
noman, ia quinga heidhen pitä wannoman ia etzitte-
lemän ia nijdhen syystä iotka wärin wannouadh
ia cusa waladt pitä käytämän.

XXII. Nyt tachdo mies walans Kārāiäs Käydhä,
ia eij tule synsanoia, elj eij tachdo walallansa lukia
nin olkan Kichlacunnan pämiehellä walda hänen
edhesäns wala ylös lukia.

XXIII. caxjnaisest puhest kārāiäs.

XXIV. annettu wala on nin hywä quin käyty.

XXV. Quinga kichlacunnan päämiehen tule duomio
anda, taicka sackon wetä.

XXVI. Jos Jrtaimen drengj ricko, quinga sitä tule lailla iaca.

XXVII. Quinga Ulos arwattaman pitä see Quin du-
omittu on. iaquinga arwattaman maan pitä Lunas-
tettaman ia iocahinen maxakan oman synsä.

XXVIII. Eij machda ychdelläkän arwattaman,
mutta

Kārāiän Menosta

67

mutta lailla sortuilla ia lakj käskyldhä.

XXIX. Jos taloin poica caipa pois arwattua idzeldäns

ia eij lailla etzittyä.

XXX. Tiundin, afradh sisällen pannudh Penningid, ia taloin ychteys Penningid eij machdetta arwatta

XXXI. Nyt Jos eroitettu iällens duomitann

XXXII. caickj sacod duomio ricked ylitze caiken ruodzin waldacunnan pitä luettaman ia maxettaman, Stockholmin myntin Jälckin Penningissä elj hinnassa.

XXXIII. sen sacot ioca nimitetän aruohon elj nimitoxen, ia eij tachdo mennä.

XXXIV. Lauta miesten elj nimitöxen sacosta, iotka eij wariele eijkä sordha, ia iotka eij käy wachuis-tettua lakia sijnä päiuänä, ia sinä paicas quin edhellä Nimitetty onn, on sidhottu syhyn.

XXXV. Jos nimitös eij ychten sowi.

XXXVI. Jos caipaia elj wastaia nuchtele iongun nimitöxist elj lauta miehist wihan suowan oleuan

XXXVII. Quinga mies machta wedhon wetä lauta-miehiä wistan Ladmannj elj kichla cunnan nimitöxen ala.

XXXVIII. Quinga mies machta kichla cunnan pää miestä wistan weto wetä.

XXXIX. Quinga mies machta Ladmannia wistan weto wetä, ia Ladmanin duomio rikouxedt ia Kichlacunnan päämiehen.

XL. Quinga Cuningan tule oiennus Käräiäns pitä, ia quinga ne tule tiedyttä ia sijhen Cutzuttaman pitä ia Etzittämän.

XLI. cuningan oiennus käräiän Lautamiehist ia heidhen woimastans.

XLII. cuolemattomistmudhest Kirouxist ia toime-ttomist sanoist wihan puolest käräiäs.

I. coska Ladmannj pitä walittaman, nin pitä Pispann sen andaman Culuttaman nijsä Kihla-cunniss, iohongh see walittaman pitä, ia cach-dexan wijkon määrän paneman, että cai-ken nijsä iotka nijsä Kichla cunniss asuwadh,

M 5. pitä

Käräiän Menosta

pitä man Käräiän tuleman, sijnä tule Pispan 2 Papin, papein puolest cansans pitä. sijtte pitä man asuwaisten walitzeman 6 toimelista hwowin miestä, ia 6 taloin-

poica Ne 12 pitä walitzeman pappein Cansa Colme miestä, nijstä iotka nijsä kichlacunnissa asuwadh, nin quin hee Jumalan edhes sen wastata tachdouadh, ia maa cunnalle oikeammadh owadh, heidhen parhan ymmerdhöxens iälckin nijstä colmesta tule Kuningan ychden sichen sijchen otta ionga Jumala hänen mielensä M Lyckä, ia han ymmerdhä cansalle keloxen olewann. Jossa ionga cuningas nin Landmannixj otta, hänen tule tämä wala tehdä, nin minä rucoilen minuani nin Jumala autta ia ne pyhyxet ioita minä pidhän, että minä tachdhon nin Köyhillen rickailen, ylitze caiken minun Kichla cundanj duomioisa, caikia oikeutta seurata ia en Kellengän anna tundonj elj lakia was-tan oikia muutella, elickä wäryttä wachuista, pelghon tächden Wietellyxen taicka Penningin ach-neudhen cautta, eikä wijhan elj wainon tächden: Nin olkan minullen Jumalla awulinen: seke sielulle että rumille: Quin tämän walan pidhän. pitä tachdon ia pitämän pitä caikein minun taitonin ia tundonin perästä, ia caickj mitä ennen Kuningan menois Nimitetty on.

II. Nyt pitä Kichlakunnan Pää mies walittaman silloin pitä Ladmannj Käräiän cutzuttaman ychte Cuukautta ennen Quin Käräiä on pitä pitä pidhettämän, oikealla sialla samas Kichlacunnas, nin pitä Kichla cunnan nimittämän 12 miestä, sen Caltaisia Quin hee tachdouadh. Ja Ladmannj olkan 13:mas ne 13tä miestä pitä cuningallen walitzemuxen paneman, Colme miestä nijstä iotka Kichla cunnas asuwadh. ottakan cuningas ychden nijstä, ionga hän Kelwoixexj ia sowe-liamaxj lukepi Jolleij cuningas ole sisällä walda-cunnas, nin otta se Kichla cunnan pää miehen, ionga cuningas sichen pannudh on. Nin pitä kichla cunnan pää miehen siahinen, Wannokan myös siainen walan Quin Kichla cunnan pää mies idze wannoj: Elj was-takan idze Kichla cunnan päemies caikein nijhin duomihoin, Jonga hän sioihitze duomitzeppi, nin quin

Käräiän Menosta

68.

quin hän ne idze duominnudt olis. Jos mös duomarj wannonudh on, ia löytän duomioisans Petollisexj,

wastacan ia maxakan idze, Jos hän wärin ia Peto-
xilla duomitze.

III. otta Ladmannj lahioia duomions edhest, kichlacun-
nan duomarj, Foudj, Nimitös mies, andacad lahiad
cuningallen, ia maxakan 40 marca ia mistacan iocahinen
hänen länins ia wircans, ia eij ikänäns pijdä sijtte
laudallen pandaman. Joca mies woipi sencaldaise-
hen syhyn ychden näistä woitta, täyten todistos-
ten Canssa, että hän lachioia ottj, ottacan se nijstä
40 marcast quin sen maxaman pitä, syn sanoian
oikeudhen, 13 marca ia 8 aurtoata soimatan se
iollengin nijstä: Warielkan idzens 12 miehen
Canssa, elj maxakan nin quin sanottu on.

IV. Eij machda mies enämbä, Quin yhden
Kichla cunnan pämiehen läänj pitä Ja hänen tulepi
sadha Colmanen Caikist Kichla cunnan sacko Pennin-
geistä, sijtä Kichlacunnast Ja Kichla cunda hallitkan,
ne Caxj osa iotka iäwädh, ia Kichla cunnan asu-
waisedh, ottacan sijhen ychden taloinpoian
ia ychden wapaus miehistä, Jotka ne caxj osa
sakoista, ia Caxj osa mös Caikista Kichlacunnan
ychtehitzestä Ulos tegoista, tuloista ia afradista,
Laila Ulos waatiuad ia tächdellä pitäuäd,
Kichlacunnan hywäxj elj tarpehexj: Ja pitäkän
wijdhennen osan nijstä caikista waiuansa edhestä.
cuningas ottacan sen ychden Colmannexen, Kichla-
cunnan ychte idzestä Caikj Ulos tegodg iotka
Kichlacunnan ychte idzestä tuleuadh, Käykän
iacohon kichlacunnan asuwaisten käskyllä,
sijtä myödhen Quin Cullakin on osa Kichlacun-
nasa ia cuningas ottacan Clomannexens.

V. Jocahissna Käräiä Päiuänä tule cuningan
Pää miehen, ej sen iolla hänen duomions on,
Käräiän tulla, oikeana Käräiä päivänä:

Elj maxakan 3 marca ioca kerta, quin eij hen

N. 1. tule

Käräiän Menosta

tule colmen iacohon, ia Candaialla ia wastaialla, olkan
sama oikeus lähimäises käräiäs quin heillä tulj olla,
Jos kichla cunnan duomarj olis tullut Käräiän: sen
tächden, että caickj laillised todistoxed ia wa-

lad, pitä kārāiās laisa tehdamän ia käytämen.

VI. Eij pidhä Useambj quin yxj kichlacunnan Kārāiä olemän ychtenä Wijkona, Mutoin ios cuningann Kiria elj sana tulepi: Jocabitzes kichlacunnas, tulepi ychden kārāiä paican olla, ia eij Useamba, Nyt etteij oikeus pois langeis, pitä 6 miestä wä-hinnäkin iocabitzesta Neliennes cunnasta, kich-la cunnasta iocabitzes Kichlacunnan Kārāiän tuleman: Elj maxakan iocabinen heistä, iolla ej ollu laillinen este, 3 äyriä, puolen ottacan Kich-lacunnan pää mies, ia toisen puolen lautamiehed. Tämen Kārāiä lugun ia pidon pitä oikein ym-bärins Käymän, nin cauwan quin Kārāiäd seiso-uad, ia ruweta sijtä quin loppui, coska lähimäised Kārāiäd tuleuad.

VII. Jos kārāiä päiuä pyhä päiuän elj pasto päiuän päälle tulepi Culuttakan Kichla cunnan duomarj, lähi-maisen Kārāiä päiwen sixj päiwäxj, cuna hen tachdo kārāiän pitä. Jolleij hen Culutta, olkan taloin poiad cotona sakotoinna toisehen Kārāiä päiwen astj. Ja Kicha cunnan duomarj maxakan 3 marca.

VIII. colme tulepi kārāiä aica olla wuodesa iocahitzes Kichlacunnas. Ensimmäinen, 20 päiuä Jou-lusta, keski paaston sadhen: Toinen Walburin päiwästä Midzomarian: colmas Michelin päiwästä adventin sadhen.

IX. Nyt että cuningas on wannonudh, caikia oikeutta ia totutta wachuistawans, ia caiken wäry-dhen ia pahuden alas painawans, ia wapach-utta Cansans Nurista miehistä, nin sillä walda-cunnasa asu waisista quin Ullcomaalisista sentächden pitä etzico elj maan Kārāiän, wä-himäxikin Joca wuosi ychden Kerdhan pi-dettämen cusakin Ladmannin länis, quin on Upsalos ensimmäissnä päiwänä P: Erichin päiwen

(Lehti puuttuu.)

kārāiän Menosta.

70

woitta lailla iällens, Jos hen sen oikeudella woipi saa-dha. Jos see on nimi asia, nin mängen idze Kichla-

cunnan duomarj, elj henen siaheisens cansa, ia nimitös mies, ia mitacad Ulos samain 12 miehein Cansa, sekä syn että sakon 3 äyriä ia 6 marca sijtte ottacan cukin osans, Jutun isändä, kuningas ia kichlacunda.

XIV. caickj estein todistaiaid pitä wannoman samas käreiäs, Josa he todistauad. Nämäd ouad laillised estedh käreiästä pois olla. 1. Jos mies sairasna maka elj hawoisa. 2. Jos hen on kuningan käskyn iälcken walda cunnan palueluxes elj asioilla. 3. Jos hen on fangiuden pandu. 4. Jolleij hen sodan tächden taida Käreiähän tulla. 5. Jos hen on Ulos waldacunnasta ia Kichla cunnasta tapachtunudh oleman. 6. Jolleij hen taida hallita mieländs elj toimeans, se on: Jos hen hulluna on. 7. Jos hen on Neidzy elj lapsillen Nuorucainen, ia heidhen esimiehens eij ole Maacunnas elj kichlacunnas 8. Jos walckia on hänellen ylemme passnydh quin tarwitan. XI Nyt Cutzuwad monda miestä ychdhen Miehen Käreiän ychdexj Käreiä päiwaxj, nin henen ensin sitä wastaman, ioca henen ensin Cutzui, ia sijtte idze Cutakin sijtä myödhen Quin cukin henen Cutzui: Nyt sano idze cukin ennen Cutzunens quin toinen, tieäkäd sen Cutzumiehedh, Nin tule Kichla cunnan duomarin hänellen ensin oikeudhen techdä, Jolla korkein Canne on, Ja sijtä myödhen idze cullengin, quin Cungin Candedh owadh.

XVI. Nyt ehkä cusa mies pitä Cutzu, toisens. Jos hen Ulkona kichlacunnasta ia sisälle käreiä cunnas miehen pitä Cutzuttaman pitäiän Kirkon tykönä pyhäpäiuänä, elj käreiäs sijnä quin hen asupi: Ja olkan henellä Colmen wijkon päiuädh aica, wastaman tullaxens sijtä aiasta quin hen laillisestj Cutzuttu tyge sanottu Jos hen on Ulcona käreiä cunnasta ia sisällä walda

N. 3. cunnas

Käreiän Menosta

cunnas olkan henellen 6 wijkon päiuädh wastaman tullaxens ia Cutzuttacan nin quin ennen sanottu on.

XVI. Nyt Canda nimitösmies iollengin Nuchten, mistä syystä se taidais olla, ia sanopi henen sala mananen Jutun isännellen. on nimitösmiehellä sichen

oikeat todistoxet että see nächtin ia tukitin sama päiuänä, nin olkan henellä waldha, rickonut sichen syhyn sitoa, Nin Jutun isännelle sinä asias cadottanedh: Ja sen rijkos päädh pitämän hanen sacon Kuningallen ia Kichla cunnallen Jolleij nimitös mies qoij händhä todistoxell syhyn woitta olkan sijtte wapa sen ionga pääl- len hen Cannoj.

XVIII. Tulepi Jutun isändä käräiän, ia andapi toisell syyn, Lackapi pois, ia eij tachdo lailla nou- datta, Candacan sijtte nimitös mies, quin ennen sanottu on, ia iutun isändhä olkan oikeudhens cadottanu.

XIX. Nyt tulepi mies Julcki soimauxen, miste paha tegosta elj syystä see taidais olla, wiedän mies Käräiän sen tächdhen, nin tule hänen ensimmäises Käräiäs sijtte lakins kijnnita, sen iälkin quin syy on, ia käykän sijtte lakins lähimäises käräiäs sen iäl- kin /: Eij machda yxj ychtä walallen waatia, Jolleij henellä työhön Merckiä ole, sillä että nin hywä on ychden Kieldho, quin ychden soimaus :/ Jos hän sen nin saatta käydhyxj, olkan sacotoinna, Jolleij hen saata, olkan sijtte sorti syhyn ia maxakan sijtä myödhen quin asia on, olkan sama laki, ios iocu Candapi toisen pääl- len ia eij ole to- distosta elj muuta merkiä, ia se toinen tachdopi kiel- dä, nin kinnitäkän wastai lakins, ia käykän quin en- nen kirioitettu on, elj olkan sortu. Eij tule sen cal- taisen hengiä mistata, mutta niijssä syissä, iotka me- idhen laki kirioioisam kirioitetudh owadh, ia iulkisestj ilmoitettu, se cutzutan lain petos.

XX. Nyt tachdo se quin pääl- len Canda, sen todistoxel- la syhyn sitoa, ionga pääl- len hen canda, nin ni- mitäkän

Käräiän Menosta

71.

mitäkän todistoxens samas Käräiäs sen iälkin. Jos sijss pääl- len Candaia taita täysillä todistoxilla elj muilla tunnusmerkillä hänen laillisestj syhyn sitoa, nin pitä sen iälkin duomitaman, ia lailla Ulos etzittämän, Jocahinen sacko edhestäns sytäns myödhen. Nyt woij se ioca pääl- len Candapi, elj eij tachdo, sitä ionga hen pääl- len candoj, todis-

toxilla syhyn sitoa, nin quin sanottu on, kichlacunnan duomarin duomion iälkin: Jos asia käypi hengen elj cunnian päällen, nin maxakan päälle candaia 40 marca. Jos se on muu asia, ioca eij käy hengen päällen elj cunnian, maxakan 3 marca Ja se ionga päällen Cannettin, duomitan wapahaxj, nin ychdes asias quin toisesakin. Tämä Cutzutan soimaus laskj.

XXI. caickj todistos miehed kuningan edhes, Pispän, ladmannin Kichlacunnan pää miehen ia heidhen Lautamiestens edhestä pitä wannoman ennen quin hee todistauadh, caikista nistä Quin heidhen todistaman pitä: wastaiän ia candaian lässe ollesa ia käskemän heitäns Nin Jumalan autta, ia caikj taiwan walda cunnan herraudhen, että hee tachdouadh todista oikeudhen ia tondon sinä asias, ia eij mitän salata, Pellgon, lahian, wainon, ystäwydhen, Naimisen elj sughun suosiudhen tächden, heidhen pitä myös käräiäs eroitetudh tutkitaman, nin etteij se yxj lule mitä see toinen todistapi, Jos neuwodh todistaiadh lailla takaperin käywädh maxakan heistä Jochahinen 9 marca colmen iacohon ia älkan ikänäns enämbj olkan todistoxen keloos, käräiän keloos elj walahan keloos, pastocan ia ilman kirkota olkan, ia maxakan cukin heistä Pispallen 3 marca Caikj todistoxedh ia waladh äitä kichlacunnan duomarin edhesä techdämän ia käytämän oikeana käräiä päiuänä, ia käräiä sias, kuningan Pispän Ladmannin edhes Etzico ia maan käräiäs, cusa ne pidhetän, ia eij tule ikänäns wala toista wala wastan otetta, Eikä Lauta miechiä

N. 4. toisia

Käräiän Menosta

toisia toistans wastan sammas käräiäs, saman syn tächden: Mutoin ios kuningas tachdo idze oikeudhen tietä ia etziä.

XXII. Nyt tulepi se käräiäin ioca tachdo käydä, ia eij tachdo päälle candaia tulla, elj on sinä ioca eij tachdo edhes Panna wala, nin käykän taloin poica walans, ia kichlacunnan pää mies Ladmannj elj duomarj

sanocan walan, ia olkan sijtte see wala laillisestj
käyty, Jos iocu sen walan tachdo nuchdella nin pitä
Colme wachua taloista miestä, ne quin silloin olj kārāiās,
sen wannoman, etteij se laillisestj käytin eij ole ychdellä-
kan waldha sitä waldha rickoa ilman wedhen hei-
tämätä, elj Jos kuningas idze tachdo totudhen tietä
ia etziä.

XXIII. Puhu rijta welj puhens kārāiās, tule hän toisen kārā-
iähän ia puhu toisella tawalla, se on caxj kielinen Nyt
soimatan syytä hänellen, warielkan idzens 6 miehen wa-
lalla, elj maxakan 6 äyriä, Jutun isannallen yxinens.
sijtte pitä hanell samalla puhell, quin hen ensimmäi-
ises Kārāiās synsä edhes toimittaman, mika se tai-
dhais olla puhe candho elj wastaus.

XXIV. Nyt tule mies kārāiän, ia pitä walans käymen
elj todistoxens täyttämän, anda Jutun isändä, Nimitös
mies, ia kichlacunnan duomarj elj Ladmannj hänell
sen walan wannomata olkan se wala nin wachua an-
nettu quin wannottu, nyt sijtä ridhellän, toinen sano walann
annetuxj ia toinen kieldhä sen tiedkän 6 miestä iotka
silloin kārāiās olidh, mikä sitä tosi on, Nyt annetan
miehellen iocu nuchde: Nin hänen pitä taicka wari-
eldaman elj sortaman, sinä Kichlacunnas cusa työ on
techdy ia siellä maxettaman sacko cusa hän asupi.

XXV. Nyt tule taloin poica ia ano kichla cunnan
duomarilda Lain duomiota, Jos hän sano eij tietä-
uäns lakj sitä asiasta, nin machta hän sen ylös
lykätä ia aiatella sitä asiasta lähimäisen kārā-
iän päiwän sadhen silloin tule Kichla cunnan duo-
marin hänelle lain duomita, elj maxakan 3 marca
Mutoin iolleij hän kārāiās wanno, idze walal-
lans, etteij hän lakia sijtä asiasta tiedhä. sitte
pandacan se asia Ladmannin edzicon ala.

26.

Kārāiän Menosta

72

XXVI. Nyt ricko se taloinpoica wastan, jollej mitän ole Ulos
anda, edzideldäkän se lailla, laillisen sackon, ninquin
mudkin miehed Mutta pään haufan elj röywyxen tächden
pitäkän kiniotettaman Quin edhes päin eroitetan. Jolleij
hän muulla woj maxa nin käykän työtä tekemen,
ensin taloinpoiallen 3 marcan edhestä aiastaican, Joihin

hän on sacoitettu: sijtte cuningallen ia olkan wapa kichlacunnan sakosta. Nyt Juoxe se pois sen aian sisällen, quin hänen pitä taloin poica palueleman: olkan sijtte syypä 3 marcan sackon, nin Usein quin hen sen teke, maxakan elj paluelcan sen edhestä, nin quin endisengin. Nyt mene taloin poica hänen iälckins, ia tachdo händä iällens otta: Nin ottacan ilman sakota, cusa hän hänen tai-tapi löytä, quitengin nin, etteij hän Kirkon elj klostarin rauha ricko. Jolleij taloin poika hendä otta tachdo, ottacan sijtte kuningan mies. Nyt ios dren-gi saapi hawoia, olkad caikj keloutomad ia ilman maxota, Paidzj tapota, Jos hän mös tapetan, maxettacan 20 marca ottacan tappaia puolen rippiä, ia olkan taloin poica kuningan miehelde wapa, Coska irtainen mies nin pois iuoxe taloin poian tyghöö, Jolleij hän perätj pois mene, olkan caickj wapachmiehen maxos /: se on maxettama nin quin wigattoman hawoista mitä hän teke, elj mitä hänellen techdän sama lakj olkan palca perhestä, Jos hän ennen määrä päiwäns pois Juoxenudh.

XXVII. Tule mies Laila sacoitetuxj elj sortuxj synsä tächden, ia eij tachdo Ulos anda, nin pitä päällen Candaian käreiän menemän, ia sanoman Kichla cunnan duomarillen, Kichlacunnan duomarin pitä hänelle Käreiästä 12 miestä nimittämän ne pitä henen cartanons menemän ia maan päälisedh arwaman ia eläwäisedh eläimet. Joca idzelen sen iälkin quin hänellen osa on sacosta. Jos eij nin palion maan päälistä löytä ia eläimitä, nin pitä Jywädh ia heinedh arwattaman. Jos ne owadh huonesa lukitudh, ia taloinpoica eij awata tachdo, nin awatcad owedh ilman sacota: Jolleij nitä löytä, nin pitä huoned ar-

N. 5 uattaman.

Käreiän Menosta.

wattaman, Jos eij nijsä täydhy nin pitä hänen Ullco-
maansa arwattaman, Jolleij ole Ulco maata, nin pitä-
uadh tyrimmän maxa cusa ikänäns maata sacosta Ulos
arwatan, Nin olkan taloin poiialla walda sitä iällens
lunasta Colmen aiastaian sisälle, sen iälkin quin se ar-
watin. Jos eij woij hänen sucuns lunasta sen saman aian

sisällen caiken sen maan casuon ylös iolla maa on, nij-
täkän coska se lunastetan, ia älkän mitäkän maxos-
ta siihen sulckeko. Jolleij Colmen aiastaican lunasteta
nin pitäkän see maan että maan Casuon, ioca sen on saa-
nudh, eij machda sitä maata yxikän enembj cannel-
la elj sugun lunastutta nin Useinquin mies sacoitettan
nin pitä emennen osa Ulos eroitettaman sekä maas-
ta että maan päälisestä. Jos emendh ricko ia isändhä
sen tächden lailla sortan nin maxettacan emennen
calusta ia eij isännen.

XXVIII. Nyt tule Kichla cunnan duomarin cogota
iongun miechen Cotia käräiästä, häneldä iotakin
Uluos arwaman ennen quin 12 miestä todistaned
ouad, että hän lain Cutzuttu elj lailla woitettu

XXXIX. Nyt sano ies ettej hän ole lailla sortu ia että
häneldä on palion Ulos arwattu sinä on arwio
miehellä oikeambj puolj walallans Käräiäs
todista ettej he anämbj Ulos arwanedh quin ri-
kos olj sen tächden eij tule kenengän syytönä
sacko maxa ia eij mös enämbätä quin rikos on.

XXX. Nyt on taloin poialla afradj elj tiundj ta-
caperin, coska häneldä sacko Ulos arwatan, nin eij
pidhä nijtä arwion Laskeman. Jos on mös muidhen
osa taloudhesa elj hanellä on muuilla sisällen
pandun eläimitä hänen tygöns tullu todistoxen
cansa: Nijtä eij pidhä arwattaman.

XXXI. Nyt taitan Ulos arwattu iällens duo-
mitta, nin andacan cukin iällens caikj wann-
tulla walalla Mitä Ulos otettu on: arwio
miehed olkad wapadh ryöwäyxen sakosta
sillä että ne ottettin Ulos lailla Ja Lain duo-
miolla, ia eij mutoin.

32.

Karaiän Menosta

73

XXXII. caickj duomio rickein sakot pitä arwattaman ia
maxattaman ylitze caicken ruodzin waldacunnan ych-
den Myntin iälcken, quin on Stockholmin Myntin, elj
sen hinnan, Marcka Lughun iälcken elj äyri lughun. Jos
se syy käypi hengen päällen, Mikä sy se tait olla,
Ryöwäys elj warkaus nin eij pidhä sitä syypää-
tä Mestaman, Mutta hänen rikoxens, saman

Myntin elj sen hinnan iälkin Luottaman. sen iälkin pitä mös waladh käytämen welcoista ia muista sen Caldaisesta quin tagatudh elj lainatudh owadh, nin quin ennen sanottu on.

XXXIII. Joca laillisestj nimitetty on Käräiän Cutzun Catzellmuxen elj arwiohon ächkä mikä nimitös se olis, kiellä hän ia eij mene ia pois on ilman Laillisesta estettä maxakan 3 marca colmen iacohon sillä caickj pitä Lakia wachuistamann. se ioca myös Catzellmuxen mene ia eij ole laisa nimitetty, maxakan 3 marca ia olkan hänen työnsä Keluotoin, caikisa tunnustoxes walan käymises ia nimitoxes pitä taloin asuwadh miehede oleman.

XXXIV. cusa 12 miestä pitä iongun warieleman elj sortaman, sen pitä haidhen samas käräiäs teke-
men elj maxacadh 3 marca Jocahinen Mutoin Jos he wannouadh Caickj etteij he sichen asian totuttu tiedhä, ia eij taidha sitä sille haualla oikein tekj nin machta see ylös lykätä lähimäisen Käräiän ia silloin wariella elj sorta, taicka maxauadh sakon, Quin sanottu on ia see Quin lain ia wariel-
luxen Kinitä Ja täytä walans edhes nimitet-
tynä Päiuänä ia sinä paicas: olkan sortu sichen soimattuhun syhyn.

XXXV. Nyt eij taida Lauta miehedh sopia etzicos ionga seidzemen Lautamiehistä warieleuadh, olkan warieldhu ionga hee sortauadh olkan se sortu sinä syysä ioca hänellä soimatin.

XXXVI. Jos nytt päällen Candaia elj wastaia lule iongun Lauta miehistä iollakin tawalla

D. 1. wietellyn

Käräiän Menosta

wietellyn olewan nin pitä sen pois menemän ia toinen hänen sians pandaman nin cauwan Quin se asia ratcaistan, ia eij machda yxikän enämbä. Quin Colme hyliätä ychdes asias.

XXXVIII. Jos mies tachtu lautamiehiä watan wetoa lyödä nin lyökän wedhon ennen Quin hee wannouadh kichlacunnan Lautamiehiä watan, wetäkän Jutun isanda wedhon Ladhmannin lautamiesten watan etzi-
con alla 3 marcalla, ia ioca Lautamies ½ marcalla Ladhman-

nin Lautamiehiä watan, Wetäkän Jutun isändä kuning-
gan Lautamiesthen alla, edzico elj maacunna kārā-
iäns 6 marcalla, ia ioca Lautamies 1 marcalla cadhotta iutun
isändä. ottacan Lauta miehdedh puolen wetoa, ia ne
iotka wedhion pannidh, ia puolen Ladmannj elj kunin-
gas cadhottauadh Lautamiehdedh ottacan kuningas
ia Ladmannj puolen wetoa, ia iutun isändä toisen puolen.
XXXVIII. anda Ladmannj elj kichlacunnan duomarj du-
omion, ia iocu tachdo nijstä watan wetoa laske: nin
laskekan wedhon samas kārāiäs, elj ensimmäisellä
wijkolla sen iälkin eij machda hen heitä watan sijtte
wetoa wetä Jos wetä mies wedhin kichlacunnan
duomarita watan: Nin wetäkän Jutun isändä 12
äyri ia kichlacunnan duomarj 3 marca päällen Lad-
mannin ala, Jos iutun isändä Cadotta ottacan Kich-
lacunnan duomarj puolen marca Ladmannj ½ marca ia
kichla cunda ½ puolen marca Jos cadotta kichlacunnan
duomarj, ~~ottakan~~ ollkan Jutun isändä 1 marca toinen Lad-
manni ia Colmannen Kichlacunda.

XXXIX. Nyt heittä taloin poica elj duomarj wedhon
Ladmannia watan: Nin wetäkän taloin poica,
elj kichlacunnan duomarj 3 marca ia Ladmannj
6 marca Jos taloin poica elj kichla cunnan duomarj
cadotta nin ottacan Ladmannj 1 marcan toisen kuningas
Colmannen Kichla cunda. Jos Ladmannj Cadottapi otta-
can se ioca wedhon heitti 2 marca Kuningas 2 marca ia
Kichla cunda 1 marca Ladmmannia watan wetoa hei-
täkän kuningan ale Jolla hänen duomions on. Jos mös
iocu ricko Kichlacunnan duomarin duomion maxa-
kan 3 marca ricko iocu Ladmannin duomion maxakan
6 marca idze Ladmannillen ia duomarillen.

40.

Kārāiän Menosta

74

XXXX: Nyt tachdo kuningas elj ne iolla henen duo-
mions oiennus kārāiän pitä nin pitä Kuningan
elj ne iotka hänen puolestans owadh, sen ilmoi-
taman Kārāiällens sillen maacunnallen 6 wijko-
a enämbj Quin see pidhetän, ia muulla aialla
Quin se karäioitettu on. cuca sillon tachdo toi-
sens päällen canda nin sanokan hanellen cach-
den wachuan taloisen miehen cansa, pitä-

iän cocouxes elj kārāiās sinā quin wastaia asupi lahimäisten cachdhen wijkon sisälän ennen quin se pidhetän ia kārāiā kiria on luetu, iollen hän sijte tule wastaman ilman estettä nin pitā Kuningas elj sen iolla hänen duomios on, eij sitä wehemmin duomitzesman asian, nin pitā Quin hen sijnä wastamas olis, caicki ne iotka kichlacunnas asuwadt, owadh welckapādh tuleman oiennos kārāiän, elj maxakan idzecukin heistä ychden markan 3 marcan colmen iacohon. Jolleij heillä ola laillinen ested ia olkan se iutun isändä ioca päällän canda. XLI. Näisä oiennos Kārāisä pitā Kichlacunnan duomarin Lautamiehed nimittämän 12 miestä samasta Kichlacunnasta puoledh huowin mieheth ia puoleds taloin poicia ia Landhbodhin hywiä taloisita miehiä ioihinga rijta weliäxedh ia Kichlacunnan mieheth suostuwadh toimelisedh mieheth pitā Lauta miehhexj nimitettämen ia eij walechtelioita, rijteleuiäidzedh, eikā mōs wietelöisiä miehiä Kichlacunnan duomarin pitā sinā idze sinā Laudhalla oleman, ia eij machdha hänen sians: Jolleij hänellä laillinen este ole. Jonga nämādh Lautamieheth wari eleuadh elj sorta, sen pitā seisoman ia eij takaperin käymän, elj machda yxikän nijtä Lauta miä wetoa wetā, Quitengin machda Kuningas caikes asias totudhen Ulos Edziä: hän machda rickoa caikj wärādh edzicodt: Ja Ladmannin tule lain edziä ia eroitta.

D. 2. 42.

Kārāiän Menosta.

XLII. Nyt sijhen oikean Quin nämēdh Kuningan Kārāiādt pitā pidhettämen silloin pitā kuningan Foudhin pitāmen rawinnon ia Culutoxen Kuningallen elj millä ioilla Kuningan duomio on, cachdhexan hewoisen cansa, Ja Kichla cunnan duomarin pitā kustin pitāmen Ladmannillen 8 hewoisen cansa ia iocahitzellen huouin miehellä Quin Luwalla owadh 2 hewoisellen ia sen edhestä että kichlacunnan duomarj tä-

män Culutoxen pitä hänen pitä ylös canda-
man caicken Kichlacunnan duomarj oikeu-
dhen, Quin silloin lange, nijnen nimitösten
edhestä, idze cukin duomarj Kichla cunnasans.
XLIII. Teke iocu erin omaisen huhun änel-
lens käräiäs oikeudhen edhes, maxakan
6 äyriä asia miehen oma sacko, toru iocu tois-
tans iulckj käräiäs watj elj käkepi, elj
Cutzu walechтелиaxi: maxakan 12 äyriä Colmen
Jacohon, Jos mös iocu andha toisellens kel-
uotomadht sanadh äkisestä ia aiattelemattomu-
dhesta mielestä, mikä se olis, iocu käypi cun-
nian päällen nin maxakan 3 marca Colmen Jaco-
hon, Jolleij hän sijnä sanans cochta oijenna ia
taka perin otta, Jolleij hen tachdo oieta
idzens, ennen quin hen käräiästä lächdhe,
maxakan siten sen iälkin Quin sanadh owadh
ia nin quin täsä käräiän Menosa 12 C eroitetan
pidhettä hän sen samas käräiäs nin waaditakan
Ulos sacko nin se quin muwkin sackon rijkos ia
lisätjän Neliennexellen osa see sacko enäm-
maxj ia sen 6 miestä tutkikan, iotka silloin
Käräiäs olj, Jos se olj Keluotoin sacko elj
eij, Ja ios hän sen teke äkillisest elj pitka-
sista Cateudhesta ia wainosa.
XLIV. Joca mies elj waimo Cutzu elj häwäise
iongun harkalla, Quin owadh wa-
ras, murhamies röwärij sucurutzajnen, huor-
ran poica, Noita, porto, murhias, sucurudz-
sas.

Käräiän Menosta

75.

sas, elj muuta ioca heräys, Jos hän sijhen woitetan
laillisten todhistoxen cansa, maxakan 9 marca sucudhen
edhestä, ia lyökän idzens wasta suuta, ioco se
on mies elj waimo sanokan ia tunnustakan että
suu walechtelj, ia taka perin Ulos Käräiä tu-
wasta, ia eij pidhä hänen sen perästä lakio-
ta elj oikeutta wastaman, elj todistoxen
keluoxen oleman, soimatan see iollengin ia ole
täydhesä työstä löytyy, warielkan idzens
12 miehen walalla, elj maxakan Quin sanottu on.

XLV. kichacunnan duomarj machta sanoma kapula puun ia merkitä Kuningan Käräiän ia käskyn ale, elj ios kylisä warastettu on, Jos mies tapodh ouadh techtydh elj toinen mies on löytty toisen miehen waimon tykönä elj waimo wäki wallalla otettu, elj ios myös otetan Kirkosta ia Kirkoaidhasta, Jolla sinä tule rauha olla, Jos duomarj in teke sanoma kapula, ia lähetä Kuningan Neliennes Cundhan, sen sanoman Capulan pitä edhes käymän ia eij taca perin, ei pidhä ychdengän leskein sanoman Capulata Ulos Candhaman, Jolleij hänellä ole poica 15 aiastaiän wanhembj, Jos sanoma capula idhän puoleldha kylän tule nin se pitä Landhiseldha puolellda Ulos Käymän, Jos hän etelestä sisälle tule mängän Uluos pohiasta orian Karin tulepi sanoma Capula Candha, taloinpoian ia Landhbodhin, Jos se olis wapa mies elj wapatoin nyt sawadh hee rijdhelle toinen sanopi sanoman Capulan oleuan kysten tulen ia toinen kioldhä. olkan sillan oikeambj puolj ioka sanoman tietä tachdo 2 miehen todistoella käykän nin se walain Quin mudkin ioca sanoma Capulan matkallen exytä elj Cadhotta, nin etteij tule Käräiä Kuningann Cutzua wastan maxakan 3 marca ioca sanoma Capulan edhestä Kichlacunnan duomarita elj Ladhmannia wastan maxakan 3 äyrij.

D.3. cuningan

Kuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta.

- I. Jos iocu mene toisen Cotohon, ia teke wahingon hanell henen Perhens elj hänen wierahans päälle.
- II. Jos mies teke wahingon toisen päällen, ioca pakene achdistoxes toisen miehen Cartanon.
- III. Misä huoneisa, taicka Cusa miehen Coto rauha pitä oleman.
- IV. Jos mies saa wahingon, ennen quin hän sijhen Cartanon tule Johonga hän pakene
- V. yldy iocu toisen Cartanohon wahingota tehdäxens elj eij löydhä elj eij saa sitä tehdä, quin hän tachdoj.

VI. Jos se saa wahingon ioca yllytoxen tekj toisen Cartanohonn

VII. Jos se iollen yllytös tehdän Juoxe Ulos Cartanostans sanopi elj tekepi site wahingon.

VIII. Jos miehdedh tuleuadh ychden suosioll, ia eriuärijdalla toinen tule iällens otains cansa.

IX. Jos mies costa sowitun elj maxetun asian ylitzen

X. Jos miesta ylitzen Ulos luwatun sackon ia tagatun elj cosha iotakin on sakosta maxettu

XI. costa mies toisen päällen ia toinen teke wahingon

XII. Jos mies waimon otta wäellä

XIII. Jos mies istu toisen edhes käräiäs tiellä elj kirko tiellä.

XIV. Jos mies teke wahingon idze käräiäs elj kirkos

XV. Jos mies mene kirkost elj käräiäst Penningi oluelle

XVI. carcota mies toisen laista hanen asiastans elj Cutzustans.

XVII. Hacka mies toiselda hädet elj Jalad wäkiwalalla

XVIII. Nyt coske mies duomarin päällen elj teke wahingon elj nijdhen päällen iotka hänen päällens oikeudhes todistadht

XIX. Jos wiepi mies toisen Uluos cartanostans wäkiwallalda ilman duomiota, ilman paidze paha työtä

XX. käätäń miehen päällen warkaus elj muu syy sidhotun ia pinatun.

XXI. Mitäne rickonedh owadh, Quin Kuningan walasa ioca coto rauhan rickouadh, ia heidhen welgoistans, elj Jotka toisen Penningitä.

XXII. Quinga wala sackoin sytä tule tiedhytä ia etzittä Kichlacunnan duomarin ia Lauta miesten edhes.

XXIII. Kichla cunnan Lautamiesten tule wariella elj sorta ensin wala sacosta

(Lehti puuttuu.)

Kuningan walan elj coto rauhan rikoxesta 77

wedhetun ioudzen Ulos wedhetun miekan elj muidhen aseten Canssa ia etziuat ninnen iälckin iolla hee wahingota techdä tachtouadh miehen Cartanosa ehke eij he Quintengan wahingota teghe: Maxacat nin quin ennen kirioitettu on eij machda, ychden walan

wariellusta sadha, Jos kichla cunnan Lautamiehedh nin tunnustauadh.

VI. Nyt taita se mies ioca miehen Cartanohon täytä sadha haauadh elj tapetan, elj saapi werijmyxen sinä Cusa hän miehen cotohon yldybj nin olkan Caickj keltuoin Quin hän saapi elj saanudh onn, nyt taitauadh ne iotka wäki wallalla mene -uädh, polta caiki se quin hee sauadh Cartanos elj tomtin sisällä, se on caickj keltuoin, nyt ios hee Cartanon weräiäs ychtyuädh ia Jaladh sisällisen puolen Cartanohon, weräiätä langeduadh ia pää Ulcoisellen puolen, nildä iotka Coto käyenen ia yllytöxen tegidh matkan keltuoin langeduadh ialadh Ulos ia pää sisäl- len Päin olkan maxoin alla sillä että sieldä pä langedis cusa ialadh seisoidht.

VII. Nyt taita se Uluos iuosta Cartanostans ionga Cartanohon hee aivot tappa lyöpi ia hackapi site quin he Uluos tulidh hänen Cartanostans maxakan sitä maan lain iälkin sapi hän mös hauadh, site quin hän Uluos tulj Cartanostans, elj maxakan hän myös maan lain iälkin, ioka sen tekj tiedkän sen Kichlacunnan Lauta miehede.

VIII. Nyt Löytäuädh miehede toisens Cartanoss ystäuydhes ia riijdhasa eriäuät sijnä eij ole rikottu Kuningan wala elj Coto rauha, Mutoin ios mies mene Cartanosta wihoisa ia sitte iällens tule auun Cansa ia asehella, hacka lyöpi elj tappa, nin on hän ia caickj ne iotka händä seuraisit rickonudh Kuningan walan elj Coto rauhan, nyt tule iutun isännen rauhan rucous anella ia maan isännellen Colmannes ricotusta tawarasta, ia coska hän on sackon maxanut iutun isännellen, ia iutun isändhä hänen edhestäns rucoele

D 5. nin

Kuningan walan elj Cotorauhan rikoxesta.

nin ottakan kuningas 40 marca rauhan suoman edhest Cuole se rauhatoim ennen quin hän rauhan saapi maxacat sitte hänen perillisens hänen Calustans laillisen sakon ehkä mikä syy see on hauasta elj taposta Candaiallen ia eij muillen ychdellengän.

IX. Nyt costa mies wihalla souitun, ia maxetun asiata

nin on hän rickonu wala sakod nin pitä Lauta miehed sen tietämen Jos muu rita tulj sillen wellillen elj eij. X. Eij machda yxikän costa wihalla Uluos luuatuin sackoin ylitzen elj mutoin tagatun, Jolleij hee riko wala sacko Jos sacko on luwattu ia eij tagattu taicka ios on päiuä edelä märäty sackon maxetta Jos eij maxo anneta sen päiuän sisälle nin machta costa, Jos hän sitte costapi nin eij hän ole rickonut Cuningan wala wan maxakan laillisen sackon rikosta myödhen, Nyt ios Jotakin on maxetua sakoista sijte eij hän machda costa mutta sen lailla Uluos waatia ioca taka perin seiso elj olkan rickonudh kuningan wala sackon.

XI. Nyt eij machda mies wihalla costa toisen päällen Ja toinen on wahingon tehnyt, Jos iocu costapi toisellen, nin hän ricko cuningan wala sackon sen pitä kichla cunnan Lautamiehedh tietämän, Jos se sama iollen hen sen costi, tekj hänellen wahingon taicka toinen, Jolleij se sama technydh hänellen wahingota nin pitää Kichla cunnan Lauta miehedh tietämän. Jos hen costj techtyä työtä, elj ios muu rita heidhen wahihellans tulj elj mingä tächden hän toisellen costj, Jos hän toisellen costj, nin hän on rickonudh wala sackonn.

XII. otta mies waimon wäki wallalla, ia fangitan tuorelda työldä, todistauadh sen 12 miestä nin pitää Kichlacunnan duomarin cochta sanoma Capulan ylös leikaman, ia Käräiän cokoman, ia duomitze-man miehen miekan alla, ia eij sitä edhemmä edhes päin sijrtämän, Jos myös otta hänen edhestäns lunastoxen maxakan 40 marca Kuningan oma sacko ia lunastoxen iällens, puolen ottacan waimo ia toisen puolen Kuningas, nyt eij hän ole otettu täydeldhä työldhä, soima waimo sen hänellen, että hän on wäki wallalla hänen häyin tachdons.

täyttänyt

Kuningan walan elj cotorauhan rikoxesta 78

täyttänyt, elj hän sano että hän painelj hanen Cansans, ia eij satanu tachtons taytetyxj näky silloin wate rewästunä waimon elj miehen päälle, ia sen cansa myös sinerwät, elj weritös, taicka

Cuulu Mielj awun huuto, sen tule kichla cunnan
Lauta miehedt tietä ia tutkia sortauadh hee
hänen nin olkan rickonudh kuningan wala sakon,
Jos mies otta waimon wäellä ia waimo tappa mi-
ehen ia 12 miestä, nin todistauadh nin maatkan
keluotoin, Jos mies otta waimon wäellä, ia pake-
ne pois maaldha hänen Canssans ia hän sichen lailla
woitetan nin eij tule hänen ikänäns rauha saa-
dha ennen quin sen waimon awio mies hänen
edhestäns rucoille ios waimo naitu on elj wa-
imon läähimäisedt sukuns, Jos hän naimatoin
on, ia rewittäkän hänen tawarans.

XIII. Nyt istu mies toisen edhesä kārāiä tiesä
elj Kirko tiellä tullen elj mennen, ia tachdo
hänen tappa, hauoita elj lyödhä, Jos hän iongun
nijstä teke, nin hän on rickonudh kuningan wala
sakon, Nytt taita see tulla äckinäisestää ridasta
nin eij olle rikottu Kuningan wala sacko, Nyt
istu mies Kircko tiellä elj kārāiä tiellä, ia toi-
sellen tachdo wahingota tehdä, ehkä eij hän
sitä saa wetä ioudzens miekan elj weitzen
walmista, Pyssyn elj muun asen händhä wastan,
carka hänen päällens elj händhä takaa ia, kiwen
Cansa elj kangen, maxakan 6 marca Colmen iacohon,
olkan see todistoxilla, iotka silloin lässnä olit
ia 6 miehellä Kārāiäs, soimatan see hanellen,
warielkan idsens 6 miehen walan Canssa elj
maxakan quin sanottu, hacka mies toisen mi-
ehen waten elj asen, lyckä elj sysä Kirko tiellä
elj kārāiä tiellä, ia eij tule weristä hawa,
nin warielkan idzens 6 miehen walalla,
elj maxakan 9 marca

XIV. Nyt tappa mies toisen lyö elj hacka siner-
P 1. wen

Kuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta.

wen elj Werisen, sisällä kārāiäs elj kirkos, olkan
sijnä rikottu kuningan wala sacko. Mutoin ios see tule ta-
paturmasta: sijllä että nijsä tule caikilla rauha olla.

XV. Nyt aia mies Kirkosta elj kārāiästä, ia tule
iuomillen elj Penningj oluillen, ennenquin hän Cotia
saapi, elj Muualla istu, cusa hänen wiha miehens hänen

edesäns owat, tappawad, Lyöwäd elj hackawad hänen, nin eij hee ole rickoned kuningan walasacko. XVI. Nyt achdista iocu toisens pois Laillisesta oikeudestans, ia eij sinä tule haawa, sinistä elj Weristä: Maxakan 40 marca colmen iacohon, ia eij ole ricko kuningan wala sacko, quinga hän Pakenj, achdistain alj omain tachdoin, elj achdistettingö hän Käräiä Cutzusta, elickä ios heille muu rijta tule, ia eij käräiän asioista, Nyt tule hänen olla rauha Cotoans nin Käräiän, Tappa hee hänen, lyö hawoitta, teke Nirhaman, Punaisen elj sinisen tiellä, Mennesä elj tullessa käräiästä, sen tächden että hän hänen käräiän Cutzuj, ia tachdoj händä lailla Cokea. Nin on hän rickonu kuningan wala sackon Jos iocu istu tiellä iongun edesä ia eij taida hänellen mitän tehdä, nin on heritetty tuhiellä maxettu.

XVII. Nyt talutta mies toisens hirden elj Kiwen tyghe, elj mualle paikalle, Ja hacka häneldä Käden elj Jalan waki wallalla: Nin on hän ia caickj iotka hänen cansans olid, rickoned kuningan wala sackon olkan sijtte sen rucous ioca tapon elj hauad saj, elj hänen perillisens Cuole Jos setapachtu äckinäisestä rijdasta heiden wälillens, saapi Jocu heistä hauad, cuoleman, sinisen elj Werisen, sijnä eij ole rikottu kuningan Wala sacko.

XVIII. Nyt costa mies wihalla sen päälle ioca duomion Ulos andoj elj watan otti, Tappa hacka täysin hawoin, Lyöpi sinisen elj Werisen, Elj costa senn päälle ioca todista händä watan oikeudens edes, elj sen tächden että hän laillisestj häneldä omansa warielj, nin on hän, ia caickj

ne

Kuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta 79.

ne iotka hänen cansans olid rickoned Kuningan wala sackon, Nin pitä sen kichlacunnan Lautamiehdet tietämän, Jos hän costj sen edestä, elj ios tulj muu rijta heidhen waihellens.

XIX. Nyt yldy mies toisen miehen cartanohon wäella, ia wiepi isännen Ulos cartanostans, nin on rickonu Kuningan wala sackon. Mutoin ios Kuningan duomio on. elj täyttä hänellen täydel-

lisen Warkauden, taicka on hengellens rikos
pää, elj Löytän todistoxella hänen huonesans
täysi Warkaus: Elj on muilla ilman sillä pa-
hoilla töillä hengehensä rickonu, sen caldaised
eij tule coto rauha Nauttia.

XX. Nyt Käätan miehen päällen warkaudhen
syy, elj mingä Caldainen ricos see taidais olla,
otetan mies ia köysillä sidellen ia pinatan il-
man lailla woittamata, ia eij ole iulckisestj kä
sistä otettu, eikä myös kuningan duomio, elj
sen ionga Käsis hänen duomions on, ylitze käy-
ty: Joca nin teke, olkan rickonu kuningan wa-
la sackon, ia eij pidä ottaman 40 marca nin quin
muinen tehdin. sillä idze cungin tule rauha
olla hänen calullens ia Penningillens, erin
omaisestj hengellens ia rumihillens, ioca
wiatoin on.

XXI. Joca Kuningan wala sackon ricko, ehkä
cuinga monda heitä on Joucossa ia seurassa coska
teko tächden he owad rickoned Caiken hei-
dhen omans ilman maata, ia pitä rauhattoman
oleman ylitze caiken ruodzin waldacunnan
heiden irtain calunssa see pitä käymän Colmen
Jacohon: Maan isändä iosa coto rauha rickot-
tin, otta can ychden osan, toisen Kuningas,
ia colmannen Kichla cunda, quitengin nin, että
heidhen welckans, ionga hee oikein well-
gollised olid, ennen quin Cooto rauha rikotin
ensin maxetta can iaca matto masta tawarasta:
Ja sijtte Jutun isännelle hänen oikeudens,

P. 2. sitä

cuningan walan elj Cooto rauhan rikoxesta.

sitä myödhen quin asia on Jolleij tawara täydy ma-
xetta täysin maxoin welgallen, ia iutun isännellen
hänen oikeudens, nin puutucan molemilda, nin mar-
kasta quin markasta. Jos tawara on enämbj käy-
kän se colmen iacohon Joca ylitze iääpi quin ennen
on sanottu. Eij machda heerickoa lastens osa, Jos
heillä Lapsia on, eikä myös heiden emendäns osa,
eikä myös huonehista iotka emennen tomtin elj maan
päälle seisouad, Eijkä myös ychdengän ninein osa,

ioinenga osa on, heiden taloudesans heiden Can-
sans, sillä idze cuning pitä sackons yxinäns maxa-
man, ia eij yxikän machda toisen osa rickoa.

XXII. coska wala sackod rikotan, nin tule Jutun i-
sännän sen iulgista pitä iähelle elj käräiäs cusa
työ tehtin, taicka cuningalle, quin ennen onsanottu
cuningan Menois sijne 26 Cap. coska see työ nin Cuulu-
tettu on, nin pitä kichla cunnan duomarin sijnä kichla-
cunnas cochta leikaman sanoma Capulan, ia cokon
Cutzuman kichla cunnan käräiän: Nin machda see ioca
työn technydh on, Cotoansa terwenä edes käydä, ia
mennä endisen asundons iällens kichla cunnan Lau-
tamiehedh samas kichlacunnas pitä Ulos etzimän mi-
kä totus on sijnä asias. Jos Löytän todistoxed, nin
käykän ne Lautamiesten eten, ia idze cukin edestäns
wannocan.

XXIII. Nyt tule kichla cunnan Lautamiesten samas käräiäs
elj toises lähimäises, sen iälkin ioca syypaxj luullan
wariella elj sorta, ensin wala sackosta, nin olkan
sijtte wapa ia candaia edzikän lailla rikoxen cos-
ton sen iälkin quin syy andapi, Meiden Lakikiri-
an iälkin.

XXIV. Sortauadh hee hänen cuningan walasackon
Nin pitä kichlacunnan duomarin samas käräiäs
elj lähimäises sen iälkin, ne caickj ylös nimitä-
män, iotka ioucossa ia seuras cansa olid, coska
työ tehtin: Ja nin quin hee ylös Nimitetydh owadh,
Nin pitä kichla cunnan Lautamiesten heitä cai-

kj

cuningan walan elj Cooto rauhan rikoxesta 80.

ki rauhattomaxj wannoman, Ja kichlacunnan du-
omarj duomitkan heidhen Caickj rauhautomaxj,
ylitze caiken ruodzin waldacunnan. Nin olkan
heillä wielä Cuwcauden Päiwäd sijtä Päi-
wästä. Quin työ techdin, sowindo pitä Jutun
isänneldä, Jos hän taita quitengin Kichlacunnal-
len ia maan isännellen heiden oikeidens
pitäden. Jos hän sirtä elj wiepi tawarans
pois, sijtte quin hän syypexj löytän: Nin hän on
rickonu tawarans, Jonga hän pois wei, ia rau-
hans cansa.

XXV. Nyt ios see on Landbodhj ionga cotia tullan, taicka huonehen on Palcannu elj lainan ottanu: saapi hän elj iocu hänen Perhestäns hawan Nirhaman, sinisen elj punaisen, taicka tapetan, Nin on hänellä sama oikeus, quin hän idze olis maan isändä, Paidzj talouden Jagosta.

XXVI. Nyt ios iocu mies, ioca hädäsä Landbodhin Cartanohon pakene, saapi hawan elj Nirhaman taicka tapetan: Nin on Jutun isännän sekä rauhan rucous oma, että hawain maxod; Ja maan isändä ottacan Colmannexen ricotusta tawarasta.

XXVII. Eij pidä ychdengän tawarata rewittamenn, ennenquin lailla Rauhattomaxj woitettu on, eij machdamyös händä tapeta, nijnein päiwäin sisällen, quin hänellen käräiäs Märätän, coska hän rauhattomaxj wannotan.

Mutoin Jos hänen edestäns Pastotin ja maxetan, quin cungin rickomattoman miehen edestä, Ja hän tule kirko aitan haudatta, eij pidä hänen myös caluans sijrtämen sijtte quin iocu sichen syhyn sortan, iolla wala sacko rikottu on.

XXVIII. Seioca pitärauhatoinda miestä elj rawitze-pi ychdellä atrialla, sijtte quin hänen cuwcaudens päiuäd Ulcona owad maxakan 3 marca pitä iocu enämmän ia ruokipi, eli autta heitä iotakin wahingota tekemän, sitte quin hän rauhattomaxj Cuulutetudh owadh, elj heillen andapi

P.3. iongun asehen.

cuningan walan elj Cooto rauhan rikoxesta.

iongun asehen auwn elj Culunoxen, maxakan 40 marca Jos hän sen tiesi että hän rauhatoin olj senpitä kichla cunnan Lautamiehed tietämän iä edzimän. Ja nin Usein quin hän sichen lailla woitetan, Elj Warielkan idzens 12 miehen cansa, etteij hän rauhatoind miestä holhonut ia rawinnu, elickä etteij hän tietäny, että hän rauhatoin olj.

XXIX. se ioca pitä rauhatoinda miestä, toisen miehen wahingoxj, olkan nin syypä quin rauhatoingin mies, Jos hän iongun wahingon tekepi maxakan sitte rauhatoin mies rikoxens iälkin eij sentächden wähembäta sen pitä kichla cunnan Lauta miehede tietämän mikä se-

nä totus on.

XXX. Jos iocu rauhatoin mies tapetan Candaialda elj iolda culda muulda sisällä waldacunnas, sitte quin hän rauhattomaxj wannottu on ia hänen lailli sestj pannudh päiuänsä ouad edhes Joutunedh maatka kelwotoinna, sekä kirkon että kuningan puolesta Mutoin Jos hänellä on kuningalda rauha päiuäd laillisestj annetudh.

XXXI. Nyt ios iocu on walda cunnasta rauhattomaxj pandu, ia sitte Ullcona waldacunnasta tapetan, elj ios hän otettan ulkona walda cunnasta, ia tudodan iällens wäki wallalla walda cundan ia sitte tapetan: Nin pitä hänen edestäns sekä maxetaman että paastottaman, nin quin muugin rickomattoman miehen edestä, ia hänen ruumihins kirko aitan hautaman: sillä eij hänen tule Usiammalla maalla rauhatoin olla, elj rauha puuttwa, mutta sillä ychdellä maalla, cuusa wahingo techtin, eij pidä myös wala sackon edestä, enemmän maata elj tomtia elj huonehita, Jotka hänen tomtins päälle seisouad repelyxen käymän: sillä ettei meidhen laisa naiteta miestä waimon perindö maahan, Eickä waimo miehen perindön, Mutta maan päälisen, Eij pidä myös ychteinen maa reweldämän ehkä see luetan Jrtaimexj Caluxj

XXXII. Nyt tule heiden rauhatoinna olla, siihen astj

cuningan walan elj Cooto rauhan rikoxesta 81

astjquin se rucoile heiden edestäns Jollen hee wahingon teid, elj heiden Perillisens sitte machta kuningas heillenn rauhananda, elj se iolla senkaldainen kuningan walda on, että hän sen rauhan heillen machta anda, Nin pitä heidän Lunastaman 40 marca kuningan oma sacko, Jos se cuolepi ioca rauhatoin on, ennen quin hän rauhan saapi maxakan sitte hänen Perillisens, laillisenn sackon, mikä se on mies tappo elj hawad Jutun isännellen kuningallen, quin io ennen on sanottu 8. Cap. XXXIII. Rauhattoman miehen maan tule Ladmannin elj kichlacunnan duomarin pitä sillä ehdolla, että heiden pitä paneman ychden wieran miehen sen päällen, ionga heiden edestäns pitä lukua laskeman,

etteij sijtä maan woitosta ychdellengän anneta, waan hänen welcans maxeta, nillen Joillen hän totisesta welcapä olj, ennen quin hän rauhattomaxj tulj. Mitä sen ylitze iäpi, se annetacan waiwaisillen hänen sieluns edestä, taicka kirko elj Clostarin sihen astj quin hän rauhan saapi elj Cuolepi, sitte quin hän cuollw on, Nin pitäkän hänen Perillisens maan hänen iälckens.

XXXIV. Nut taita rauhatoin mies waldacunnasta paeta, iolla nin wähä maan päälstä on, Etteij se uletu maxa hänen welcans, ia eikä hänen oma sackons maxeta, ia hänellä on quitengin maa, samas waldacunnas: Jos eij hän tege yön ia aiastaian sisällä, sijtä aiasta quin hän pakenj Jutun isännän Cansa sowindota, nin että hän pydäis rauhan hänelle cuningalda, Nin 12 miestä pitä hänen maansa arwaman, ia hänen welcans ensin maxetaman, ia Jutun isännän oikeus, ia mitä sijtä ylitze on, käykän se repelyxexi ia iaetacan quin ennen sanottu on.

XXV. Nyt taita mies wala sacod rickoa, ia fangitan tuorelda työldä, ennen quin yöö ia päiwä ylitze käypi Nin tule kichla cunnan duomarin sanoma Capulan pyäldö, ia käräiän cokon Cutzua, samas kichla cunnas, cusa wahingo tehty on. Kichlacunnan Lauta miesten sijtä tule totuden ia oikeuden

P.4. tietä.

cuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta

tietä. Jos mies tappo on tehty sijtä codon käymises. Ja kichlacunnan Lautamiehed sen tunnustauad nin pitä kichlacunnan duomarin hänen miekan ala duomitze-man ia ne caickj iotka hänen cansans olid, ia sitä samasta työstä fangitin, Jos hänes on sinerwä elj weritös techty, elj muu wica iolla coto rauha rikotan. Mistadcan oikean kätens, ia caickj ne iotka sinä tyossa cansa olid. Ryöwäyxestä maxakan ninquin edes päin eroitetan sitä myöden quin ryöwätty maxapi: Mutta Coto rauhan rikoxen tächden, Jos he hengensä mistannu on elj eij, tule heiden Jrtain tawarans repelyxen käydhän, quin ennen onsanottu.

XXXVI. Eij machda waimon piolj wala sacko ricko, sillä etteij hän machda rauhatoin olla: Eij machda mös tietämätöin Lapsi wala sacko ricko, cannetan se hänen päällens,

nin pitä Lautamiesten wannoman, etteij hän ole 15. aias-
taicainen: Waan maxakan haawain edestä, sen iälkin,
quin hawain menoisa eroitetan.

XXXVII. Nyt mene mies toisen tyghö Pellollens elj Nijtul-
lens, kewäin elj sykyisin ia tappa. Nin on pellonn
isännän haawad elj hänen Perhens caxj hindaisedh,
Ja keltuottomadh ne haawadh, Jotka hän saapi, Jo
-ca sinne tulj. sama Lakj olkan ios iocu toisen aia
omans päälädä, nin toisen omillen, ia siellä teke wa-
hingon hänen päällens.

XXXVIII. Nyt turmellan mies laittomastj ilman
rikoxeta, caula leikatan, hirten wedhetän elj Ste-
ilin päälle panan. se ioca sen tekj, seisocan saman
oikeuden, quin hän sillen toisellen tekj.

XXXIX. otta mies toisen ia caata maahan wäki-
wallalla ia hänen kuohitzepi, quin muungin eläimen
Puhkaise silmän lyö Ulos hambadh suusta. Leickapi
pois kielen Nenen elj Corwan, Hacka pois käden
elj Jalgan, Ja ne molemmad ioca sen Caldaista teke
ia caickj iotka hänen cansan olid, owad rickonedh
kuningan wala sackodh, Ja ioca on sichen Jutun
isändä, Joco onse haawain kärsiä elj hänen Perilli-
sens, hänen on sekä rikottu Calu, että haawain maxod
ia rauhan rucous, ehkä kenengä huonehes näisä asioisa

se

cuningan walan elj coto rauhan rikoxesta 82

se techdän. Jos hän saadhan tuorelda työldä, Nin on
Jutun isännellä ia hänen sughullans täysi walda händä
Lunastoxillen laskia, Jos hän tachdo, elj anda otta
Jäsenen Jäsenestä sen caldaisen quin hän mistaisi. Joca
wahingon saj, elj hengen häneldä otta. Ja maadkan
keluotoinna sijtte työnsä edestä. Nyt tapachtu se tap-
peluxes heiden keskellens, ia eij wäkj wallasta,
quin nyt on sanottu, Nin eij ole kuningan wala sackod
rikotudh, Mutta maxettacan sitä myöden quin haa-
wan menoiss sanotan. Nyt taitan Jollengin sen cal-
tainen wika soimatta, Ja eij ole työstä tawoitettu,
Nin pitä kichla cunnan Lautamiehedh, colme custakin
Neliännes kunnasta asuwaista miestä sijtä kich-
la cunnasta, cusa työ techdy on, hänen warieleman
elj sortaman. sortauadh ne hänen, Nin olkan

sortu: Warieleuadh ne hänen, Nin olkan sakotoinna XL. Joca ryöuä toiseldans täydellä wäkj wallalla irtallista calua Mikä se olla taidais, puolen marckan hinnan elj enemmän, Jos hän tuorelda työldä tawoitetan: Nin henen pitä käräiän wietämän, Ja annettaman kichlacunnan Lautamiesten todista, että hän on täysi Röywärj. Jos he enin todistauadh, nin hänen pitä käräiäs miekan ala duomittaman. Jos hän wariellan olkanwapa: Jase maxakan 40 marca ioca hänen wäkiwallalla käräiän wej. Jos se hänellen soimatan, ia eij ole Julcki tawoitettu, olkanse kichlacunnan Lauta miesten alla, Jos hee warieleuadh hänen, olkan wapa. sortauadh hee henen maxakan 40 marca.

XLI. Ryöuä iocu colmen äyrim hinnan elj enemmän ia vähemmän puolda marcka, Ja see hänen tyköäns löytän täysillä toimilla, elj soimatan se hanellen, Ja eij taida idzens wariella 6 asuwaisten miesten cansa: Maxakan 20 marca Ryöuä han caxj äyriä elj enemmän, ia vähemmän quin colme äyriä maxakan 6 marca elj warielckan idzens 6 asuwaisen miehen Canssa. Ryöuä hän ychden äyrim hinnan, elj enemmän ja vähemmän quin Cachdenäyrim

P. 5 maxa-

cuningan walan elj Coto rauhan rikoxesta

Maxakan 3 marca ia warielkan idzens idze Colmandena: Ryöwä hän vähemmän quin ychden äyrim maxakan 6 äyriä, elj warielkan idzens idze toissna Caikisa näisä ryöwäyxen asioissa, maxetan quin sanottu on, Colmen iacohon, Ja iutun isännellen se iällens ioca ryöwätty onn.

XLII Nyt maka mies medzäs elj hachdes elj muusa paikas, ia rupe ryöwämän, Ryöwä hän wähen elj palion, ia se Julckj tule, nin machda ioca mies hänen ia ne Caickj, Jotka hänen Cansans ioucos ia seuras owadh, ilman sakota kini otta ia käräiän wiedä: sijhen pitä 12 miestä kichla cunnasta nimitämän, iotka sen asian edzittelemän pitä. Löyten see että teko on iulkinen, nin oitä kichlacunnan duomarin Caickj heiden miekan ale duomitzeman, Jotka sinä seuras ia ioucos olidh. iolleij hee ole iulkisestj työstä

tawoitetudh, Mutta soimatan see heillen, ia owadh iulki soimauxen sentächden tulludh, nin pitä ne 12 miestä sen tutkiman: sortauadh ne heidhen, nin maxakan idze cugin heistä 40 marca colmen iacohon, ioca ej maxa wojj, mistacan päänsä. Wariellan hee ollkad sacotoinna nijn iotka kijni otettin, quin nekin iotka olidh Löytän että hee iongun ouadh hengeldä ottaneds Maalla että wedhellä, tällä tawalla, Pandacadh Steilin päällen. Jocamies sencaldaisita michiä codosans pitä elj kätke, tieten ia tachdollans: olkannin hywä quin nekin, sencaldaised mieheth Cutzuttan warkahaxj ia merj röuärixj.

XLIII. Nyt mene mies toisen miehen puutarhan ioca lukitu on otta omenan elj muun hedellmän, ia toin poica olj hänen waimons elj iocu hänen Perhestäns, siellä on edes on, ia tachdo wariella: Tule tappelus heiden wälillens, saapi taloin poica elj henen perhens tapon, haawan, sinisen elj punaisen. sinä on kuningan wala sacko rikottu. Jos se saapi / ioca sisälten tulj :/ tapon haawan, sinisen elj Punai Werisen: olkan keloutoinna, coska waras elj Ryöwärij taicka Muu sencaldainen wijgallen kinj otetuxj tule,
nin

cuningan walan elj Cotorauhan rikoxesta. 83.

nin pitä cochta sanoma Capulan Uluos käymän, ia käreäiä coottaman. sama lakj olkan mies mös Nauris tarhoista quin puu Cartanoista.

XLIV. Joca käske toisen miehen elj palcka Lyömän, tappaman, elj iongun tegon tekemän toisen miehen päällen hänen pitä saman oikeudhen seisoman, quin hän idze sen tehnydh olis.

XLV. sinä vuonna iälcken Herran syndymän 1357.

P: cadernan päiwänä, sääsä ia wachuistj se Cunnialinen kuningas Erich Magnun Poika, ia caickj waldacunnan Neuwå, cootudh Stockholmis. Että se ioca teke cocouxen ia wihan alaisen seuran, Foudia, kichlacunnan duomaria elj nijtä 12 Lauta miestä wastan, Jotka samana vuonna Laudalla ouadh elj heistä ychtä wastan, sisälle elj Ulcona käreäiän /: taicka Caupungin Foudia, Borghmestarita, Neuwå miehiä elj ychtä heistä, sisälle Caupungisa elj

Ulcona, mistacans hengens, Echkä eij mitän tekoa päälenn tulis, tappoa, haawa, punaista elj sinistä, Waaten repimystä elj owen ricosta, Jos sichen on 6 miehen todistos: Elj warielkan idzens 12 miehen walalla Jos iocu täydellä työllä ychden näistä nimitetyistä teke, Mistacan hengens ia tawarans. Kuningas ottacan tawaran, ia Jutun isändä hengen. Jos sichen on 6 todistosta, Ja caickj ne iotka hänen cansans olidh samas Joucos ia seuras, sijnä samas mieles. seisocan saman oikeuden: Taicka warielkan idzensä 12 miehen walalla olkan mös samalla mu-oto caickein nijnein Cansa, Jotka sen Caltaisita juonehessa pitäuädh, elj wariella tachdouadh, ia käykän heidhen ylitzens kuningan costo ja wijha. XLVI cuca mies ioca teke iongun näistä ennen sanotuista tegoista, taicka cooto rauhoissa, kirkon rauhoissa, cansan huonehen rauhoissa, sauna rauhoissa elj iosakin rauhan, quin nyt on sanottu ia eroitettu, ehkä mitä se olis, se pitä caikj maxettaman, ninquin tapoin ia haawan menoisa erotetan, ia sijtte wala sacodh. Maxacan Jutun isännellen 60 marca kuningallen 60 marca ia kichlacunnallen 60 marca ia eij hänen pidhä

Q. 1. walda cunda

surimmista Lain asioista

waldacunda pakeneman, ia eij pidhä hänen tawarans rewittämän. Jolleij hän sackoa wojj maxa, nin Leikattakan. Joca on 40 marcan täsä syyssä elj täsä Menosa sacoitettu, ia eij wojj maxa, mistacan oikeann kätens.

Surimmista Lain asioista.

I Murhaiocu toisen, quin se pitä etzittämän ia ratkistaman.

II. Tappa isä elj äitj lapsens, elj lapsi isäns taicka äitins.

III. Nyt taita se tapachtua tapaturmast.

IV. Jos ios iocu inhiminen murha idzens.

V. Jos iocu kichla ia maca toisen waimon, nin Cauwain quin hänen endinen lailla naitu emän-

- däns eläpi: Ja ios hän kichla toisen ia eij maca.
- VI. Jos iocu toisen murha welhoudella.
- VII. Jos iocu murha poica puolens, elj tytär puolens perimisen tächden.
- VIII. Jos iocu nosta sodan kuningasta elj maan her-
ra wastan, taicka teke wäijymisen elj wäkj
wallan hanen päällens.
- IX. Jos iocu iochdatta isänsä maallen wieran
sodan, taicka canda kilwen wärin puolin her-
rans wastan.
- X. Jos Landbodj, oria, Myllärj Uskollinen
paluelia elj emendä, tappa hänen oikean
isändäns elj herrans.
- XI. Jos mies kanda tulen toisen huonehsen, ia tachdo
sen Canssa murhata hänen.
- XII. Quinga sen tule idzens wariella iollen sen-
Caltaista sytä soimatan.
- XIV. sijtä ioca eläinden elj Järgätömäin Luondo
Cappalein canssa heureutta teke.
- XV. Jos iocu teke Noitumuxen toisen päällen,
quinga sen pitä Etzittämän ia tutkissdelldaman.
- XVI. Nämädh sydyh eij ole saccoilla maxettauadh.
- 1.

- I. Murha mies miehen elj waimon, eli cusa toinen toisens
murhapi ia salauxen ala pane elj peiton Candapi,
Nin pitä mies Steilin päällen pandaman, ia wa-
imo poldettaman, sen pitä kichla cunnan Lautami-
ehedt, sijtnä kichla cunnasts cusa työ techdin tietä-
män totuden elj walhen, sijtä miechestä elj waimos-
ta, ia kichlacunnan duomarj walan edes pan-
gan, ia cukin Lautamies edestäns wannocan,
nin quin waloisa seisopi Nin pitä caikista mur-
ha miehistä techdämän, ia caikista nijstä syistä,
ioiden edestä hengj otetan.
- II. Tappa mies elj waimo tachdollans, elj murha
lapsens pakanan elj ristityn, taicka lapsi isäns
elj äitins, taicka mies waimons elj waimo mie-
hens: cuka seistä sen teke, nin mies pitä steilin
päällen pandaman ia waimo poldettaman,
Jos se työ on caikillen iulckinen. Nyt kannel kenel-

len sencaldainen sy soimatan, ia eij ole iulckj,
nin hänen pitä idzens kichla cunnan Lauta mie-
hillä warieleman, quin ennen sanottu on.

Jos hän wariellan, olkan wapa: Jos hän
sortan, Nin pitä mies Steilin päälle panda-
man ia waimo poldettaman. Ja sen puolj
ioca tappoi elj murhais mielj wilioin,
pitä sen cuollen perimisten mistaman, ia eij
pidhä mös hänen perilisens sitä perimystä
ikänäns saaman. sillä eij machda yxikän
ketän periäxens tappa.

III. Nyt ios se on tapaturmasta tapachtunu:

Nin maxakan quin se tappoin menoisa eroite-
tan, kuningalle, Jutun isännelle ia kichla cun-
nalle, Caxj kertaisen sakon, ia eij hengens
elj perindötäns rickoa, sentapaturman
edestä. sen pitä kichla cunnan tietämän,
Jos se mieli wilioin elj tapaturmastj techdy on.

IV. Taita nin pahasti tapachtua, että iocu
inhiminen idzens surmapi, Millä muoto se
taidais tapachtua: Nin hän pitä metzän wie-
tämän, ia tule se poldettaman. Mutoin ios

Q 2. tietäüä

Surimmista Lain asioista.

tietäwä on, että hän nin taitamattomaxj tulj, ettej
hän mitän waara tautanu Carta, Nin machda
hän maahan kirkon aidan wieren Ulcoisen pu-
olen Caiwatta: Ja coska sen Caldainen wahingo ta-
pachtu, nin pitä kichla cunnan duomarinn
cochta sanoma Capulan leickaman, ia cokoman
kichla cunnan käräiän. Kichla cunnan Lauta
miesten tule sen asian tutkia, ia kichla cunnan du-
omarin tule sen päällen duomio anda, ia sen cuol-
len perillisedh, ottacadh hänen perindönsä ia
tawarans.

V. Mene mies pois hänen laillisestj naidun waimonsa
tyköä ia hänellens laillisestj toisen waimon kich-
lapi, ia maka sen, sen toisen eläisä ionga hän lailli-
sestj ennen saanudh olj, Jos se nin todexj löytän, Julckis-
ten töiden ia todistosten Cansa, nin mös kirkon lailla
hänen päällens. olkan rickonu hengens, ia samalla

muoto waimo, Jos hän sen tekis: Mies pitä leikat-
taman ia waimo eläuäldä maahan Caiwettaman
kichla mies toisen emännän, nin cauwan quin se to-
inen laillisestj Naitu, waimo eläpi, ehkä hän eij sitä
macais: Maxacan 40 marca Nelien osan, Jutun isän-
nelle, kuningalle, Pispalle ia kichla cunnalle. ol-
kanse kichla cunnan Lautamiehillä, Jos hän ma-
cais hänen elj eij, olkan sama lakj, Jos waimo
Naipi toiselle miehelle, endisen eläisä.

VI. Jos mies miehen elj waimon, waimo wai-
mon elj miehen welhoudella surmapi, nin että
hän sijtä cuoleman saapi: Mistacan hengens
sen caltaisesta työstä, Mies pitä Steilin pä-
äle pandaman, ia waimo poldettaman. Ja
tietkäd sen kichlacunnan Lautamiehed, quin
ennen on sanottu.

VII. Murha mies elj waimo Lapsipuolens mi-
elelläns ia ylen Catzesta, ia nin tachdo omil-
len lapsillens perimistä omista: olkan
sama lakj hegestä quin muustakin mielj wi-
lion taposta, ia seisocan perindö, ninquin
Perindö menoisa Laki sano.

8.

Suurimmista Lain asioista.

85.

VIII. Joca nosta sådan kuningasta elj waldacunnan her-
ra wastan taicka sen iälckin wäijypi, että hän tachdo
hänen kijnj otta elj tappa, elj tekepi iongun wäkj työn,
kiriain Neuwoin, töiden elj awun Canssa. Nintule
hänen mistata hengens että maans, ia caicken hy-
wydens, Jos hän iulckisesta työstä fangitan Nyt
taitan se iollengin soimata, ia eij ole iulckisesta
töissä tawoitettu: se seisocan kuningän Lautami-
ehillä, ia idze cukin edestäns kuningän Lautami-
ehillä, ia idze cukin edestäns wannocadh ninquin hei-
dhen walasans sanotan. Jos he hänen sortauadh, Nin hän
on ne caickj rickonu, quin ennen sanotudh ouadh. Jos mös
ne hänen warieleuadh olkan wapa.

IX. Jos mies Jochdattapi Cassuando maallens Ulco-
naisen sodan, ia Candapi kilwen wärin puolin /: se on,
on petollinen :/ oma herrans wastan ia häwittä elj tur-
mele oman isäns Maacunnan. Mutoin ios hän seurapi

hänen oikeata herrans, sitä ioca oikein walda-
cundan tullu: Nin on hän ia ne caickj iotka hänen hänen Can-
sans owadh rickonedh hengens ia hywydens Crunullen
Jkäisexj omudexj: Nyt ios iollengin sen Caltainen
syy soimatan, ia eij ole Julckinen, nin pitä kuningan
Lautamiechedh händä sortaman elj puchdistaman.
Jos hän puchdistetan, olkan wapa. Jos hän sortan
mistacan sekä hengens että hywydens quitengin on sanottu.
X. Nyt Jos Landbodj, Ruotio, Myllärj, Uskattu pal-
uelia elj iongun nijinnein emändä, tappa oikean isändäns,
taicka herrans, elj hänen emändäns, ia see otetann
kijni täydeltä työldä: Nin se mies elj waimo pitä kä-
räiän wietämän, ia siellä mies Steilin päälle duo-
mittaman, ia waimo poldettaman, sen syy pään maa
ia irdallisedh Penningidh pitä Colmia iaettaman,
kuningas ottacan ychden osan, Jutun isändä toisen
ia Colmannen kichla cunda, Cusa työ techdin. Qui-
tengin nijn että wero, Tiundj, welca taloin-
ychtydhen Penningidh ia lasten Penningidh ensin
tieldä iaetan, Jollen sen Caltainen syy soimatan
Miehellen elj waimollen, ia eij ole tiettäwästä
päälä otettu, Nin warielkan idzensä kichla-
cunnan Lauta miehillä, cusa työ techdin. Ja kich-
la cunnan duomarj walan luetacan, ia idze
cukin edestäns wannocan quin walasa seisopi

Q. 3. ia

Surimmista Lain asioista.

Ja rucoilcan idzens nin autta, ia pyhitöxedh
iolla hän pyhitetän, ettej hän elj hänen waimons tappa-
nu herrans elj isändätäns, ia sillä eij machda hen
hengens elj hywyttäns mistata. Jos hän wariel-
lan, olkan wapa: Jos hän sortan, mistacan caickj
ne quin ennen sanottu on. Nyt sano se quin tappoj,
sen tapaturmasta tullen ia eij tietten nin pitä hä-
nen perillisilen. caxikertaisen maxon maxa-
man, ia eij hengjäns mistaman, ia annettaman
kuningallen ia kichla cunnallen laillinen sacko,
ninquin tappoin menoissa eroitetan, ia eij enäm-
bätä. Tämen pitä kichla cunnan Lauta miehedh
tietämän, quin ennengin io onnsanottu, Jos setapa-
turmastj elj mieli oin techtin.

XI. Nyt sytytä iocu tulen toisen miehen huonohe-
sen, ia tachdopi polta sekä kylän että asuiamedh
poltapi ylös huonehen elj Caxj, coco cartanon
elj kylän saadan hän kijni tuoreldä kekäle-
heldä: Nin pitä hän sidottaman ia käräian wi-
etämän, sijtte tulepi 12 miehen kichla cunnasta sij-
nä asiassa totuden etziä: Jos ne hänen wapachta-
uadh, nin maxakan 40 marca seioca syyttömän
sitoj, ia eij ole hän rauhans eickä hywyttäns ricko-
nu. Jos ne hänen sortauadht, nin maxakan caickj
sakoxj mitä hänellä on, colmen osahan ychden
osan otta kuningas toisen Jutun isändä ia colman-
nen kichlacunda Ja cuitengin ensin wahingo ma-
xettakan, sillen ioca wahingon saanudh on Jos ej
enämbätä löytä nijn taloin poian tulepi ensin
täyden wahingostans saada Ja sepitäpi lie-
kis poldettaman Joca taloin poian oman tulella
polta.

XII. Jollen sen caldainen syy soimatan miehellen elj
waimollen ia eij ole tawoitettu warielkan
idzens kichla cunnan wigatomilla lauta mie-
hillä sinä cusa wahingo tehtin ia olkan sacotoinna
Sortan hön maxakan iällens caiken wahingon,
Quin toinen sai, ia päälisexj 40 marca colmen iacohon,
Jolleij

Suurimmista lain asioista

86.

Jolleij hän woij sackoa ia wahingota iällens maxa ennen
lähimäistä wijkoa, sijtte quin hän on sacoitettu nin hänen
pitä kuluotoina oleman caiken edes Joko se olis
mies elj waimo sijchen saaden että hän sen syn täch-
den oikeuden tehnyd on.

XIII. Nyt uchka iocu miestä elj hänen taloutans ia
miehellen sijtä tulepi wahingo tullesta tappo mur-
ha, taicka muu wahingollinen teko ia eij ole tietä-
uä custa wahingo tehtin, Nin olkan taloin poialla,
oikeambj puolj händä nuchdella oikeuden saaden
ioca käkeis, Jos hänellä sijchen on todistos ol-
kan se lakj Quin sanotan Noitudhest sillä että sijtä
on paha Uskoa ioca paha toiwotta.

XIV. Jollen miehellen sen Caltainen Pirullinen ilke-
us tapachtupi että hän makapi Eläimen elj muun

Järetömän Luondo kappalen Canssa sadhan hän tuorelda työldä elj todistailda sijhen sijdotan kichla cunnan Lauta miesten canssa, nin tule kichla cunnan duomarin händä duomita eläüaldä maahan Caiwetta, sen saman eläimen Canssa elj tulesa poltetta eij machda hee maan päällä elä, soimatan see hänellen ia eij pääl-dä tawoitettu olkan se kichla cunnan Lauta mi-ehillä Quin muutkin surimat lain asiadh, warieleuadh ne hänen olkansacotoinna sortauat ne hänen nin pitä hän rautoin lyötämän ja Pis-palda ripin ottaman ia hengens pitämän.

XV. Jos iocu mies elj waimo tekepi iongun päle welhouden työn, ia iulckj tawoitettan nin pi-tä hän ialcka rautoin pandaman, ia käräiän wie-tämän ia ne samat welhouden työdh hänen Cansans sen pitä 12 miestä kichlacunnasta tietämann mikä sinä totus on. Jos ne hänen warieleuat olkan wapa sortauadh ne hänen olkan sortu 40 marca Colmen iacohon kuningan Jutun isännän Ja kichla cunnan. Jos sijtä iocu on Cuole-man saanut, ia sijtte Cannellan sen tiedkät 12 miestä. Jos ne warieleuat olkan sakotoin Jos ne hänen sortauadh nin pitä mies Steilin

Q. 4. pääle

Surimmista Lain asioista.

päälle pandaman ia waimo tulesa poltettaman. Ja irtainen Calu sen wihapään pitäpi iaettaman. Ja perillisedt maan hänen iälckins ottacadh. soimatan see iollengin ia eij hän taida idzens wariella kichla cunnan Lauta miehildä maxakan ninquin tapon menosta eroitetan 15 C:
XVI. Nämät sydh quin nyt sanotudh owadh owad ne iotka eij rauhoia souita, mutta sekä hengi et-tä hyfyys edestä käyuät Jollenga sencal-tinen sy soimatan ia eij ole iulckj tawoitettu nin warielkan idzens idze cusakin asiois nin cuin ennen onsanottu ia aina pitä hanen wel-cans ensin maxettaman Jacamattomast taua-rast ia eij hän machda toisen rauha rickoa mut-ta hänen oman tawarans elj rauhans.

XVII. sijnä vuonna Herran syndymäste 1439
iulckisista töistä ia ioinenga edesta iulckj rippi
tulepi otta ia päällen Canda Quinga mailmainen
esialda siihen rupeman pitäpi elj eij sijtä on Pispadh
waldacunnan neuwå herrat ia riddarit suostu-
net ia ychdes olluet Pähian mallmilla Stockholmis
P: Jacobin kirkon tykönä, ensist on tiettauä ette mu-
tamat nistä töistä ouat Cachtalaiset ia mutamil
len samoista töistä on heiden rangastoxens Ulos
nimitetty lakj kirias Quin on Eläimen Canssa maka-
udesta Murhasta ia muista miestapoista nijnen
ylitzen machta mailmainen esialda lakia my-
öden käydä sekä edellä ripin että iälckin ia na-
ticad kirkon rauhan siellä cusa kirkon rauha on
mutamat sencaltaisesta kielyistä owad ioila
eij ole heidän rangaistoxens lakj kirias iulgis-
tettu. Jotka owat, Jos isä maka tyttärens elj
Poicka äitins elj yxj mies äitin ja tyttären elj
Jsä ia poica ychden waimon tieteisä. Jos ma-
ilmainen walda heiden ennen taita tawo-
itta Quin hee Julckisen ripin ottauat owat
nin hän rangaistan walda cunnan tawan
lain

Mielj wilian taposta.

87.

lain ia oikeudhen iälcken, tulen canssa Mutta ios hee owad
ensin ripin ottanet nin eij machdha mailmainen walda
heidhen sijtte ruweta, Eijkä myös sen syn tächdhen rangaista.
Ja mutamat sen Caldaisista asioista ia pahoista töistä ouat
muinen luwallisedh olledh, Mutta kirkon satyä myöden
ouat kiellyxi tullet, Quin owat, coska welj makapi
sisarens, elj Caxj weliästä sytywät ychden waimon taicka
muu sucurudzauden elj cutzewin turmiod ninein Canssa
eij machda maillmainen walda mitän techdä elickä
ruweta, taicka edelläripin elj iälistä mutta aiastans
kirkon duomioll, nin quin Lakj kiria iulckisesta sitä pu-
hupi kirkon menoisa sinä 16 Cap.

Mieli wilian taposta

- I. tule tappelus miesten wälillä ia toinen tappa toisens
- II. Jos tappaia käsitetän tuorelda työldä sisällen

yön ia päiuän.

III. Jos iutun isändä tappa miehen tappacan ilman duomiota sisälän yön ia päiuän

IV. Joes miehen tappaia tapetan ota kädes, coska iocu hänen estäpi.

V. tapetan miehen tappaia nin ettej ota ole hänen kädesäns.

VI. Jos miehen tappaia paakene kirckon elj Clostarin Quinga sitä pitä techdämän

VII. Nyt eij tachdo tappaia tulla työtäns wastaman.

VIII. Joldei miehen tappaia tachdo paeta, cuinga hän, silloin pitä käsittämän.

IX. Jos iocu tachtu tappaian wariella, ia sijnä tapachtu iocu wahingo

X. Jos mies röwä miehen tappaian nijnen käsistä, iotka hänen käsittänedh owadht.

XI. Nyt otta lunastoxen miehen tappaian edestä, ionga hän laillisestj käsittänyt onn.

XII. Miehen tappaian päiwist tulla kuningan tygö, ia iällenssä pois, ia kuningas taita tutkia ios hän tapoi mielj wilioin elj hädelläns, sen iälckin maxakan.

XIII. coska tappaia on maxanut, Jutun isännellen, ia se

Q. 5. rucoile

Mielj wilian taposta

rucoile hänen edestäns, nijn tule kuningan hänelle rauhan anda.

XIV. ~~coska tappaia on maxanut Jutun isännälle~~ kuningan ia kichla cunnan oikeudesta, ajaan ia rauhan kiriast tapoissa: Ja ios miehen tappaia tapetan, sijtte quin hänen rauhanssa Ulos ioutunut.

XV. cateudhen iulmudhen töistä, ia nijdhen costosta.

XVI. Jos tappa mies wieralda maalda miehen omalla maallans, ia pakene pois.

XVII. Joca pitä elj rawitze rauhatoinda miehen tappaia

XVIII. Jos miehen tappaia käsitetän, ia kieldä mies tapon.

XIX. Nyt wariellan se iollen mies tãppa soimatan.

XX. Jos tappaia tule edestäns wastaman ilman fangittemata, quinga kichla cunnan lauta miesten sen asian pitä tutkiman: Ja iutun isändä sitoa rioxen ia ia caulasyhyn sen ionga hän tachdo.

XXI. caulan syden sakosta.

XXII. Jos miehen tappaia cuole, ennen quin miehen hinda on Ulos luwattu, Cuinga se pitä eroittaman

ia maxettaman.

XXIII. Quinga sacodh pitä maxettaman cuollen, elj isän taicka äitin, elj langon iälcken.

XXIV. Quinga Jutun Jsänen tule toista mies tappon sitoa yön ia aiastaian sisällä.

XXV. Jolleij tunnusta mies tappoa yxikän eikä voiteta ketäkän syyhyn yön ia aiastaian sisällä, maxakan sitte kihla cunda 40 marca.

XXVI. Quinga sala tappo ia murha raha pitä maxettaman

XXVII. Jos tapetan luodos elj salmis, cusa eij löytä miehen tappaiaata.

XXVIII. Jos waimo tappa miehen ia käsitetän.

XXIX. Quinga waimo pitä mies tappon sidottaman, Jolleij händä fangita: Ja että hän machdetan rauhattomaxj lasketta.

XXX. Quinga iutun Jsännän pitä tappaian fangitzeman ia Foudilla andaman, Ja käräiän tuotaman.

XXXI. Jos tappa Pappi iongun muista miehistä.

XXXII. Jos tappa muu mies Papin

XXXIII. Jos tapetan iocu, ia eij ole Jutun isändä maalla, coska pällen Candamus on.

XXXIV. Quinga miehen pitä tietämän tapon sowituxj ia maxetuxj: ia ios iocu idzellens tunnusta sen työn iosta hengi pitä otettaman.

Mieli wilian taposta

88.

XXXV. Jos irtainen mies tappa miehen.

XXXVI. Jos irtainen mies teke arwen elj täyden haawan, ia eij wojj sackoa maxa.

XXXVII. Jos irtainen mies teke nirhaman, ia eij ole hällä colmen marcan hinda.

XXXVIII. Jos iocu wäijy toista warios: Ja mikä wäijyminen se on.

XXXIX. Jos mies tapetan kuningan luwan sisällä, ia quinga ne sacod pitä iaettaman iotka seisowad caxis maxois.

I. Nyt tulepi rijta elj tappelus miesten wälillä tappa kumbikin toinen toisens, sinä maka mies miestä wastaman ia maxacad heiden molembain Perijlisens kuningan oikeuden 8 aurtoaa ia 13 marca samalla muoto kichla cunnallen.

II. Nyt tappa mies toisens, ia tule kijni otetuxi tuoresa työsä Cuollen tykönä elj pakene masta saman

päiwän elj yön sisälle iona hän työn tekj, nin andakan hengen hengestä Ja eij hänellä olle rauha muaalla, wan kirckos ia klösteris. Jos see ymmäretän että hän mielj wilion sen tekj, Ilman caiken hengen hädättä Ja se olckan kichla cunnan Lautamiehillä tietäüä sinä Cuin työö tehtin ennen Quin hänen hengens otettan.

III. Tulepi sen miehen lähimäinen perilinen ioca tapetin yön ia päiwän sisälle, ia tappaian äckinäisestä wihasta ilman duomiota nin maxacan edestäns nin Quin muwkin tappaia ia älcän walda cunda paedko elj hengiä mistacko mutta maxakan kuningalle 8 aurtoa ia 13 marca nin myös kichlacunnan.

IV. Jos se nin taita olla että lähimäiset periliset sillen tapetullen elj iocu muu mies tachdois tappaian wariella ia estellä, Jumalan tächden elj herran käskyn iälkin elj hänen wircka miehens käskyn tächden ia tapetan tappaia wariellewalla kädhellä nin edzikät hänen syynsä nin Cuolluna Quin eläwänäkin Ja duomittacan

R. 1. ricoxens

Mielj wilian taposta.

~~rucoile hänen edestäns niijn tule kuningän hanellen rauhan anda-~~

~~XIV. kuningän ia kichlacunnan oikeudesta, aiaan ia rauhan kiriaat tapoissa Ja ios miehen tappaia tapetan, sijtte quin hänen rauhansa on Ulos Joutunut.~~

~~XV. cateudhen Jullmudhen töistä, ia niijdhen costosta.~~

~~XVI. Jos tappa mies wieralda maalda miehen omalla maallans, ia pakenepi pois.~~

rikoxens iälckin ia matkan kelootoinna ia eij hänen edstäns mitän maxeta kuningalle Jutun isännellen elj kichla cunnallen.

V. Tapetan mies muulla tawalla ilman warielut kättä nin maxetakan hänen edestäns Ja yxj sacko kuningalle Jutun Jsännelle ia kichlacunnallen ia sen pitä oleman kichlacunnan Lautamiehillä.

VI. Pakene tappaia kirckon elj klösterin elj muule paikalle ia eij tule tawoitetuxj samana yönä elj päiwänä nin pitä kichla cunnan duomarin kochta sanoma kapulan leickaman ia käräiän cokomann

Ja se ioca wahingon tekj: tulckan terwenä kärä-
iän wastaman edestäns samala muoto myös osuudens
iällens tunnusta hän työns elj sijhen laillisestj woitetan
nin hänelä on cukauden päiuät kuningan eten tulla
14 yötä kuningan tyghö mennä ia eij enämbätä mutoin
iolleij hän kuningan armoia nauditzisi rauha kirians
Canssa Joca tekj iongun wijhan työn jänen päällens nijn-
nen rauhan sisälle olckan rickonut kuningan wala sackon.
VII. Nyt eij hän tachdo wastaman tulla samas käräiäs
nin olkan Jutun Jsännelle sama walda hänelde tappon
sitoa nin cuin hän idze wastaman tulis ia älckon hänellä
oleko rauhan rike, elj rauha paidzj kirkos elj klöstaris
VIII. Nyt ios rauhatoim mies istu alallens ia eij tachdo
paeta ia iutun isändä eij woj händä kijni otta, sano-
kan sijtte kichla cunnan duomarille ia kuningan wir-
ka miehelle heiden tule anda händä kijni otta, ynnä
Jutun isännens Canssa.
IX. Nyt tachdouat mutamat miehet miehen tappaian
wariella

Mieli wilian taposta.

89

wariella nijldä iotka hänen kijni otta tachdouat
Cootonans elj muula paikalla nin olkan see Caxjnaisis
maxois Cuin ne tekeuät iotka händä wariella
tachdouat ia Caickj se kuluotoim ionga hee sauat
Joko see on tappo elj haawoitus.
X. Nyt ios iocu röuä tappaian nijnnen käsistä
Jolla hän on, elj reuäisen hänen Ulos fangiuxest
yöllä elj päiuällä kuningan raudost, Joca sen teke
hän on rickonut kuningan wala sackonn.
XI. Echkä cusa miehen tappaia on laillisestj kijni otettu
seioca lunastoxen ia päälisexj 40 marca ehckä cuka
se olis Jutun isändä nimitös mies, elj mikä mies
see olla taidais ioca sen teke.
XII. Nyt tule miehen tappaia kuningan eten elj sen eten
iolla hänen duomions on ruodzissa töitäs ilmoitta-
man nin olckan hänellä aika hänen tygöns, ia hänen
tygöäns nin Cuin sanottu on kuningan tulla hänelde kiri-
ananda samaahan kichlacundan cusa työ tehtin, ia
samas kirias nijmitä cutka sinä lässä oleman
pitä kuningan puolesta että see asia toimelisestj tut-
kitaisin Ja hänen Cansans olkan kichlacunnan duoma-

rij ia kichla cunnan Lauta miehede ia sitä sama asiata
wijsustj wadittuna, ia oikeas hengen hädässänin tulepi
nijnein ennen nimitettyin sakollen märän panna
Jutun isännelle annetauaxj, Nin cuin hee Jumalan ia
heidän kuningans edes tachdouadt wastata, ia
Catzoa sen cuollen wijgan ia millä hän achdisti tap-
paian idzens tappaman ia tappaia olkan sijttä
wapa kuningan ia kichlacunnan sakosta, Jos ne ennen
nmitetydh miehede taitauat toimella tietä että
hän sen tapon ilman hädätä tekj, nin eij heiden tule
Jutun isännelle mitäkän maxoa panna mutta tappaia
paedkan malda ia älckon ikänäns rauha sako
ennen Cuin hän oikeuden edestäns taritzepi, ia
R 2. iutun

Mielj wilian taposta.

iutun isännellen andapi täyden maxon sijhen Cuin hän suostupi.
XIII. Nyt on hän maxanu ia Jutun isändä rucoile hänen edestäns,
nin tule kuningan hänelle rauhan anda taicka hänen wir-
ka miehens, Jolla sen caltainen kuningan woima on, että
hän machta hänellen kuningan puolesta rauhan anda: Ja
maxakan sen iälckin kuningallen 8 artuata 13 marca sa-
mallmuoto mös kichla cunnalle, Jolleij se löytä olewan
hänellä tehdyxj, quin ennen sanottu onn.
XIV. Nyt eij tule kuningan oikeus ylemmä Corgotetta, quin 8
aurtuata ia 13 marca nin mös kichlacunna, määräpäiwän
kiriad lunastetan kuningan Cantzeliasta ½ marca rauhakiria
1 marca Ne kiriad pitä ruodzin kielen kirioitettaman,
ia Caickj muudh kiriadh, Jotka duomion alaisedh o-
wadh: Jolleij hän rauha saa, elj eij maxa tachdo elj paeta,
ia hän sijtte tapetan quin hän määrä päiwäns ulcona
owadh, Matcan kluetoinna eij tule hänen tawarans
rewittä, Jrdallinen Caluu elj muuta: Ja eij mitän kunin-
gallen. Jutun isännellen elj kichla cunnallen maxetta,
Mutoin ios hän Cateuden Julmuden tekj elj muun kluotto-
man tegon sen wertaisen, Jotka eij tule kuningan wala
sacón alle, ne olkan samas woimas.
XV. Nämä owadh Cateuden Jullmuden työdh, tappaiocu isäns
elj äitins, poicans elj tyttärens, weliens elj sisarens,
eljckä lapsen wähemän 7 aiastaicaista: Mutoin ios
se tapachtu tapaturmasta, elj tappa miehen nuckuwaisen
elj salmella Uiwaisen, elj cuorma Candawan orian, elj mie-

hen lyöpi, että hän sijtä saapi Cuoleman elj cuolin taudin. Joca sen caldaisen työn teke, quin nyt on sanottu, seisocan saman oikeuden, quin eroitetan Wala sacois ia surin mies lain asiois, Jos hän tawoitetan. Jolleij hän tawoiteta nin paedcad maakunnast quin ennen sanottu on, Ja sakan sijtä Wähemmen armosa, Jota wähemän hän armohon kelwos on tekonssa edest.

XVI. Tappa Ulcolainen mies iongun olkan sen cansa, ninquin omangin man miehen tegon. Mutoin Jos hän walda cunnasa pakeneppi pakeneppi hän Ulos walda cunnasta nin maxettacan hänen welcans ia rijkoxens kalustans Jutun Jsännelle kuningalle Ja kichla cunnalle Jos nijn täytyi, Jos eij täydy täyten welgan maxon ja sakon putukan oikeudens Jos tawarata enämbj Cuin welca ia sackon, seisocan yön Ja aiastaijan ia käykän sen

Mielj wilian taposta

90

sen Cansa quin munkin Ulcoman man perimisen menosta lakj sanopi.

XVII. Nyt ioca rauhattoman miehen pitä nin että hän hänen ruokj ychdella adrialla elj ychdexj yöxj huonetta laina, sitte cuin hän rauhattomaxj techty on, Ja cuin hän hänen määrä päiwäns Ulcon owat maxakan 3 marca elj warielkan idzens 6 miehen walalla etteij hän tienyt että hän rauhatoin olj: Joca hendä pitä elj raudzepi enämmin Cuin sanottu on, maxakan 40 marca quin hän sijhen laillisestj woitetan että hän hendä enämin piti ia ruokj.

XVIII. Nyt otta mies iongun kijni tapon tächden ennen yön ia päiuän kulundota, sitte quin tappo techdin, ia wiepi käreään, ia tachdo händä tappon sitoa ia see toinen edestäns kielläpi, etteij hän ikänens sijtä tappo tehnyd, nin pitä kihlacunnan duomarin heillen 12 miestä nimittämän kichla cunnasta nitä ioihin hee molemin suostuwat, ne pitä sijtä totuden edzimen, ninquin hee Jumalan ia kuningan edes tunnusta tachtouat, Jos hän sijhen mielidyny olj elj sil että hän kuoleman sai elj eij. sortauat ne hänen olkan sitte sen cuollen perilisillä walda händä tappoin sitoa ia hänen oikeudens tehdä anda quin ennen sanottu on Ja eij maxo hänen edestäns otta.

XIX. Nyt wariellan see quin tappon soimatin nin olkan hän sako tin Ja see maxakan 40 marca Joca wia-

toman wäellä wej. Jos hän on haawois elj lyöty nin maxakan ninquin hauoituxen menois eroite-tan, ouat hee ottanet hänen Codostans huonehestans elj toisen miehen huonehesta nin hee ouat rickonet kuningan walan sakod.

XX. Nyt on mies wastaman tullut ilman kijni ottamata ia sanopi idzens sildä ollen ia eij sijnä mieles ia sy-sä että hän Cuoleman sai elj sanopi etteij hän siellä ollu, nin pitä kihla cunnan Lauta miehede sen tietämän nin hee molemin suostuwat. Jos hän tappo sialla olj. sinä mieles ja syysä että että hän Cuoleman saj elj eij ia ne iotka kichla cunnan Lauta miehet eroittauat etteij hee tappi sialla ollet, eikä sinä mieles elj sysä että

Mieli wilian taposta

että hän Cuoleman saj nin olkan sakotoina ia olkan sitte sijllä walda iolda pois on sitoa sitä tappon elj caulan ri-couxen, quin hän tachdo, Jdze cungin 12 miehen Canssa käre-iäs nistä iotka Canssa tappo sialla olit. Ja eij ole Lauta-miehillä eroitetut Jos hän mös tapon woitetan nin olkan hänellä määrä päiuät kuningan tygöö tulla ia siellä iällens quin ennen sanottu onn.

XXI. Nyt on Caulan ricken maxot 9 marca Jos mies nuch-dellan kuoleman neuwoxj warielkan idzens 12 mi-ehen walalla elj maxakan 6 marca Jutun isännän oma sacko.

XXII. Jos miehen tappaia kuole ennen Cuin sacko on Ulos luwattu maxakan hänen perilisens hänen kalustans 40 marca kolmen iacohon Salauat hee tapon, olkan se kichla cunnan Lauta miehillä warieleuat ne hänen olkan sacotoin sortauat ne hänen maxa-kan periliset quin sanottu on, ouat maxot Ulos lu-wattut nin andakan hänen perilisens ulos see quin luwattu on ia kuningan ia kichla cunnan laillisen sakon Quin ennen sanottu on Cuole hän sitte Quin hänen määrä päiuäns ulkona ouat ia ennen quin hän ra-uhan sapi elj Jutun Jsännelle maxo määrätän ma-xakat sitte hänen perillisens hänen tawaroistans Jutun isännellet 8 aurtota 13 marca ia olkan wa-pa kuningalda ia kichlacunnalda.

XXIII. caickj quin maxettaman pitä isän töijden edestä quin hän rickonut on elj äitin elj sugun nin pitä walan

ia sackon maxettaman hänen osastans ioka rickoj
ioco see on Jrtaimesta kalusta elj masta Jolleij Cum-
bakan ole mata elj irtainda kalu, ollkat sitte pe-
riliset sacota, sekä Jutun Jsännäldä kuningalda
että kichla cunnalda sillä elj tule ychdengän toisen
sacko maxa eijkä mös se mitän Ulos anna ioka elj mu-
toin ylös Canna elj rickonnu olle nin on mös sitä pa-
ha sackon maxoa otta cusa elj mitän ole.

XXIV. cusa miehen pitä toista tappon sitoman nin hä-
nellä olkan walda händä sijhen sitoa yön ia aias-
taian sisälle sen iälckin quin tappo techtin quin hän
tachdo hiliemin elj waremin nyt elj sido hän hän-
da

Mielj wilian taposta

91

dä tappon yön aiastaian sisälle sen iälckin quin
tappo techtin älckon olekon hänellä sitä walda ketän
tappon sitoa mutoin ios on että iocu tunnusta idzens
rickonexj.

XXV. Nyt elj tunnusta yxikän tappoa, ia elj yxikän tule sichen
laillisesti woitetuxj yön ia aiastaian sisällä, sitte quin tappo
techty olj: Nin onse kichla cunda cusa työ techtin sacollinen 40 marca
Mutoin ios kichla cunda totisen tappaian osotta se cutzutan
sala tappo. Nijstä 40 marca ottakan kuningas puolen, ia toi-
sen puolen sen cuollen perillisedh, Jos hee sisällä walda
cunnassa owad. Jolleij hee sisäll waldacunnas ole,
ia elj tule kiria elj oikeuta tieto wissistä perilisijtä
sisällen yön ia aiastaian sen iälcken quin sala tappon ma-
xo Ulos duomittin quin ennen sanottu olj, nin iaetakan
ne 8 aurgoata ia 13 marca sitä möden quin perimän me-
noissa Ulco perimisestä sanotan 23 Cap:

XXVI. Nyt cannellan kichla cunnalle murhan syydh,
nin pitä kichla cunnan Lautamiehet sen tietämen että hän taudisa
Cuolj ia elj miehen käsialasta elj että wissi perillinen andoj
oikean tiedon Cutzutus käräiäs yön ia aiastaian sisälle elj
että sijnä tygönä käytin yön ia aiastaian sisälle elj hee ottauat
oikean tappaian wissin todistoxen Canssa Jolleij kichla cun-
nalla näistä estetiloista ole quin nyt sanottu on nin pitä sen
kichla cunnan murha sackon maxaman 40 marca ottakan
kuningas 20 marca Jutun Jsändä 20 marca quin ennen sanottu
on, Tämä pitä mies lugun iälckin maxettaman Jocahinen
miehen puolj quin on 15 aiastaikainen elj enämbj Caicken

nijdhen edestä, quin murha sakodh pitä maxettaman, nin pitä maxettaman täysi murha sacco, Jos hän murhatan ia sen edest eij pitä ychdengän wapan oleman murhatan mös iocu, ioca eij maxa murha sacco quin owat waimot elj taitamattomat lapset noremät 15 aias-taica, olkan sacco puolda wähembj. Nyt tule kichla-cunnan duomarin mies lugun nimittä, ia idze cun-gin tule murha sackon techdä, quin sijnä nimitetän, Jstu iocu alallans ia eij maxa tachdo, maxakad 3 äyriä istuwad coko taloudet cowa corwana, maxakad Ulos heiden osans murha sakosta, ia 3 marca päälisexi.

R 3.

Mieli wilian taposta.

XXXVII Tapetan mies luodois elj saaris löytä kichla cunda tappaian yön ia aiastaian sisälle elj Julckj ia tietäüä on että Ul-comaan wäkj sen tehny on nin olkan kichla cunda sakotoina Jolleij nin ole nin maxakan kichla cunda seniällens sala tappon sackolla 40 marca Ja eij enämbätä echkä rumid Usiamad löytäisin ychdellä kerdalla.

XXVIII. Tappa waimo miehen ia tawoitetan tuorelda työldä sisälle yön ia päiuen, nin hänen pitä käräiän wietämän ia andaman todista ia duomita ninquin mungin tappaian Sijtä olkan Jutun isännelle walda maxon taposta otta, elj hendä leikata anda, Jos iutun isändä maxon otta, hänen edestäns nin maxakan mös kichla cunnalle 8 aurtoata ia 12 marca samala muoto mös kichla cunnalleh.

XXIX. Jolleij waimo tule tauoitetuxi yön ia päiuen sisälle nin hän pitä käräiäs tappohon sidottaman ninquin mungin tappaian ia maxaman Jutun isännellen 40 marca kuningalle 8 aurtoata ia 13 marca nin mös kichla cunnallen eij machda iocu waimo rauhatomaxi techdä. Jos hän nämät maxot woipi maxa. Jolleij hän wojj täysin maxa olkan sitte Jutun isännelle walda otta häneldä wähemmen maxoa elj hengen Ja olkan rauhatoin Jutun isännen kuningän ia kichla cunnan edestä ninquin mukin tappaia. Eikä mös pitä yxj-kän maxaman hänen edestäns ioca hendä ruokj elj hänen Canssans asu Mutoin ios hän händä wariela tachdo nildä iotka hendä kijni otta tachtouat wariele mös hän händä olkan se caxis maxois ionga hän tekepi ia cai-kj keluetoim ionga hän saapi quin ennen onsanottu.

XXX. cusa miehen tappaia laillisestj kijni otettan olis

se mies elj waimo nin pitä Jutun isännän hänen kuningan foudin kässin andaman Foudin tule hänen kijni panna ia techdellä pitä sichen astj quin käräiä onasetettu ia hänen oikeudens techdä nin pitä foudin pitä hänen käräiän duoman Ja sijnä oikeudellen andaman, Ja sitte pitä Jutun Jsännän hänen siihen sitoman ia duomita andaman ia bouelin annettakan 1 marca ruodzs sin raha kichla cunnan sacko rahasta.

XXXI. Tappa pappi iongun mun miehen Sijnä ottakan Pispä kuningan sackon ia sen cuollen perilliset Jutun isannen oikeuden ia osan maxosta duomio kirkon kichla cunnan sackon.

32.

Mieli wilian taposta

92.

XXXII

Tappa muu mies papin ottacan kuningas sijnä oikeudens ia osan maxosta ia sen cuollen perilliset osans maxosta ia oikeudest ia kichlacunnan oikeuden ottakan duomio kircko, quin ennen sanottu on.

XXXIII. taita mu mies elj tapetuxj tulla ia eij ole oikeata Jutun isändätä sisäll maakunnas coska see Cannetan wariellan se tappo nijldä iotka sitä kandauat nin Cauwan quin Jutun Jsändä pois on tulepi hän sitte kotia ia anopi maxoa, Jos see on warieldu sildä ioca sen pälen puhua lailla elj muula oikeudella.

XXXIV. Nytt tachtu mies tietä Jos tapon maxo on märeyt ia maxettu canda Juutun Jsändä maxoa Cuningas elj kihlacunda, cusa näistä se olis joca sen jälkeen candapi ja tappaia sano maxon maxetun oleuan Sen pitä Caxitoistakymmendä miestä tietämän Jos se on maxetu eli eij, tulepi mies kärähäjan Ja käypi syns ale Jonga edestä Hänen Cuoleman pitä, Nijn pitä – 12 miestä sen tietämen Jos hen sen syn ale käwj elj eij, Ne 12. miestä tule Nimitös miehen nimittä Ja mikä asia olis Jonga alle joku käynyt on, Ja miehen hengen pälle käypi nijn wannokat ne 12 miestä, että hän sen työn alle käwj ennen Cwin duomio hänen ylitzensä käypi.

XXXV. Tappa Jrtainen mies miehen, nijn tule hän kijni otetta Jutun Jsänäldä, Cuningan nimitös miehettä, Ja kichlacunnan duomarild, ehkä cusa hän olis, paitzi kirckos Ja kircon aidhas,

nijn tule hän käräiän wiethä Ja hengj hä-
neldä Pois duomita, Ja eij hänen edhestäns pi-
dhä Paastottaman elj maxettaman.

XXXVI. Nytt taita Jrtainen mies techdä
arwen eli mwun täydhen haawan, Ja eij wojj
täysiä maxowa, nijn hän pitä kijni otettaman,
quin sanottu on, Jollei se tule joca lailisia max-
oia hänen edestäns taritzepi, Cukaudhen sisälle:
Wietäkän sijs käräijän, Ja duomitakan heneltä
käsi pojjes.

XXXVII. Taita Jrtainen mies nirhaman tech-
R 4. dä

Mieli wilian taposta.

dä, ia eij wojj 3 marca maxa, nijn hän pitä kijni otettaman,
ia pidettämän yxj cuucausi: Jolleij yxikän maxa hänen edestäns,
nin wietäkän käräiän, ia pistettäkän Weidzj hänen kä-
tens läpitzte, se on irtainen mies, ioca eij ole talollinen,
ia eij wojj täyttä maxoa ylös pitä lain iälcken:

XXXVIII. Wäijyppi iocu mies toistans, huonen warios
metzen warios weräiän warios, elj Ulco nenisä
elj cusa se olla tidais tule mies waeldain, ia seioca edesä
istu nosta asehen elj teke iongun tegon sen päälleni oka tu-
leua on. lange see ioca edesä istu, matkan keltuotin.
Mutoin ios hän kosta sen kuolema iällen hän on oikea
Jutun Jsändä elj wartioidze hän sen iälckin ioca lailli-
sestj rauhatoin on olkan se laillisen maxon 40 marca Col-
mehen iacohon. Jutun Jsänen kuningan ia kichlacunnan
Eij tule se sacko suremaxj, sillä että Caikilla tule olla lakj
ia eij hauoia toinen toisens Canssa Jos selange ioca tu-
leua on olkan se caxis maxois 80 marca Mutoin Jos
se ioca edesä istu costa quin ennen sanottu on maxakan
sijs 40 marca Colmen iacohon ia ottakan täyden ripin, Jolleij
see quin ennen wäijyppi kosta isäns elj äitins weliens
elj sukuans. Jollen hän on Jutun Jsändä kostaman, Nyt
sanopi toinen wäijmisen oleuan techtin ia toinen kieldäpi
sen tietkät kichlacunnan lauta miehet quinga sijtä on tosi.
Eij machda wäijmisexj kutzutta Jolleij see asetta
nosta ioka edelle on tuleuata wastan elj tekepi ion-
gun työn hänen päällens, nin quin wala sakoin menois sanotan.

XXXIX. Nytt käskepi kuningas ulcko retkellen ia ha-
ahti oikias salytyxes ia soti aseet keulas Jos mies

sinä tapethan olckan see caxis maxois näisä asi-
ois quin nytt owat nimitetyt, pitä hänsitdota-
man sekä maxetun syhyn että hengen syhyn
ninquin ennen on sanottu muisa tapois Caxinai-
set maxot näin tulepi, ia että Jutun Jsända otta-
kan 40 marca nin site käykän ne toiset – 40 marca
kolleman osan, ottakan cuningas ychden osan
toisen Jutun Jsändä i Collmannen kihlakunda.

Tapaturmaisista tapoista.

I. Ensin eroitetan mikä Mielj wilian elj tapaturman
teko on, Ja ios iocu wetä weidzen elj mun odan tachdo
wa

Tapaturmaisista tapoista.

93. X

hingota tehdä, ia eij saa.

II. Jos Caxj Cuoleman haauadh saauadh ychdestä lyömisestä
, quinga sijtä edzittämän Lauta miesten Canssa ia walan:
ia että kuningan nimitös mies, ia iutun isändä tykönä olid.

III. Jos mies syöxä elj lasketta iota cuuta cochden, ia osa ihminen
edesä olla.

IV. Jos iocu saapi Cuoleman wiritöxest medzäs, ia quin-
ga ne Cutzuttaman ia tiedyttämän pitä.

V. Jos Caxj hackauadh puuta, elj wierittäuädh kiuiä,
Ja cuoleuadh molemin elj toinen.

VI. Langepi ioku caiwohon elj sildahan, ia cuolepi sijtä.

VII. kippiä mies puuhun omin tachdoin, rukoilen elj kärke-
in, ia langepi Cuolixj.

VIII. Langepi mies puusta, ia se quin alla seiso saapi wa-
hingin sijtä..

IX. caatu huone miehen päälle.

X. caatu Cuorma miehen päälle.

XI. Tappa woimatoim lapsi miehen mielj wilioin.

XII. Tappa woimatoim miehen tapa turmastj.

XIII. quinga woimatoim pitä tappohin sidottaman.
ia että waimo on saman lain alla quin mieskin tapa-
turman sacois.

XIV. Jos waimo tapetan tapaturmastj, sen quin sano-
tan raskas olewan.

XV. Jos ne quin mielettömädh owadh tekeuädh miesta-
pon, elj munn wahingon: Ja quinga Cuulutettaman pitä

että hee mielettömädh owadh: ia quinga heidhen lähi-
mäisedh sukuns tule heitä wariella.

XVII. Tappa isä elj äitj lapsens tapaturmastj

XVII. tappa eläin miehen taicka peto, elj lindu, io-
ca cotona casuatetan.

I. Joca miekan elj weidzen wetä, wetä Joudzen
elj muun asehen, nosta toista wasan, ilman hädätä
elj waadin nosta, hacka pistä elj ambu händä
cochden, ia toisehen saattu: Mikä sijtä tapachtu: tap-
po elj hawoitus, eij sitä pidhä annettaman tapatur-
R 5. man

Tapaturmaisista tappoista

man walan elj maxon ala. Nyt taita iocu hengen hädäsä
idzens wariella tachdoa, elj rauhatoinda miestä, tach-
do kijni otta, elj muun iongun, ioca lailla kijni otettapa on,
hacka elj ambu händä Cochden, taicka nijtä cochden Jotka
händä wariella tachdouadth, ia toisehen sattupi. se
machta tapaturmaxi luetta, Jos hän 12 miehen Cansa
taitapi tapa turman walan ktäyttä. Nin eij tule enäm-
bj quin yxi haawa elj ambumus ychden miehen päällen
tapa turmaxj luetta. Wetä mös Jocu weidzens
elj miekan toista wasan, elj nosta asehen ia wahin-
gota tachdo tehdä, ehkä eij hän saata: maxakan 3 marca
Colmen iacohon Tapachtu se kircko tiellä elj käräiä
tiellä: maxakan nin quin wala sakois eroitetan
olkadh caickj nämädh asiadh todistaialla, Jotka
lässnä olidh ia kichlacunnan Lautu miehillä.

II. Nyt taita ychdestä tapaturman lyömisestä Use-
ambj haawa tulla, Josta mies Cuoleman saapi: sen
pitä 12 miestä samasta kichla cunnasta tietämän
ynnä todistoxen Canssa, ios iocu olj lässnä tutki-
man ia wannoman idze cukin erinäns, Jos se olj
tapaturma elj eij, Jos se olj tapaturma maxakan
40 marca tapa turman sakoxi, Jutun isännän oma
sacko. nämädh waladh pitä lähimäises käräiäs
käytämen, sen iälcken: Ja kuningan nimitös mie-
hellä Ja Jutun isännelle andacan se ioca tapon tekj.
Cachden asuwaisen miehen Canssa ennentyghe
sanoa. sawadh nämä sanan, ia eij tule ilman
estetä, nin hän walans kichla cunnan duomarin
elj hänen siahitzens edestä käykän: Ja pangan

cochta edes, elj wakaa lueatkan Jutun isännellen 20 marca ia olkan sakotoinna kuningalda ia kichla cunnalda: Jolleij kuningan nimitös miehelle ja Jutun isännelle tyghe sanottu ole: Nin heiden walans lähimäisen käräiä päiwän seisocan, sen iälckin quin nimitös miehellä ia Jutun isännelle on laillisestj tyghe sanottu, ia silloin wala
käytä

Tapaturmaisista tapoista.

94.

käytäkän, Joco hee ouadh lässnä elj eij. Ja cusa mies idzens edes taritze tapa turman walalla elj maxxolla, ia sortan walalda, nin olkan tapa turma mielj wilioin työnä.

III. ambu mies Järge töindä eläindä cochden elj maalia Joudzella elj keihellä, elj heittä kiwiä, Cangia, weistä elj muuta mikä see taidais olla, iosta wahingo tulla machdais. osa ichminen edesä olla ia sijtä saapi Cuoleman, Jos hän taita tapaturman walan täyttä 12 miehen Canssa, maxakan 20 marca Jutun isännän oma sacko. sortan hän walalla, lueatkan mielj wilioin työgi ia eij tapa turman Jos see sattu iongun paickan ennen, Stuckin elj kiwen, ia sijtte miehen, nin että hän sijtä Cuoleman saapi: maxakan sen edestä 9 marca

IV. Teke mies pydhyxen keihällä, richmalla ansalla elj ialcka polckimella elj haudalla hirwelle elj muulle eläimillä, nin hänen pitä sen Culuttaman ychden sunnun tagin ennen quin hän sen wirittä sen pitäiän kirkon tykönä, Josa hän ne tachdo techdä, ia Caxj sunnun takj päiüä iälckin, quin hän wirittänyth on, ia iulkistaman cusa ne makauad. saapi ioku nijstä Cuoleman iulgistamata: olkan maxo 40 marca sano mies iulgistetun olewan, ia toinen kieldäpi, sen tiedkäd 12 miestä pitäiästä. Jos pydyxed owad Julgisestj Cuwlutetudh, Ja tapachtu sijtte nijstä Cuolema, olkan maxo 9 marca ia wala quin ennen on sanottu.

V. Hackauad caxj miestä puuta, elj wierittäüädh kiwiä, ia sauadh molemin sitä Cuoleman, Maadkad molemin keltuoinna, saapi toinen

Cuoleman, maxakan see eläuä sen cuollen iällens

4 ½ marca

S. 1. 6.

Tapaturmaisista tapoista

VI. Jos caiwo on kyläs, se pitä wisustj peidettämän, ia hirsillä ymbärins kehitettämän. Jos mies sichen sisälle langepi ia sijtä saapi Cuoleman: Maxakan 10 marca ionga Caiwo oma on. Jos se on koko kylän, nijn pitä heiden Caicken Catzoman ia peittämän. Jos muutamad tachtouad peittä, ia muutamad eij: Maxacad ne wahingon, iotka eij peittä tachtonedh, Joco see tapachtu Jhmisille elj eläimille, Jolleij hee maxa tachdo, arwio miesten sana myöden, Edzikän sijtte lakia hänen Cansans, olkan see oikeus sillä quin sildä wiiallengin Nauditze Usia caiwo kyläsä: Maxakan se ioca eij rakenna, Lange mies sildan, ia saapi sijtä Cuoleman: Maxakan ninguin rakennoxen menoisa on. on silda monen ychteinen, maxakad ne iotka sillan laskeuad ia eij parata tachdo, ia eij ne iotka parandauad.

VII. Kijpiä mies puuhun idze tachdoin, puto maahan ia sijtä saapi Cuoleman: Maatkan keltuoinna. Kijpiä mies käskylä puuhun, puto maahan ia saapi sijtä Cuolema haawan: olkan maxo 12 marca Kijpiä mies wadittuna puuhun, putoa maahan, ia saa Cuoleman: olkan maxettu 20 marca nyt sanouadh sen cuollen perillisedh hänen käskyn elj waadinnon iälcken kiwennen olewan, ia toinen kieldä: warielkan idzens 12 miehen walalla, elj maxakan quin sanottu on.

VIII. Nyt puuto mies puusta maahan, ia see wahingon saapi ioca alla on: olkan keltuoinna.

IX. Nyt Caatu elj lange huone miehen päälle, elj mun miehen käden alainen työ, ia sijtä Cuoleman saapi, olkan maxo 4 ½ marca

X. Nyt Caatu Cuorma miehen päälle olkan keltuoinna, ehkä mingä Caltainen Cuorma see olis.

XI. Nyt taitapi lapsi, wanhembj seidzemen aias-taica

taica ia nuorembi 12 aiastaica, tappa miehen Mielj wilioin, olkan se lapsen mieliwilian työ: ninquin täydhen miehen tapaturman työ, maxakan hänen iällens 20 marca nijstä 20 marcasta ottacan Jutun isändä 14 marca 3 marca kuningas ia 3 marca kichla cunda.

XII. Tappa lapsi miehen tapa turmastj maxakan 9 marca Jutun isännellen, ia eij kuningallen eikä kichla cunnallen Mutoin ios hän 7 wuotinen elj Nuorembj, ia tappa mielj wilioin: maxakan 4 ½ marca tappa hän tapa turmastj maxakan 3 marca Jutun isännen oma sacko: tuleuad haauadh ia eij tappo: olkad haauadh keloutoinna: sillä että lapsi teke lapsen työn. Mutta rangaiscan see witzoilla ricoxens edestä. sen pitä isän ia äitin tekemän, elickä se ionga hallussa lapsi on, ia opettaman sijtte warioiman idzens aighain sen caldaisista töistä.

XIII. kieldä elj kätki lapsi tapon: Nin sitocan händä tappon ninguin muutakin tappaia. Nyt sano toinen lapsen olewan ia toinen kieldäpi: sen tietkäd 12 miestä kichla cunnasta: olkan puolj miehiä Cummangin, olkan waimo samas lais quin mies, tapaturman maxos, Joco hän tappa elj tapetan.

XIV. Nyt taitan waimo tapa turmalla tapetta ioca lapsen cansa sanotan olewan: Nin olkan lapsen lähimäisillä perillisillä oikeambj puolj sitä tietä Cachden waimon todistoxella ia 12 miehen walalla, että hän olj wastoin elj lapsen Cansa, nin lisätän hänen maxons 4 ½ marca

XV. Taita mies elj waimo mielj puolexj tulla, nin pitä hänen lähimäisedh sucuns, nin pian quin hee sen tietä saauadh, iulgistaman sen Naburin ia pitäiän miesten edes, ia sijtte händä kijni pitämän, Jos hee saauadh hänen kijni otta. Jos see taita sitehistä päästä, ia tappa miehen elj kylän

S. 2. polta.

Tapa turmaisista tapoista.

polta ./ olkan sijnä kylä tapaturman maxos 9 marca eij ole maxo Corkiambj elj enämbj, ehkä sijnä palais sekä kylä että Cansa, taitan mies elj tapetta: olkan caickj tapa turman

maxos 9 marca nin pitä sen mielettömän perillisedh sekä ot-
 taman että maxaman hänen edestäns. Jolleij iulgistoxen
 todistaiadh ole, olkan sijtte heiden tekons mielj wi-
 lian töisä, sekä see quin nijllen techdän, että se quin ne
 tekeuäd, ia olkan nijden sacko ioidenga Cuulutta tulj
 puolda endistä enämbj. Echkä mingä työn see miele-
 toin teke, Jos hänen perillisens tiesi että hän miele-
 töin olj, Jos mös mieletöin tapetan elj haawoitetan
 elj muun sattumisen saapi: olkan maxo puolda wähembj.
 XVI. Tappa isä elj äiti lapsens tapa turmalla, eläüäd
 see molemin, kanda toinen heistä sen päällen ioca tap-
 poj: Nin täyttäkän tapa turman walan ia maxon ia
 eij ychdengän tule sitä edemmä wariella, taicka lain
 oikeudhen elj maxon iälckin. Jolleij Cumbikan kannä
 toisens päälle: olkad sijtte sacotoinna sekä walasta
 että maxosta coska mies taridze idzens tapatur-
 man walalla elj maxolla, ia hän sortan walalda.
 Nin olkan tapaturma mielj wilioin työnä.
 XVII. Tappa eläin miehen, härckä, kariu, puckj,
 hewoinen koira, Ruuna, mingä Caldainen eläin se
 olis, maxacan sen edestä 9 marca se ionga oma on. e-
 lättä iocu eläindä Cottonans, lindua elj muita iot-
 ka wahingon tekeuäd, warielckan nijtä quin muu-
 takin caria Caikis wahin gois. Jos se kieldä ion-
 ga eläin on, nin sitocan sen cuollen perillinen hä-
 nen syyhyn Cachden miehen todistoxella ia 12
 miehen walalla.

Mieli wilian hawoista.

- I. Ensin, quinga miehen pitä toisens hawain syhyn sitoman.
- II. Nyt techdän molemad ynnä, haawa ia wäkj walda.
- III. Jos mies hacka toista tapellessa täysin haawoin,
 Nenän elj Corwan poies, silmän Ulos.
- IV. Hacka mies toiselda pois sormen, elj ialgan elj
 seldä

Mielj wilian haawoista 96.

seldä puolelda pöytä ialgha.

V. Hacka mies warpadh toiselda

VI. Hacka mies elj pistä toisehen täyden haawan, ia eij tule
 wica.

- VII. Hacka mies toista selckän käsi warten elj säären, nin että hän tule raiaricoxi elj onduaxi
- VIII. Hacka mies toista elj lyöpi käden päälle, että sormedh käyristyuädh
- IX. Quinga Ulos lyötydh hambad pitä maxettaman. ia quinga maxettaman pitä ia iaettaman, cusa molemad tuleuad ychden haawan sacco ia wirhin sacco.
- X. Liha haawast, Loukamisest, ia pieninimmist haawoist.
- XI. quinga hauadh pitä Catzottaman ia maxettaman cusa rijta tule nijstä.
- XII. Hakatan mies elj hosutan nijn, etteij hän woj kärä -iän elj kirkon tulla haauoians näyttämän.
- XIII. Lyöpi mies toista puustin, cangen elj kiwen cansa.
- XIV. Nyt ychtendyuädh miehed wihas, ia toinen tapetan, ia toinen saapi haauadh.
- XV. olkan waimo nin keloos haawain saccois quin mieskin. Mutoin ios hän synnyttä Cuollen lapsen.
- XVI. quinga pitä sitä haawoitettua waroimman yön ia aiastaian, ia edemmäkin ios nin tarwe waatj.
- XVII. Tappa mies toisen elj haawoitta pellolla elj nijtulla kewäin elj syksyjsin.
- XVIII. quinga woimatoin lapsi pitä maxaman hawan ia wirhin.
- XIX. Nijstä miehistä, quin lyöwädh ia pahasti meneuadh emändänd Cansa.
- XX. Jos miehen coira elj muu eläin hawoitta toisen.
- I. Nyt tachdo mies toisens haauoittaiaxj sito, nin se sanopi ionga päälle Cannetan, sielä ollehenssa mutta eij sijnä syysä elj mieles, että se wahingon sai, elj sanopi, etteij hän siellä ollud. Nin pitä kichla cunnan Lauta miehed sen tietämän, ne ioihinga hee molemin suostwadh, Jos hawoijsialla olj, sijnä mieles ia syysä, että hän wahingon sai, elj eij Jotka nämäd eroittauad, etteij hee torasialla olled, elj eikä sijnä mielin elj syn, että hän wahingon saj, ne olkad sakotoinna. olkan sijtte sillä woima
- S. 3. ioca

Mielj wilian haawasta

ioca haauadh saj, sitä hauoittaiaxj sito, Jonga hän tachdo 6 miehen walalla käräiäs, nijstä iotka sijne lessnä olid, ia eij ole Lauta miehildä erotetudh.

II. Nyt molemad techdän, ychdä haawa ychdellen miehellen, sekä haawa että ryöwäys: sitocan hänen työhön 6 miehen

Canssa ia sackon erinäns Cummastakin maxakan, quin wa-
la sakois eroitetan

III. Tuleuad miehed ychten tappelus asehilla wihamielis,
hackauad toinen toisens täysin haawoin, nenän miehettä
silmen Ulos, Corwan poies, elj Caswoihin elj Caulaha-
han, niijn että hän sijtä saapi ikäisen wirhin, elj käden
poies hackapi, elj ialghan, nin että ne käyristywädh.
seioca sen tekepi maxakan 12 marca Jutun isännellen wirhistä,
ia 20 marca Colmen iacohon hawoista. Jos miehettä pois
hakatan Caxj näistä nimitetyistä Jäsenäistä, olkansitte
sacko puolda enämbj sekä wirhin että haawanin maxois,
maxakan 24 marca wirhin edestä ia 40 marca colmen
iacohon haawoista, Nyt tule Jaseneistä Useambj
quin Caxj pois hakatuxj, niijstä quin ennen nimitetydh owadh,
nin olkan yxj Jäsen nin hywä quin toinengin, sekä wirhin
että haawain maxois.

IV. Hacka mies Peukalo sormen toiseldans, elj Jal-
gan etiseldä puolen ialga pöytä: olkan sacko 9 marca wir-
histä, ia 12 marca haawasta colmen Jacohon: sillä että
peukalosormj on puolj kättä, ia kanda pä puoli ialga.
Hacka mies sen lähimäisen sormen peukalosta Maxakan
6 marca wirhistä ia 9 marca haawasta, pisin sormi olkan
samas maxos. se ioca lähinä wähindä sormia on: olkan
3 marca wirhistä ia 6 marca colmen iacohon haawasta.
wähin sormi olkan samas maxos.

V. Hakatan miehettä waruas: olkan cukin sijnä ma-
xos hawasta quin sormj ia puolda wähembj wirhin maxo-
s

VI. tule mies haakatuxj täysin haawoin ioista eij wi-
ca tule, tule wirhin haakatuxj elj pistetyxi, Miekalla
Weidzellä, keihellä, Elj millä asehella se taidais
tapachtua elj läpitze reisi elj käsi warsi pistetyxi,

elj

Mieli wilian haawoista.

97.

elj custa hän läpi pistetän, elj päähän hakatuxj käsiwarte-
hen, elj särehen, niijn että luu Ulos, otetan elj irdalda tule,
elj tule säärj elj käsi warsi rickj lyödyxj elj hakatuxj:
Nämäd owad täydet hawat. olkan maxo 20 marca
ia eij niijtä seura wirhin maxo.

VII. Nyt hakatan miestä selkän käsi warten elj säären,
niijn että hän sijtä käyräxj, raia rioxj elj wirhilisexj

tule, olkan sijtte wirhin maxo 6 marca Jolleij hän tule käyräxj, raiaricoxj elj wirhilisexj, nijn eij pidä wirhin maxo otettaman.

VIII. Hakatan miestä elj lyödän käten, nin että peukalo sormi käyristy, ia keloitoimaxj tule: maxakan 3 marca wirhistä ia 12 äyriä sijtä Lähimäisestä: ia 6 äyriä pisimän sormen edestä, Nimittömän sormen edestä 3 äyriä. sakara sormen edest 4 ½ aurtua. Ja haawain edestä maxetan, nin quin aruatan.

IX. Lyödän miehen suusta esimäisedh hambadh elj muudh hambadh 4 Ulos sialdans, nin se on täysi Jäsen: olkan wirhin maxo 12 marca hawan maxo 20 marca. Jos Nelie hammasta Ulos lyödän, maxakan 6 marca wirhistä, ia 12 marca haawasta Colmen iacohon. Lyödän Ulos Caxj hammasta: maxakan 3 marca wirhistä ia 6 marca haawoista. Lyödän yxj Ulos maxakan 12 äyriä wirhistä ia 3 marca haawasta: cusa molemad tuleuad sekä wirhi että haawan maxod ynnä: Nin käykän haawan maxod Colmen iacohon, ychden osan ottapi Jutun isändä, toisen Jutun isändä, toisen kuningas ia colmannen kichlacunnda, ia wirhin maxon Jutun isändä yxinäns. cusa wirhin maxod wighan tächden maxettaman pitä, sijnä mös haawan maxod seurauad: Ja sinä cusa eij wika tule, nin haawan maxod seisoman pitä yön ia aiastaian ylitze. coska yöö ja aiastaica on edes Joutunudh, nin pitä kichla cunnan duomarin 6 miestä kichla cunnasta nimittämän Nepitä cutzuman, Jos hän on nin raia ricko elj wirhilinen, että hän wirhin maxon maxhta otta.

X. Nyt tule miehettä hakatuxj lisa haawa elj täysi Nirhama lyödän. maxakan sen edestä 6 marca ottacan Jutun isändä 3 marca ia colme marca käykän colmen

S. 4. iacohon

Mieli wiliain hawasta

iacohon, Jos mies Lyödän elj leikatan wähimbin haawain quin nyt sanottu on, ia että sinä näky sinerwä wlj weritös, maxakan 3 marca colmen iacohon.

XI. Nyt sano toinen haawan wähemmän olewan ia toinen enämmän: Nin pitä kichla cunnan duomarin 6 miestä nimittämän, iotka haawan arwauadh, ia sen edestä andauadh maxon, quin hee sanouadh lain ia oikeuden olewan.

XII. Nyt taita mies nin hakatuxj elj rudzoituxj tulla, Etteij hän wojj kārāiän elj kirkon tulla, händäns walittaman elj haawoians näyttämän nin pitä kihla cunnan duomarin sanan saaman, hänen pitä hänellen 6 todistos miestä nimittämän ne pitä sinne tuleman 14 lähimäisten yödhen sisälle, sen iälckin quin wahingo tehtin, ia arwaman hänen haawans, ia nin sen edestä andaman maxa ninquin heetachtouadh walans sen edestä täyttä, sen iälckin quin hawadh Ja teghodh owadh, Joca 6 miehistä iotka kichlacunnan duomarin sihen laillisestj sijhen nimittä Eij tachdo tulla, Joca on ilman Laillista estettä maxakan 3 marca Colmen iacohon, Jutun isändä ottacan ychden osan toisen kuningas ia colmannen kichlacunda sapi kichlacunnan duomarj sanan ia eij tachdo miehiä nimittä maxakan 6 marca colmen iacohon.

XIII. Lyöpi mies toiselle puustin cangella elj kiwellä, Ja eij merkiä nä, tule see tehdyxj kirkon owen edestä, Pitäiähällä elj Juomailla, elj muulla cusa cokous on, Jos sichen on cachden miehen todistos, iotka lässä olid ia näid: Maxakan 3 marca Colmen iacohon. Jolleij hän wojj cachden miehen todistosta quin nyt sanottu on, ia eij merkiä näy. Nin se idzens warielkan ioca soimatan 6 miehen walalla, ia olkan sacotoinna Ja sen walan pitä hänen kārāiäs käymän. cusa puustid lyödyxj tuleuad, cuin nyt onsanottu ia merkiä näy, nin warielkan se idsensä iollen syy annetan, elj ioca soimatan, ia eij machda sitä yxjkän canda, paidzj oikia Jutun isändä.

XVV. Nyt taitauad miehede wiha wäellä ychten tulla, ia saapi toinen cuoleman ia toinen haawan: sijnä on cuollu keloos ia haawoitettu kelootoin, Eläuäd hee molemin, ia saauad haawan toinen toiseldans, saapi toinen täyden haawan ia toinen wäheemmän haawan: olkan sijss keloos cukin haawoillens, sitä myöden quin hee arwatan ia laki tietäwäxj teke.

XV. Nyt taita waimo haawoitetuxj tulla täysin haawoin elj wähimbin, elj pistetyxj: olkan nin waimo keloos haawoilda quin mieskin. Mutoin iolleij hän nin piestä ia haakata.

Mielj wilian haawasta.

98.

haakata, että hän synnyttä Cuollen lapsen, nijn lisätän hänen maxons 9 marca ia eij sichen ole osa miehen elj cuningan, Waan waimon oma sacko. Hawoitta waimo miehen: Wastakan täysillä maxoilla ninquin mieskin, ia edtzittäkän hänen Juttuns isändä ia esi miehens.

XVI. Nyt tule miehelle hakatuxj pää haawa, elj mikä haawa see olla machta, Josta mies cuoleman sadha taidais, nin pitä sen ioca wahingon tekj haawasta warin ottaman sichen asti että yöö ia aiastaita Ullconan on, sitte quin wahingo tehtin ia eij edemmä. Mutoin ios kichla cunnan Lauta miehed todistauad ia käräiäs wannouadh idze cukin edestäns. että hän hänen kätens työstä cuolj, pastodkan ia maxakan sijtte nin cuin muukin miehen tappaia sijte myöden quin sy on Nyt tule mies muilda haawoitetuxj, elj lyödyxj, tule seioca sen tekj ia maxa Jutun isännelle kuningalle ja kichla cunnalle, ia iutun isändä anda hänen irdalle, cuolepi hän nijstä haawoista sitte quin maxo on märätty ia maxettu ia ennen quin yöö ia aiastaika on Ullconan, sijtten quin wahingo tehtin, nin eij ole Jutun isännelle walda sijtä costa, mutta hänen pitä laillisen maxon ottaman, ia see olkan ensin maxois Jonga hän ennen ylös Candoj, sijtte hän pitä lailla waatiman see ioca puutu, ia kuningas ia kichla cunda tytykäd nijhin maxoin Jotka hee ylös cannoid, eij sijhen heillä enämbätä maxo lisätä.

XVII. Nyt mene mies toisen tygö sinä mielin, Että hän tachtö hänellä wahingota tehdä elj hänen perhellens pellolla elj Nijjtulla keiwäillä elj syxyllä tappa elj Hacka elj lyöpi sinisen elj punaisen taloinpoialle elj hänen perhelles Nyt onse caiki caxis maxois, quin hän tekj ioca tygö tule, ia caikj keloitoin ionga hän saapi, Nyt että äkistä tule rijta heiden wälillens Pellolla elj Nijjtulla työn aikana, nin maxakan quin haawoista sanotan idze cungiin haawoista ia ej mitän rauhan rikoxesta. Ja sen pitä kichla cunnan Lauta miehed tietämen mikä sinä tosin on.

XVIII. Nyt teke Lapsi täydhen haawan elj Punaisen see quin wanhebj on 7. aiastaika, ia Nuorembj 15 aiastaika maxakan 12 äyriä wirhistä, Jos ne hauois owad, Jos hän teke wähehen haawoin Quin on sijnisen elj punaisen maxakan 3 äyriä, teke lapsi haawan elj weritöxen 7 aias-
S. 5. taicainen

Mielj wilian haawoista.

taicainen elj Nuorembj olkan se keloitoin sen edestä eij pidä maxettaman sen maxon ionga Lapsi andaman pitä, othakan Jutun isändä ia eij kuningas eikä kichlacunda mitän.

XIX. Echkä nyt on Jumala on adanu miehellen waimon au-

uxj ia alamaisexj nin eij quitengan oriaxi ia ialgoin polu-
uxj ia tule heiden toinen toistans rakasta waimon miestäns
Cuin päätä ia mies waimons Cuin iäsendä, Ja sen tächden
ia eij mies wihasta elj pahudesta Juopumoxesta elj muine-
in waimoin tächden ioita hän racasta Lyöpi waimonsa
sinisexj elj werisexj rammaxj elj elj wijalisexj olkan se
Caiki caxis maxois ia hänen lähimäisedh olkad sic-
hen Jutun isännädh Rangaisepi hän händä ricoxen edes-
tä cochtullisesti olkan sacotoinna tiedkän sen kichla-
cunnan Lauta miehedh ia caxj Naburid mikä sinä to-
si on Nyt lyöpi mies palcollisens nin että hän ram-
maxj elj wirhilisexj tule nin olkan see lailises
maxois nin Cuin mutkin ichmiset rangaidze hän
sen ricoxens tächden cochtullisestj olkan keluo-
toin.

XX. Nyt taita Coira miestä purda nin andacan koi-
ran isändä koiran Ulos elj maxakan 6 äyriä tai-
ta iocu muu eläin miehen haawoitta, mikä eläin see olis
maxakan sen isändä 6 äyriä tule hän wijalisexj io-
ca wahingon saa olkan nin suurj iagon maxo quin ha-
-awangin. Jos isändä tachdo kieldä etteij hänen
eläimens sijtä tehny nin on hänellä oikeambj ioca
wahingon saj, sitä cochden murhen cansa todista,
että sen eläin sen tekj.

Tapaturman haawoista

I. Hacka mies toista cochden ia toinen mistapi ne-
näns silmens korwans, elj hacka täydhen haa-
wan kuhunga eij wica tule.

II. Hacka mies toiselle tapaturmastj täyden ha-
wan Johonga eij tule wijca Jos mies hacka sormen
toiselda.

III. Hacka mies warpan toiselda.

4.

Tapa turman haawoista.

99.

IV. Lasketta mies elj syöxepi ia see sattu muualla en-
nen quin see wahingon teke.

V. Nyt lasketta mies ia eij sattu mihingän ennen quin
wahingo tapachtu.

VI. Kädettömäst tapaturmast ia sitte quin wirhi

tule tapaturmast.

VII. cutka ticka weist miecka elj takarita machtauat canda elj eij.

I. Hacka mies toista cochden ia toinen eten tapachtu Hacka häneldä pois nenän corwan elj #¹⁶⁵ nin että hänellä sijtä on ikäinen wirhj, elj hacka pois käden elj ialan maxakan tapa turman maxoxj 6 marca ia 9 marca wirhistä, Hacka mies toiselle täyden haawan, iohon eij wika tule, käyritös elj raiaricos: Maxakan 6 marca hawasta.

Sijnä eij seura wirhin maxo edzikäd sen kichlacunnan Lauta miehede, Jos see tapaturman elj miehij wilian työ on, sitä myöden quin tapa turman taposta sanotan 1. Cap:

II. Hacka mies toista selkän elj kylcken, elj ricko käsiwarren elj säären tapa turmasta, se ioca täysi haawa on, ia eij wica tule sisälle, Mutta käyristy elj ramban, nin että hänellä sijtä on ikäinen wirhi: Maxakan 6 marca haawasta, ia 9 marca wirhista.

III. Hacka mies warpan toiseldans tapaturmasta: olkan waruas nin keloos quin sormikin haawain maxois, mutta puolda wähembj wirhin maxos.

IV. Nyt heittä mies kiwiä elj lyckä Cangia, elj mitä se on, quin mies heittä, tule se ennen toisen paican maahan, quin see wahingon teke, karka see kiwistä elj hirdestä taicka huonesta, elj heittä ylitze huonehen, ia eij näe cuhunga see maahan sattu: secutzuttan käsin tapa turma. Jos sichen iocu eten osau, ia sijtä saapi wahingon, elj mingä Caldainen haawa see olis, quin ennen nimi tetydh owadh maxakan haawasta puolda wäheemmän quin ennen sanottu on

T. 1. ios

Tapaturman haawoista

ios sijnä taita wirhj cansa tulla, maxettacan ne quin muisa tapa turmisa, sitä myödhen quin ne ouadh

V. Nyt hacka mies toisehen elj lyöpi nirhaman, heittä elj lyckä, nin ettej se mihingän satu ennen

¹⁶⁵ Marginaalissa: silmän Uluos elj hacka händä Casuoin elj caulahan.

quin see wahingon teke, olkan see kichla cunnan
Lautamiehillä, Jos se pitä tapaturmaxj luetta-
man elj ej, ia maxakan sen sacon, sitä myöden
quin se on, ia Lautamiehed sen arwauad. Ta-
pachtupi mies käsitömän tapaturman wahin-
gon, ehka quinga see tapachtuis, nin ettej seu-
rais iälisä kädelistä haawa, Tule lyödyxj
elj loucatuxj kätehen, nijn sormi käyristy
elj keluotomaxj tule, nin olkan peucalo sormi wir-
hin maxos 6 äyriä, se sitä lähinä 5 äyriä, Pisin
sormi ½ marca, Nimitön ia wähin sormi 3 äyriä:
tule ialad loucatuxj käsitömis tapaturman
wahingos, nijn että waruas käyristypi, ol-
kad wirhin maxos puolda wähembj.

VI. Nyt cusa kädetöin tapaturman wahingo ta-
pachtu, ioca ennen toisialla sattu, quin see
wahingon teke, heittä ylitze huonehen, ia ej
näe huhunga see mahan otta, elj mikä käde-
töin tapa turma seen, iosta wahingo tule: sijnä
machta see ioca työn tekj, tapa turman ~~maxon~~ Maxon
edes panna, ia tapa turman walan käydä,
ehkä iutun isändä eij tachdo maxo ylös otta,
ehkä cusa paikan wirhixi tulepi tapaturman
maxoin, Nin etteij wica tule, Nijn wirhin maxo
pitä seisoman sichen asti että yöö ia aiastaica
ulcona on. olkan sijtte 6 Miehellä kichlacun-
nasta, Jos hän machta wirhin maxon ylös
Canda, elj eij, sen pitä nin nuoren miehen
maxaman wirhin maxos quin wanhangin
VII Joca wapa miehen perehestä, quin on Ruttio,
landbodj

Warkauden menosta.

100.

Landbodj elj heiden swännins, elj palcka
drengi, Myllärj elj taloinpoian poica, Joca
Naimatoin on, elj taloin poica taicka heiden
Swännins, paidzj heiden palvelus mi-
ehitäns, ia asiamiehiä, Jotka heiden isän-
däns seurauadh, iotka wapahutta pal-
uella machtauadh candapi wyölläns
ticka weistä pitkä weistä elj Flatzari-
ta, ioca sen cansa todistoxella tawoitetan:

Maxakan 3 marca kuningan kichla cunnan
ia Jutun isännän: Ja olkan se iutun isändä,
ioca hänen sen cansa tawoitta, iollej hän
woij maxa: Nin pitä kichlacunnan duomarin
käräiäs Weidzen hänen kätens läpitze
pistämän soimatan see iollengin warielckan
idzens 6 miehen walalla.

Warkaudhen Menosta.

- I. sen syystä ioca miehen emännen warasta
elj haukuttele pois hänen tygöäns, Ja ios
irdais waimo iuoxe pois Nainehen miehen cansa.
- II. Jos karian waras warastapi Naudhan,
Lamban, sighan elj Mun eläimen.
- III. Jos carian warkalla on taloin ychteys
iongun cansa, elj lapsi puolia
- IV. Jos carian warkalla on emändä, ia sillen annetan mös syy
- V. Jos warasta eij käsitetä tuorelda työldä.
- VI. Jos waras warasta $\frac{1}{2}$ marcan hinnan iakäsitate-
tän sen cansa.
- VII. Jos miehelle soimatan warkautta, ia eij ole kädestä löytty
- VIII. Jos mies warasta 3 äyriä, ia $\frac{1}{2}$ marca wähemmen
- IX. Jos miehelle soimatan 3 äyriä warkaus.
- X. Jos warasta 2 äyriä elj wähemmen
- XI. Nyt warasta mies wochlan, Caritzan
elj hanhen: Ja Nappaian sakost.
- XII. Sijtä ioca wargan käsittä, ia laske
rangaisemata, elj otta hänen edestäns lunastoxen
- XIII. quinga warkauden iälckin tule tutkia
T. 2. ia ios

Warkauden Menosta

- ia ios waras tachdo idzens wariella, ia signä ri-
cotan owj.
- XIV. Jos mies mene toisen cartanohon käsketty laillisestj
käräiäs, Ja isändä seiso edesä otain cansa.
 - XV. quinga mies machta caickinaista Calua osta tunnustos-
ten ia toimen cansa.
 - XVI. Jos iocu heiritze elj Candele kawialista elj sorkallis-
ta, sijtä quin mies ostanu, ia ios se sortan todistoxilla
ioca ostj.

XVII. Nyt pakene mies Cuulutoxen tunnustoxen tyghö: iaquina
 edes tuldaman miehen cansa, iolda saatu on 3 wijkona.
 XVIII. Jos mies iolda saatu on edes tule, eikä todistaia.
 XIX. Jos mieheda iotakin Cannellan, quinga sitte pitä tun-
 nustoxen ia toimen, ia myiän edes tuleman.
 XX. Nyt kiellä myiä etteij hän ole myynydh, eikä andanudh.
 XXI. Nyt eij ole tunnustoxja, iotka caupan tygönä olid, ia
 sitä caupa Cannellan.
 XXII. Jolda Cannellan sano sen palcannens elj lainan ottanens
 XXIII. Mitä sen pitä saaman ioca warkan käsittä.
 XXIV. Jos warasta iocu toiseldans kirkos elj kirkoaidas.
 XXVI. hacka mies omena puun, elj muun hedellmä puun.
 XXVII. Nijstä quin warastauadh lauckoia, kalia, her-
 neitä, Naurita, papuia.
 XXVIII. Humalain warakaista luodois.
 XXIX. kalain warakaista ia wercoin warakaista.
 XXX. Jos mies anda toiselle synn paatin sirtämisestä
 XXXI. Jos nimitös mies laske warkan fangiudesta.
 XXXII. Jos löyttyä tiellä löytän, quinga ne pitä
 iaettaman ia Cuulluttaman.
 XXXIII. Mitä sen tule löydyst quin sen löytä. elj ios
 hän saa Cuulutoxen todistoxen tyghe ioca löyti
 ia hen sortan
 XXXIV. Jos löytä iocu löynnön Ulcona kichla cunnasta
 XXXV. löytä mies toisen eläimen.
 XXXVI. Jos löytä ioku randa aiua Meri wedestä
 elj maa wedestä, elj löytä mies pohiasta löynnen.

37.

Warkauden Menosta

101.

XXXVII. quinga se machta idzens wariella warkau-
 desta ioca löytä.
 XXXVIII. Se quin otta toisen oman paidzj lainan elj palckan
 I. Paras calw elj tawara, quin miehen taloin tarpes on,
 on se hänen laillisestj naitu emendäns Joca sen hänelä
 warastapi, hän on pahin ja suurin waras. sillä se quin
 miehen emännen haukuttele hänen tyköäns, ia iuoxe
 pois hänen Canssans, Jos hän sen cansa käsitätän tuore-
 helda työlä: Nin hänen pitä käräiän wietämen
 ia duomittaman, iaylös hirtettämen ylitze caikia
 warkaita. Jolleij mies suo henge emennellens,
 Nijn wietäkänhän mös käräiän ia duomitacan

elävänä maahan Caiweta. Nyt taitan sen caltai-
nen asia soimatta iollengin, ia eij ole sijtä käsitetty,
eikä ole täydet todistaiadh tiedhos: Nijn maad-
kan se kichlacunnan lautamiehillä. Jos ne warie-
leuad hänen olkan wapa. sortauadh ne hänen ma-
xakan 40 marca puolj Jutun isännän ia toinen puolj kunin-
gan. Maxakan Pispalle 6 marca Cumbikin ia käykän ripin
ala. Jos iutun isännellä on täysi tieto kichla cunnasta,
iosta hee pois iuoxit, Nin tule cuningan Foudin /:
ehkä cusa hän heiden löydäis :/ händä autta käsit-
tämän Nijtä molembita quin pois iuoxit, ia anda heiden
ylitzens oikeuden käydhä, quin ennen sanottu on, otta
iocu iongun lunastoxen heiden edestäns: andacan
Jutun isännellen lunastoxen ia päälisexj 40 marca ku-
ningan oma sacko. olkan sama lakj ios irtainen
waimo iuoxe pois nainehen miehen Canssa.

II. Warasta iocu toisen eläimen, Naudan, sigan,
Lamban, Wuohen elj mitä ikänäns hän warasta
sisälldä huonehesta, elj Ulcoa Medzestä, quin
aiastaian wanha on, Wietä medzen elj warion
ia Nauditze sen siellä taicka omas huonehesan,
elj toisen miehen huones: se quin nin teke: Cutzutta-
kan karian warkaxj. Jos hän käsitetän ia

T. 3. warkaus

Warkauden Menosta.

warkaus hänen Cansans, nijn hän pitä sidottaman ia
käräiän wietämän warkaudens Cansa, ia siellä tunnus-
tettaman 12 miehen Canssa ia wannottaman että hän to-
tinen waras sichen warkauten, quin hänen Cansans
sinne tuotin. sijtte quin nijn on tehty, nijn pitä hirsu puhun
duomittaman, ia maadkan kuluotoinna tekonsa
tächden, ia hänen maansa päällinen iaettacan Colmia.
ychdenosan ottacan kuningas, toisen iutun isändä ia
Colmannen kichlacunda.

III. Jos wargalla on taloin ychteys toisen Cansa, lap-
si puolet elj hänen omat lapsens, ioilla penningitä
on sisällä hänen Cansans: eij machda hän heiden omans
rickoa. Mutoin ios se löytän täysillä todistoxilla,
että iocu nijstä on warastanu, Nautinu ia salanu hänen
Cansans, Jolldeij nin ole, nin pitä heiden osans en-
sin pääldä iaettaman.

IV. Nyt on carian waras nainu nin pitä hänen emändäns osa ensin päälädä iaettaman. Mutoin ios se löytän täyden toimen Cansa, että hän on waras-tanu, Nautinu ia salanu hänen Cansans. Nyt taita se quin wahingon saj, elj kuningan nimitös mies emennellä syn anda, nijn tule hänen tunnustaiat etziä: wari-elckan idzens 12 miehen walalla, etteij hän ikänäns salanu elj Nautinu sitä quin hän tiesi waras-tetun olewan Jos hän wojj sen walan käydhä, olkan wapa. Jolleij hän wojj käydhe. Nin käykän hänen maan päälisens iacohn miehen oman cansa. Jos iocu anda nijllen syyn, ioilla taloin ychteys elj Penningit ouat, sisälle hänen Cansans, ne warielkan ne idzens samalla lailla quin emändäkin. Se quin carian waras on, quin nyt on sanottu, hän on rickonu hengens että maan päälisens.

V. Nyt eij käsitetä miestä tuorelda työldä, ia hänelle sen Caltainen asia soimatan, nin pitä kichla cunnan Lauta miesten hänen warieleman elj sortaman. Sortan hän, maxakan taloin-poialle

Warkaudhen Menosta.

102.

poialle iällens sen quin hän warasti, ia Cansa 40 marca colmen iacohon: Ja eij hengiäns mista, eikä hänen talouttans iaeta, warielan hen olkan wapa.

VI. Warasta mies culda, hopiata, walmeit Penningeitä, hewoisen waateita, otia taicka mingä Caltainen warkaus se oliskan ioca enämän $\frac{1}{2}$ marca maxa, ia hän fangitan tuorelda työldä Ja warkaus otetan kesist: hänen pitä sidottaman ia käräiän wietämän, ia siellä tunnustettaman quin ennen onsanottu ia duomio päälle otettaman ia hänen andaman hirten wetä, ia maatkan sijtte maxamat tecoins edestä. Ja eij hänen talouttan iaetta.

VII. Nyt soimatan miehelle täyttä warkautta, ia eij ole käsissä otettu eikä mös oikian etzikon Cansa hanen huonestans löytyy, ioinenga edestä hänen tule wastata, ia eij laillisestj hallusta saatu: Nin pitä kichla cunnan Lauta miesten

hänen warielkaman elj sortaman. sortauadh
ne hänen, maxakan taloin poialle iällens
sen quin hän mistasi ia päälisexj 40 marca Colmen
iacohon: Ja eij hengiä otettaman eijkä tawa-
rata iaettaman warielkaman hee hänen
olkan wapa.

VIII. warasta mies 3 äyriä ia wähemmen
½ marca käsitetän sen Cansa ia kädestä otetan:
hänen pitä sidottaman ia käräiän wietämän
warkaudens Cansa, ia siellä aruata annetta-
man. se pitä edzitteldämän 12 miehen Canssa,
ia wannottaman hänen olewan totisen tekiän
sihen: Nijn tule kichla cunnan pää miehen selckä
nahan häneldä pois duomita, ia molemat Coruat.

IX. Nyt eij fangita miestä työldä eikä löytä kä-
sistä soimatan see hänelle: Nin warielkan
idzens 12 miehen walalla: Taicka maxakan

T. 4. iällens

Warkaudhen Menosta

iällens sen quin hän warasti, ia päälle 9 marca Colmen
iacohon ia eij hänen hengiäns oteta, eikä mös talo-
uttans iaetta. Eij machda hän hirdettä wähemmen
edestä quin ½ marcan Ja eij mös sidotta käsiä seliän ta-
gha, Mutta sitoa kädet etehen.

X. Nyt warasta mies 2 äyriä, ia wähemmen quin 3 äyriä: Mis-
tacan selckä nachkans ia toisen Coruans, sen pitä todistetta-
man 6 miehen Canssa. soimatan hänelle, ia eij ole käsitet-
ty töisä: Warielkan idzens 9 Miehen walalla: elj maxa-
kan iällens sen quin warasti ia paalisexj 6 marca Colmen
iacohon

XI. Nyt warasta mies wähemmen quin 2 äyriä, quin
ouat, wochlan, Caritzan, Porsan, hanhen elj mikä se
taidais olla quin wähemmen 2 äyriä maxa, löytän
työldä ia todistetän 2 miehen Cansa, Jutun isändä idze
Colmandena: nin hän pitä sidottaman aitahan elj Stu-
ckin, ia selckä nachka otettaman, soimatan seehänelle, ia
eij ole fangittu työldä: Warielkan idzens 6 miehen wa-
lalla: Eli maxakan sen iällens quin hän warasti, ia 3 marca
colmen iacohon. coska mies warasta ½ äyriä osan elj
wähemmen, ia eij käsitetä sen Cansa, Warielkan idzens
colmen miehen walalla: Elj maxakan 6 äyriä Jutun

isännelle, Ja se Cutzutan Nappaian sakoxj, ia olkan sen iälckin hänellä wähembj Cunnia quin ennen.

XII. Se quin Fangitze oikean warcan, ia päästä hänen ennen quin hän lailla sortan: Maxakan 40 marca ia ios waras lailla woitetan, nijn eij pidä otettaman lunastosta hänen edestäns, Mutta ylös hirtettäkän. Rochkeaa iocu sijtte lunastoxen hänen edestän otta, Maxakan kuningallen Lunastoxen ia päälisexj 40 marca kuningan oma sacko. elj ioca laske warkan wal-lallens rangaisemata: Maxakan 40 marca eij machda mös yxjkän otta miehen hinda mies tapost, Mutta oikeas käräiäs lailla: tehden toisen quin ny ton sanottu, nin onse lahia, ia eij see mitän seiso sillä quin sen Ulos andoj siihen asti quin lailla edzitän.

13.

Warkaudhen menosta.

103

XIII. Warastetan miehettä iotakin, nijn pitä hänen sen Naburillens tiedyttämän, mitä hänellä on otettu, Nyt onhänellä lähillä tieto kuhunga se on otettu elj tullu, Nijn hänen pitä sinne menemän 4 miehen cansa, ia anoman lailla tutkistella: Nijn eij tule hänellä edzittkäta kieldä, nijn pitä 2 miestä edzimän cukin wuorons, Nin senpitä sanoman ioca edzikon ano, Mitä hän on mistannu ia mingä caldaist, Nin pitä sen iolda edzitän sanoman mitä sisällä on heidän edesäns nin machtauadh hee wapaahastj sisälle mennä, ia nijn etziä Etteij isännellen tule wahingota heidhän puolestans. onsee sisällä quin warastettu on, nijn pitä sen wijsustj tutkitaman ia catzoman, Jos reppenä on nijn suurj laesa elj Catosa, taicka seinäs ackuna, että see on sinne heitetty hänellen wahingon päällen: ottacan mös warin Etteij auckoa elj läpiä ole alimaisen alla, että sen Caltainen menis alaidzen: Nijn tule isännellen etziä todistoxens Miehet, ia warieleman idzens 12 miehen walan Cansa. onse ales Caiwettu, nijn eij ole sheitetty wahingoxj. Nyt eij ole reppänä elj ackuna taicka iotakin sitä aucko, iosta wirhj hänelle pitä tehdämän. Nin eij pidä hänellä oleman tunnustoxia. Jos hän kieldä hänellä etzikon: kieldäkan 3 marca päälle Nijn pitä wartian owes oleman, ia isännellen pitä sanoma kapulan Ulos laikaman, ia lähimäisellen Naburillen

sanoman saattaman sinne tulla. Nyt tule mies iällens Naburitten Cansa, ia isändä edes seiso otain ia edistoxen cansa. saapi se cuoleman elj haauat ioca edesä seiso warieleuan käden Cansa, olkan maxamata. saauat ne Cuoleman elj haauat, iotka tulewaiset owat, olkan se Caxjnaisis maxois. Nyt rickouadh hee hänen owens ia meneuät sisälle ia edzitwäd. Löytän sielä se warkaus iota hee edziwät, nijn machtauadh hee otta hänen wiedhä käräiän, ia seisocan sielä sen oikeudhen quin ennengin on sanottu. Nyt eij löydä hee mitän sitä quin hee iälckin edziuät, olkan wapachtettu, sijtä quin hanelle soimatin, Etteij hee mitän sielä löy-

T 5. net

Warkaudhen Menosta

net: Ja se Maxakan 3 marca huonen rioxest ioca edzei ia ne olkat caiki syytömät iotka cutzutin. Lukituita huoneita tule miehen waroia, ia eij lukutomia: waroican möskin ne huonet ioilla lucku ia awain on.

XIV. Mene mies toisen Cartanon käräiästä laillisella käskyllä elj edzimän ia tutkiman, seiso isändä edesä otain Cansa, ia eij tachdo huonetta ylös awata, eikä mös maxoa edestä tarita. Nijn pitä mies kijni pidettämän nin cauwain quin huone awatan. Jos hän teke iotakin wahingota iollengin miehelle, nin cauwain quin ne awatan, Nin on se caxjnaisis maxos: Ja caickj keloottinna mitä hän saapi, elj hänen apulaisens, Mikä se on haawa elj tappo, elj mingä Caldainen wica seon quin tätä wastan täechden.

XV. osta mies toiselda Caria Cawiolist elj Sorkallist, taicka mikä se oliskan, Ne pitä caickj toimen ia todistaiaian cansa ostettaman, Se quin todista, pitä olemän wachua taloinen mies omasta waldacunnasta, sijtä kichlacunnasta cusa cauppa techtin, ia olemän hywän edestä, että see on oikein saatu, quin Uluos mydhän: sijnä pitä tykönä olemän wähin näkin 2 wachua taloista miestä, quin sen todistanut että see cauppa tehtin, ia quinga see tehtin. Tehdyn Cullan ia hopian ia mun tehdyn walmin, tehtyt odat, leikatut waatet, luculiset huonet ia owitetut, pitä toimen ia todistosten Cansa ostettaman, quin ennen on sanottu. koska kättä on lyöty, Waroittu ia todistet-

tu, Silloin on laillisestj ostettu.

XVI. candele iocu toiselda Cawiolista elj sorkallista, culda, hopiata, otia elj muita taloin aseita, Penningeitä elj mitä se taidais olla, quin hän sano omans olewan: Nijn tule tiedhon saadha, iolla se on Cassuatettu, Jos se eläpi elj custa se on Ulos tullu, Jos se on cuollu. Jos se on ½ marcan Maxawa elj Enemmän, warielckan sen 12 miehen walalla,
ios

Warkaudhen Menosta

104.

Jos hän saa tunnustoxet ia walan, olkan wapachtettu. Jolleij hän saa sekä tunnusoxta että wala, nin andacan Ulos sen iota Cannellan, ia päälle 40 marca colmen iacohon. Jos se maxo Colme äyriä, ia vähemmän ½ marca warielckan sen 2 todistoxella ia 12 miehen walalla: sortan hän walalda, andacan Ulos sen iota Cannellan ia päälle 9 marca Colmen iacohon. onse 2 äyrin hinda, ia vähembj 3 äyriä, warielckan sen Cotonans 2 miehen todistoxella ia 6 miehen walalla elj andacan Ulos sen quin Canneldin, ia 6 marca päälisexj. Jos se on enämbj quin 1 äyrj, ia vähemmän maxa 2 äyriä, warielckan sen 2 miehen tunnustoxella, ia 3 miehen walalla: sortan hän walalda, andacan Ulos sen iota canneldin ia 3 marca colmen iacohon. Jos se vähemmän 1 äyriä Maxa, Warielkan 2 miehen tunnustoxella ia omalla walallans. Jolleij hän saa tunnustoxia, andacan iällens sen iota cannellan, ia 6 äyriä cansa, se on Jutun isännän oma sacko.

XVII. Nyt alca se iolda löytty on wietellyxj, sano os-tanens elj Pantina olewan, Palcannens elj lainan ottanens, taicka Culutoxella yles ottanens, ia tietäuäns codost otetun: sijnä pitä 2 wachua taloin miestä sen edestä lupauxen käymän. Nijn pitä hänen sen miehen eten iolda hän saanu on, tunnustos miestens cansa tuleman 3 wijkon sisälle Jos se kichla cunnan sisällä on, Jos hän on Ulcona kichla cunnasta, maalda ia ladmännin Länistä, ia quitengin sisällä walda cunnas, Nijn on hänellä Colmen Cuucaudhen Päiuät, hänen etens tulla. Jos hän on Ulcona walda cunnast, Nin tulckan miehens ethen iolda hän on saanu yön ia aiastaian sisällä. Tule mies sen tyghe näidhen aicain sisälle, quin nyt ouat sanotudh. olkan wapachtettu ia se wastacan

sen syyn ionga tyghe Jochdatettu on.

XVIII. Nyt cutzu mies miehens iolda hän saanu on tunnustaiain ia todistaiain Cansa, Ja eij tule laillisen Cutzutun aian sisällä, quin nyt on sanottu, ia

U. 1. hän

Warkaudhen Menosta.

hän tachdo Canda etens edhes. Nyt ouat nämät lailliset estet. Ensin onse, Jos hän maka kipiänä tauti Wuotesa elj haawoisa: Toinen, Jos hän on waldacunnan palluxes: colmas, Etteij hän saa tulla wiha miestens tächden: Nelies Jos on walckia pääsy walallens. Wijdes, Jos hän on Menny Ulos Waldacunnasta. Nin hänen pitä tietämän 2 wachuan taloin miehen cansa, Jos hänellä iocu näistä esteistä on olludh. Jos hän saapi miehen edes, iolda hän saanu on: Nin iättäkän hänellä sekä saadhun että walitoxen: se olkan wapachdettu, ioca eij wojj tyköäns pois iochdatta.

XIX. Jolleij hän wojj miestä edhes tuodha, Jolda hän saanu on, Nin pitä hänen tunnustaians ia todistaians edes tuoman. Tuleuat ne edes, Nin on hän wapachtettu, Jos ne hänen wapachtauadh, Ja ne pitä wannoman että hee olit Cutzutut sen caupan todistaiaxj molemilda puolilda. andacan sijtte sen Ulos quin hänelä cannellan, Ja olkan wapachtettu: Ja myiä maxakan hänelle täyden hinnan, nin palion quin semaxa ionga hän myynydh olj.

XX. Nyt kieldä myiä ia sano, etteij hän ole myynyt: Jos ostaia saapi 2 todistaiat taloin asuwaisista miehistä, iotka caupan tykönä olit, käykan sijtte 12 miehen walan: Ja käskekän idzens Jumalan nijn autta, Ja ne 12 miestä hänen Cansans, Että hän olj sen hewoisen myiä, eli mikä eläin see taidais olla, coska minä sen ostin, ia nämät olid todistaiadh ia pälldä näkiät. Ja sen tächden olet sinä minullen myia, ia sinun tule minun hinnan iällens maxa. Woipi hän ne todistaiadh saadha, ia käydhä myiälle sen walan: Andacan sijtte pois sen iota Cannellan, ia olkan wapadettu, ia maxakan hänelle iällens täydelle hinnalla mita mynyt on.

XXI. Nyt eij ole tunnustoxia iotka Caupan tykönä olid iotka sen myiäxj sidhoisit: Nin olkan Myiällä

oikeambj puolj wariella idzens 12 miehen walalla,
Ettej hän ikänäns Mynyt sitä Calua, Ja sentächden
eij

Warkaudhen Menosta

105

eij machda maxa elj omista. Jos hän sen walan
woipi käydhä, Nin olkan wapachdettu, ia se quin
eij woinudh warkautta tyköäns pois iochdatta,
olkan warkaus hänen tykönäns, ia andacan
Ulos sen iota Cannellan, ia 40 marca päälisexj. Ma-
xa se wähemmen $\frac{1}{2}$ marca käykän saman iochdoxen,
ia maxakan quin ennen on sanottu sen caldaisist
warkauxist, pandin pitä mös sen caltaisilla
todistoxilla pois Jochdatettaman.

XXII. Sano se iolda cannellan, että hän on Palcannu
elj lainan ottanu iolda culda waimolda elj mieheda,
Nin pitä sen takauxen ala pandaman, Tule se ioca sen
omista, ia sano lainanens elj palcalle pannens, nijn
ottacan sijss se ioca idzens sito, ia palcan sildä ioca pan-
nudh on. Ja se olkan wapa ioca tygöäns iochdatti Nyt
sano se ionga tyghe iochdatettin, eij ikänäns sen omans
olewan, eikä lainanens elj palcalle pannens: se ma-
atkan kichlacunnan Lautamichillä.

XXIII. Nyt käsitetän molemat sekä waras että war-
kaus, nin omistacan se ioca warkan käsitti, caicken
mitä warkalla on hänen Cansans, hänen omans olj, ia
nin omans iällens ottacan, quin waras häneldä waras-
ti. Jos mös iocu muu mies warcan kijni otta, Mutta se
iolda warastettin, Nin machta hän sen omista, Mitä
warkalla hänen Cansans on, ilman syytä, quin hän wa-
rastj, sildä quin iälckin caipaia: Ja ionga tächden
hän kijni otettin, sen pitä isändä iällens saaman, ilman
Penningit ia penningin wahingota.

XXIV. Nyt warasta iocu kirkost elj kirko aidast,
mualda elj samast kirkost kirkon Calua, elj sijtä
tawarata quin kirkon hallussa on taicka serke kir-
kon, saadan hän sijnä cochha kijni: Nin eij pidä hä-
nellä olemas sijnä enämbj rauha quin muuallakan cu-
sa warkauden cansa löyttäisin, ia sidottacan lail-
lisestj sichen syhyn, ia ottacan se warkalda oikeuden,
ioca händä on Nuchdellu, Jocahitzestä syystä hänen
ricoxens iälckin. Jos mös oikea Jutun isändä

Warkaudhen Menosta.

on sapuilla, nin rodattacan idze oman warkans. Jolleij se ole sapuilla, Nin on hän kirkon haldian hallussa ia pitäiän miesten.

XXV. Warasta mies toisen puu tarhasta omenita elj muuta hedellmäätä, tule taloin poica, elj hänen Perhens, ia käsittä hänen sijtä: Nijn ottacan hänen waatens elj muuta Calua Merkixj, Taita hän sen tunnusta 2 miehen todistoxella, nin maxakan 3 marca ia wahingon iällens, ia eij machda hän saadha sitä wariella. Tule Mies tappo, hawat, sinistä, elj punaista, heidhen waihellens: olkan se caxis maxois, quin isändä saapi, Ja se maxamata, quin see saapi quin tulj warkaisin.

XXVI. Hacka mies omena puun mahan, elj muun hedellmäisenn puun puutarhas: Maxakan 3 marca Murta hänn oxan hedellmälistä puusta: Maxakan 6 äyriä, Jos hän tygöä otetan tunnistaian cansa. Nyt soimatan see hänelle, warielkan idzens 12 miehen walalda, elj maxakan quin ennen onsanottu.

XXVII. Nyt mene mies toisen yrti tarhan, warasta Lauko-ia yrtiä elj kalia, taicka muita hedellmitä, käsitetän hän sijtä: Maxakan 3 marca ia iällens wahingon Jos eij käsitetä työldä, Warielkan idzens 12 miehen walalda Warasta mies herneitä, papuia, Naurita, käsitetän pääldä: Maxakan selckä Cuormast, paatin käymisestä elj kannatoss cuormast 3 marca colmen iacohon: selckä Cuormast 6 äyriä Jutun isännelle yxinäns. soimatan sehänelle Warielkan idzens 12 miehen walalla, elj maxakan quin sanottu on. Warasta iocu humalita humala tarhast, Luodhoist elj kareist, elj cusa hee Caswauat, käsitetän tyköä: sidottacan ia wietäkän käräiän, duomittacan selcka nachka pois elj Jäsen, sen iälckin quin hänelle syy Cannetan, käättän see hänen päällens: Warielkan sen ialckin quin syy anda elj maxakan quin ennen on sanottu.

XXIX. warasta iocu toiselda caloia Werkoista, Mierdoista, ongista elj tockeista, taicka muista calan pydhyxistä Löytän pääldä maxakan 3 marca Warasta hän werkoa elj Calan pydhyxitä: seisocan warkan oikeudhen Custakin sen iälckin quin see maxa.

XXX. anda mies toiselle syyn paatin sirtämisestä warielkan idzens 12 miehen walalla, elj maxakan 3 marca.

XXXI. cusa mies Laillisetj löytä warkans, Nin hänen pi-tä annettaman kuningnan nimitös miehelle päästä hän sen, nin was-tacan sichen asian, quin warkan tulj wastata.

XXXII. se quin Löynnön löytä tiellä elj tien osasta, Mikä löyn-dö se olla taita hänen tule sen Cuulutta tiella, tien waelda-waisten edhes, iotka händä seurauadh elj watan tule-uadh. Jolleij nijtä ole, nin Cuuluttacan ensimmäises kyläs, ia pitäiäns edhes kichlacunnan elj Maacunnan käräiäs. Jos se tu-le quin cadottanu on, ennen quin Cuulutettu on, ia sano oman mer-kins oikean tunnon ia tiedhon Canssa, Nin wannocan omaxens 2 miehen walalla idze Colmandena, ia ottacan omans ilman lunastosta. Jos eij tule see iälckin ioca tunnusta omaxens yön ia aiastaian sisällä: Nin ottakan sitte kuningas Caxj osa ia Colmannen se quin Löytj.

XXXIII. Nyt taita sillä quin löyti todistaiadh olla, että hän laillisetj Cuuluttanudh on: Nin wannocan se omaxens quin Cadottanu on 2 miehen Canssa, idze Colmandena, ia ottacan omans iällens: Ja see omista Colmannexen löydyst ioca löysi, sen iälckin quin arwio miehet sanowat, sano-uat sen maxawan ehkä cuinga se löytö oliskan parambj elj pahembj: Turwa mies Cuulutoxen tunnustoxen, ia ne kieldäuät: Nin maxakan sakon, ia pitäkän warkan nimen, Jocahitzest Cappalest, sen iälckin quin cukin ombj.

XXXIV. Nyt löytä mies löynnön Ulcoa walda cunnast, nin pitä hänen sen wiemän ensimmäisen kylän, ia sichen iättämän ia andaman Cuulutta: sillä ettej pidhä ych-dhen löyndo Ulos sijtä kichlacunnast wietämän, cusa see löytty on, ennen quin Ulcona on yöö ia aiastaica, elj oikea omistaia iälckin tule.

XXXV. Nyt taita mies Löytä eläimen toisen, Hewoisen tamman, Häriän lehmän, Lamban elj muun see quin Nau-dittapa eläin on: sen tule omistaian idzellens wannoa 2 miehen Cansa, idze Colmandena, ia ottacan sijtte iällens ilman lunastosta omans. Ja löytäiä wapachtakan idzens warkaudest Cuulutoxen tunnustoxilla. Hewoisella tammalla elj Häriällä Mchta mies ilman sakota työtäns tehdä ia asioitansa ia kichla cunnan sisällä, ia eij Ul-

U 3. cona

Warkaudhen Menosta.

cona, seitte quin laillisestj Cuulutettu on käräiäs, ia laillisen duomion päälle on ottanut, sichen asti että oikea omistaia taita tulla, se quin työtä teke sen Cansa, elj asioitans aiaapi, ennen quin laillisestj Cuulutettu on maxakan 3 marca kuningalle, Jutun isännelle ia kichlacunnalle, quin ennen kirioitettu on.

XXXVI. Löytä mies randa aiua merj wedestä elj maawedestä Cuusa eij oikea omistaia ole tykönä, elj hänen sanans, ia eij tiedhä cuhunga hänen omans tulludh: cuulutta hen sen laillisestj, nin ottacan se Colmannexen ioca löysi, ia omistaia Caxj osa. Tule se quin Cadottanudh on, wachuan tunnustoxen Cansa ia merkin Cansa, ia 2 miehen todistoxella: ottacan oman iällens. Jolldej hän tule työn ia aiastarian sisälle /: quin oikea omistaia on :/ Nin ottacan kuningas 2 osa ia Löytäiä Colmannen, Löytä mies löynnön weden alda, ia laillisestj Cuulutta, Nin on puolj löytöä hänen omans: Jos eij kengän tule ioca laillisesti omaxens tunde, qui ennen øn sanottu on, Nin on puolj kuningan oma sen Cansa ioca löyti, Eij machda iocu heildä sitä pois otta.

XXXVII. caikis paikâis cusa löyndö löytän nin pitä löytäiän ensin wapachtaman idzens warkaudesta, Cuulutoxen todistoxilla: Ja sijtte wannocan omaxens ioca Cadottanut on, 2 miehen walalla idze Colmandena, ia sijtte ottacan omans iällens. caikej ne quin tawarata auttauadh tulen edest, elj Meren hedestä, taicka sodhan edest, olkan mies sitte parembj, ia ottacan nijn palion sijtä tauarast quin omistaia hanelle suopi ia anda tachdo.

XXXVIII. Nyt warasta mies Jywiä pellolda elj warasta Jumalan Lukun taka, ia canda Cuormans rijhen elj Mätzen, Ja tappa elj Nytkj elj pätkj päät olista pellolla, taicka Cuuhilaista, cumman hän nijstä teke: Nijn häntä Cutzutan tehkä takaxj. Löytän hän sijtä työstä, ia woitetan käräiäs lailla, elj todistoxilla muutoin sidhotan, Nin on hän Cadottnudh sekä hengens että hywydhens.

Warkaudhen Menosta.

107.

Mutta carian waras onse quin eläwitä eläimitä wa-

rasta ia on Uskotapa, että muinen onse Cutzuttu Carian warkaxj, Joca Ulcoa metzästä Jumalan lukun taka on warastanut. Nin quin se cutzutan techka takaxj. Joca warasta Ulcoa pellollda Jumalan lukun taka, cuhunga taloin poica eij taitanu Luckua panna, Ja sen tächden^{#166} pandin sen päälle suurembj sacko: sillä että ioca sen tekj, hän olj rickonut¹⁶⁷ sekä hengens että hywydens. se quin eij tapachtunut muun war-kaudhen Cansa. se Luettin corkeamaxj quin Ulcoa otettin, quin se ioca sisäldä lukun ia awaimen taka otettin: Nin eij se ollut oikea carian waras ioca huonehista warastj eläimitä, ia eij rickonut¹⁶⁸ enämbätä quin hengens, ehkä nyt näisä asi-oisa toisin tehdän ia duomitan h.h:h.

Finis. Enda. Loppu.

Jtem poime mies päitä toisen miehen pellolda, ia on iulki pääldä otettu, maxakan Colme äyriä, nytt otta mies caiken sekä päät että courauxen, maxakan 3 marca otta sitoman maxakan 3 marca otta coko kykän maxakan 3 marca otta wielä sitte enämmän, Maxakan 9 marca Nin pitä se waras, nin quin mutkin warkat sidottaman lailla.

¹⁶⁶ Marginaalissa: sanotin se warastauan Jumalan lukun taka ia sen tächden

¹⁶⁷ Sanan yläpuolella lukee *cadottanut*.

¹⁶⁸ Sanan yläpuolella lukee *cadottanut*.

Annales Universitatis Turkuensis



**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-7668-3 (PRINT)
ISBN 978-951-29-7669-0 (PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)